

A HÁZASTÁRSÁK ELHIDEGÜLÉSE KELETKEZÉSE ÉS LEGYŐZÉSE

ÍRTA:
DR. TH. H. VAN DE VELDE
A HAARLEMI NŐI KLINIKA VOLT IGAZGATÓJA

FORDÍTOTTA:
DR. FELDMANN SÁNDOR
IDEGORVOS

ROZSNYAI KÁROLY KIADÁSA, BUDAPEST

UTÁNNYOMÁS TILOS

Minden jog, így a fordítás joga is fenntartva
Copyright 1926, by Dr. Th. H. Van de Velde

ANYAI BARÁTNŐM EMLÉKÉNEK

„Az a férfi, aki ily barátság részesévé
vált, élete minden további napján
hálásan fog reá visszagondolni”

A fordító előszava.

„A tökéletes házasság” című könyvében a szerző a házásélet normálélettanával foglalkozott és szigorúan távortartotta magát szexuálpatológiai kérdéseknek tárgyalásától. Ettől a tendenciájától a házastársak elhidegülésének taglalásánál sem tér el és épen ezért nem térhet ki analitikai részletességgel az ember szexuális fejlődésének olyan rendellenességeire sem, melyek úgy a férfinél, mint a nőnél elhidegülést létesítenek, még akkor is, ha a külső faktorok a legkedvezőbbek. Inkább azokkal a *generális* lelki tendenciákkal foglalkozik, melyek *minden* embernél kifejtik hatásukat, a házastársi elhidegülést már *ab ovo* létesíthetik, hacsak jóelőre nem gondoskodtunk olyan körülményekről, melyek ezirányban jótékony ellenhatást fejtenek ki. Azoknak, kik jogosultnak érzik magukat arra, hogy úgy az egészséges, mint a kóros szexuális fejlődést analitikai részletelességgel megismerhessék és a házastársi elhidegülés analitikai terápiáját is megakarják érteni, „A nő ösztönélete” és „A férfi impotenciája és annak gyógyítása” könyveimet ajánlom.

Az első könyvet: „A tökéletes házasság”-ot, többen félreértették és félreismerték úgy a szerző, mint a fordító tiszta intencióit. A második könyv: „A házastársak elhidegülése”, remélhetőleg ezt is teljesen el fogja oszlatni. Hiszen olyan területen akar az emberiség segítségére lenni, melyen eddig a legnagyobb tanácstalanság uralkodott, olyan betegséget akar meggyógyítani, mely mostani kultúránk alapját: a családot, századok óta alattomos méregként sorvasztja.

Budapest, 1928 november hó.

Feldmann Sándor dr.

Előszó.

A boldog házasság trilógiájának második részét is előszó vezesse be.

Személyi színezeteiért bocsánatot kérek, ez azonban el nem kerülhető, ha azt akarom, hogy olvasóim szándékomat helyesen értékeljék.

Nem az a célom, hogy „a házasság általános pszichológiája” címen megjelent, többé-kevésbé filozofikus színezetű tanulmányok számát szaporítsam; mert nem vagyok sem szakpszichológus, sem szakfilozófus. De nem is vagyok meggyőződve arról, hogy ilyfajta könyvvel segíteni lehetne azokon az embertársaimon, akik számára írok.

A pszichológia e speciális területére vonatkozó értekezéssel nem is akarok betegségük kezelésére vonatkozó tanáccsal szolgálni azoknak, akik házasságukban (vagy gyakran házasságuk következtében) idegbetegké lettek, mert — mint említettem — nem vagyok szakorvosa az ideg- és lelki betegségeknek és nem tartozom e téren semmiféle határozott iskolához sem. Ezenfelül meg vagyok róla győződve, hogy a beteg ne akarjon könyv útján gyógyulást keresni, mert csak oly kezelés segíthet rajta, mely személy szerint szól neki és tekintettel van egyéni állapotára.

Mit akarok tehát könyvem megírásával elérni? Segíteni akarok embertársaimnak boldogságukért vívott azon harcukban, melyet a házastársak egymás iránt való elhidegülésének kísértete ellen viselnek. Mert minden érzésemben, minden gondolatomban orvos vagyok és aki orvoshoz méltóan gondolkozik és érez, annak minden alkalmat meg kell ragadnia, hogy még akkor is segítsen,

ha ennek lehetősége csak igen csekély. Ha a tettek s az élő szó segítségével nem érheti mindezt el, úgy az írás legyen az az eszköz, mely céljának megvalósításához vezet.

Meg vagyok róla győződve, hogy e téren az írott betű valóban gyógyírként hathat. Csak kevés házasság tudja, hogy közvetlen közelében veszélyes ellenség lakozik; és csak akkor vesznek róla tudomást, mikor az már az egész vonalon győzedelmeskedik. Nincs olyan házasság, melyet ez az ellenség bizonyos időben ne veszélyeztetne, sőt gyakran állandó időközökben ismétli meg támadásait és az a kísérlete, hogy a házasság boldogságát megzavarja, sajnos, sok esetben sikerrel is jár. De bárki legyen is az ellenség, nem lehet vele soha siker reményében harcba bocsátkozni, ha fogalmunk sincs természetéről, erejéről, sőt még csak azt sem sejtjük, hogy jelen van, hogy létezik!

Elengedhetetlenül szükséges tehát, hogy a boldog házasság fenntartása céljából ne csak azt az erőtevényt építsük ki, melynek hatása a házastársaknak egymáshoz való vonzódásában nyilatkozik meg, — erről a hatásról e trilógia első kötetében „A tökéletes házasság” címen írtam — de fel kell készülnünk arra is, hogy győzedelmes harcot vívjunk mindazon romboló erőtevények ellen is, melyek a házasság boldogságát fenyegetik. Az ellenség megismerése és a támadás megelőzése legyen a harci eszközünk.

E cél eléréséhez akar e könyv hozzájárulni. Tartalma tehát oly pszichikai tünemények ábrázolásában fog kimérülni, melyek, ha a *belső élményt* tartjuk szem előtt, részben a tudat központjában, nagyobb részben azonban a tudattalan külső szféráiban játszódnak le; a külvilágtól való viszonylatukban azonban nemcsak a már ismeretes, hanem jórészt ismeretlen befolyásoktól függenek.

Ez az oka annak, hogy nemcsak oly érzelmekről és hatásokról kell tárgyalnunk, melyek többé-kevésbé világosan körül vannak határolva, hanem oly régiókba is

be kell hatolnunk, ahol ismeretlen erőhatások és rejtett megmozdulások uralkodnak.

Ez a könyv meg sem kíséri, hogy az exakt tudomány oly változatos birodalmába hatoljon.

Erre nincs is szükségük azoknak a nőknek és férfiaknak, akik meg akarják kísérelni, hogy házasságuk rombadülésének fenyegető veszélyével szembeszálljanak. Ellenben szükségük van arra, hogy *betekintést* nyerjenek, hogy *megértsék* mindazokat a dolgokat, melyek itt szóba kerülnek.

Ezt akarják közvetíteni ezek az oldalak.

Bőven fogják tartalmazni mindazt, amit e téren évek hosszú során át e stúdióban elsajátítottam, továbbá amit objektív és szubjektív tapasztalatokban gazdag életemben megszereztem és tudássá, világnézetté kristályosodott ki bennem.

A szaktudósoknak figyelmükbe ajánlom, hogy itt nem specialisztikus értekezésről van szó. És nem akarom e helyen a boldog házasság és fenntartásának „a”, pszichológiai oldalát megvilágítani. Csupán arra szorítkozom, hogy *egyik* pszichológiai oldalát világítsam meg, ez az egyik azonban, sajnos, mindezideig nem találta meg a szakkörök részéről azt a figyelmet, mely jelentőségének megfelel. Ezzel szemben hiszem és remélem, hogy a laikust, kinek számára ez az értekezés készült; — és idesorolom nemcsak a mindkét nembeli házastársakat, hanem bizonyos szempontból a házi orvosait és szellemi, valamint egyházi ügyekben való tanácsadóikat is — megsegíti azoknak a kísértéseknek és veszélyeknek a legyűrésében, mely házasságuk boldogságát fenyegeti.

Montreux, 1926 tavaszán.

TARTALOMJEGYZÉK.

A fordító előszava.....	7
Előszó	9

ELSŐ KÖNYV.

A házastársak elhidegülésének kialakulása.....	21
--	----

1. fejezet BEVEZETÉSÜL SZOLGÁLÓ DRÁMAI RAJZ.

Bevezetésül szolgáló drámai rajz.....	23
---------------------------------------	----

2. fejezet. AZ ELSŐDLEGES ÉS MÁSODLAGOS NEMI ELHIDEGÜLÉS.

A demonstrált eset klinikai áttekintése.....	31
Tekintsük a házaseleket pacienseknek, a házassági organiz- must pedig betegnek	32
Az érzelmek megfordulásának törvénye.....	33
Létezik-e <i>természetlől</i> való elhidegülés?	35
Mire tanít az állatok társadalma?	36
Másodlagos nemi elhidegülés.....	39
Aggszüzek férfigyűlölete.....	39
„A fiataloknál tapasztalt ellenszenv a másik nem iránt	40
A közeledési ösztön megfordulása	41
Rideg tartózkodás a szerelem kezdő stádiumában.....	41
A nemi érzelmek ellentétbe fordulása a férjzett, de nemileg kielégületlen nőnél.....	42
Az érzelmek átszellemesítése	43
A férfi elhidegülése, ha partnernője hideg.....	45
Elhidegülés és az érzelmek megfordulása az ügyetlenül végrehajtott defloráció következtében.....	46
Vaginizmus keletkezése az erre hajlamos nőnél	46
Az érzelmek időszakos megfordulása szexuális jóllakottság miatt.....	48
<i>Primer, eszenciális elhidegülés</i>	48
Megfigyelések primitív népeknél.....	48
Gyermekeknél	49
Az emlékezés sajátosságos viselkedése	49

Bizonyos esetekben elfojtási jelenség	50
Ezzel kapcsolatos nemi elhidegülés	51
Olyan eset, melynél a férfi, primer nemi ellenszenv erősebb, mint a nemi ösztöne	52
A nő primer nemi ellenszenv és a szemérem	52
Az egyéni hajlamosság jelentősége.....	53
Ennek kapcsolata a belső és külső kiválasztási mirigyekkel. A nemi ellenszenv ambivalenciája.....	54
Primer eszenciális ellenszenv és a kielégülési (kiürülési) ösztön	55
Közeledési ösztön és másodlagos elhidegülés	56
Gyakorlati következtetések.....	56
Genitalis ellenszenv	56
Nemi ösztön és erotikus ellenszenv.....	56

3. fejezet. A FÉRFIAS ÉS A NŐIES JELLEG ELLENTÉTE. ELSŐ RÉSZ. JELLEGZETES KÜLÖNBΣÉGEK. FÉRFIAS TULAJDON- SÁGOK.

A férfias és nőies jelleg poláris ellentéte	57
E jellegzetes különbség a két nem csirasejtjeiben is mutat- kozik	58
A férfi és nő egyenértékűek, de nem egyformák.....	60
A férfi kinetikai energiája, a nő potenciális energiája	61
A férfi jellegzetes tulajdonságai.....	62
Agresszivitás	63
Nemi indító okok.....	63
A „hatalomra való törekvés	63
Természettörténelmi szükségesség, hogy a férfi tulajdonságai- nak tökéletesítésére törekedjék	64
Annak szükségessége, hogy lelki energiáját munkára kon- centrálja	65
Eme főtulajdonságának előnyei: A szellemi koncentráció- képesség, a racionális, logikus és tárgyilagos gondolkodás, önuralom és akaratérő	65
Az említett főtulajdonságok hátrányai: Annak veszélye, hogy a munkában önmagát veszíti el	65
Az erotika elfojtása, a házastárs elhanyagolása, a másodlagos cerebrális funkciók korlátozása.....	66
A „tudatos” és „nemtudatos” fogalmának magyarázata ...	66
Az elsődleges és másodlagos agyfunkciók jelentősége ...	67
Törekvés és becsvágy.....	68
Egocentricitás	69
Az egyedüllét érzése	70

4. fejezet. A FÉRFIAS ÉS NŐIES JELLEG ELLENTÉTESSÉGE.
MÁSODIK RÉSZ: NŐIES TULAJDONSÁGOK, EMOCIONALITÁS.

A tudatterület megszűkülése és a tudattalan kitágulása	72
Tapintat	77
Intuíció, szuggesztibilitás	80
Impulzivitás	81
Affektivitás	83
Variabilitás	83
Változó hangulat	84
A változatosságra való törekvés	84
A szórakozásra való igény	85
Unalom	85

5. fejezet. A FÉRFIAS ÉS NŐIES JELLEG ELLENTÉTESSÉGE.
MÁSODIK RÉSZ: NŐIES TULAJDONSÁGOK (FOLYTATÁS):
ÉRZÉKENYSÉG ÉS LABILITÁS.

A nő érzékenysége sérelmekkel szemben	86
Az életfolyamatok ingadozó egyensúlyozottsága	88
Ennek hatása a lélekre	90
Kicsinységi érzés	92
Küzdelem a hatalomért	94
Neurotikus visszahatások	95
A védelem keresése	96
Anyag „a nő lélektani tragédiájához”	97
Neheztelés arra a férfira, ki magát lehagyta győzni	99

6. fejezet. A FÉRFIAS ÉS NŐIES ELLENTÉTESSÉGEK. MÁSODIK
RÉSZ: NŐIES TULAJDONSÁGOK (AZ ANYASÁG).

Biológiai és természettörténelmi szükségesség	102
Az anyai ösztön a női feszültségi energia legfontosabb ki- fejezője	103
Kiutak olyan asszonyok számára, akik nem lettek anyává	104
Átszellemesítés	107
Az érzelmek elfojtása és távoltartása	109
Az anyaság látszólagos hátrányai	HI
Az alterocentricitás, mint a nő jellegzetes tulajdonsága	114

7. fejezet. A FÉRFIAS ÉS A NŐIES JELLEG ELLENTÉTESSÉGE.
HARMADIK RÉSZ: SZEXUÁLIS ÉLETTANI KÜLÖNBSEGEK ÉS
AZOK LÉLEKTANI JELENTŐSÉGE.

A házastárs korának jelentősége	116
A nő nagyobb nemi képessége	118
A férfi és a nő nemi hidegsége	119

Impotencia.....	122
Élettani okok, melyek a nő hidegsége mögött rejlenek	123
A férfinak és nőnek meg vannak a maguk sajátos normái	125
Az úgynevezett kettős morálnak nem a férfiuralom az oka, hanem élettani és biológiai tényezőkből fakad.....	128

8. fejezet. A SPECIFIKUS ELLENSZENVTŐL A HÁZASTÁRSÁK ELHIDEGÜLÉSÉIG.

Vonzó és taszító erők a nemek közötti viszonylatokban.....	132
Férfias lényeg és nőies lényeg	135
A kölcsönös megértés lehetetlensége	138
Az ellentétek enyhülése a normális biszexuális hajlandóság révén	139
Féltékenység.....	142
A gyermek mint a házastársak elhidegülésének oka	145
A férfi hajlandósága, hogy feleségét anyjához hasonlóvá alakítsa át	152
Épenyűg a saját képmására.....	152
Idealisztikus túlzások	152
Hosszú mátkaság	153
Az esztétika elhanyagolásának veszélyei.....	157
Jellemhibák	160
Küzdelem a hatalomért	161
A tömegpszichológia törvényei	163
A szerelem természetes elvirágzása, mint a házastársak közötti elhidegülés oka.....	164
Utalás a demonstrált esetre	164
Megint a túlzott idealizmus	164
Eros-Thanatos.....	165
A férfinak vissza kell térnie a munkához, a nőnek a gyermekhez	168
Más tényezők befolyása	169
INTERMEZZO	170

MÁSODIK KÖNYV. AZ ELHIDEGÜLÉS MEGELŐZÉSE. VÉDEKEZÉS AZ ELHIDEGÜLÉS ELLEN.

9. fejezet. BEVEZETÉS. A HÁZASSÁG VÉDELME. A FÉRFI ÉS A NŐ FELELŐSSÉGE.

A megelőzés feltétele a megértés.....	175
Az előzőleg mondottak összefoglalása.....	176
A házastársi elhidegülés végzettszerűsége miatt nem szabad még a házasság intézményét elvetni.....	180

Csak a házasság teszi lehetővé a közösségi érzés összekapcsolását a nemi ösztönnel.....	178
Λ házasság az ember természetes igénye és szükséglete	180
Λ házasság mint a magasabb értékű rend egysége	184
A házasság által nyújtott biztonság	187
Λ nőnek a házasság nagyobb érdeke, mint a férfinak	188
Felelősség és elégtelenség a két nemnél	189

10. fejezet. A HÁZASTÁRS SZEMÉLYÉNEK KIVÁLASZTÁSA.
ELSŐ RÉSZ: SZERELEM ÉS ÉRTELEM.

A szülők által való választás.....	194
A fiatalság ellenállása ez ellen.....	196
Az intuitív szerelmi választás, sokszor csak látszólagos.....	198
A természet inkább a faj jövőjével, mint az egyesek boldogságával törődik.....	199
Optimisztikus és pesszimisztikus felfogások	200
Amit az értelem a házasság megállapításánál elmulaszt, azt a házasság folyamán tízszeresen be kell hozni	202
Kezdetben Erőst még jól lehet vezetni	202
A házastárs kiválasztásánál a primer agyi funkciónak ellenőriznie kell a szekundért.....	208.

11. fejezet. A HÁZASTÁRS SZEMÉLYÉNEK KIVÁLASZTÁSA.
MÁSODIK RÉSZ: A KÖRÜLMÉNYEK.

A házastárs kiválasztásánál az értelemnek számot kell (vagy kellene) vetnie körülményekkel, az egészséggel, a hajlammal és a jellemmel.....	204
Anyagi körülmények.....	207
A nő és hivatása.....	211
A házastársak együttműködése	212
A nő kiképzése	214
A férj foglalkozása és a házasság.....	221
Világnézet és házasság.....	223
A munkán alapuló életfelfogást nehezen lehet összeegyeztetni azzal, mely az élvezeten alapszik.....	224
Vallási, faji és társadalmi körülmények.....	225
Világnézet és gyermekek.....	227
Az öröklés befolyása a házasság megkötésénél	229

12. fejezet. A HÁZASTÁRS SZEMÉLYÉNEK KIVÁLASZTÁSA.
HARMADIK RÉSZ: AZ EGYÉNISÉG.

A nemi szervek egészségi állapota.....	231
Előző betegségek maradványai és következményei	234
A nő infantilizmusa az apa vérébaja következtében.....	235

A medence rendellenességek jelentősége	236
Kölcsönös egészségi bizonyítvány	240

13. fejezet. A HÁZASTÁRS SZEMÉLYÉNEK KIVÁLASZTÁSA. NEGYEDIK RÉSZ: A JELLEM.

Önismeret	242
A jellemtan újjászületése	243
Irodalmának áttekintése	244
A jellem definíciója	246
A jellem megismerése	248
Közvetlen és közvetett módszere	249
Testalkat és jellem, mint a konstitúció kifejezője	250
A konstitúció fogalmáról	250
Zyklothymia és schizothymia	255
Pyknikus és leptosom testalkat	261
Atléta és asthenias alkat	262
Konstitúciós típusok a művészetben és a divatban	264
Konstitúciós típusok a férfínél és a nőnél	266
Pyknikus-zyklothymiás nő, és az „interszexuális”	270
Dysplastikus típusok és átmeneti típusok	271
Konstitúciós típus és házastárs kiválasztás	272
A házasság kilátásai a főtipusok képviselőinél	273
Fiziognómia	275
Kifejezés és jellem	277
Grafológia	279
Jelentősége	280
Mely feltételek mellett üzheti valaki?	282
Grafológia és házasság	283
Az alapos grafológiai analízis haszna	285
Bizonyos jellemsajátságok és házasság	286
Jellemhibák és beteges zavarok	289

14. fejezet. BELÁTÁS ÉS ALKALMAZKODÁS.

A könyv célja: Elősegíteni a <i>megértést</i>	298
Hogy ez megtörténhessék, azoknak is tanulmányozniuk kell a házastárs kiválasztásának kérdését, akik már házasok	299
A legtöbb ember nem érti meg a házasságot, nem érti ön- magát és nem érti házastársát	301
Intuitív megértés	302
Akik a házasságra születtek	303
Belátás révén megtartott képesség	304
A házasság mint életközösség	308
Olyan házasság, melyben a férj a vezető, mindkét fél tetszésével találkozik	309
Boldog az az asszony, aki hisz férjében	310

Ha a szükséges tulajdonságok hiányzanak a férfiban, akkor az asszonynak az a magatartása, „mintha” azok megvólnának, csodát mívelhet.....	313
A férj magatartásának hibái.....	314
Amennyire lehetséges, törekedni kell a kölcsönös megértésre.....	315
A házasság követelményeihez való alkalmazkodás.....	315
A partner tulajdonságaihoz való alkalmazkodás.....	317

15. fejezet. A GYAKORLATI EROTIKA JELENTŐSÉGE A HÁZASSÁGBAN.

A felebaráti szeretet mint az egymástól eltaszító erők kiegyenlítője.....	319
A szerelem nemi értelemben a legnagyobb vonzóerő	320
Az erotika hiánya mint az elhidegülés oka	321
Az erotikus technika tökéletesítése megvédhet egynémely ideges betegség kitörésétől	321
Módot ad az embernek arra, hogy kicsapongási szükségletét a házasság keretén belül elégítse ki	321
A természetes erkölcs jelentősége.....	322
Házassági erotika és a női emocionalitás kielégítése	323
A nászházasság megvédi az asszonyt a hűtlenségtől	323
Ez a legalkalmasabb eszköz a férj hűtlensége ellen is	324
A szerelem többre képes, mint a kötelességérzet	325
Az erotika mindig meg kell hogy maradjon a házasságban.....	327
Csak ily módon lehet a házasságba állandóan friss energiákat belevinni	328

16. fejezet. GYÓGYKEZELÉS.

A házastársak elhidegülése főleg akkor válik fenyegetővé, ha a felek valamelyikénél abnormális hajlamok játszanak szerepet.....	330
Ilyen esetben orvosi segítséghez kell fordulni	331
A „házassági orvos” és feladatai.....	335
Eklektikus pszichoterápia.....	337
A rábeszélés	339
Az önkezelés módjai.....	341
Önrábeszélés	342
Hangtalan szuggeszció, szuggeszció, autósuggeszció	342
A „mintha” mint az élet tana	342
ZÁRSZÓ.....	346
UTÓSZÓ.....	348

ELSŐ KÖNYV.

A házastársak elhidegülésének keletkezése.

I. fejezet.

Bevezetésül szolgáló drámai rajz.

Amennyire csak visszaemlékszem, Henry v. B. barátom minden évben nálam töltötte a május havát. Előbb egyedül — első házassága idején is, melyről azonban rövidesen kiderült, hogy balfogás volt — majd később mindig második feleségével egyetemben.

Feleségem és én nagyon örültünk, hogy elkísért. Nemcsak azért volt számunkra szimpatikus, mert bőségesen pótolta barátunknak mindazt, amiről első házasságában le kellett mondania, de szívből örültünk jövetelének azért is, mert becsületes és nyílt jelleme, vidám kedélye, a belőle áramló boldogság, valóságos melengető nap-sugárrá aranyozta be a vele való együttlétet.

Annál inkább őszintén sajnáltuk, mikor a múlt esztendőben, halaszthatatlan fürdőkúra megakadályozta a fiatalasszonyt abban, hogy hozzánk jöjjön és komolyan elszomorított bennünket, mikor Henry az idén is egyedül jött meg, mert kisült, hogy a kúrát feleségének épen most kell megismételnie. Csalódottságunk még fokozódott, mikor nagy sajnálatunkra meg kellett állapítanunk, hogy barátunk sincs valami kitűnő hangulatban. Ideges volt, ingerlékeny, szórakozott, hallgatag és zárkózott. Feleségem még sohasem látta őt ilyennek. És évek óta, magam sem éltem át vele ily napokat. Legjobban azért aggodalmaskodtam, mert nem volt semmi felolvasni

valója. Pedig már szokássá vált közöttünk, hogy mindent, amit megirt, magával is hozza. Csak miután felolvasta nekem — és később nekünk — csiszolta ki és öntötte át végleges formájába. Tudtam, hogy mindez nem azért történik, mert barátom különös suivit helyez irodalmi hozzáértésemre, hanem inkább azon felismerésében leli magyarázatát, hogy számos gondolat csak akkor fejlődik ki teljesen, ha, megvitatása közepette, helyt kell állania az ellenérveknek.

Bárhogy is álljon a dolog, ez a szokás már begyökeresődött nálunk; *fennállott*. És ha Henrynek nincs mit felolvasnia számomra, bizonyára nem is irt semmit. Pedig, hogy ez barátomnál mennyire súlyos jele a lelki egyensúly hiányának, azt nagyon is jól tudtam... Megkíséréltem, hogy megszólalásra bírjam, tudni akartam, hogy mi nyomja lelkét. Hiába: semmi! Nem unszoltam tehát tovább, abban reménykedtem, hogy, ha majd valamivel hosszabb ideig fog körünkben tartózkodni, önszántából fog megszólalni.

Minden szabadságot megadtunk neki; hosszú sétákat tett, mindig egyedül, csak kutyája kísérte, ez a hűségese társa, kitől sohasem vált meg.

Minden átmenet nélkül azonban, a séta is abbamaradt. Otthon maradt, de ép oly kevésbé láttuk, mint azelőtt. Gyakran hallottuk, hogy szobájában fel s alá járkál és kutyájával beszélget; és tudtuk, hogy ott fent késő éjszakáig világosság van.

Ez csak néhány napig tartott. Azután egyik reggel lejött, igen fáradtnak látszott, nem igen beszélt, de nem ment el, *maradt* és leült mellém a dolgozószobámban. Éreztem, valamit irt. De nem kérdeztem tőle semmit.

Este, mikor vacsora után együtt ültünk — első ízben volt megint nyitva a zongora, mióta barátom megérkezett — váratlanul kitört belőle: Mégis, *kell*, hogy felolvassam nektek. De óva intelek benneteket, egészen más valami, mint amit tőlem megszoktatok. Majd feleségemhez fordult és bocsánatkérően folytatta: Csak arra kérek, ne tarts bolondnak! Íróembernél gyakran előfordul, hogy

különös ötletei támadnak, egyszerűen ne törődj velük. Ha felolvastam, el fogom tépni.

Leültünk, mint régen. — íme, megrövidített formában, amit felolvasott:

SZERELMI ALKONY.

A férfi.

(Kutyája az íróasztal alatt fekszik, nem látható.)

Dolgozószoba, kis falusi házban. Baloldalt nagy íróasztal, mögötte festőállvány, rajta az asszony képe olajban.

A férfi

(bejön, felcsavarja a villanyt. Kutyájához):

Így, koma! Úgy-e nem gondoltad volna, hogy ily hamar viszontlátsz. *(Megsimogatja a kutyát.)* Alig fél-óra hosszat aludtál. Nincs több ideje, hogy feljöttünk.

(Vonakodva leül, elgondolkodik.)

Nem, ezt a nyomorúságot nem tudom tovább elviselni. Véget *kell* vetnem neki. Több, mint szomorú! És visszataszító is! Már ott tartunk, hogy *minden* csekélység miatt kínozzuk egymást. Ha kiskorunkban nem tanultuk volna meg, hogy uralkodjunk önmagunkon, úgy simán összevesztünk volna. Miért? Ezt az ember azután maga se tudja. Annál jobban érzi azonban a hangulatot, az egyre fokozódó ingerlékenységet.

Tegnap Mahler negyedik szimfóniájának „Égi örömei” voltak azok, amit én boldogan élveztem, ő azonban banálisnak tartotta. Ma pedig Shaw csipkelődései idéztek fel nézeteltérést, melyek engem bosszantanak, neki pedig

*) Meg kell jegyeznem, hogy Henry v. B. (ez különben is költött név, mert „körtörténetről” van szó) irodalmi és drámai tudását nem szabad megítélni az itt közreadottakból, hiszen vörös ceruzám túlságosan megcsónkította költői művét. Nagy sajnálatomra ugyanis kénytelen voltam csak azt meghagyni, ami az „eset” megítélése szempontjából feltétlenül szükségesnek mutatkozott.

tetszenek. *(Könnyű vállvonogatással.)* Ki tudja, micsoda esztelenség történik holnap. ízlésbeli véleménykülönbség hálóingének valamelyik csipkéje miatt, vagy a pyjamám szabása miatt. Napról-napra vita és veszekedés, örökös vita és veszekedés. Akár mindennapi dologról van szó. akár komoly problémáról — nyoma sincs már közöttünk az egykori harmóniának. Kétségtelen, hogy minden csekélység állandóan jobban eltávolít bennünket egymástól. Gondolkodásunk önkénytelenül, sőt akaratunk ellenére is csak azt fogja fel, ami eltávolít bennünket egymástól, ami ingerel. Ép annyira önkénytelenül, mint amennyire azelőtt a szépség fátylával ölelt körül mindent és emelte ki mindazt, ami alkalmas volt arra, hogy még szorosabban egymáshoz kapcsoljon bennünket.

Azelőtt *(belemerül a kép szemléletébe, majd kutyájához fordul)* — bizony, azelőtt. Emlékszel-e még, te kedves, hűséges fickó, hogy mily istenien nagyszerű volt. mikor eljött hozzánk? Majdnem tíz év múlt el azóta; — mily vad és fiatal voltál még akkor! És hogy tudott veled játszani, — játszani! Boldogság volt nézni ezt a vidám hancurozást!

(Újból önmagához:) És számomra — számomra elhozta a boldogságot, a teljes, maradéknélküli boldogságót, melyet csak álmomban ismertem, de soha meg nem találtam — a szerelem határtalan gyönyörűségét.

(A kép felé fordulva:) Bice — boldogságosztó! — Mily büszke voltál, mikor erre a névre kereszteltelek — ős mennyire boldog voltál te is! *(Elmerül visszaemlékezésiben, majd hirtelen felfigyel.)* Őt hallom? Jön? — Nem. semmi. 0, ha akarná, ha mellém állna, kezét vállamra tenné és egyetlen jó szóval az ajkán elfeledtetne velem minden rútságot! Övé volna megint a szívem, a törtétek ellenére is újból karjaimba ölelném, mint egykor és újból feltalálnám régi szerelmesemet. — Hiú remény. Nem fog eljönni. Túlságosan el van keseredve. És én? Hányszor megkíséreltem? Először még sikerült; — de később?

(Felsóhajt.) Utazások, rövid időre való elválás sem

segít már. *(Lemondóan:)* Nem bizonyosodott-e be ma újból? ...

Istenem, istenem, hogy idáig fejlődhettek a dolgok! Hogy ennyi boldogság hamuvá válhatott. Hogy ily lán-goló szerelem el tudott szunnyadni!

Én vagyok a hibás? — vagy ő? — Egyikünk sem hibás; — és mégis mindketten azok vagyunk.

Bizonyos, bolondok voltunk, — nem akartunk gyereket, mert az volt a rögeszménk, hogy inkább maradhatunk meg egymás szeretőjének, a házasságban is. S mikor szerelmünk alkonya kopogtatott az ajtón, nem volt semmi, ami a gyermekáldást pótolhatta volna.

Különben ... hibás?

Vájjon hibás-e a virág, mert elhervad? A fa, mert leveleit hullatja? Tehet-e az ember róla, hogy vágyainak kielégítését a jóllakottság érzete követi, az *(akadozva, majd keserű gúnnyal)* unalom? Hogy minden, ami eleven, tehát a szerelem is, az elcsenevészesedés, az enyészet, a bomlás csiráit hordja magában? Mindez oly egyszerű, oly mindennapi, a lét s enyészetről szóló régi dal. Hogy ezt is meg kellett érnem ...

(Rövid merengés után feláll, fel s alá sétál. Szenvedélyesen:) Én legalább nem tudom elviselni azt a látványt, hogy az, ami számunkra a legfenségesebb, oly nyomorultul pusztuljon el.

(Megáll. Elhatározottan:) Nem tudom, nem al[^]rom. Egész életemet e szerelemre építettem, neki áldoztam fel mindent, nélküle nincs célja életemnek, nélküle örömtelen, értelmetlen. De ahogy most van, így még sokkal rosszabb.

----- Egyetlen megoldás van csak. Szerelmünk befejeződése az én életem befejezését is kell, hogy jelentse. — Eégóta megbarátkoztam már e gondolattal. Egyszer már . . . de akkor még nem vesztettem el *minden* reményemet; újból megkísérletem... most már tudom, hogy mennyire hiu volt ez a remény.

(Újból leül, felnyitja az íróasztalt, dobozt és üveget vesz ki belőle.) Jó, hogy ez megvan. *(Felsőhajt, de mint-*

egy, *hanyagul odaveti.*) A technika ezt is kényelmessé teszi számunkra.

(Tekintete a képpel találkozik és reászegeződik:) De ő, mi történjék vele? Hiszen ő is feláldozott mindent, szerelme kedvéért? És nem fogadtam meg neki, nem esküdtem meg, hogy magammal viszem, ha egykor végleg eltávozom? Mindig és minden körülmények között?! És éhez még az is hozzájárul, hogy ő is vágyódik arra, hogy az élettől meneküljön. Neki is csak szomorúságot okoz, — velem is — nélkülem is! Mily boldogság a szabadulás — anélkül, hogy tudnánk róla, — haláltusa nélkül, félelem nélkül, megváltva lenni. — Be kell tartanom ígéreteimet. — És ez is eléggé egyszerű. — A hálószoba ajtaja nyitva van. És a gáz gyorsan terjed.

Előbb az álomport. *(Üvegcsövecskét vesz ki a fiókból és kihullajt belőle néhány pasztillát. A kutyához:)* És te, barátom, most is követni akard gazdádat? Hiszen úgy is végét járod. Micsoda életed volna nélkülünk? — Idegen embereknél! — — — Miért nézel rám oly szomorúan, azokkal a szomorú, drága szemekkel? Persze, hogy megértessz, mint ahogy mindig meg is értettél. Igen, barátocskám, egyszer mindennek vége szakad, s most számomra is elérkezett. *(Megsimogatja az állatot és néhány tablettát ad be neki, egy darab húsba gyömoszólve:)* Nyeld csak le és aludj szépen. — Jó, jó. *(Könyökét térdére támasztja és elgondolkodva szemléli a kutyát:)* — Boldog állat! *(Felrezzzen.)* Most azután mi kerülünk sorra! *(Néhány tablettát vesz és a dobozzal és üveggel az íróasztal mögött álló tálalóhoz lép, amely mellől csak részben látszik ki, nagy porcellánedényt vesz ki belőle és tovább is ott foglalatoskodik. Majd az ajtóhoz lép s ki akarja nyitni. Hirtelenül megáll, homlokához kap:)* És ha mégsem terjed el eléggé? *(Növekvő nyugtalansággal:)* Ha felébred, félig megmérgezve, nyomorultul? A jó ég tudja, mennyi szenvedés vár reá! — Én gyáva! Ennyire le akartam magamnak egyszerűsíteni a dolgot?! Bizonyossággal tartozom neki, annak bizonyosságával, hogy egy csapással minden befejeződik. Mindaddig nem kereshetek nyugalmat a magam számára, míg azt neki

meg nem adtam. *(Összeborzad, lassan az íróasztalhoz lép, kinyitja a fiókot, kiveszi belőle browningját és rendbehozza. Majd alétan, mint az álmkóros, az ajtóhoz megy.)* Bárcsak aludna. — *(Elhagyja a szobát és halkan beteszi maga mögött az ajtót.)*

(Lövés.)

(Rohanva, mintha üldöznék lép be újra; halálsápadtan, örült izgalommal, eszelősen bámuló szemekkel.)

— — Visszataszító!

(Beléhull a székbe és remegő kézzel takarja el arcát.

— *Lassanként megnyugodva:)* Mégis így volt helyes, így volt jó neki. — Mit sem kellett szenvednie. — Álmában halt meg, egyetlen hang, egyetlen pillantás nélkül.

— — De én *(összeborzad)*. — — *(Mintha álmodna:)* For each man kills the thing he loves. — *(Kezével lassan végig simítja a homlokát, felkel, a szoba sarkába megy, ahová mindent előkészített, a folyadékot az üvegből a csészébe önti és elővigyázatosan beléhullajtja a doboz tartalmái. Majd íróasztalához ül. Fejét karjára támasztja, tekintetét hosszan pihenteti a képen.)*

Bice — nélkülöd! ----- és mégis veled. — De mily körülmények között! *(Kezével eltakarja szemét:)* -----
— ó, miért nem mentünk el együtt?... régen, amikor még minden szép volt. -----

(Beléroskad a székbe, keze leesik, elaludva:) Az embernek nem szabadna túlélnie a boldogságát. — —

Barátomnak megerőltetésre volt szüksége, hogy felolvasását be tudja fejezni. Hangja akadozott, keze remegett.

Maga elé bámult, mintha megbabonázták volna.

Én is hallgattam. Azt akartam, hogy összeszedje magát.

Feleségem sem szólt. Szájszögletének remegéséből láttam, hogy erősen küzd magával. Majd megtörve a feszült hangulatot, megszólalt: Nem szabadott volna ezt

megírnod, Henry. — És mintha csupán önmagával beszélgetne, halk hangon belefogott:

„Sagt es niemand, nur den Weisen,
Weil die Menge gleich verhöhnet:
Das Lebend'ge will ich preisen,
Das nach Flammentod sich sehnet.

In der Liebesnächte Kühlung,
Die dich zeugte, wo du zeugtest,
Überfällt dich fremde Fühlung,
Wenn die stille Kerze leuchtet.

Nicht mehr bleibest du umfangen,
In der Finsternis Beschattung,
Und dich reizet neu Verlangen
Auf zu höherer Begattung.

Keine Ferne macht dich schwierig,
Kommst geflogen und gebannt,
Und zuletzt, des Lichts begierig,
Bist du, Schmetterling, ^Terbrannt.

Und solange du das nicht hast,
Dieses: Stirb und werde!
Bist du nur ein trüber Gast
Auf der dunklen Erde.”²⁾

Majd a felséges gondolatoktól elragadtatva, egyre emelkedő hangon, fokozódó meghatottsággal mondta a versorokat. Pillanatnyi szünetet tartott, majd még halakabban folytatta:

„Tut ein Schilf sich doch hervor,
Welten zu versüßen.
Möge meinem Schreiberohr
Liebliches entfließen!”

„Ez a válaszom a dramolettedre. Hogyan is írhattál ilyesmit!”

Barátom olyan volt, mint aki mély álomból ébred. Egyelőre azonban csak azt válaszolta: „Kellett.” Csak később fűzte hozzá: „Hát nem válhatik ez a halál új életté, talán — számomra is? A magam részéről legalább

²⁾ Goethe: „Selige Sehnsucht” a Westöstlicher Divan című gyűjteményében. Buch des Sängers.

is megkönnyebbülést érzek, szinte megtisztultnak érzem minden földi szennytől.” Mélyen felsóhajtott és nyílt-szívűen feleségem felé nyújtotta kezét: „Csak ne haragudj, hiszen megmondtam, hogy el fogom tépni.” És szavait majdnem tett követte.

Most azonban reám került a sor: „Nem, Henry. Ne tedd. Add nekem. És beszéljünk. Most már tudni fogsz panaszkodni.”

Feleségem megértette, hogy most már nemcsak a barát, hanem az orvos is megszólalt belőlem. Nemsokára magunkra hagyott bennünket.

Az ellenállás megtörött; kiöntötte előttem a szívét. Új szempontok persze már nem adódtak. A szív e legmélyéből fakadó sikoly, mellyel ez a művészlélek könnyített magán, számomra már eléggé jellegzetes volt. Már felolvasása közben eszembe jutottak *Ibsen* szavai: *Élni* azt jelenti, hogy legyőzzük önmagunkban a sötét hatalmak kísértéseit.

Költeni, hogy bírói széket tartunk saját énünk felett. És a történetek csak megerősítették bennem azt a tudatot, hogy *Ibsen* szavai — legalább is a mi „paciensem” életét és költészetét illeti — valóban igazak is. Rövid monodrámájának³⁾ első része *önbeismerés* volt. A második rész, fantasztikus reakció formájában, magával hozta a *katharsist*.

Azt a *katharsist*, mely úgy költői szempontból, valamint a pszichoterápia, főleg a pszichoanalízis szempontjából megszabadulást és tisztulást jelent.

A *katharsis* fogalma, filozófiai értelemben véve *Aristotelesnek* köszönheti keletkezését, aki ebben látta a szomorújáték tulajdonképeni hatását. A száanalom és félelem, melyet a dráma felébreszt bennünk, hasonló jellegű kedély mozgalmakkal kapcsolatos sajnálkozást vált ki a nézőből is és egyben megszabadítja őt (de a költőjét is!) e nyomasztó érzések hatása alól.

³⁾ A monodráma görög megjelölése az oly drámának, melyben csak egy személy lép fel cselekvőleg.

A pszichológiában „katharsis” alatt az öntudat küszöbe alá száműzött gondolatok, vágyak és izgalmak tudatossá válását, illetőleg a tudatba való felhatolásukat értjük. Ezek, miután így tudatossá váltak, racionális módon (vagyis észszerű, tervszerű eszközökkel, ami sokkal helyesebb, mint az öntudatlanba való leszorításuk, mert itt gyakran okozhatnak beteges zavarokat), le is küzdhetők. Ezek szerint tehát barátomat és ezt a házasságot sem kerülte el a vonzódás és egymástól való eltávolodás küzdelme, mely a legtöbb házaspárnál házasságuk második öt esztendejében válik krízisszerűvé. Hogy ezt a krízist komoly dolognak kellett tekintenem, azt a „paciens” depressziója és költői reakciójának heves volta is igazolja.

De jó jelnek kellett vennem azt a tényt, hogy hála költői intuíciójának, önfelismerés és katharsis jött létre. Az a sok szimptóma pedig, mely még erős kötöttség fennállását igazolta, sokban hozzájárult ahhoz, hogy megfelelő ellenrendszabályok alkalmazása esetén, a betegség szerencsés lefolyásában bízzam.

Persze csak akkor, ha ezek a jelenségek feleségénél sem túlságosan súlyosak.

Felkerestem az asszonyt. Úgy vettem észre, hogy, mint annyi sok más asszony, ő is *bölcsebb* férjénél — a házasságra vonatkozó dolgokat illetőleg.

De ő sem volt eléggé tapintatos, nála is hiányzott az *önnevelés*.

Meg volt hozzá az előjogom, hogy mindkettőjüket belátásra bírjam és hogy önnevelésüket irányítsam. Így azután átláboltak a krízisen.

„És boldogan éltek, míg meg nem haltak.”

Megemlékezésül barátom megengedte, hogy kézirata felett tetszésem szerint rendelkezem.

II. fejezet.

Az elsődleges és másodlagos nemi elhidegülés.

A klinikai oktató, ha bizonyos betegségről és annak keletkezéséről akar előadást tartani, tanóráját rendszerint demonstrációval szokta bevezetni. Ezáltal azt éri el, hogy hallgatóit közvetlenül a dolog lényegével ismerteti meg.

Nincs más célja annak a fejezetnek sem, mellyel e könyvet bevezetem.

Klinikai hangnemben beszélve, itt tehát a „házastársak elhidegülésének” egyik esetét látjuk magunk előtt. Oly kórkép ez, mely legsúlyosabb formájában sem ritka, de könnyű és könnyebb megnyilatkozásaiban igen gyakori.

Sőt az ily természetű könnyebb esetekkel annyira gyakran találkozunk az ember, hogy önkéntelenül is felmerül a kérdés, vajjon egyáltalában beteges tünetnek kell-e tekintenünk e jelenséget, vagy pedig majdnem normálisnak.

Ha véleményt akarunk magunknak alkotni, úgy először is azzal a kérdéssel kell tisztában lennünk, hogy ki a páciens: A házastársak, vagy talán magának a házasságnak intézménye?

Foglalkozzunk először a házastársakkal.

A szóbanforgó esetre vonatkozólag természetesen el kell tekintenünk a monodrámá katharsisétől, tehát a költői lélek reakciójától: Kétségtelen ugyanis, hogy azok az események (gyilkosság, öngyilkosság), melyek jelen

esetben, éber állapotban való költői álom formájában, hozzájárultak a megingott lelki egyensúly helyreállításához, a valóságban csak súlyos lelki zavarok eredményeképpen következhetnek volna be.

B. barátommal tapasztalt tulajdonképeni tünetek ideges izgulékonyságról tesznek bizonyosságot, mely gyakran súrolja ugyan a patológikus jelleget, általában azonban mégsem szabad valódi beteges tünetnek tekinteni. Ez az állapot azonban könnyen változhat betegessé, ha azok az ártalmas körülmények, melyek a házastársak kölcsönös izgatásából és kínzásából származnak, túl hosszú ideig tartanak.

Ha ez az eset valóban bekövetkezik, ha a viszonyuk nem javul és a kártékony környezetből való eltávolítás, vagyis a házastársak egymástól való hosszabb tartamú elválása nem következik be, akkor be *kell* következniök a funkcionális pszichikai zavaroknak, hacsak a megszokás, alkalmazkodás, vagy a szóbanforgó ingerhatásokkal szemben való eltompulás azt elkerülhetővé nem teszik.

Világos, hogy a folytatólagos és állandó izgatás az egyik vagy mindkét házastárs betegesen izgulékony kedélyállapotára különösen kártékony hatást fejt ki. Ezáltal bezárul a *bántalomsorozatok köre* (mi orvosok e kört *circulus vitiosus*nak nevezzük) és oly események következnek be, melyeket az újságok napihireiből és az irodalomból bőségesen ismerünk. Természetes, hogy mindez még sokkal inkább történik meg akkor, lia az egyik, vagy mindkét házastárs elhidegülése a patológikus psziché televényében burjánzik. Ekkor aztán bekövetkezhetnek azok az állapotok, melyeket *Strindberg* írt meg drámáiban. Ezen állapotok hatásaképpen a házasság valóságos pokollá válik.

Rendes körülmények között azonban nem is annyira házastársak azok, kiknél e beteges tünetek kimutathatók, hanem maga a házasság intézménye beteg.

A házasság önálló egységet, élő organizmust alkot, époly mértékben, sőt talán még jobban, mint valamelyik cég, két tulajdonosból álló vállalat, sok tagból álló egyesület vagy az állam.

Nos hát, épen ezt az egy céget (tehát a házassági organizmust) fenyegeti a betegség, amint Henry v. B. vázlatában ennek komoly példáját mutatta.

E veszélyek nagyok. Igaz ugyan, hogy a betegség csak kivételesen idézi elő azokat a katasztrófákat, melyek a nézőt oly mélyen ragadják meg, mint az említett drámai rajz, viszont a kevésbé hatásos, de nem kisebb mértékben tragikus következmények igen gyakoriak. Sőt számos esetben az organizmus bele is pusztulhat abba a legyengülésbe és kimerülésbe, melyet a betegség okoz.

Komoly és veszélyes bajjal van tehát itt dolgunk; ehhez hozzájárul még az a körülmény is, hogy a betegség kezdeti tünetei igen jelentékteleneknek látszanak — bár nem csekély mértékben járulnak hozzá a későbbi, súlyosabb tünetek kialakulásához — és annyira gyakoriak, hogy fel kellett vetnem azt a kérdést, hogy vajjon nem kell-e őket az organizmus normális fejlődési tüneteihez tekintenünk?

Meg fogjuk látni, hogy a dolog — bár véleményem szerint csak bizonyos fokig — valóban így is áll.

* *

Amint azt a trilógia első részében („A tökéletes házasság”) láttuk, a házasság a nemi ösztönből való evolúció útján keletkezett. Ez az ösztön képezi az alapját, „Az érzések megfordulásának törvénye” szerint — melyet *W. Stekel* „Az álom nyelve” című művében, *Bleulernek* „Az ambivalencia tana” című értekezésével összhangban „a bipolaritás törvényének” nevez — nemcsak minden ösztön, hanem általában minden lelki jelenség is szerves kapcsolatban van önmagának ellenkezőjével. Az elutasítás és ellentéte, a megkívánás érzete alkotják azt a két ellentétes pólust, melyek között a gyönyör és fájdalom érzetei ingadoznak. *W. Stekel* „Ner-

vöse Angstzustände.” Urban és Schwarzenberg kiadása, Wien.

Az az elutasítás, mely a megkívánás érzetével változik, *alkotó elemét képezi* ennek az érzetnek. Például: A hatalom utáni vágy érzetében — ebből a fogalomból indul ki *Alfred Adler* „Individuális pszichológiájának” tantétele — mindig felismerhető az alkalmazkodás, az alárendelés utáni vágy is. Ezek szerint tehát a nemi vonzódás is szoros kapcsolatban áll a visszautasítással, annyira, hogy — ugyancsak *Stekel* szerint — nem is létezik nemi vonzódás visszautasítás nélkül. Az elutasításnak, elhidegülésnek be kell következnie, mert lényeges alkotó elemét alkotja a nemi érzésnek és mint ilyen, fordítottja a közeledési ösztönnek. Szóval az elutasítás elválaszthatatlan kellékét képezi a vonzódásnak.

Ebből a tantételből tehát kiviláglik, hogy a könnyebb természetű elhidegülést, elutasítást, mely minden házasságban elő szokott fordulni, valóban normális tünetnek kell tekinteni. Minden pólusnak meg van a maga ellenpólusa, minden vonzásnak taszítás felel meg, — a házastársak vonzódásához hozzátartozik tehát az egymástól való eltávolodás érzete is, a házastársi szerelemhez, a házastársi — gyűlölet.

De a „betegség” keletkezésének ily módon való megmagyarázásánál még az esetben sem állhatunk meg, ha e tantételt általános érvényű *törvénynek* is fogadjuk el. Mert bár betekintést nyerünk az érzelmek keletkezésének rejtek ajtóinak mögé, ezzel szemben azonban a tantételből kiáradó fatalizmus megakadályoz bennünket abban, hogy megkeressük azokat az utakat és eszközöket, melyek e sok szenvedéssel járó betegség legyőzését lehetségessé teszik.

Az emberi szenvedés keletkezésének és okainak kifürkészése bizonyára igen érdekes dolog és talán ki is elégtíti az elvont tudományok emberét. Az orvos azonban többet akar elérni. Segítenie kell, meg kell előznie a bajt, ahol ez még lehetséges, és gyógyítani, ahol a megelőzésről már lekésett. A dolog lényegéből fakad, hogy

azok a módszerek, melyeket gyógyítás szempontjából alkalmaz, amennyire csak lehet, a betegség okainak és fejlődésének helyes felismerésén alapuljanak. Arra fogunk tehát törekedni, hogy ott, ahol a házastársak elhidegüléséről van szó, más ösvényeket is felkeressünk, mint amelyeken azok a tudósok haladnak, kik a lelki tünetények megfordulásának tételét hirdetik⁴).

* *

Ha problémánkat kellőképpen átgondoljuk, úgy a kifejtett gondolattal kapcsolatban oly kérdésre bukkanunk, melyre, ha igenlő választ adunk, újból oly probléma vetődik fel, mely kétségbeesetten hasonlít a most emi-
tett dilemmához. Ez a probléma a következő: Ha a gyűlöletet e vonatkozásában a szerelem megfordulásának és a szexuális elhidegülést a nemi vonzódás ellentétének fogjuk fel, úgy e tünetényeket a nemek közötti *szekundér* jellegű eltávolodásnak, taszító erőnek kell tekinteni. Már most az a kérdés, vajjon fennáll-e a nemek között valami primer, *őseredeti* (genuin) taszító erő is?

Bármennyire ellenszenves is számomra az a fatalizmus, mely a kérdésre adandó feleletéből — legalább is bizonyos fokig — következik, mégis határozott igennel kell reá válaszolnom.

Kétségtelen, hogy a kérdés nem könnyű. Aki végigkutatja a szakirodalmat, nagyszámú analitikailag feldolgozott esetet fog ugyan találni, melynek középpontjában a nemeknek egymás iránt való gyűlölete áll — de hiába fog kutatni alapvető állásfoglalások, összefoglaló szempontok után. Azok a kiváló ideggyógyászok, kikkel e kérdéstről leveleztem, meg is erősítik ezt a véleményemet. Bármily gyakran találkozok is az ember a

*) *Bleulernek* és *Stekelnek* is vannak elődeik: *Nietzsche* is nagyon jól tudta, hogy minden emberi ösztön két ellentétes irányban működik, tehát „ambivalens” (lásd például „Genealogie der Moral” című művét) és *Morselli* az „Illustrazione medica Italia VII. 1925”-ben is rámutat, hogy *Mantegazza* jól ismerte e jelenséget. Már *Leonardo* univerzális zsenije is észrevette és többek között Keresztelő Szent János képében ki is fejezte.

tudósoknál (például *Hans von Hattingher*: „A házasság mint analitikai szituáció” című kitűnő esszejében, mely *Kayserling* „Házasság könyvé”-ben jelent meg), vagy íróknál „a nemek gyűlöleté”-nek fogalmával, mégsem kapja meg a szerzőtől magának a szónak analizisét vagy a fogalom szintézisét. Etnológusokhoz is fordultam, hogy megtudjam, vajjon a primer szexuális taszító erő működése a primitív népeknél megállapítható-e; sajnos, szintén eredménytelenül. A nemi taszítóerő fenforgásáról vagy hiányáról az állatpszichológusok sem nyilatkoznak.

Mindezek ellenére azok a megfigyelések, melyek a miénknél egyszerűbb lelki életet élő lényekre vonatkoznak, sokban hozzájárulhatnak e kérdés megvilágításához. Ezért fontos tehát számunkra, hogy *Friedrich Alverdes* „Tiersociologie” című munkájában (a „Forschung für Völkerpsychologie und Soziologie” című 1. kötete, Hirschfeld, Leipzig, 1925) számos oly jelentéset közöl, melyek, ha nem is függnék közvetlenül össze a mi tárgykörünkkel, mégis jelentékenyen továbbsegíthetnek bennünket kutatásainkban.

A mi szempontunkból itt arról van szó, hogy az állatok miképpen viselkednek egymással és a velük egynemű társaikkal szemben a párzási időn *kívül*. A párzási időben ugyanis a nemi ösztön erősebb minden más érzésnél. Ebben az időben az a hím és nőstény között kizárólag vonzás uralkodik, míg a taszító erő az egynemű állatokra korlátozódik, mert a másik nem kegyének kivívásáért folytatott harcban egymás szemében csupán a vetélytárs szerepét játsszák. Hogy az egynemű egyedek e kölcsönös taszító erejének hatásaként főleg a hímekek azok, kiknél ez az ellenségeskedés néha élet-halálharccá fokozódik, az abban a különleges megoszlásban leli magyarázatát, mellyel a természet a párosodás rendjében felosztotta a szerepeket.

Ezek után lássuk, hogy miképpen viselkednek az állatok akkor, mikor ez a genuin eredetű vonzás nem érvényesül? Egyes, aránylag kicsiny csordákban vagy

csoportokban élő állatfajok hímjei között ekkor is bizonyosfokú ellenségeskedést találunk, ennek azonban teljesen más oka van. Ekkor már az uralomra való törekvés ösztöne, mely mindenütt megnyilatkozik, ahol élőlényről van szó, fejt ki a fentemlített hatást és teljes erejével arra törekszik, hogy versenytársait a hatalomból kizárja. Ennek pedig az a célja, hogy uralmát fajtestvérei fölött akadálytalanul gyakorolhassa.

A csordát többnyire nőtények alkotják, de rendszerint idecsatlakozik néhány gyengébb, fiatalabb hím is. A nőtények kölcsönös ellenségeskedéséről nem igen tudunk és világos, hogy ezek főleg azért élnek együtt a hímekkel csordában, mert azt akarják, hogy az erősebb megvédje és vezesse őket. Ehhez azután az alkalmazkodás és alárendelés kívánsága — vagyis az uralomra való törekvés ellentéte — is társul. Ugyanezen hatóokok működnek közre akkor is, mikor más állatcsoportoknál az a szabály uralkodik, hogy a nőtény állatok valamely idősebb nőtény vezetésének vetik alá magukat, a hímek viszont a legerősebb és legtapasztaltabb hím uralmát ismerik el maguk felett.

Ezek a viszonyok azért érdekelnek bennünket, mert ha az emberre vonatkoztatjuk őket, önként adódnak a belőlük levont analógiák.

A kérdésünkre adandó felelet szempontjából azonban sokkal lényegesebb az a körülmény, hogy a párzási időtől eltekintve számos állatfajtnál a hímek és nőtények külön csoportban élnek vagy a csordán belül új alcsoportokra oszlanak. A csordában élő emlősöknél a párosodási idő letelte után ez gyakran megtörténik. *C. H. Schillings* érdekesen világított rá e jelenségre, a „Mit Blitzlicht und Büchse” és a „Der Zauber des Elelescho” című könyveiben. Ez az életmód különösen a patásoknál fordul gyakran elő. A legjellegzetesebb példát azonban az afrikai valamint az indiai elefántok szolgáltatják: a hímek és nőtények külön csordákba állanak össze; a nőtényeket nőtény állat vezeti és ide tartoznak a kölykök is. Ha ily csordákhoz kivételesen

hím is csatlakozik, úgy az elkülönülés azért mégis megmarad, különösen akkor, mikor vándorlásaik közepette a pihenés ideje következik be. Csak a párosodási időtartama alatt változik meg mindez, és pedig olyképen, hogy a hím a nőtények valamelyik csoportját időlegesen valóságos háremévé egyesíti.

Egészen másfajta állatcsoportoknál is hasonló viszonyokra bukkanunk; tarka összevisszaságban sorolom fel csupán a bálnákat, böregereket, a vad gyöngytyúkot, fácánokat és a halak közül a leuciscus rutilust.

Még jobb betekintést nyerünk a viszonyokba azoknál az állatcsoportoknál, melyeknél a hím és a nőtény a párosodási időtartama alatt monogám kapcsolatban él, de az év többi részét a velük egynemű csoportokkal töltik el. A következő párosodási időben a hímek és nőtények újból összekerülnek és pedig vagy ugyanazon „házasság” jön létre, mint az előző évben, vagy pedig évről évre új összeköttetések létesülnek.

A legradikálisabb viselkedést azoknál az állatfajoknál tapasztaljuk, melyekhez például a hód is tartozik. Ezeknél oly erős nemi ellenszenv uralkodik, hogy a hím, ha párosodási időn kívül nőténnyel találkozik, azt agyonharapja és otthagyja, anélkül, hogy tetemével törődne. Aki mindezt végiggondolja; aki összeköttetésbe hozza a primitív népek ismeretes szokásaival és szertartásaival; aki ezenkívül megfelelő számú primitív érzésű ember intim életébe is beelátott; és aki végül a kultúrembernél is fel tudja ismerni a primitív megmozdulásokat — az, ha mérlegeléseiben mindezt összefoglalja, véleményem szerint mégis csak arra az eredményre fog jutni, hogy elismeri a primer nemi ellenszenv létezését.

Láttuk tehát, hogy a nemek közötti ellenszenv az egynemű egyedeknek csoportba, csordába való állását eredményezi. Ez, a nőtényeknél majdnem mindig, a hímeknél pedig igen gyakran történik meg. De nem ritka az az eset sem, hogy az utóbbiak, a párzási időtől eltekintve, magukban álló, egyes életet élnek. Ez a szabály számos állatfajára vonatkozó-

lag fennáll és különösen az idősebb hímek élnek csordán kívüli magános életet (lásd *Brehm*, Tierleben, nagy kiadás, Bibl. Inst., Leipzig).

A primitív, valamint a civilizált embereknél is azt látjuk, hogy az idősebb férfiak ugyancsak hajlandóságot mutatnak arra, hogy a nőktől elfordult életet éljenek. E csoportba azonban rendszerint azok tartóznak, akik az aktív nemi élettől már elbúcsúztak, míg az állatvilágban az oly hímek is igen gyakran élnek időnként remeteéletet, melyek még nemi erejüknek birtokában vannak.

Az egynemű egyedek összeállása nem nyugszik (homo-) szexuális motívumokon, hanem a társas szükségletnek, a közösség utáni vágynak következménye ez és általában az egyeddel veleszületett tulajdonságokhoz tartozik. A szerelmi viszonyban a társas szükséglet a közeledési ösztönnel egyesül és mindenek felett a házasság az, mely e kettőt a legszorosabb egységgé kovácsolja össze. A társas ösztön önmagában aszexuális; ugyancsak aszexuális az egyneműeknek itt tárgyalt összeállása is, — bár e megállapításunkat oly irányban kell korlátoznunk, hogy negatív értelemben véve (tehát ha a másnemű egyedekhez való csatlakozás nem következik be, illetőleg ha ezt elkerülik) a társas ösztön sem tekinthető teljesen aszexuálisnak.

De vizsgáljuk meg előbb közelebbről a szekundér nemi ellenszenvet. A visszautasítás legjellegzetesebb példái közé tartozik az a tipikus férfigyűlölet, melyet aggszüzeknél tapasztalhatunk. Bár a felületes szemlélőben esetleg könnyen felébredhet az a látszat, hogy náluk a vonzódás sohasem játszott szerepet. Idetartozik továbbá az a félnk elutasítás is, mellyel bizonyos férfiak a nőkel szemben viselkednek. Ezek a jelenségek egészen bizonyosan a közeledési ösztön megfordulásán alapulnak. Hiszen tudjuk, hogy mindez a nemi ösztön elnyomásán, a szexuális érzelmeknek a tudatos lelki életből

való elutasításán alapszik. Ez az elutasítás pedig vagy tudattalan pszichikai hatások következtében keletkezik, túlnyomó részben azonban az egész akarat és lelki erő érvényesítésének segélyével, tudatosan is elérhetővé válik. Ha a nemi ösztön igen erős, úgy az ennek elnyomására fordított pszichikai energiának is igen jelentősnek kell lennie, és az ily célból szükségelt erő kifejtés néha oly nagy, hogy felülmúlja erőnkét és az akarat alul marad, aminek következtében az ember valamilyen úton-módon enged az ösztönök befolyásának. Ennek azután lelkiismeretfurdalás, önmagunknak tett szemrehányás, bosszúság és megbánás a következménye; itt ugyanis olyan emberekről van szó, akiknek meg van, vagy legalább is azt hiszik, hogy meg van reá az okuk, hogy nemi ösztönüket leküzdjék — és akik le is akarják ezt küzdeni. Megbánás, gond — és mindig újabb küzdelem. Csoda tehát, ha ily körülmények között meggyűlöli az ember azt az ösztönt, mely oly sok fáradásnak és kellemetlenségnek, oly sok lelki viharoknak vált okozójává? És különösnek tarthatjuk-e, hogy az ellenszenv ilyenkor a másik nemre és a hozzá tartozó egyedekre összpontosul, mert hiszen a másik nem vonzza őket, holott éppen ezt akarják elkerülni. A másik szexus elleni ösztönös ellenszenv tehát egyrészt abból a vélt sérelemből fakad, melyet az velük szemben elkövetett, másrészt abból a kívánságból, hogy lelki egyensúlyuk a további zavarokkal szemben biztosítva legyen.

Ezek szerint tehát jelen esetben az ellenszenv valóban nem más, a vonzódástól való félelemnél, így tehát magának a vonzódásnak egyes része, — ami, az itt elmondottak után, azok számára is világossá válik, kik a pszichoanalízist csak névről ismerik és fogalmuk sincs az érzelmek megfordulásának itt előtérbe helyezett törvényéről.

* *

Az ifjúnak és a fiatal lánynak a másik nemmel szemben táplált, gyakran megfigyelt ellenszenv ugyancsak önvédelmén alapszik, ösztönösen érzik, hogy a nemiség

majdan mily erős hatást fog reájuk gyakorolni; így tehát önkénytelenül fejtenek ki ellentállást. Ezért, továbbá azon tudattalan szándéktól vezetve, fordulnak el a másik nemtől, hogy lelki egyensúlyukat megóvhassák. Tehát itt is a nemi ösztön megfordulásával van dolgunk, vagyis oly szekundér jellegű erotikus ellenszenvvel, mely ha a prűdéria formájában nyilatkozik meg, néha bizony nem mentes a finomkodó tettetéstől.

Ezt az ellenszenvet szekundér jellegűnek tekintjük, mert az őseredeti, tehát primer nemi érzésből, nevezetesen a közeledési ösztönből, származik.

A közeledési ösztön a nemi mirigyek belső szekréciónak a következménye, mely kezdeti hatásában különösen azon fiatal emberek lelki tevékenységére fejt ki erős hatást, kikkel itt foglalkoztunk. Nem ismételhetem meg könyvemben mindazt, amit „A tökéletes házasság” című művemben már bőven kifejtettem és nem hivatkozhatom állandóan reá. Feltetelezem, hogy aki a második kötetet olvassa, az az elsőt is ismeri. Ha az olvasó nem emlékeznék vissza mindarra, amiről itt most szó van, úgy azt ajánlom, hogy olvassa el újból „A tökéletes házasság” II. fejezetét.

* *

De ezt a tartózkodást a meglett embereknél is feltehetjük, különösen szerelmük első szakaszában. „Elkerülük egymást, sőt ellenségeskednek is, de azért a tudattalan érdeklődés a szemlélő számára mégis nyilvánvalóvá válik. A vonzódásnak és visszautasításnak oly kapcsolatával van itt dolgunk, melynek mély, teleologikus értelme van: tudniillik elősegíti a szerelem megerősödését és kifejleszti, megérleli azt.” (*Alfred Vierkandt*, Max Marcuse „Handwörterbuch der Sexualwissenschaft”-jában, 2. kiadás, Marcus & Weber, Bonn.) Azért említettem fel az erotikus érzelmek e kétségtelen ambivalenciájának, kettős értékűségének, ezt a példáját, hogy beigazoljam, miszerint ez, az egyed és fajta szempontjából

előnyös funkciót is fejthet ki, nem pedig azért, hogy a szexuális ellenszenv újabb példáját hozzam fel; erről itt bizonyára szó sincsen.

Ezzel szemben azonban az oly eseménysorozatokban, ahol bizonyos revízió, sőt megfordulás következik be, a visszautasítás már sokkal határozottabb. Ez a visszautasítás egészen más természetű, mint amit eddig megismertünk. Arra a megvetéssel átitatott gyűlöletérzésre célok, amellyel a házasságban ki nem elégített asszony viseltetik férjével és általában a férfiakkal szemben. Az ilyen asszony ösztönszerűen megérzi, — sőt szexuálpszichológiai elméleti ismeretei alapján esetleg *tudja* is — hogy kielégítetlenségének oka férje tapasztalatlanságában és önzésében rejlik. Ha más férfi vigasztalja meg és nyújtja neki mindazt, amit ösztöne megkövetel, úgy gyűlölni fogja férjét, mert most már bizonyítéka van arra vonatkozólag, hogy megfelelő partner oldalán valóban meg is találja a szerelmi boldogságot és férjének alkalmatlan volta most már bizonyossággá válik előtte. De azért is gyűlölni fogja férjét, mert megzavarja a szerető iránt táplált érzelmeit; mert ő is támaszt vele szemben szexuális követelményeket; és mert benne látja házasságtörésének okozóját. A legkönnyelműbb asszony sem képes arra, hogy „két férfi között” éljen, még akkor sem, ha ez teljes titokban is marad!

Ha az a férfi, akinél vigaszt keresett, szintén nem képes arra, hogy az elvárt értelemben boldoggá tegye, akkor — különösen az olyan nőknél, akiknél ez a többé-kevésbé patológikus diszpozíció különben is jelen van — látszatra könnyelmű, a valóságban azonban igen szomorú szerelem utáni hajsza veszi kezdetét, mely mindig és minden egyes esetben csalódásra vezet. Ezzel a csalódással együtt jár az érzelmek megfordulása is, vagyis az egész férfinnemmel szemben táplált gyűlölet, mely gyűlölethullám gyakran hangos kitörésével borítja el azt a férfit, aki a megkívánt kielégítést nem tudta létrehozni. Azonban sokkal gyakrabban az történik, hogy

az olyan asszony, aki szeretőjében vagy második házasságában is csalódott, elnyomja a nemi érzéseit, de ha nem képes őket szublimálni, úgy ez a közeledési ösztön megfordulására és elnyomási jelenségekre (neurotikus szimptomákra) vezet.

A szublimálás kifejezést közelebről kell megmagyaráznom.

Ezt a szót először a kémiában használták, annak az eljárásnak a megjelölésére, amelynek segítségével melegítés útján választották el a szilárd, de illanékony testtől, a nem illanó anyagokat. A nem illanó anyagok azután távolabb fekvő, kellően lehűtött helyen újból szilárd alakot öltenek, tehát, illanás, elvezetés és lecsapódás következik itt be és azonkívül az anyag értékében is emelkedik, mert ezen eljárás következtében megtisztul.

A pszichológiában *Freud* vezette be a „szublimálás” fogalmát. Azt akarta vele kifejezni, hogy a nemi ösztön tárgya és célja analóg módon választható el egymástól. Az így keletkezett alkotó elemek az egész emberiség számára — sőt bizonyos értelemben és bizonyos körülmények között — az egyed számára is értékesebbekké válnak. Itt is lecsapódás követi az elillanást. (V. ö. a *sublim* szó eredeti értelmével is.) Ide tartozik a szellem alkotó működése is, mely költészetté, művészeté és vallássá „csapódik le”. Röviden, ahol a nemi ösztön természetes megnyilatkozása akadályba ütközik, ott az ember legtágabb értelemben vett teljes szellemi élete ezekből a komponensekbe alakulhat ki. (*Bloch.*) Nem szabad azonban megfeledkezni arról sem, hogy számos kedélymegnyilatkozás, például a durvaság, a düh, stb. is innen veszi eredetét. A szóbanforgó asszonyoknál ezek a lelki tünetmények vagyis a szublimálás, az ellentétes végletbe való átcsapás és az elnyomás, gyakran együttesen, egymással kapcsolatban és egyidejűleg lépnek fel. így alakul ki a férfigyűlölő nő ismeretes típusa, melynek leírását meg-

takaríthatom magamnak. A férfi iránt táplált megvetés, melyet ily nőknél tapasztalunk, másik végletét alkotja annak a megbecsülésnek, mellyel szívesen adóznának „a férfiúnak”, és a hatalom után való szüntelen hajsza nem más, mint az alárendelés után való vágnak visszatükrözése, mely jellemző tulajdonsága a női léleknek. Az egész tehát különös és jelentős példája az emberi érzések kettős voltának, ambivalenciájának. Sőt tovább is mehetünk és a szexuális megfordulásnak igen szórakoztató példáját láthatjuk itt meg abban az értelemben is, hogy a nő a férfival való elégedetlensége következtében úgy fejezi ki a férfi iránt való gyűlöletét és megvetését, hogy — lehetőleg férfias modort vesz fel.

Nagy tévedés volna azonban, ha azt hinnők, hogy az ellentétes végletbe való átcsapás eseménysorozatának egyik elengedhetetlen láncszeme az a kísérlet, hogy az asszony más férfinél keresse meg azt a nemi kielégülést, melyről, férjével kapcsolatban, le kellett mondania. Ellenkezőleg, ez igen gyakran be sem következik. Sőt az asszony még abban az esetben sem fordul más férfihoz, ha a férfi szerény nemi kívánságait sem tudja kielégíteni, mert a házassági hűségesküjét dogmának tekinti. Az ilyen asszony anélkül, hogy ez tudatossá válna előtte és minden kerülő (szublimálási folyamat) nélkül saját szexualitásának leszállításában keresi a boldogulását, mert csak így tudja az elnyomással járó veszélyeket elkerülni. Azonban ennek a módszernek is a férfi iránt való ellenszenv a következménye.

Az ilyen házasság számára az a megoldás a legjobb, ha a nemileg ki nem elégített feleségnek gyermeke születik és szexuális érzékeit az anyaszeretet felfokozására sikerül átváltania (tehát ily módon szublimálnia), mely eset szerencsére igen gyakran fordul elő.

Az a veszély, hogy ezen az utón haladva, a férfi is elérkezik az *egész* női nem megvetéséhez, aránylag sokkal

kisebb. Két okból is: először is, mert a házasságban a férfi csupán relative érezheti magát ki nem elégítettnek, ha csak oly kivételes pszichikai tünetnyek nem következnek be, melyek a coitust kizárják. Ha a felesége nem is ajándékozta meg oly szerelmi boldogsággal, amelyet remélt, — mégis elérkezik az orgazmushoz, az ejakulációhoz; ez fizioiógiai reflexeiből következik. A férfi tehát minden esetben eléri a testi kielégülést és a fennálló feszültség feloldását. Sőt a coitus előtt fennálló pszichikai feszültség, legalább részben, szintén kiűszöbölódik.

Ellenben az ilyen reakció pillanatában a lelki ki nem elégítettség érzete igen nagy lehet. Ez az érzet haraggal, ellenszenvvel, sőt undorral párosodik, sőt partnernője ellen irányult valóságos gyűlöletre vezethet, mert ez — bár talán csak időlegesen — kegyes áloimtól rabolta meg őt. És ha ezek az érzések minden egyes esetben megújulnak, úgy könnyen krónikus jelleget is ölhetnek, még akkor is, ha a reakció nem is jár oly súlyos következményekkel, mint ez az érzelem kiváltásakor történik. A nemi vonzódás e megfordulása jó példája annak a jelentős és hosszantartó nemi ellenszenvnek is, mely tulajdonképen negatív értelemben vett korrelátuma a szerelemnek. Ezt az ellenszenvet nem mérsékelheti az sem, hogy a férfi rendszerint önmagát okolhatja, ha a feleségében csalatkozik, mert nem oktatta ki eléggé feleségét a nemi dolgokban — már csak azért sem, mert rendszerint fogalma sincs róluk, vagy mert nem akarja elismerni, hogy ő a hibás.

A most tárgyalt szekundér jellegű nemi ellenszenv azonban csak *egyetlen* nő ellen irányul, nem pedig „a” nő ellen általában. A jelenség első okát épen most tárgyaltuk. Ehhez sok esetben mint súlyosbító körülmény hozzájárul az is, hogy a férfinek meg van minden kilátása arra, hogy más nőnél bőven kárpótolhatja magát. A férfi az ilyen dolognál rendszerint kevesebb meggondolással él és így inkább módjában áll, hogy vágyainak megfelelő társnőt találjon. De mennél nagyobb súlyt

helyez arra, hogy szerelmi életében minden irányban teljes összhang alakuljon ki, annál csekélyebb lesz a lehetősége annak, hogy célját valóban el is éri. Innen veszi eredetét az a jelentős és igen érthető tünet, hogy éppen a nagy idealista — ha boldogságát az elfogadásban és nem az adásban keresi — annak a nagy veszélynek teszi ki magát, hogy a nőt illetőleg pesszimistává válik és odajut, hogy bizonyos vagy néhány asszony iránt táplált elutasító érzése az egész női nem iránt is, ellenszenvvé dagad.

Az a villámszerű gyorsasággal fellépő és a szerelem megfordulásán alapuló ellenszenv, melynek keletkezése a nőnél pszichikus traumából származik, onnét veszi eredetét, hogy a férfi a deflorációkor, vagy a balsikerű deflorációs kísérleteknél durván vagy modortalantul viselkedett. Ebben az esetben a pszichikai ellenszenv, testi, tudatos vagy féltudatos, ellenszegüléssé fokozódhatok, mely erőteljes védekező mozdulatokra vezethet és egyeseknél a vulva túlérzékenységében, a medencefenék görcseiben, sőt a nemi szervek minden megérintésétől való ideges félelemben is megnyilatkozhatik (vaginizmus).

Természetes, ki kell emelnem, hogy a vaginizmus csak oly nőknél léphet fel, kiknél úgy helyi, mint általános jellegű, főleg azonban pszichikai természetű infantilizmus mutatható ki, vagy más ok miatt nem tekinthetők pszichikai szempontból normálisoknak. Ez az oka annak, hogy a vaginizmusra oly asszonyoknál is sor kerülhet, kiknek férje a deflorációs kísérleteknél elővigyázatosan és kíméletesen járt ugyan el, de a balsikerű kísérletek megisméltése után nem fordult idejében segítségért a tapasztalt orvoshoz. Viszont, ha testileg és lelkileg egészséges asszony házasságának első napjaiban durva és ki nem elégíthető férjének ellene is szegül — vaginizmusba azért még nem fog esni.

Megemlítem még, hogy néha a közeledési ösztön megfordulását a túlságos jóllakottság is okozhatja. Ez az eset akkor következik be, ha a nemi ösztön minden egyes alkalommal túlságosan teljes kielégülést nyer. Szerencsére azonban hozzáfűzhetem, hogy ez az ellenszenv, akut és nem túl gyakran recidiváló esetekben, csak múló természetű, mert önkéntelenül magával hozza a kellő tartózkodást és ennek hatásaképpen újból bekövetkezik a pozitív irányba való megfordulás.

A nemi éhség és jóllakottság érzelmeinek váltakozása, amennyiben ez csak könnyebb fokot ér el, jellemző példáját képezi a normális ambivalenciának.

„Allweil küßt man sein Mädel nicht,
Weil es nicht immer gefällt.”

A népies dalocskák és rímek gyakran tréfás formákban fejeznek ki jelentős pszichológiai igazságokat.

Most, hogy a nemi vonzódás megfordulásának különböző formáit végigvizsgáltam, eszembe jut a következő ismert óholland versecske:

„Als liefde keert in haet,
Dan gaetse buijten maet.”⁵⁾

Valóban ez nem is oly ritka eset, mert az ilyen gyűlölet igen erőssé válhat. Rendszerint akkor keletkezik, ha a szerelem nem talál viszonzásra, vagy előbb viszonzozzák, később azonban visszautasítják. Ebben az esetben a gyűlölet csak az egyik félnél következik be, míg a másik félnél legfeljebb közömbösség vagy gyengébb mértékű ellenszenv ébred, mely azonban csak akut jellegű lesz. De felléphet mindkét félnél krónikus formában is, ha a férfi és a nő hosszabb ideig élnek együtt és azután úgy erotikus értelemben, mint más szempontból is nagyon eltávolodtak egymástól. Itt azonban már nem tisztán szexuális, hanem *házastársi* gyűlöletről is van szó, mely lényegileg sokkal komplikáltabb. Épen ezért, de azért is, mert állandóan működik, oly jelenségeket

⁵⁾ Ha a szerelem gyűlöletté változik, akkor e gyűlölet határtalan.

idézhet fel, melyek az emberi élet legszomorúbb eseményei közé tartoznak.

* *

Ezzel be is fejeztük a szekundér, tehát a nemi vonzódás megfordulásán alapuló ellenszenv vizsgálatát és most visszatérhetünk a primer, vagyis genuin jellegű nemi ellenszenv tárgyalására.

Azt látjuk, hogy a primer ellenszenv annál erősebben érvényesül, mennél gyengébb az erotikus vonzás hatása. Az állatvilágot illetőleg már tárgyaltuk e jelenséget. Hasonló jelenségeket figyeltünk meg a primitív népeknél is, kiknél a nemi élet milyensége és ereje igen hasonlít az állatokéhoz, amennyiben egymással váltakoznak azok a rövid időközök, melyekben a nemi ösztön igen hatályos, azokkal a jóval hosszabb időközökkel, mikor alig érvényesül. Minél gyengébb a nemi ösztön, annál jobban érvényesül a másik nemmel szemben táplált le nem tagadható ellenszenv és ez főleg azon testrészekről való irtózatban nyer kifejezést, mely a másik nemet legjobban jellemzi. A külső nemi szervekre céleznek. Ez az ellenszenv kiterjed mindhárom itt tekintetbe jövő érzékszervre, vagyis a tapintásra, látásra és szaglásra; megérintésük ellenszenvet ébreszt, meglátásuk vagy kipárolgásuknak szaga undort vált ki.

* *

Érthető, de azért nem kisebb mértékben érdekes, hogy ezek a jelenségek oly személyeknél is előfordulhatnak, akik, bár civilizált emberek közé sorolhatók, nemi életük azonban valamilyen szempontból, primitívebb foku. Azokra a gyermekekre gondolok, akiknek életkora még meglehetősen távol van a nemi érettség idejétől. A libido szexuális ugyan már ekkor is érvényesül, sőt bizonyos szempontból erős hatást is fejt ki, de az ellentétes nem genitáléinak: vonzóereje még nem érvényesül és az e szervvel való szexuális ismeretség még fenn sem áll. Különböző helyeken olvashatjuk a 6-tól 10 éves fiúcskák és gyermekkori szexuális tapasztalataikra visszaemlé-

kező (és visszaemlékezni akaró!) férfiak azon beszámolóit, melyekben arról emlékeznek meg, hogy a női genitálék meglátása még a nemi izgalmuk állapotában is undort — és vele együtt izgalmi állapotuknak likvidálását — ébresztette fel bennük. Egyáltalában nem ritka és fölötte jellemző az az eset, mikor a nemileg érett nő, többnyire a gyermek gondozónője, a genitálékkal kapcsolatos manipulációi útján felizgatja a fiúcskát és mikor az eljut az erekcióig, rábírja, hogy a vulvát megérintse. Ilyenkor azután a fiúcskát olyfokú undor fogja el, hogy menekülésszerűen elrohan.⁶⁾

Teljesen közömbös, hogy az említett érzékszervek közül melyik közvetíti a visszataszító benyomást. Figyelemre méltó azonban, hogy bár az egyiknél a nemi szervek látványa, a másiknál tapintásuk váltja ki a visszataszító érzést, mégis különös nyomatékkal szokták kiemelni azt a visszataszító benyomást, melyet a szaghatás szokott ilyenkor kiváltani. Kétségtelen, hogy a szaghatás lényeges szerepe *jelentős* pszichológiai tényezőkön alapszik, bár a tisztatlanság is alaposan közrejátszhat. (Azok számára, akik behatóbban kívánnak foglalkozni e problémával, utalok *Hans Hennig* „Der Geruch, ein Handbuch für die Gebiete der Psychologie, Physiologie, Botanik, Chemie usw.” című érdekes könyvére. II. kiadás, Joh. Barth, Leipzig, 1924.)

Azonban a bennünket érdeklő kérdés szempontjából sokkal fontosabb, hogy az ily viszonylatban miképen viselkedik az *emlékezés*. Itt a következő folyamatot látjuk: A következő években, vagyis a pubertás bekövetkeztéig, az emlék oly visszataszító marad, mint amilyen

⁶⁾ A pszichoanalitikai tapasztalat azt mutatja, hogy ez a jelenség inkább a fiuknál fordul elő a nőekkel szemben, mint fordítva. Oka egy sajátos félelem, melyet kasztrációs félelemnek nevez a pszichoanalitikai szakirodalom. A penis hiánya, melyet a fiúcska — legtöbbször onániás büntudata miatt — magára vonatkoztat, félelmet vált ki, épen úgy, mint egy amputált testrészt látása. (A fordító.)

magya az esemény. De ha a fiúcska nemileg éretté válik, úgy ez az emlékkép is lassanként megváltoztatja eredeti jellegét: A visszataszító részek elhalványodnak, mindjobban előtérbe lépnek a gyönyör érzetek, míg végül a genitálék egykori visszataszító látványa már ingerlően hat.

Ez a folyamat valóban tipikus és feltűnően mutatja, hogy miképpen fátyolozódik el a másik nemmel szemben táplált ellenszenv, mihelyt a nemi ösztön megfelelő hatékonyságra tesz szert. Tehát *egy* és ugyanazon személynek, csupán időleges diszpozíciójától függ, hogy ugyanazon jelenség vonzalmat vagy ellenszenvet ébreszt-e benne — helyesebben, hogy primer ellenszenv (itt ugyanis erről van szó, nem pedig a szekunderról, mely az érzelmek megfordulásán alapszik), vagy primer vonzalom alakul-e ki valamely benyomás kapcsán. Aszóbanforgó esetben ez teljesen a nemi mirigyek befolyásától függ. Amíg ezek egyáltalában nem vagy csak kis mértékben működnek, addig az ösztönszerű szexuális ellenszenv van túlsúlyban. Mikor azonban a hatásuk már megerősödött, úgy a nemi vonzalom válik hatályosabb tényezővé; és pedig oly mértékben, hogy a régebbi ellenszenvet teljesen elnyomja.

* *

Erre az egyéni diszpozícióra, mely rendes körülmények között más tényezők befolyása alatt is áll, vissza fogunk még térni. Előbb azonban közelebbi vizsgálat tárgyává kívánjuk tenni, hogy mi történik akkor, ha az említett gyermekélmény pszichikai feldolgozása nem zajlik le a fent leírt egészséges módon, vagy — s ez a ritkább eset — nem tűnik el nyomtalanul az emlékezetből és a „tilos”-tól való félelem következtében a tudatalatti régiókba kerül: ekkor oly változásokat eredményezhet, melyek a lelki életben zavarok (neurotikus, parapatiás szimptomák) formájában nyilatkozhatnak meg. De az is megtörténhet, hogy a primer nemi ellenszenv, mely a tudattalanban különben is erős hatást fejt ki, előbb vagy utóbb teljes győzelmet arat. Ennek az

állapotnak a következménye a házassággal szemben táplált és csak nehezen legyőzhető ellenszenv szokott lenni, de az is megeshet, hogy az ilyen ember legyőzi ugyan a házasság ellen irányuló ellenszenvét, azonban az előbb említett tudattalan érzések hatása folytán, ebből szexuális gátlás keletkezik, mely csakhamar általánosan ellenszenvvé fokozódik. Ezt azután tévesen, szekundér jellegű, a szerelem megfordulásán alapuló ellenszenvnek tekintik. Azonban mindabból, amit előzőleg elmondottam, nyilvánvaló, hogy itt nem szekundér, hanem primer ellenszenvről van szó. Az ily esetben, az orvos, a pszichoanalízis segítségével fel fogja fedezni az ellenszenv valódi okát, meg tudja szüntetni a tudattalan hatóokokat s így magát az ellenszenvet is. Ez is azt igazolja, hogy a házastársak közötti ellenszenv számos esetében valóban jó szolgálatot tesz, ha az érdekelt fél orvosához fordul tanácsért.

A primer szexuális ellenszenv tartós uralma ebben az esetben tehát valamely jelenség patológikus elnyomásán alapszik. Más esetben viszont a lelkileg egészséges érettkorú embernél is érvényesülhet, amikor azonban rendszerint csak sokkal jelentéktelenebb formában nyilatkozik meg. Ez az állapot akkor szokott bekövetkezni, ha a meglehetősen primitív érzelmi élet mellett, a nemi ösztön is gyenge. Az ilyen embereknél a primer nemi visszautasítást (melyet aránylag ritkán és csak rövid időre — de akkor sem teljes mértékben — győz le a nemi vonzalom), ugyancsak az ellentétes nem genitáléinak meglátása vagy szaga váltja ki a legjobban. A tudományos irodalomban számos oly nyilatkozatot találunk, melyek ily embertől származnak és amelyek ezen ellenszenv hatóerejét kétségtelenné teszik. A praxisomban jómagam is számos ily hajlamú férfire és nőre bukkan-tam; ezek azután drasztikus szavakkal igazolták előttem, hogy ez az ellenszenv valóban fennáll. Az ily természetű emberek számára a nemi közösségnek nincs más jelentősége, mint az, hogy a tisztára testi természetű

hajlamaikat és vágyaikat kielégítik. Mikor ezek felébrednek bennük, úgy arra törekszenek, hogy kielégítsék őket, anélkül, hogy bárminemű erotikáról vagy előkészületről volna szó náluk, és mindjárt utána újból a régi ellenszenv ébred föl bennük. Ez az ellenszenv akkora, hogy az ilyen ember a világért sem érintené meg kezével partnerének genitáléit, még a coitus pár perces tartama alatt sem. És nem egyedül való eset, az sem, melyet valamelyik író említ meg, hogy tudniillik az ily természetű férfi, miközben a coitusra előkészült, megérezte a női genitale szagát, aminek következtében azután erekciója elmúlt és undorral menekült ki a szobából.

* *

Az erős érzelmi életet élő és magas, kifinomodott, erősen differenciált szexuális kultúrájú embereknél is találkozhatunk ily vonatkozásokkal. Sőt meg vagyok róla győződve, hogy az emberek e csoportjába tartozó legtöbb férfi, ha kedélymozgalmainak megfigyelésében és magyarázatában némi gyakorlatra tesz szert, önmagán is meg fogja figyelni e jelenségeket. Magam is ismerek néhány oly különben erős libidóval és élénk közeledési ösztönrel rendelkező férfit, kiknél a női genitálék által kezdeményezett érzékiség, rendes körülmények között, erős ingerhatást vált ki. Azonban ha oly időszakban vagy napokban kell, a nő határozott kívánságára, nemi aktust végrehajtaniok, mikor szexuális ösztönük gyengébb, úgy a női genitálék látványa, vagy szaga, sőt manuális megérintésük is, valóságos horror feminae-t vált ki belőlük.

Minden emberismerőnek fel kell, hogy tűnjék az az ellenszenv, melyet a nő e téren mindaddig érez, míg bizonyos fokú izgalomhoz el nem jutott. Ha el is ismerjük, hogy itt a szeméremérvet is közrejátszik és hogy a nő (már tudniillik az erősen differenciált lelkiéletet élő nő) el akarja kerülni még a szeretett férfi genitáléinak látványát is, úgy ez nem zárja ki, hogy a primer és

primitív nemi ellenszenv ebben az esetben is döntő szerepet ne játszó. Sőt az a kérdés is felmerülhet, hogy vajjon ilyen természetű szeméremérvény nem tartozik-e a tárgyalt nemi ellenszenv körébe?

Végül meg kell még emlékeznünk a szexuális ellenszenv egy másik fajtaról is. Vannak ugyanis oly természetű emberek is, kik, ha valamely ellentétes nemű személy iránt erős szexuális vonzalommal viseltetnek, ugyanakkor ellenszenv ébred fel bennük a többi, ugyanilyen nemű genitáléval szemben — természetesen csak akkor, ha nemi ösztönük a szeretett személynél kielégülést talált.

Mint már fentebb láttuk, itt is újból kitűnik, hogy mily nagy jelentősége van e téren azon személy diszpozíciójának, akire az események hatnak. Ugyanaz a jelenség az egyik emberből egészen más hatást vált ki, mint a másiktól, sőt ugyanazon személynél az egyik időpontban teljesen más reakciót vált ki, mint a mások időpontban. Ez általánosan ismert és minden élőlény számára érvényes természeti törvény, melyet az érdeklődésünk központjában álló kérdésnél sohasem szabad elhanyagolnunk. Mert annak megítélésénél, hogy bizonyos személy a szexuális zónájából származó ingerhatásaira miképen fog reagálni, fölülte fontos úgy az általános, mint a pillanatnyi diszpozíció. Visszatérve eredeti vizsgálódásainkhoz, a fentiek után megállapíthatjuk, hogy általában a testi és lelki tényezők összességétől azaz a diszpozíciótól függ, hogy bizonyos személynél, bizonyos időben a primer szexuális ellenszenv vagy (és ez a gyakoribb eset) a nemi ösztön lesz-e az erősebb. E tényezők ép annyira különbözőek, mint amennyire számosak. Tulmészire vezetne, ha jelentőségüknek megfelelő vizsgálatnak vetnők őket alá. Örökölt hajlam, általános és szexuális konstitúció, egészségi állapot, környezet hatása, ezek azok a többé-kevésbé ingadozó és mégis lényeges tényezők, melyeket beható vizsgálat tárgyává kellene tennünk. De e vizsgálat nélkül is világos, leg-

alább is könnyen érthető, hogy e faktorok külön-külön és egyenként is fontos tényezői a szexuális diszpozíció kialakulásának. Továbbá az is eléggé ismeretes, hogy mily nagy befolyása van annak a pszichikai komplexumnak, melyet akut szerelemnek nevezünk. Ezen érzelm ellentétéről sem szabad azonban megfeledkeznünk, amikor ugyanis bizonyos másnemű személy iránt táplált ellenszenv, az ember egész diszpozíciójára — legalább is e személlyel kapcsolatban — jelentős hatást gyakorol.

Ezzel meg is elégedhetünk, mert nem akarunk behatolni a szexuális diszpozíció keletkezésének annyira komplikált mechanizmusába; — a továbbiak megértése céljából erre szükségünk sincs. Ha azonban az ügyek állásába mégis némi betekintést akarunk nyerni — és erre szükségünk is van, mert különben számos jelenséget meg sem érthetnénk — úgy mindig tekintettel kell lenni azokra a bizonyos faktorokra, helyesebben a faktorok azon bizonyos komplexumára, melyet a fiziológiából már jól ismerünk. A nemi mirigyek funkciójára célok, melyek belső kiválasztásuk segélyével (más mirigyek ily irányú kiválasztásának kölcsönhatásával kapcsolatban) a szexualitás minémiségére és fokára erős hatást gyakorolnak. Külső kiválasztásuk útján, különösen pedig az ennek folytán bekövetkező helyi megduzzadás segélyével, jelentős szerepet játszanak a nemi cselekvésre való ösztönzésben, ennek következtében viszont a nemi ösztön legyőzi a primer szexuális ellenszenvet.

Feleletet kell még adnom arra a kérdésre is, hogy az utolsó példákban a nemi ellenszenv valóban primer és genuin jellegű-e, avagy a nemi ösztön megfordításából származik és ennek folytán szekundér jelenségnek kell-e tartanunk. Véleményem szerint az első feltevés már csak azért is helyes, mert az ellenszenv főleg — sőt majdnem kizárólag — az ellenkező neműek genitáléira irányul. Belátom azonban, hogy a primer és szekundér tünetek-

nek egymástól való elválasztása, e területen annál nehezebb, minél komplikáltabb és raffínáltabb az érzelmi élet.

Azt is meg tudom érteni, ha azok a pszichológusok, akik a *Bleuler-Slekel-féle* tantételt megdönthetetlennek és általános érvényűnek tartják, azt fogják kérdezni: „Miben áll tehát az általatok hangsúlyozott primer ellenszenv ambivalenciája?” Erre azt felelem, hogy az ellenszenv és az elutasítás ellentéte, a vonzalom. így tehát az ellentétes nemű emberek genitáléi iránt táplált vonzalom az az érzés, mely a primer ellenszenvnek megfelel.

Ha ebből a szempontból akarunk megvizsgálni minden jelenséget, úgy természetesen azt is feltételezhetjük, hogy az általam felsorolt primer genuin nemi ellenszenv, valamint a nemi ösztön és a belőle, mint ennek ellentétéből, megfordulásából, keletkezett nemi ellenszenv is, nem mások, mint ugyanazon ambivalens erő ingamozgás-szerű kifejezései. Éhez a megállapításhoz még valahogy hozzájárulhatnak, ha viszont a másik oldalon elismerik, hogy *nem* a nemeket egymáshoz vezető ösztön, tehát a pozitív faktor az őseredeti, hanem a negatív erőtényező, vagyis az elutasítás és ezt is kell dominánsnak tekinteni. A problémának ilyképen való beállítása azonban minden egyszerűsége mellett is túlságosan mesterkéltnek látszik.

Mindent összefoglalva, leginkább még a következő, ugyancsak az ambivalencia tanán alapuló álláspontot tudnám elfogadni: A nemi ösztön alkatelemei, a kielégülési ösztön (mely e helyen egyértelmű a „kiürülési ösztön”-nel), és a közeledési ösztön. (Lásd „A tökéletes házasság”). Az első komponens sokkal primitívebb jellegű, mint a második és főleg a nemi szervekre vonatkozik. Ezt kell a primer, genuin szexuális ellenszenv megfordulásának tekinteni. A második komponens vagyis a közeledési ösztön megfordítottjának azt az ellenszenvet kell tekintenünk, melyet fentebb az inkább általános szekundér jellegű szexuális visszautasítás megnyilatkozásának formájában ismertünk meg.

El kell ismernem, hogy igen csábít az e kérdésre adott feleletnek azon eleganciája, melynek segélyével (bocsánat

a merész metaforáért) a gyakorlati tapasztalat kecskéje távol tartható az ambivalencia tanának káposztájától.

De nem az elméleti rész érdekkel bennünket legjobban. Arra kéli törekednünk, hogy a nemi vonatkozások e nehéz problémáját valóban meg is értsük, mert a gyakorlati életben csak ilyképen válik felhasználhatóvá. Ebből a szempontból kiindulva, helyesnek tartom, ha az elmondottakat jobban precizírozzuk, megvilágítjuk és tökéletesítjük, egyúttal azonban leegyszerűsítjük, lerövidítjük és a következőkben foglaljuk őket össze.

A férfi és nő szempontjából a gyakorlati életben a következő nemi ösztönökkel kell számolni:

A primer szexuális ellenszenv. Ez genuin ösérzet, melyet genitális ellenszenvnek is nevezhetünk.

Általában az ellentétes nem bizonyos tagjára vonatkoztatjuk és személytelennek tekinthetjük; de időnként határozott személy ellen is irányulhat.

A nemileg érett embernél a nemi ösztön rendszerint nyomtalanul elfojtja, de minthogy ellentállóbb a nemi ösztönnél, azonnal újból felszínre kerül, mihelyt a nemi ösztön kisebb-nagyobb mértékben legyengült.

A nemi ösztön alkotó elemei a *közeledési ösztön* és kielégülési ösztön (lásd bővebben „A tökéletes házasság”-ban). Az élet nagy részében uralkodó szerepet játszik; előbb személytelen, később erősen személyes jellegűvé válik.

A szekundér szexuális ellenszenv. Ez a nemi ösztön megfordulásából, különösen a közeledési ösztön névvel jelölt komponenséből keletkezett. *Erotikus ellenszenvnek* is nevezhetjük. Rendszerint erősen személyes jellegű, gyakran azonban — esetleg előzőleg vagy később — személytelen.

III. fejezet.

A férfias és a nőies jelleg ellentétessége

ELSŐ RÉSZ.

Jellegzetes különbségek, férfias tulajdonságok.

„East ist East and West is West
And never the twain shall meet.”

Ezzel a verssel akarta *Rudyard Kipling* Kelet és Nyugat diametrális ellentétét jellemezni. Természetesen nem a földrajzra, vagyis a földteke tagoltságára gondolt, hanem a pszichológiai ellentétet akarja aforisztikusan jellemezni.

Ha Kipling sorait eképen variáljuk:

„A férfi férfi, a nő az nő,
És sohasem válhatnak ugyanazzá”

úgy ezzel nemcsak a nemek közötti anatómiai ellentétet, hanem első sorban a férfi és női jelleg pszichológiai szempontból való poláris ellentétét is találóan jellemeztük.

Azonban, mint annyi sok más igazság, ez a megállapítás is csak relatív értékű.

Hiszen tekintetemet csak dél felé kell fordítanom, és már is egymásba folynak jobbról a Kelet és balfelől a Nyugat. Vájjon nem hangsúlyozzák-e mértékadó helyen, hogy a keleti és a nyugati szellem elválasztása, épen a misztikum területén, nem áthidalhatatlan?⁷⁾

⁷⁾ V. ö. *Rudolph Otto* felfogásával a „Westöstliche Mystik“-ben: „Vergleiche und Unterscheidung zur „Wesensdeutung” című tanulmányában. (Leopold Klotz, Gotha.)

Hát a párosodás pillanatában nem válik-e a férfi és a nő — hacsak rövid időre is — annyira eggyé, hogy ennek megjelölésére magam is gyakran használom az „eggyéválás” kifejezést?

Az emberi embrió vizsgálata is igazolja ennek biszexuális jellegét és ez a tulajdonság még a felnőtteknél is anatómiailag határozottan bizonyítható.

És nem találjuk meg ezt a kettőséget, mely sokszor majdnem a csiraszerűségig fejlődik, az ember egész lelki életében?

Mindezek ellenére is sok igazság van abban a mondatban, hogy „a férfi férfi marad, a nő pedig nő”, bár mennyire is törekszik a tudomány, különösen az utóbbi években, annak bizonyítására, hogy a férfi csupán a férfi által uralt közösségben marad meg „férfiasnak”, és csak az ilyen társadalmi alakulat feltételezése mellett tartja meg a nő is azokat a „nőies” tulajdonságait, melyeket a női nemre vonatkozólag, általában jellegzeteseknek mondhatunk.

Akárhogyan csűrjük-csavarjuk is a problémát, a nőies és férfias jelleg biológiai különbségét el nem homályosíthatjuk. És éppoly kevésbé tűntethetjük el azokat az ennek következtében jelentkező, testi és lelki eltéréseket, melyek a férfit és nőt jellemzik.

Mindez már a tulajdonságoknak azon igen jellegzetes eltérésénél veszi kezdetét, melyeket a primordiális férfias és női elemek, vagyis az ondósejt és a petesejt, mutatnak fel. Ezen különbség tulajdonképeni ismertető jeleit a fejlett férfinél és fejlett nőnél újból feltaláljuk és a nemeknek egymással szemben való viselkedése, számos vonatkozásában megegyezik a spermatozoon és az ovulum kölcsönös viszonyával.

„A szabadon mozgó ondósejt, mely úgy mozog, mint az egysejtű ostorállatka, már évszázadok óta leköti a kutatók figyelmét és ugyancsak hosszú idő óta ismeretes, hogy az ondósejtnek a pete által való vonzását chemo-

taxisra kell visszavezetni.⁸⁾ „Újabb keletű azonban az a megállapítás, mely szerint a petesejt nem elégszik meg azzal, hogy úgyszólván platónikusan magához csalogatja az ondósejtet, hanem az aktív mozdulatokkal feléjüközledő spermatozoon felé valóságos nyúlványt is bocsát ki. A pete tehát nem passzív, hanem aktíve is résztvesz a megtermékenyítés folyamatában; sőt valóságos organizmusnak tekinthetjük, melynek ösztönei, szükségletei és szenvedélyei vannak.” Remegés, tónikus kontrakciós hullám járja át a megtermékenyülés pillanatában és hatalmas megrázkódtatás játszódik le az azelőtt oly renyhének látszó, szemcsékkel telített protoplazmában. Sugárkoszorú veszi körül az előnyomuló spermamagot és később, a két gaméta egyesülése után keletkezett magot is, míg végül az egész protoplazma egyetlen nagy sugárkoszorúvá válik.

Heringa és *Lohr* e természeti tüneményben rejlő poézist — minden tudományos tárgyilagosságuk mellett — annyira finoman érzik át, hogy jómagamat is igen csábít az a lehetőség, miszerint ezen idézet utolsó mondatából kiindulva, a gaméta szó görög gyökével kapcsolatban, mely házasságot jelent, a férfinak és nőnek azt a magasabbrendű egységét, mely a házasságot alkotja, összehasonlítsam az ondó- és petesejtek egyesülésével.*)

Ez azonban nem tartozik ide. Ezért ellentfogok állni e kísértésnek és azon funkcionális jelekkel fogok foglalkozni, melyek a fentebb idézett leírásban főszerepet játszanak. Belőlük kiindulva megfoglaljuk állapítani, hogy milyen és mekkora hatást fejtenek ki, a mindkét nembeli felserdült individumokra.

⁸⁾ Chemotaxis alatt értjük a vonzást létesítő sejt olyirányu működését, hogy vegyi anyagokat választ ki, melynek segítségével valamely mozgó sejtet magához vonz.

⁹⁾ *Dr. G. C. Heringa* és *H. A. Lohr*: „Untersuchungen über den Bau und die Bedeutung des Bindegewebes.” *Ned. Tijdschl. v. Genees.* 1925 november 22. szám.

Azonban a következőket kell előreboesátanom: mindenütt, ahol felismertük, hogy a férfias és női jelleg között, tehát a férfi és a nő között is, bizonyos szempontból lényeges különbség mutatkozik ott, *hangsúlyoznom kell*, hogy ezen különbség megállapításával nem az a célunk, hogy értékmegállapító összehasonlítást tegyünk.

A férfi és a nő különbözik egymástól: az egyik is, másik is *más* természetű; nem pedig: az egyik „jobb”, vagy értékesebb tagja az emberi társadalomnak, mint a másik. A teljes értékű férfi és a teljes értékű nő *egyenértékűek*, abból a szempontból, hogy az emberi közösség számára egyenlő értéket képviselnek, bár el kell ismer-nünk, hogy a két nem *milyensége nem egyenlő*. Hozzá-fűzöm még, hogy e mondatok — melyeket egy kis fontos-kodással alapvető kijelentéseknek nevezhetnénk, — azért előzik meg az ide irányuló fejtegetéseimet, mert el akarom kerülni azt a lehetőséget, hogy akár önkéntelenül, akár pedig bizonyos lelki beállítottság következtében, más-képen értsék vagy értelmezzék a majd elmondottakat, mint ahogyan azokat kifejezni akarom.

Különben is nem az a fontos, hogy a férfias és női jellegnek az emberi társadalom szemszögéből mért érté-két világítsuk meg, hanem figyelmünket kizárólag arra kell fordítanunk, hogy a férfi és nő közötti különbséget, a nemek kölcsönös viszonyára vonatkoztatva mutassuk be.

* *

A női és férfias elem közötti első szembeötlő különbséget az alkotja, hogy míg a spermatozoon szabadon mozog, addig a pete mozdulatlan.

Közelfekszik tehát az a gondolat, hogy ebből a férfias jelleg aktivitására és a női természeti-princípium passzi-vitására következtessünk. Egyesek úgy gondolják, hogy abból a passzivitásból, melyet a nemi érintkezéssel kap-csolatban a „normális” nőre ráfognak, illetőleg erkölcsi szempontból előírnak számára, továbbá azon „passzív” természetű kötelességekből, melyeket a társadalmi rend-

szer és a konvenció a nő számára megszab, joggal következtethetnek arra, hogy a természet a férfi és nő egész életére, ilyen szereposztást állapított meg. Szerintük a nő passzivitásával szemben áll az a mindent átölelő aktivitás, melyet az élet a férfitől megkövetel.

Bár az ilyen felfogás már a magasabb kultúrájú ember számára rég meghaladott álláspontot jelent, mégis igen el van terjedve és a társadalom széles rétegeit még ma is az az uralkodó gondolat vezeti, hogy a természetnek, vagy ennek urának, az istenségnek az az akarata, hogy az asszony az étellel szemben várakozó vagy tűró álláspontot foglaljon el, viszont a férfi a tevékeny, az ösztönző erőforrás. Nem kell újra vizsgálat tárgyává tennünk és megállapítanunk, hogy az aktivitás a férfias jellegnek velejárója. Látjuk, hogy a spermium nem kevésbé mozgékony, mint amilyen azelőtt volt és a férfinek a mindennapi életben való tevékenysége sem csökkent. De hála a tudomány haladásának, a petéről alkotott véleményünk megváltozott: Tudjuk, hogy egyáltalában nem viselkedik passzíven — a fenti leírás eléggé hangsúlyozza ezt — s bár arra képtelen, hogy saját akaratából megváltoztassa a helyét. És a fiziológiából megtanultuk, hogy a nemi egyesülésnél az asszony semmiesetre sem természetét következtében játszik passzív szerepet, hanem ellenkezőleg, közre kell működnie az aktusnál és habár közreműködésének nincs oly határozott dinamikus jellege, mint a férfinak, még sem tekinthető kevésbé aktívnak. És végül most már eléggé megvitattuk, hogy a természet által a nő számára megszabott azon kötelesség, mely szerint életét teljesen a fajfentartásnak kell szentelnie, nem jár kevesebb tevékenységgel, mint amennyit a férfira ruházott feladatok teljesítése megkövetel.

Ha azonban helyesen akarjuk értelmezni a tényeket, úgy nem szabad megfeledeknünk arról sem, hogy a pete csupán a hím elem közeledése folytán veszti el passzivitását, hogy a coitusnál rendszerint a férfi hozzáértő eljárása váltja ki a nő segítő tevékenységét és hogy a nő eredeti aktivitását (azaz nem

szublimál, tehát mint anya) a férfi közreműködése nélkül nem juttathatja kifejezésre.

Ezek szerint, bár bizonyára helytelen, ha továbbra is a női jelleg abszolút passzivitását hangsúlyozzuk a férfias aktivitással szemben, de époly mértékben helytelen az is, ha teljesen szemet hunyunk a férfias és női elem ezen fajtabeli különbsége fölött.

Talán olyképen fejezem ki legjobban ezt a különbséget, ha a potenciális és kinetikai energiának a fizikában használatos megkülönböztetését alkalmazom:

Azt hiszem, helyes formulával jellemeztük a férfias és a női jelleget, ha azt mondjuk, hogy a *férfi aktivitása a kinetikai energiának felel meg, a női pedig a potenciális energia, a feszülést energia — formáló erő, belső aktivitás.*

A férfias elem képviselői, a spermatozoonok, versenyt futnak a pete felé. A legderekabbnak, legerősebbnek van meg a legnagyobb kilátása arra, hogy valóban célhoz is jut. A pete saját erejéből is magához vonzza a feléje közeledő spermatozoonokat. Azután ugyancsak a *pete* ejti meg a választást. Egyik felé kinyújtja a fentemlített kidudorodását és bekövetkezik az egyesülés. A férfias elem teljesen áthatja a petét — mely egyidejűleg végleg elzáródik a többi spermatozoonnal szemben. Csak egyetlen egy érheti el a párosodási.

Ez az analógia, a nő és férfi egymással szemben tanúsított egész kölcsönös viselkedésében, még részleteiben is, pontosan kimutatható. Feleslegesnek tartom azonban, hogy részletesen foglalkozzam vele, mert minden gondolkodó ember önmaga is megteheti.

* *

A hímnek a nőtényért való ezt a versengését, sokszor valódi harc formájában, mindenütt az egész állatvilágban feltaláljuk, kezdve a legalsóbbrendű fajtáktól egészen a legmagasabb kultúrájú emberfajtáig és rétegekig.

Magától értetődik, hogy a harcnak bizonyos fokú természetes agresszivitás a velejárója, mely éppen ezért jel-

legzetes tulajdonsága a férfiaságnak. E versengéshez való előkészület, valamint a küzdelem számára való meg-edződés azon tulajdonságok állandó fejlődését követelik meg, melyek a sikerre irányuló lehető legnagyobb kilátást eredményezik. Maga a siker pedig vagy az ellenlábás teljes legyőzésében, vagy pedig abban áll, hogy a nőstény választását az óhajtott irányba tereli. A hímnek a nőstényért való ez az állandó versengése és az a vonzerő, melyet a nőiség a férfias jellegre gyakorol, továbbá a hím jellegben lappangó azon hajlam, hogy teljesen át-hassa a nőiséget, igen sokban járult hozzá, hogy épen azok a tulajdonságok tökéletesbedtek mindjobban, melyek az egyed, valamint az utódai, tehát a fajta, számára is a leghasznosabbak voltak. Egyre megy, hogy mindez kétnemi sejt affinitásának, látszatra vagy legalább is relative, egyszerű formájában nyilatkozik meg, vagy pedig Faust utolsó strófáiban, az örök-nőiség mindent magába ölelő átszellemesítésében nyer kifejezést...

A tökéletesedésnek, bizonyos határok között igen hasznos, folyamata szempontjából ugyanolyan fontosak azok a motívumok, melyek a hatalomra való törekvésen alapulnak, mint a most tárgyalt szexuális indítóokok. Vitatkozni lehet azon, hogy melyik ösztön befolyása a lényegesebb. Valóban, van is olyan pszichológiai iskola (*Alfred Adler-é*), mely azt a tantételt képviseli, hogy azok a jelenségek, melyeket rendszeren a nemi ösztön megnyilatkozásának tartanak, tulajdonképen a hatalom utáni vágy kifejezésének kell felfogni. Ez a hatalom utáni vágy egyrészt a (szexuális) győzelemben és a (nemi) hódításban, megfordítva pedig az alárendelés iránti hajlamban nyer kifejezést. Nem akarok állást foglalni ebben a vitás kérdésben, sőt meg vagyok róla győződve, hogy el kell ismerni *mindkét* hatóoknak e szempontból való nagy jelentőségét. Eszerint tehát elsősorban magának az individuumnak pszichikai és fizikai konstitúciójától, illetőleg diszpozíciójától függ, hogy vajjon a szexuális vagy az aszexuális tényező fogja-e a nagyobb befolyást gyakorolni, a jó (vagyis itt az egyed és faj szempontjából

hasznos) tulajdonságainak kifejlesztésére. Minden egyes megítélésnél azonban külön is szem előtt kell tartanunk, hogy nagy jelentőséggel bírhat az uralmi vágy is, melynek más a célja, mint az egyneműeknek a szexuális konkurenciából való kizárása.¹⁰⁾

A mi szempontunkból azonban nincsen sok jelentősége annak a kérdésnek, hogy vajjon azok a motívumok, melyek az említett erő kifejtést előidézik, a nemi ösztönből vagy pedig a hatalom utáni vágyból származnak. Annyi bizonyos, hogy e tulajdonságok főleg a hímnél és a férfinál fordulnak elő s így a *férfinak* állandóan arra kell törekednie, hogy képességeit tökéletesítse és újabb, ily értelemben előnyös tulajdonságokra tegyen szert. Erre valóban törekszik is.

Ezenkívül az ily irányú törekvéseket a pusztán létért való küzdelem is fokozza, aminek a hím szempontjából való jelentősége számos fajtánál még az által is növekszik, hogy a természet reábizta az utódoknak és nőstényeknek részbeni ellátását és védelmezését. A családja iránti gond az embernél is, évezredek óta, az egész világon jelentősen megnehezíti a férfi saját létéért való küzdelmét. És általánosságban szólva, a mai társadalomnál is még mindig ilyen a helyzet — bár a mindig jobban és mind gyorsabban változó életviszonyok következtében a kivételek száma egyre szaporodik.

Aki mindezt átgondolja, az arra a meggyőződésre fog jutni, *hogy a férfi nemcsak individuális, de természetrajzilag megokolt szükségből is, élete nagy részét arra fogja szentelni, hogy férfias tulajdonságait minél jobban tökéletesítse.*

* *

Többé-kevésbé primitív viszonyok mellett főleg a testi tulajdonságokat kell állandóan magasabb tökéletességre emelni, míg a lelki tulajdonságok csak annyiban számítanak, amennyiben a testieket támogatják. Minél nagyobb

¹⁰⁾ Freud szerint a szexualitás a cél, a hatalom az csak eszköz eme cél elérésére. Az is előfordul, hogy maga a hatalom a szexuális cél, mint a sadizmusnál. (A fordító.)

mértékben befolyásolja azonban a civilizáció az egyént és a környezetet, annál jobban szembeűnik ennek a viszonyinak a megfordulása. A kultűreemberek között, a nőért való versengésben már régen főleg a lelki kvalitások a döntőek. A létért való küzdelmet, főleg, sőt majdnem egészen az ész fegyverzetével kell megvívni. És valódi hatalmat szerezni és megtartani ma már csupán a gondolat ereje, az értelem fegyvere segítségével lehet.

Napjainkban ez mind jobban, mind gyakrabban, mind határozottabban válik nyilvánvalóvá — még a sport terén is.

A tökéletesebbé válás fentebb említett szükségyszerűsége tehát főleg arra ösztökéli a férfit, hogy a kitűzött feladat megoldására *gondolatait* feszítse meg, gondolatvilágát mozgósítsa.

Mindezek folytán a modern kultűrférfit legfeltűnőbb, természetrajzilag legjobban megindokolt jellegzetességét azon szükségletében látom, hogy oly tevékenykedés felé fordul, melynél főleg szellemi erejét kell érvényesítenie.

Ezen legjellemzőbb tulajdonságból a következő pszichikai előnyök származnak:

A szellemi koncentrációs képessége állandóan fokozódik, állandóan fokozódik a férfi azon képessége, hogy élesen, észszerűen, logikusan tud gondolkodni és tárgyilagosan tud mindent megítélni — önuralma és akaratereje fokozódik.

Hátránya viszont a túlzásban rejlik:

A munkában és a munka folytán elveszítheti önmagát; az erotikát elnyomja, elhanyagolja a feleségét, családját és egyéb érdekeit; gátolja a másodlagos agyi működéseket.

* *

Az utolsó kitélt kissé behatóbban kell megmagyaráznom. Mert nem elegendő, ha azt mondom, hogy mindaz, amit másodlagos agyi működés (cerebrális szekunderfunkció) alatt értünk, körülbelűl megegyezik mindazzal, amit *Freud* „tudatalattidnak nevez. Bár manapság min-

denki azt hiszi, hogy tisztában van a „tudatalatti” fogalmával, mégis sok — nagyon sok — embernek alig van helyes fogalma erről a dolgról. *Otto Grosz*, az *F. C. Vogel*nál (Lipcse 1902) megjelent „Die Zerebrale Sekundärfunktion” című könyvében szembeállította egymással a tudatos primer agyfunkcióját és a psziché össz tartalmának hatását. Ez az össz tartalom mindazon benyomás felgyülemeléséből származik, melyek a pszichére valaha hatást fejtettek ki. A psziché e tartalma, — mely az individuum számára nem is válik tudatossá, melyre nem is gondol és mely főleg véletlenül jut el az emlékezetünkig, helyesebben, melyre csak „véletlenül” emlékezünk vissza — jelentős hatást gyakorol gondolkozásunkra, bár ez a hatás, az emlékezés közvetítése nélkül, tehát tudatunk megkerülésével, érvényesül. Anélkül, hogy e hatást, mint ilyet felismernők, a psziché e tartalma mégis rányomja a maga pecsétjét *minden egyes* cselekedetünkre, gondolatunkra, érzésünkre és akarásunkra, még ha úgy is tűnik fel, hogy mindez csupán a pillanat szeszélyétől függ. így tehát az ember teljes szellemi életében és minden alkotásában a psziché ezen össz tartalma, vagyis a cerebrális szekundérfunkció játssza a legfontosabb szerepet.

Ernst Kretschmer „Medizinische Psychologie” című művében (Georg Thieme, Lipcse, 3. kiadás, 1926) kapcsolatosan *Schilder* értekezésével (Über Gedankenentwicklung, Zeitschrift für die gesamte Neurologie und Psychiatrie, Band 59), az optikából kölcsönzött hasonlat segítségével különösen élesen világítja meg mindezt. Innét merítem az itt következő sorokat: „A tudatosság fogalma *kvantitatív* lelki tényezőt jelent, tudniillik az élmény kisebb, vagy nagyobb fokú világosságát. „Tudatos”-nak nevezzük a tiszta, világos, „tudatlannak” (helyesebben kismértékben tudatosnak) a halvány, zavaros, elmosódott élményt. E tényeket az optikából vett kép segítségével fejezzük ki nagy előszeretettel, amennyiben „világosan” és „homályosan” tudatos dolgokról beszélünk. A lelki öntudat fokozatait legjobban úgy érthetjük meg, ha a

látási mező képét elevenítjük fel magunknak: Az „öntudat látási *pontja*” a központban áll. Ez csak kicsi zóna, melyben azonban teljes világosság és határozott presenciacsúcson uralkodik. Körülötte helyezkedik el az „öntudat látási *mezeje*”, melynek zónái mindinkább csökkenő világossággal veszik körül a látási pontot, szélei élesen kirajzolt határok nélkül folynak össze és elvesznek a semmiben, az öntudatlanban, a tudaton kívülben. Az öntudat mezejének periferiáját nevezzük szférának. Szférikus lelki jelenség alatt azokat értjük, melyek az öntudat mezejének szélén, igen homályos, elmosódott formában, folynak le.

Az álom sokat megsejtett mindabból, ami nappali gondolatainkban is, a szférában, vagyis tudatunk határán játszódik le, azokban a sötét, hullámzó régiókban, ahol általában minden gondolkodás, főleg azonban az intuitív, az alkotó, a művészi gondolkodás forrása bugyog. Az álombeli történések feltárják a még nem kész gondolkodás fokozatait, melyek a kész, absztrakt, szintetikus erős logikai kategóriába gyűjtött gondolkodást megelőzik. Innen származnak azok az alkotóelemek, melyek nélkül a gondolat egyáltalában létre sem jött volna.¹¹⁾

Maguk az alkotó, zseniális emberek, különösen a művészek és költők oly buzgón hasonlítják össze az álommal produktív alkotásaik keletkezését, hogy ezt a viszonylatot kétségtelen ténynek tekinthetjük. Az ilyen alkotások is előszeretettel a lelki félhomályban érnek meg, mikor az öntudat le van fokozva, a figyelem elhomályosult és a „szórakozottság” állapotában, mikor minden túl van koncentrálna egyetlen pontra, egyetlen, gyakran érzékelhetően képszerű jellegű élményre, mely nincs kötve sem időhöz, sem térhez, és kivonta magát a logika és az akarat uralma alól ...

Csak a még meg nem formált, vagy csak félig megformált lelki anyag csiraképes; a logikus kész gyártmány

¹¹⁾ Lásd *Freud: „Traumdeutung”* című munkáját. Azonkívül fordítónak az „Idegesség és ösztönélet” című könyvében, az álomról írt értekezést. (A fordító.)

szilárd és világos, de önmagában többé már nem oly eleven. A túlságosan logikus tudatosság gyakran ezért válik a produktív szellemi tevékenység halálos csapásává. Emez a szférikus félhomályban virul legjobban.

Biztos, hogy mindez nemcsak a műalkotásokra, hanem a tudományos tevékenységre és a nagyobb szabású üzleti vállalkozásra is vonatkozik.

A fentiek alapján most már azon veszélynek nagysága is világossá válik, mely abban nyilatkozik meg, hogy a primer gondolkodásra való túlságos koncentráció akadályt gördíthet az oly fölötte hasznos cerebrális szekundér funkció elé. De kétségtelen az is, hogy bármennyire fontos és nélkülözhetetlen a cerebrális szekundér funkció a csak némileg tökéletes szellemi produktum szempontjából, a primer gondolkodásnak mégis megfelelő ellenőrzést kell mindenütt kifejteni, ahol exakt munkateljesítésményről van szó, mint például a legutóbb említett két csoportnál.

Röviden: a cerebrális primer és szekundér funkcióknak — vagyis a szó szűkebb értelmében használt gondolkodásnak és az intuíciónak — kölcsönös egyensúlyi állapotban kell lenniök. A feldolgozandó materiától kell függenie, hogy az egyensúlyvonal az egyik oldalra hajlik-e vagy pedig a másakra. És a férfiak fentebb említett főjellegettségével kapcsolatos, természeti úton és egyéni fejlődés segélyével keletkezett képessége leginkább abban nyilatkozik meg, hogy ezt az egyensúlyi viszonyt helyesen kormányozza és megakadályozza, hogy a funkciók bármelyike a másik megkárosítása árán túlsúlyba jusson.

A férfias aktivitás és agresszivitás, a férfinak hatalom utáni törekvése és munkájára irányult szellemi koncentrációja — vagy az a komolynak gondolt kedvtelés, mellyel ezt pótolja — rendszerint (eredményre való törekvés formájában) bizonyos mértékű önérzetre és ambícióra vezet. Mindez előnyös lehet számára, de

hátrányosra is fordulhat, ha e téren a helyes határok megszabása nem sikerül.

E tulajdonságok azonban mindenesetre bizonyos *egocentricitást* eredményeznek, melyet a férfias jellegre vonatkozólag tipikusnak kell tekintenünk.

Már a gyermeknél is megfigyelhető, hogy ez az egocentricitás, valamint azok a tulajdonságok és hajlamok, melyekből ez ered, nemcsak olyan jellegzetességek, melyeket az egyén fejlődése folyamán szerez, hanem jórészt vele született tulajdonságok. A fiúgyermeknél ez már a kora gyermekkorban is mutatkozik, mielőtt a nevelés ez irányban még befolyást gyakorolhatott volna. Puskát, kardot akarnak, harcolni akarnak, megmérkőzni másokkal, generálisok, kocsisok, villamoskalauzok stb. akarnak lenni, mindez csupa olyan pozíció, melyben mások fellett hatalmat gyakorolhatnak. Gondosan megfigyelik, hogy miképen forognak a játékszereik kerekecskéi, mert konstruálni, alkotni akarnak. De mindenekelőtt: állandóan önmagukkal foglalkoznak, saját gondolatköriükkel és eszméikkel.¹²⁾

Bár a férfi egocentricitása gyakran egoizmusba csap át, mégis föltétlenül nagy mértékben és nélkülözhetetlenül segítségére van a létért való küzdelemben. Mert nélküle kétségtelenül mindig újból kizökkenne abból az útvonalból mely elvezeti céljához, ahhoz a célhoz, melyet a valódi férfi mindig a magasba, a messze-távolba helyez. Egocentricitása nélkül nemcsak eltűrné, hogy mások mellékösvényre vezessék, de az a veszély is fenyegetné, hogy a mellékösvényeket is elvétí és a vadonba jut. Mindettől megóvjá a férfit egocentricitása, melynek azon, mindig nyomatékosabban hangsúlyozott figyelmeztetése, hogy a férfi a hamis útra terelődött, hamar meghozza a gyümölcseit, még akkor is, ha a szerelem az a mellékösvény, melyre hosszabb-rövidebb időre eltévedt. Az egocentricitása vezeti vissza a férfit a főútvonalra, a *saját*

¹²⁾ Nem más ez — mint azt a pszichoanalitika-iskola kiderítette — mint az anatómiai (phallos) alkatból folyó kényszerűség és szimbolikus cselekvés. (A fordító.)

útjára, melyen haladnia kell, arra, mely célja felé vezető új pályát, új irányt jelöl ki, ha túlságosan belebonyolódott a mellékösvények labirintusába. Ha ez a szövetségestársuk nem volna meg, úgy a nemi ösztönöknek hozott áldozat következtében sokkal több férfi pusztulna el és menne tönkre.

Az egocentricitása azonban elzárja a férfit a külvilágtól; ez a tulajdonság lényegében rejlik és belőle következik, hogy a férfi *egyedül* van. Az egyedüllét következményeképpen pedig hosszabb-rövidebb idő multán elhagyottság érzete fogja el. Ezt egyetlen férfi sem kerüli el, bármekkora lelki erő felett is rendelkezék. Gyengeség ez? Jó, vegyük annak. Én azonban még egyetlen férfinél sem tapasztaltam, hogy ez a gyengeség elkerülte volna. Ha jó hangulatban van, úgy rendesen hamar lerázhhatja ezt az állapotot. De valamely depresszió tartama alatt — és itt egyre megy, hogy ennek okát fizikai vagy pszichikai téren kell-e keresnünk — súlyosan szenvedhet az elhagyottság érzete következtében. Boldog az, akinek barátja van, nem „jó ismerősre” gondolok, hanem valódi barátira, akivel fentartás nélkül kibeszélgetheti magát. Ez azonban ritka eset. Mert kiben van meg a bátorság, sőt, egyáltalában, ki képes arra, hogy minden szépítés nélkül, teljesen nyíltan és őszintén úgy tárja fel magát, mint amilyen a valóságban? És hol van az a barát, aki mindent meghallgat, akit minden érdekel, mindent megért, aki megbocsájt, támogat; aki egy időre el tudja hallgattatni saját egocentricitását, aki nem zavarja meg a különben is kínos, akadozó gyónást saját énjének állandó előtérbetolásával? Mert mennél jelentősebb a férfi, mennél értékesebb a barátsága, rendszerint annál nagyobb az egocentricitása is!

Így azután az elhagyott vándor az asszony felé fordul.

Ha van anyja, úgy be fog következni az a pillanat, mikor fáradt fejét ölébe fogja hajtani; az öreg, fáradt kezek védően fognak megpihenni rajta; és mindketten boldogak lesznek — néhány pillanatra.

Az anyai barátnő is a védettség és béke érzetét támaszthatja fel a férfiban — és ezen felül neki épügy gyónhat, mint a barátnak. Az a férfi, akinek megadatott, hogy ily barátságot megélhet, további életének minden egyes napján hálásan fog rá visszaemlékezni. Az élet azonban csak ritkán adományoz ily kegyet.

A magasabbrendű és földöntúli vigasztól eltekintve, a férfi számára csak az a nő marad meg, aki legközelebb áll hozzá — az a nő, akihez sokkal szívesebben fordul, mint az anyjához vagy anyai barátnőhöz — az a nő, akinek mindenek ellenére, állandóan és újból megkísérli megmutatni a lelkét.

De „kevesen tudják, hogy milyen idegenek egymásnak
A Férfi és a Nő.”

IV. fejezet.

A férfias és a nőies jelleg ellentétessége.

MÁSODIK RÉSZ.

Nőies tulajdonságok.

Emocionalitás.

Mit kell a nő legjellegzetesebb tulajdonságának tekinteni?

Sok évszázadon át ez nem volt vitás.

Most azonban, midőn a körülmények alakulása sok millió asszonyt arra kényszerít, hogy természetes érzelmeit elnyomja vagy szublimálja,

most, mikor ezen felül, az érzelmi élet azon elfajulása, melyet aránylag csekély számú „hangadó” asszonymál látunk, sok nőt annyira befolyásol, hogy ezek, az utánzás ösztönétől, továbbá a szórakozás és élvágytól vezetettve, kezdik teljesen elnyomni nőies érzelmeiket;

most, mikor ez a felfogás egyes — bár kisszámú és általános értelemben véve felületesen gondolkodó, bizonyos körökben azonban mégis befolyással bíró és szívesen követett — férfiakat is már annyira megfertőzött, hogy előnyben részesítik a degenerált vagy látszólag degenerált nőket;

most már nem tekinthetjük magától értetődőnek a természet szabta adottságot, vagyis az *anyaságot*, melyre fentebb, mint legjellegzetesebb tulajdonságra céloztam.

Ahogy ezt az előző fejezetben a férfire vonatkozólag megtettük, úgy most a nőre vonatkozólag is, logikus bizonyítékok alkalmazásával arra fogunk törekedni, hogy

kimutassuk azokat a lelki tulajdonságokat, melyek a nőt természetrajzi, biológiai és fiziológiai adottságában jellemzik.

Itt is a nemi őselemnél kezdjük és ezúttal kettős értelemben is ezt tekintjük tárgyalásunk kiinduló pontjának. Tudniillik a petét, előbb, mint a nőiesség elemi egyéniségét fogjuk vizsgálatunk tárgyává tenni — amint ezt az előbbi fejezetben már meg is kezdtük —; meg fogjuk állapítani a legjellegzetesebb tulajdonságait és ezekből kiindulva analógiát fogunk konstruálni a fejlett nőre vonatkozólag. Ezután (részben közben is) meg fogjuk vizsgálni, hogy mily karakterisztikusan női jellemvonásokat vált ki a nőtől a pete, mint az új generáció csirasejtje, melyből pete, helyesebben, melyből újból és ismét pete származik.

Mi váltja ki a természettudományilag ki nem műveit olvasóból a legnagyobb hatást, ha oly leírás kerül a szeme elé, mint amilyen a *Heringa* és *Lohr-é*? Bizonyára az a hatalmas megrázkódtatás, melyet a spermatozoon benyomulása vált ki a petesejtnek előzőleg oly nyugodt szubstanciájából. Ezt a megrázkódtatást már *Bachofen* is a következő szavakkal jellemezte: „Csend és nyugalom honol a petében, de ha a teremtés gyönyörétől áthatva a férfias hatalom feltöri a héjat és megkezdí mű\Tét, akkor minden mozgássá, minden pihenés nélkül való hajszává, minden ösztönzéssé, minden örökös körforgássá változik.”

A női sejtanyagnak ezt az erős reakcióképességét állandóan feltaláljuk mindenütt. Megnyilatkozik a nő lelki életében, a kedélymozgalmakkal szemben tanúsított lágy érzékenységében és ilyképen kétségtelessé válik, hogy az *emocionalitás* egyik alaptulajdonsága a női pszichének.

G. Heymanns (Groningen) a „Psychologie der Frau” című művében (Karl Winter kiadása, Heidelberg), ezt oly meggyőzően fejtette ki, hogy valóban minden későbbi író, ki idevonatkozó pszichológiai kérdésekkel foglal-

kozik, fejtegetéseinek központjába állítja a női emocionalitást.

A nő minden észlelése, elképzelése, gondolkodása, valamint akarása és cselekvése, oly sajátos jellegzetességet mutat fel, melyek általában mind az emocionalitásra jellemzőek és csak így válhatnak érthetőkké; nyugodt lélekkel állíthatjuk tehát, hogy aligha tudnók megérteni a női psziché lényegét, ha e tényezőt kikapcsoljuk. (*Heymanns.*)

E túlságos emocionalitásra vonatkozólag ki kell emelni, hogy ez nemcsak azon reakció *ereiében* nyilvánul meg, melyet a kisebb-nagyobb mértékben jelentős benyomások váltanak ki, hanem a teljesen jelentéktelen okok által előidézett okozatok sokszerűségében is kifejezést nyer és ennek következtében majdnem megszakítás nélkül végigvonul a nő teljes életén.

Ez a kedélyváltozás az átlagos férfinál a közömböségtől csak kis mértékben eltávolodott, átmeneti kedélyállapotot jelent; az átlagos asszony ellenben csakis ebben a szférában érzi jól magát s ez csak ritkán és ekkor is csak súlyos ellenállás árán hagyja el őt.

A nő mindent emocionális oldalról fog fel, semmivel szemben sem közömbös, kivéve, mikor azért hanyagol el valamit, mert más dolog még jobban megragadja a kedélyét.

Csak ritkán képes arra, hogy valamely elméleti vagy gyakorlati probléma különböző, ellentétes részeit egyenlő megvilágításban lássa. Ha titkolja is, szíve mélyén mégis mindig valamelyik rész pártjára áll s ezáltal könnyen válik pártoskodóvá. E téren is csak ritkán jár sikerrel az olyirányú törekvése, hogy a pro-t és kontra-t, a viszonylagos jogot és a relatív jogtalanságot mérlegelje. Ami nagyobb hatást vált ki itt is, minden egyebet kiszorít tudatából, vagy legalább is alárendelt jelentőségűvé fokozza azt le. De a nőben nemcsak, hogy meg van a lehetősége ezen erős kedélyhullámmásra, hanem meg is kívánja azt. Ez az oka annak, hogy nem kerüli az emocionális izgalmakat, hanem keresi őket, még az esetben

is, ha a félelem és remény érzeteinek változásából keletkeznek. Ezen alapszik a tiloshoz való ragaszkodásnak oly gyakran tárgyalt asszonyi hajlama is, mely *Ibsen* „A tenger asszonya” című drámájában nyert hatalmas kifejezést. Megnyilatkozik azonban csekély jelentőségű dolgokban is: gondoljunk csak a csempészésre, melyet egyetlen hölgy sem mulaszt el, nem a pénz, hanem a vele járó emóció kedvéért¹³). A kedély vihar iránti szükségletük közvetlenül is megnyilatkozik: abban a vonzódásban, melyet a nő úgy a színpad, mint az élet dramatikusan jeleneteivel szemben mutat; abban az élénk érdeklődésben, mellyel a szenzációs bűntettekkel szemben viselkedik; és egyáltalában abban a tényben, hogy még a kétségtelen fájdalomérzetek, mint amilyen például a részvét, félelem, irtózat, sem kellemetlenek a nők számára, sőt fájdalmas jellegük mellett, vonzó hatást is gyakorolnak rájuk.

Mindaz, amit itt elmondottam, *Heymans* könyvének néhány kiragadott részletét alkotja. Ezek által a női jellemnek oly vonásai jutnak felszínre, melyek az emotionalitáson alapulnak és melyek a férfi és nő viszonyára, a mindennapi életben is nagy befolyással vannak.

Az itt tárgyalt alaptulajdonságok a nő és környezete számára további igen fontos jellegzetességeket eredményeznek. Ezek felett az alábbiakban szemlét fogunk tartani.

Hogy azonban magukról a jellegzetességekről, keletkezésükről és összefüggéseikről helyes képet alkothassunk magunknak, újból magunk elé kell idéznünk mindazt, amit az előbbi fejezetben a cerebrális szekundér

¹³) A tilos utáni váagnak más okai is vannak. Ez a vágy mindkét nemnél megtalálható. De inkább a nőnél, mint a férfinél, mert utóbbi nincsen oly erős erkölcsi nyomás alatt, mint a nő. A kellemes egyenlő a szexuálissal, a szexuális egyenlő a tilossal és így minden tilos egyenlő lesz a szexuálissal. Minden, ami tilos, ha szexuális is, öntudatlanul szexuális értékű. Ezért inkább a nők kleptomániásak. (A fordító.)

funkcióról mondtunk és ide visszatérve emlékezzünk mindarra, amit *Kretschmer*, a tudat fogalmának kvantitatív jelentőségéről mondott. Ha ezt megteesszük, könnyen érthetővé válik, hogy minél inkább koncentrálja az egész érdeklődését öntudatának pillanatnyi tartalmára, annál kisebb lesz e tartalom mindahhoz viszonyítva, ami körülveszi, illetőleg mindahhoz viszonyítva, ami a kérdéses időpontban nem válik előtte világosan tudatossá. Az előbbi mondatot úgy is variálhatjuk, hogy az öntudat világossága és terjedelme, fordított arányban állanak egymással. Ha ezen egyenletet *Kretschmer* öntudatköreire alkalmazzuk, úgy a következőket mondhatjuk: mennél intenzívebb a figyelem és érdeklődés — mely jórészt az ezeket kiváltó izgalomtól függ — aziránt, amely valamely adott pillanatban az öntudat középpontjában áll, annál szűkebbé válik az a kör, melyben a *határozottan tudatos dolgok* elhelyezkednek és a lélek tartalmának annál nagyobb része esik az öntudatot környező mezőbe, abba a mezőbe, melyben a primer cerebrális funkciót a szekundér funkciók elnyomják.'

Mínthogy a nőnél (ellentétben a férfivel), a kedélyhullámzásokkal szemben való jellegzetes fogékonyságuk következtében, a pillanatnyi tudattartalom tulajdonképpen a teljes érdeklődést abszorbeálja, ezért a női öntudat átlagos terjedelmének kisebbnek kell lennie, mint a férfiénak. Azok a pszichológusok, akik e megállapítást szabálynak fogadják el, a nőnél — legalább is a legtöbb nőnél — bizonyos „tudatszűkülést” tételeznek fel. Ezt az álláspontot a pszichopatológia tapasztalatai is megerősítik oly észleletek alapján, melyek a hisztériás tüneteknek a normális asszony sajátosságaival való összehasonlítása útján nyerhetők.

A női tudatszűküléssel — melyet legalább is fiziológiai szempontból nem nevezhetünk abnormálisnak — szemben áll mindaz, amit a tudatalatti tényező kiszélesedésének nevezhetünk, valamint a tudattalannal határos szférák fokozott befolyása is. Bár e kiszélesedés értéke a józan gondolkodás szempontjából erősen vitás, mégis azon viszonyok szempontjából, melyet e könyvben meg

kell tárgyalnunk, nagy súlyt kell helyeznem arra a hatásra, melyet a cerebrális szekundérfunkció a fentebb említett kiszélesedésükkel kapcsolatos túlsúlyrajutásuk következtében a női *kedély* számos tulajdonságára gyakorolnak.

A fentebbiekben főleg a *tapintatva, intuícióna és szuggesztibilitásra* gondoltam. A tapintatosság — mely az életben oly fölötté fontos és csodálatos művészet és abban nyilatkozik meg, hogy valamely adott pillanatban meggondolás nélkül helyesen cselekedjünk; hogy megtaláljuk az egyetlen helyes szót, mely az adott szituációba beleillik; a hangsúly csekély árnyalatváltoztatása, egyetlen bátorító tekintet megnyugtathat, vigasztalhat, tette serkenthet — a tapintat bizonyára nem kizárólag, de mégis túlnyomóan női tulajdonság. Gyökere a tudattalanban és a tudattalannal határos szférában van, az ott felhalmozott kincsekből meríti tapasztalatait.¹⁴⁾

Nem kell kiterjeszkednünk azon előnyös befolyásra, sem pedig arra a gyakran döntő hatásra, melyet a tapintat kifejthet. Rá kell azonban mutatnunk arra is, hogy éppen a nő, a tapintat művészetének nagymestere, analóg módon, ugyanazon forrásból merít, mikor pompásan és hibátlan biztonsággal ért ahhoz is, hogy miképpen kell pontosan azt mondania, vagy azt tennie, amivel a legfájdalmasabb sebeket ejti, a legsúlyosabb sértést követi el és a legkeservesebb fájdalmat okozza.

Mielőtt tovább mennénk, a fentebb elmondottakkal kapcsolatban még néhány szót kell ejtenünk a „tudatalatti”, a „tudattalan” és a „szféra” szavak megjelölésére vonatkozólag.

Láttuk, hogy *Kretschmer* a „tudat látási pontját” és a „tudat látási mezejét” különbözteti meg. A látási mező, a látási pontot, állandóan homályosodó körökkel övezi, melyeknek mindinkább összefolyó

¹⁴⁾ A pszichoanalitikus úgy mondaná, hogy ez a folyamat a tudat *küszöbén* játszódik le. (A fordító.)

szélei végül is „a semmibe, vagyis a tudattalanba, a tudaton kívülibe” vesznek. *Kretschmer* a tudat mezejének periferiáit *szférának* nevezi és ezt a kifejezését a következőképpen világítja meg: „A *Schilder* által a pszichopatológiában kissé megszűkített értelemben alkalmazott ‚szféra’ kifejezést, itt mindig az úgynevezett, tudattalan helyett használjuk, mert ez oly terminus, mely nyelvtani merevsége miatt, már számos félreértésre s kontroverziára vezetett, holott a lényegét alkotó empirikus tényállás sohasem képezte vita tárgyát. Pedig a dolog egyszerű: ami nem válik tudatossá, vagy amit egyáltalában már *meg* sem élünk, ami tehát már nem élmény, azt nem is nevezhetjük lelkinek, mert a ‚lélek’ fogalma közvetlen élményt jelent. A ‚tudattalan lelki élet’ önmagában ellentétes fogalmi ellentmondást tartalmaz. Valamely folyamat csak ‚mérésékeltlen tudatos’, azaz szférikus lehet és ekkor még lelki jelenségnek tekintjük — vagy pedig ‚tudaton kívüli’, mint amilyen például valamely testi jellegű agyfolyamat, ez azonban már nem nevezhető lelki folyamatnak.”

A magam részéről is indokoltnak tartom azokat az aggályokat, melyeket *Kretschmer* a „tudattalan” kifejezéssel szemben felhozott és hogy a „tudattalan lelki élet” kifejezés valóban zavart okozó ellentmondást tartalmaz. Jól érzem azonban azt is, hogy a „szféra”, a „szférikus folyamatok és jelenségek” és hasonló kifejezések is könnyen megzavarhatják a kívülállót és ugyancsak félreértésekhez vezethetnek. *Kretschmer* többi kifejezései: a tudat látási pontja és látási mezeje sem igen alkalmasak, legalább is a be nem avatottak szempontjából.¹⁵⁾

¹⁵⁾ *Freud* szerint minden, ami a tudatból el van fojtva, az tudattalan. Így dinamikai értelemben csak egyféle tudattalan van. Leíró értelemben kétféle tudattalan van: a latens, mely könnyen tudatossá tehető és a lényegében tudatképtelen tudattalan.

Stekel újabban tagadja a tudattalant és csak egy „tudni-nem-akarásról” beszél. (A fordító.)

A *Kretschmer* által választott, a szem látási erejével kapcsolatos, azon hasonlat, melynél az egymástól élesen el nem határolt körök, a periféria felé haladva, mind homályosabbá válnak, kevésbé használatos, mint az a kép, melyben a tudatalattinak egymás alatt fekvő ugyancsak összefolyó rétegei egyre halványuló, határozatlanabb és mindinkább homályosodó jelleget öltenek, épenúgy, mint *Kretschmer* hasonlatában a legkülsőbb körök (a „szféra”). Mind a két kép egyformán jellegzetes, egyformán érzékelteti azt, amit ki akarunk velük fejezni.

Azt ajánlom tehát, hogy mindenütt, ahol a középső részről, illetőleg a legfelsőbb rétegekről van ezó, melyekben világosság és érthetőség uralkodik, ott a *tudatos* és *tudat* kifejezéseket használjuk. Ott pedig, ahol távolabbfekvő körökre, illetőleg az alsó rétegekre történik utalás, melyeket a világosság fokozatos csökkenése, illetőleg a homály fokozódása jellemez, alkalmazzuk a *tudat melletti* vagy *tudat alatti* kifejezéseket.

És ahol *Kretschmer* a „szféra”, a lassankint megszokottá való nyelvhasználat pedig a tudattalan kifejezéseket alkalmazza, ott mi a *határszféra*, illetőleg a *határréteg*, terminus technikusokat fogjuk használni. Véleményem szerint nem lehet kifogást emelni az ellen, hogy ott is határszférákról beszélünk, ahol a rétegek hasonlatát alkalmazzuk, mert hiszen maga a szféra szó épúgy jelent kört, mint réteget. (A *Mater Gloriosa* mondja az egyik bűnbánó Gretchennek: „Jer, emelkedj a magasabb szférákba!” *Faust.*) A tulajdonképeni „tudattalan” maga, tehát a távolabbfekvő körök vagy rétegek, az individuális — lelki tényezők — határain kívül helyezkedik el, ami semmit sem von le annak jelentőségéből, hogy a kollektív-tudattalan is nagy lelki befolyással van az egyéni létre.

Bár jelentőségéhez mérten, külön szakaszban tárgyaltuk a tapintat kérdését, azonban lényegében ez csak részét alkotja az *intuíciónak*, mely mindenütt és mindenkor különleges női kvalitásnak bizonyult. Megállapítottuk, hogy az intuitív megértés a melléktudatban és a határszférákban lejátszódó történéseken alapszik, épen úgy, mint az intuitive helyes gondolkodás, illetőleg a főleg intuitív gondolkodás (ellentétben a rendszeres, *átgondolással*, *végiggondolással*), valamint az az ihletés megérzés is, hogy adott körülmények között mi a helyes. A fentiek alapján kétségtelen, hogy ez a történet a nőnél átlagban nagyobb jelentőségű, mint a férfinél. Láttuk, hogy zseniális gondolatok keletkezése, nagyszerű műremek alkotása, hasonlóképpen folyik le, és ennek folytán csatlakozunk ahhoz a sokat hangoztatott nézethez, mely szerint a nő rokona a művésznek. Arra is utalunk, hogy az intuíciónak más szempontból is mennyire fontos és kétségtelen az is, hogy az a tény, mely szerint e tulajdonság a nőnél erősebben van kifejlődve, bizonyos fokig igen előnyös a női munka és a nő környezete számára.

De nyomatékkal kell utalnunk a „bizonyos fokig” megszorításra. Mert ha — és ez igen gyakran fordul elő — egyedül az intuíciónak jut szóhoz, míg az ellenőrző „szűkebb értelemben vett gondolkodás” hallgatásra van ítélve, ugj ebből oly következmények is származhatnak, melyeket az érdekeltek bizonyára nem nagy örömmel fogadnak.

Az egyik ember sokkal érzékenyebb, a szuggeszció befolyásával szemben, mint a másik; az egyik férfi inkább, a másik kevésbé; az egyik nőre nagyobb hatással van, a másikra kisebbel; van férfi, kiből nagyobb hatást vált ki, mint számos asszonyból; általában azonban az ily befolyások számára a nő inkább hozzáférhető, mint a férfi. Ősrégi tapasztalata ez a mindennapi életnek. Igazolja továbbá a számtalanszor megismételt kísérleti-pszichológiai vizsgálatokon alapuló orvosi tapasztalat, és más ezer és ezer, részben hipnózis segítségével, részben enélkül észlelt, megfigyelés is. Fenti fejtegetéseink alapján mindez elméletileg is eléggé megérthető. Mindannyian tudjuk,

hogy gyakran mekkora hordereje van annak a ténynek, ha valakinek gondolatait más ember befolyásolja és azt is tudjuk, hogy ez a befolyás lehet kedvező vagy kedvezőtlen hatású is. Ezek szerint tehát nem szorul hosszas bizonyításra, hogy az a nagy érzékenység, mellyel a nő ily befolyásokkal szemben viseltetik, nemcsak a saját érzelmi és gondolatvilága szempontjából bír nagy jelentőséggel, hanem époly fontos a saját reakciója és környezete — tehát elsősorban férje — iránti viselkedése szempontjából, is.

Ezek ezerint tehát a házastársak szuggesztibilitása, főleg azonban a nőre jellegzetes nagyfokú szuggesztibilitás, lényeges faktora a házasságban uralkodó viszonyoknak.

Mindjárt itt is előre kell bocsátanom, hogy e szuggesztív befolyásokat a házastársak között fennálló ellenszenvvel szemben, illetőleg a házasság boldogságának előmozdítása céljából, előnyösen lehet alkalmazni.

Rövid vizsgálat tárgyává akarunk tenni még néhány oly jellemvonást, mely szorosan összefügg a női emocionalitással és e vizsgálatot az *impulzivitás*-sal kezdjük meg.

Impulzusnak nevezzük a rövid, erőteljes, lökésekhez hasonló, ingerként ható benyomást és az impulzivitás szó, a pszichének ily ingerekkel szemben kifejtett különös érzékenységét jelenti. De azt is jelenti, hogy az a személy, aki e tulajdonsággal rendelkezik, nemcsak könnyen fogja fel az ingereket, hanem különösen gyorsan és erősen reagál is rájuk. Továbbá, hogy ezen inger által előidézett cselekvésre való ösztönzésnek, — mely gyakran bizonyos cselekedetek végrehajtására irányul, — valahogy nem lehet ellentállni. Ha mégis győzedelmeskedik a primer cerebrális funkció, úgy az impulzivitás hasznos is lehet. Például az impulzív ember nagyobb lelkesedéssel fog neki az új munkának, mint a nem impulzív; és ha hirtelen és váratlanul gyors elintézését igénylő feladatot kell végrehajtania, úgy nagyobb lendülettel fogja azt elintézni, — ha csak valamennyire is érdekli.

Mikor a gátlás teljesen hiányzik, vagyis mikor valamely impulzust követő reakció teljesen a tulajdonképeni tudat határain kívül játszódik le, úgy a már tárgyalt jellemvonás ebben az esetben is hasznos és főleg spontaneitásuk miatt szimpatikus teljesítményekre vezethet. Oly férfínál tapasztalhatunk ilyesmit, aki például élete kockáztatása árán is megment olyan valakit, ki váratlanul veszélybe került, vagy olyankor, mikor *Cyrano de Bergerac* „Mais quelle geste!” szavai jutnak eszünkbe. Ilyen cselekedeteket azonban sokkal gyakrabban tapasztalhatunk a nőknél — de náluk rendszerint kevésbé excesszív formában.

Természetes, hogy ezek az „ellen nem őrzött” impulzív cselekedetek haszon helyett, kárt is szülhetnek; mert ha aránytalanság áll fenn a saját énként veszélyeztetése és azon veszély között, mely a másikat fenyegette, úgy a féktelen impulzivitás — bár szimpatikus — „bolondériává” süllyed. Sok van belőle *Cyrano* gesztusában is, bármennyire nagyszerű is az. Ugyancsak apró „bolondériának” kell tartanunk a női impulzivitás számtalan, önmagában különben teljesen jelentéktelen megnyilatkozását is. (Ide tartozik többek között az is, mikor sok nő, hirtelen keletkezett vágytól elragadtatva, megvásárolt valamely tárgyat, melyet épen akkor látott meg a kirakuban, anélkül, hogy szüksége volna rá.) Ha az ilyesmi gyakran megismétlődik, úgy bosszúságot, tehát kárt (pszichikai kárra gondolok) okozhat.¹⁶⁾

Utalnom kell még arra a káros lehetőségre is, mely akkor mutatkozik, ha az impulzivitás többé-kevésbé heves affektus-megnyilatkozásokat (düh stb.) eredményez. Minthogy az ilyen kitörés rendszerint époly mértékben indokolatlan, mint amennyire váratlan, természetes, hogy „rossz vért szül” annál, akit érint.

* *

¹⁶⁾ Az impulzív cselekedetek tartalmi háttérét a pszichoanalízis jól ismeri. Minden egyes esetben meg lehet határozni az impulzivitás okát és az impulzív cselekedet megválasztását is. (A fordító.)

Az *affektivitás*, — sajnálom, hogy annyi egyáltalában nem tetszetős szót kell használnom, de lehetetlen, hogy e fogalmakat egyetlen helyes és kifejező szóval jelöljem meg — az affektivitás tehát azt a heves kedélyhullámzásra való hajlamosságot jelenti, melynek következtében a kitörés után bizonyos általános elernyedés, apátia következik be. Ez is az impulzivitáshoz hasonló, jellegzetesen női vonás, ami mindennapi tapasztalatainkból is kiviláglik. De ezt igazolja az a meggondolás is, hogy e két alap tulajdonságnak egyazon oka van: az emocionalitás.

* *

Kell-e még bizonyítanunk, hogy ott, ahol az emocionalitás uralkodik, ahol az impulzivitás s az affektivitás nyomulnak előtérbe, ott lényeges szerep jut a *variabilitásnak* is? Ez főleg hangulatváltozás formájában jelentkezik — újat látni, újat hallani egyre — szóval a változatosság utáni szükséglet megnyilatkozása. A nőknél oly gyakran megnyilatkozó hangulatváltozás azonban nem csupán emocionalitáson alapszik; ha ettől eltekintünk, azt látjuk, hogy e hangulatváltozásra nagy befolyással van az általános labilitás is, mely a női organizmus minden funkciójában kimutatható. Kimerítően tárgyaltuk mind ezt e trilógia első részében és a következő fejezetben még visszatérünk reá. Egyelőre ehelyütt is rá kell mutatnunk arra a rendszerint hátrányos hatásra, mellyel e hangulatváltozás a házasság harmóniáját fenyegeti. Sajnos, ugyanez áll a változatosság utáni szükségletre vonatkozólag is, mely csak látszólag mond ellent az ugyancsak a nőnél oly gyakran előforduló konzervativizmusnak. Ugyanis mindkettő az emocionalitásban gyökerezik, mely egyrészt az ilyfajta gondolatok igen erős utóhatásával kapcsolatos, és a határrétegekben felgyülemelő érzelmi hullámzás következtében a gondolatok értelmi értékét fokozza, másrészt, mint már láttuk, mindig újabb, lehetőleg erős izgalmak megkívánásában nyilvánkozik meg.

A nők túlnyomó részénél a kötelességtudatuk és az eszük fékentartja ezt a hajlamot. Le nem tagadható azonban, hogy oly időket élünk, melyben a nők egyre növekvő

száma a kötelességtudat fogalmát (ha ugyan ezt egyáltalában ismerik, ami számos modern lánynál az eset) annyira gyűlölik, hogy azonnal izgatottakká válnak, ha jelenlétükben csak beszélnek is róla. Azt sem lehet letagadni, hogy számos nő a gyakran nem is kismértékű értelmi képességét csupán arra használja fel, hogy az általuk oly hön óhajtott „változatosságot”, szórakozást és a forrón óhajtott új izgalmat feltalálja.

Nem kell sok szót vesztegetnem arra, hogy mindez hová vezethet. Szólani sem akarok arról, hogy itt ki a „hibás”, mert ennek megítélése nem annak a férfinak a feladata, aki az efajta dolgokról ír — annál kevésbé, mert hiszen „a” férfiak azok, akik ahelyett, hogy megóvták volna az ilyesmitől „a’ nőket, részben saját dégenérait voltak következtében, gyakrabban azonban hibás képzeitek és korlátoltságuk miatt, mindezt még elő is segítik.

E helyen felakarom hívni olvasóim figyelmét arra a jelenségre is, mely nagy mértékben hozzájárul két oly ember közt lassankint keletkező elhidegüléshez, kiket a szerelem valaha legszorosabb kötelékeivel kapcsolt egymáshoz.

Nem, nemcsak az unalom fejt ki olyan hatást, melynek következtében két embert, kik állandóan együtt vannak, oly mértékben hidegít el, hogy többé nincs mondanivalójuk egymás számára, hogy nem okoznak többé élményt egymásnak. A nő unalma *egymagában* is elégséges arra, hogy mindig újabb változatosság, újabb izgalom után kutasson és azon buzgólkodjék, hogy ily irányú törekvései számára férjét is megnyerje. Ha a férfi enged e kívánságnak, és oly mértékben tesz neki eleget, ahogyan ő ezt követeli, úgy ennek következtében jellegzetes tulajdonságai lényegesen szenvednek — ha ugyan az ily esetben egyáltalában férfinak tekinthető a férfi! Azonkívül, itt csak kitolódik az az időpont, amikor az asszony unalma végképen győzedelmeskedik a józan belátás felett. Ennek az időpontnak már csak azért is be kell következnie, mert a változatosság lehetősége nem tarthat lépést a változa-

tosság hajszolásával. Az a férfi pedig, akit feladatainak keresztülvitelében felesége ilyképen akadályoz meg, joggal fogja asszonyát meggyűlölni.

Ha viszont a férj nem tesz eleget az ily irányú kívánságnak, úgy az asszony őt fogja okolni unalma miatt és ebben az esetben az asszony részéről indul ki az elhidegülés.

Ha időközben a kölcsönös belátás nem játszik mentő szerepet, úgy a finálé legjobb esetben abban a buszreginációban csendül ki, melyről *Paul Géraldy* „Toi et moi” című költeményének utolsó szakaszai szólnak:

Allons, reste!

Qui, reste, va! On tâchera de s'arranger.

On ne sait pas. Nos cœurs, quoiqu' ils aient bien changé,

Se reprendront peut-être au charme des vieux gestes.

On fera son possible. On sera bon. Et puis,

On a beau dire, au fond, on a des habitudes...

Assieds-toi, va! Pxeprends près de moi ton ennui,

Moi près de toi je reprendrai ma solitude.”

V. fejezet.

A férfias és a nőies jelleg ellentétessége.

MÁSODIK RÉSZ.

Nőies tulajdonságok (folytatás).

Vulnerabilitás és labilitás. (Sérülékenység és ingadozás.)

„Csend és nyugalom honol a petében, de amikor a lét iránti vágytól sarkalva a férfihatalom áttöri a pete héját...”

„Áttöri a pete héját” — áttöri a petesejt burkát — tehát *megsérti* a nőiesség elemi lényegét¹⁷⁾.

Ami a petében történt, az megint csak képletes megvalósulása az olyan jellegzetességnek, mely végigkíséri a nőt egész életén vagy legalább is nemi érettségének egész időtartamán. Mikor e tulajdonságot *sérülékenységnek* nevezem, úgy szem előtt kell tartani, hogy e szót csak azért használom, mert nyelvünkben e fogalom megjelölésére alkalmasabb szó nincs, már pedig el akarom kerülni az állandó körülírások alkalmazását.

Sérülékeny (vulnerabilis) alatt olyas valamit értünk, amely megsérthető, megkárosítható. Hogy azonban e szókifejezést céljaink számára fel is használhassuk, úgy értelmén olyirányú tágítást kell eszközölnünk, mely szerint ez a tulajdonság nem azt jelenti, hogy a vele felruházott személy sérülékeny, hanem, hogy valóban *ki is van téve* az ilyfajta (fiziológiai) sérülésnek vagy megkárosodásnak.

¹⁷⁾ A pszichoanalízis a nő sértődésre való hajlamosságának egyéb (ontogenetikus) okait is ismeri. így például a már említett kasztrációs komplexumot, a penis hiányában mutatkozó anatómiai mínuszt. (A fordító.)

Ebben az értelemben tehát azt mondhatjuk, hogy az élet a férfit „csak” *véletlenül* teszi sérülékennyé, helyesebben a férfi, ki mint élő lény, a sérülésekkel és betegséggel szemben csak bizonyos fokú ellenállást fejthet ki, tényleg ki is van téve ezen káros befolyásnak. A férfi ezen „véletlen” sérülékenysége a sebesülési, megbetegedési és halálozási statisztikában ki is mutatható, különösen akkor, ha a nő „véletlen sérülékenységeivel” vetjük egybe, mely nyilván már csak azért is kisebb fokú, mert a nő mint ilyen kevésbé van kitéve a *véletlen* befolyásnak.

A nőnél aránylag kisebb mértékben előforduló véletlen sérülékenységgel szemben áll a jelentékeny *fiziológiai, a női lényegben rejlő* sérülékenység, mely a férfinél teljesen hiányzik. (Rövidség okából rendszerint ily értelemben fogjuk alkalmazni a „sérülékenység” szót.) Ezt úgy kell értenünk, hogy a nő a lényeges női életfolyamatokkal kapcsolatosan, állandóan ki van téve a sebesülésnek, melyek bár a természetes, normális, fiziológikus jelenségek körébe tartoznak, mégis valódi testi sérüléseknek tekintendők.

Ilyen sérülés következik be a deflorációnál is, mely a férfias elemnek a petébe való hatolásához hasonlóan, ugyancsak kívülről befelé való irányban történik.

Néhány más sérülés viszont ellentétes irányban, tehát belülről kifelé folyik le. Ezek között a legsúlyosabb sérülést a szülési trauma okozza, mely ugyancsak a férfival való kapcsolat következményeképpen keletkezik. Ezen beavatkozás hiányában, illetőleg nélküle — helyesebben, a megtermékenyítés elmaradása következtében — rendszeresen megismétlődő, belülről kifelé haladó sérülés keletkezik, melyet az ovulációkor és a menstruációnál ismertünk meg.

Wilhelm Liepmann két jelentékeny munkájában („Psychologie der Frau”, Urban & Schwarzenberg, Berlin és Wien, 1922, továbbá „Gynäkologische Psychotherapie”, ugyanott, 1924) is foglalkozik ugyanezzel a

problémával és azt a folyamatot, mely mindig megismétlődik, valahányszor a pete elválik a petefészekről, igen helyesen nevezi a női vulnerabilitás (így nevezi ő azt, amit mi sérülékenységek nevezünk), jellegzetes példájának¹⁸⁾. Az evolúciókor, a Graef-féle tüssző állandó növekedése következtében megvékonyodott külső szövetrétegek valóban megpattannak, miközben a tüsszőüregből vér lép ki, sőt gyakran kifelé (értsd itt: a hasüreg felé) irányuló apró kis vérzés is történik, mely azonban esetenként erősebb vérzéssé alakulhat. Maga a folyamat, mely a pete kilöketésével fejeződik be, sebképződéssel jár együtt. A nemileg érett nő mindkét petefészke ezek szerint tehát egész felületükben hegekkel vannak tele. A menstruáció által előidézett sebesülésekről ehelyütt nem sokat kell szólanom. Már az első kötetből tudjuk, hogy az anyaméh nyákhártyája négyhetenként készül elő az érett pete felvételére, és ha a pete az elmaradt megtermékenyítés miatt elhal, úgy a nyákhártya legnagyobb része kilöketik és végül csak a legalsó rétegek maradnak meg. Ezen folyamat vérzéssel kapcsolatos, mely részben kifelé irányul, részben pedig magában a nyákhártyában folyik le; az anyaméh teljes belső falazata valóságos sebfelületté változik. Bár e sebek nem mélyek, mégis kapcsolatosak a külvilággal és bejárati kaput alkotnak a fertőző betegségek számára és már csak ezáltal is jelentősekké válhatnak.

A helyi jellegű sérüléseknél többet árt az a nő lényegében rejlő sérülékenység, mely minden egyes esetben az egész organizmust érintő változásokat eredményez. Bár ez tulajdonképpen a normális életjelenségek közé tartozik, néha azonban mégis átmenetet alkot a patológus felé, sőt gyakran el is éri annak határát. Azonkívül kaput is nyitnak a jelentkező valódi betegségi tüneteknek is. Arra a sérülékenységre célok, mely

¹⁸⁾ A megelőző jegyzet természetesen a pszichikai sérülékenységre vonatkozott. (A fordító.)

részben az emberi életnek csak egyszer megismétlődő jelenségeiből keletkezik (a nemi érettség kezdete és befejezése), részben rendszeresen megismétlődnek (menstruáció), végül csak időközönként vagy egyáltalában nem lépnek fel (terhesség és következményei).

Tudjuk, hogy az az aránylag nagy gyorsaság, mellyel a női individuumnál a nemi érettségre való átmenet bekövetkezik, együtt jár a test túlságos fiziológiai igénybevételével. Ez az átmenet, mely tehát nagy követelményeket szab meg az organizmus számára, nemcsak a pubertás éveiben nagyjelentőségű, de hosszú idővel ezután is érezteti még hatását, sőt ez felelős sok asszony gyöngé konstitúciójáért is.

Ugyanily mértékben fontos az a változás is, mely az ovariális funkció megszűnése következtében lép fel. A női sérülékenység ebben az átmeneti időben is sokban határos a patológikus jelenségekkel. Nem csoda tehát, ha az asszony ebben az időszakban csak nehezen tud megfelelni a környezetéhez való alkalmazkodás követelményeinek, sőt e tekintetben gyakran át is lépi a határokat.

Az első kötetben részletesen tárgyaltuk, hogy a menstruáció és a vele kapcsolatos jelenségek minden hónapban mennyire süllyeszti az életfolyamat nívóját és rendszerint magát a közérzetet is. így tehát erről, e helyen nem kell bővebben szólnunk.

Végül a terhesség, szülés, gyermekágy és a szoptatás periódusai akkora követelményeket támasztanak az organizmussal szemben és ezen követelmények eredményeképpen előálló változások annyira jelentősek, hogy különböző szempontból teljes átalakulást jelentenek, melyeknél a női sérülékenység legvilágosabban mutatható ki.

A női lényegét jellemző sérülékenység — melynek példájául és szimbólumául a petének a megtermékenyítéskor bekövetkező fiziológiai megsebesítését hoztam fel — szoros kapcsolatban áll azon egyensúlyzavarokkal, melyek a nemi érettség tartama alatt minden női élet-

folyamatot jellemeznek. Ez a jelenség abban a hullámmozgásban nyilvánul meg, melyet az első kötetben nemcsak behatóan megbeszéltünk, hanem grafikonok segítségével érzékelhetővé is tettünk. E hullámmozgás az életintenzitásnak ez a fiziológiai váltakozása, ez az egyensúlykibillenés is, a petéből veszi eredetét. Megfelelnek a pete fejlődésének, kilöketésének, a megtermékenyítésre való várakozás közben a petefészek belső szekréciójára kifejtett hatásának és a megtermékenyülés elmaradása következtében beálló halálának. Precízebben szólva! Mindezt a megszakítás nélkül produkált peteβejt sorozatok idézik elő. „Prosper solum ovulum mulier est, quod est.”

Sérülékenység és állandó egyensúlyi zavarok — tudniillik az egyensúlyi helyzetet a pete megtermékenyülése (ugyancsak fiziológiai folyamat!) teljesen megzavarja — *sérülékenység és labilitás* tehát azok az ismétlődő jelek, melyek a nemileg érett női organizmust jellemzik.

Mi a jelentősége mindennek a nő lelki életére?

Először is közvetlen pszichikai ekvivalensekkel rendelkeznek, ami azt jelenti, hogy a női *lélek* is sérülékeny és labilis egyensúlyi állapotban van. Azok az időszakok, melyeket vidám hangulat, tettvágy, az erő érzete jellemeznek, olyanokkal váltakoznak, melyekben e téren bizonyos mínusz érzeteti hatását. Az előbb említett jelenségek a hullámdagály és a hullámhegy elérésének időszakában jelentkeznek; a mínusz pedig akkor következik be, mikor a hullám apadni kezd, különösen pedig a menstruáció egy- vagy kétnapos tartama alatt, mikor a vérzés bekövetkezik, sőt gyakran a hullámvölgy elérésekor is, különösen ha ez rendkívül mély. Számos nő, ki különben élénk, makkegészséges és vidám, ezeken a mínuszos napokon rosszkedvű, nyomott hangulatban van, mások viszont idegesebbek és izgatottabbak. Ingerlékenység, túlzott érzékenység, rossz kedv, gyors hangulatváltozás, összeférhetlenség, veszekedésre való

hajlamosság jellemzik e fázisokat (tehát nemcsak a menstruáció tartama *alatt* fordulnak elő) és sok oly nőnél is éreztetik hatásukat, kiknek e jelenségekhez máskor nem igen van közük. (Lásd „A tökéletes házasság” VI. fejezetét is, ahol ezeken kívül a klimakteriumnak, a menopausának pszichikai hatásait is kimerítően tárgyaltam.)

* *

Liepmann az emocionalitást a vulnerabilitás következményének tekinti. Hogy ez az álláspont mennyiben védelmezhető és miért kell azt elutasítani, azt itt nem kívánjuk eldönteni, mert az ide irányuló megfontolások gyakorlati szempontból amúgy is értéktelenek és a dolgok lényegébe sem nyújtanak világos betekintést. Annyit azonban kétségtelenül megállapíthatunk, hogy az emocionalitás, a sérülékenység és a labilis pszichikai egyensúly szoros kapcsolatban állanak egymással; hiszen az itt tárgyalt jelenségek mind összefüggenek egymással, sőt, úgy vélem, hogy minden olyan pszichikai kvalitás, mely a férfias, illetőleg a női lényeghez tartozik, visszavezethető azon energiaprincípiumra, mely a férfit és nőt jellemzi. A pszichikai téren megnyilatkozó nemi különbségre vonatkozó tárgyalásaink elején már meg is ismertük őket. Ezek: a kinetikai energia és feszítő energia, vagyis a mozgató erő és formáló erő.

Kétségtelen, hogy a távoli forrásból eredő levezetés hasznos kísérlet, mert hozzájárul ahhoz, hogy ama jelenségek eredetére is pillantást vethetünk. Ott azonban, ahol arról van szó, hogy ezen ellentétet a gyakorlati élet követelményeinek szempontjából értsük meg — s ez a mi célunk is — ott helyesebbnek tartom, ha nem bocsátkozunk bele oly mélyen a két nem közötti pszichikai kvalitások felkutatásába.

Most tehát vizsgáljuk meg, hogy melyek azok a tulajdonságok, amelyek a szexuális funkciót — tehát a pete-

sejtek produkcióján és a vele kapcsolatos jelenségeken alapuló női sérülékenységet és labilitást előidézik.

Mert ez a sérülékenység és labilitás a nő számára többé-kevésbé már pubertásának idején öntudatosává válik. Még akkor is bizonyos alacsonyabbértékűséget vált ki mindez a nőből, hacsak bizonytalan sejtés formájában észleli is a hatást és ha önmaga előtt titkolja is ezt a megsejtést. Ha ez az érzés még nem is vált volna élménnyé (ami aligha következhetett bel!), úgy az első menstruáció felléptekor, de különösen a rákövetkező időszakban kétségtelenül idefejlődnek a gyermekkor tapasztalatai. Ez az állandóan megismétlődő folyamat és a következeiben fellépő rossz közérzet és csökkent teljesítőképesség jelentékenyen fokozzák az alacsonyabbrendűség tudatát. Röviden, a nő gyakran kisebb mértékben, sokszor azonban nagyobb mértékben úgy érzi, hogy sérülékenysége, labilitása hiányosságot, hibát, betegséget jelent¹⁹⁾.

Habár ez nem is válik nála tudatosává, úgy e szempontból tekintve ugyanúgy érez, mint a púpos púpjával, a sánta pedig megrövidült lábával szemben.

Ismeretes jelenség, hogy az olyan ember, aki valamely testi hibában szenved, hajlamot mutat aziránt, hogy az alacsonyabbrendű szervével szemben nagy gondosságot fejtsen ki és állandóan foglalkozzék vele. (Adler.) Másrészt bizonyos gyanakvó bizalmatlansággal, annak megállapítására törekszenek, hogy alacsonyabbrendűségüket mások is észreveszik-e és ezen okból hátrányos helyzetbe kerülnek — még abban az esetben is, ha ez a valóságban meg sem történik.

Ugyanezeket a jelenségeket figyelhetjük meg a nő sérülékenységére és labilitásra vonatkozólag is; innét veszi eredetét az alacsonyabbrendűségnek érzete is, melyet a nők nagy buzgalommal ápolnak és gondoznak, sokszor szándékosan túloznak és kirakatba állítanak.

¹⁹⁾ A menstruáció aktiválja a nő fenntemlített kasztrációs komplexumát és a maszturbáció miatti büntudatot is. A sérülékenység egyik erős gyökere épen ez. (A fordító.)

Ez az oka a nők olyirányú érzésének is, hogy környezetük, különösen a férfiak megrövidítik őket — amikor is ennek eredményeképpen nem marad el a megfelelő reakció²⁰).

Az érzések eme komplexumát legjobban azzal a francia szóval lehet megjelölni, melyet már *Nietzsche* is átvett „Az erkölcs genealógiája” című művében: „ressentiment”. Azt a bosszúságot értjük alatta, mely oly embereket fog el, akik akár indokoltan, akár indokolatlanul agy érzik, hogy az élet megrövidítette őket. Értjük alatta továbbá az étellel szemben való azt a beállítottságot is, mely irigység és hiányérzete következtében áll elő; a titkos lázongás állandóan visszatérő mardosó érzetét, azt a jellegzetes érzelmet, mellyel a szegény a gazdaggal, a rút a széppel, a gyenge az erőssel, a beteg, az elfajult, az elhasznált az egészségessel és fiatallal szemben viseltetik. Mindéhez hozzájárul még az olyirányú hajlamosság is, mely a gyengeséget és szegénységet magasabb ethikai értékkel ruházza fel. A ressentiment forrása lehet a legideálisabb és legalacsonyabbrendű indító okoknak, aszerint, hogy milyen beállításban mérlegeljük őket. Ehelyütt azonban nem tesszük magunkévá sem az egyik, sem a másik álláspontot, hanem a ressentiment-t egyszerűen pszichikai jelenségnek tekintjük. A kultúrnemzetek erkölcstana nagyrészt úgy keletkezett, hogy a gyengék hatalmas tömege felháborodva fordult szembe kicsinyszámú elnyomóival és hogy azok, kiknek sorsa az élet küzdelmében a vereség volt, föllázdak azon hatalmasokkal szemben, akik uralkodtak fölöttük. Oly nagytehetségű emberek, kik maguk is szenvedtek, szegények, betegek vagy lelki szempontból erősen sérülékenyek voltak, megtalálták azokat a szavakat, melyek új, szociális korszakot teremtettek a szenvedő emberiség számára. A ressentiment és a szánalomérzet a kultúrtörténet bizonyos fejlődési szakaszaiban a normális értékmegállapítások

²⁰) A pszichoanalízis értelmében az alacsonyrendűség érzése a phallos hiányából ered. (A fordító.)

valóságos megfordulásához vezetett. Eredményezte a szellemileg szegényeknek, az éheseknek, a züllötteknek, koldusoknak és betegeknek, a szennynek, rongyoknak és pestisszagnak a perverzítással határos valóságos etikai előszeretetét; eredményezte a lebecsülését és megvetését az egészséges, tetterős munkának, elannyira, hogy ez a felfogás oly nagyszámú szociális parazitaiságot teremtett, mely például a középkorban valóságos országos csapássá nőtte ki magát.

A részvét és altruisztikus etika függőnye mögött megláthatjuk a kisembernek a naggyal szemben táplált lap-pangó, vagy nyílt gyűlöletét —, mely sötétségbe akar burkolni mindent, ami tündöklik, sárba taposni mindent, ami fenséges, vagy legalább apró tűszúrásokkal állni bosszút az étellel vívott harcban szenvedett vereségért. Az uralmi vágy, az alulról felfelé való törekvés már ezen jelentéktelen eszközök felhasználásában is megnyilvánul. Az erős természeteknél innét veszi eredetét a hatalomért való nyílt küzdelem, mely csak saját erejében bízik és minden szociális meg gondolást lebecsül. A kultúrtörténet különböző fejlődési szakaszaiban, melyek tudvalevőleg szöges ellentétben állanak egymással, mindig hirdették a hatalomért való küzdelem, az individualisztikus „úri morál” létjogosultságát, az új idők altruisztikus etikájának kinövéseivel szemben (*Nietzsche*).

Nietzsche gondolkozására jellemző, hogy az anti-tézist és a ressen-ti ment-t az altruisztikus etika elemei közül annyira kiérezte. Ezzel szemben teljesen képtelen volt arra, hogy kiérezze belőle azt, amit az átlagember itt önkéntelenül is megtalál: tudniillik azt az egyszerű jóakaratot, jóságot és barátságosságot, amely az embert embertársához kapcsolja és mely az erősebbet ráviszi arra, hogy önként, tisztán jóérzésből megvédje, istápolja a gyengét — egyszerűen azért, mert ez a dolog neki is örömet és boldogságot jelent. A neurózisok pszichológiája sok szempontból érdekes tükröképét adja annak a harcnak, mely a győzők és le-

győztek között folyik a hatalom birtokáért. így például a hisztériás cselekedet sokszor a csupán gyenge fegyverzetű, ideges individuumoknak gyakran sikerrel alkalmazott eszköze, mely azt a célt szolgálja, hogy a gyenge végeredményben mégis csak felülkerekedjék és diadalt arasson az erős ellenfél és annak hatalmi eszközei felett.²¹⁾

Az ilyen neurotikus családi helyzetben néha bizonyos kiegyenlítő igazságosság rejlik, nem ritkán azonban a legkeserűbb iróniának válik forrásává. A ressentiment és a hatalomért való küzdelem világosan megnyilvánulnak abban a formában, ahogyan a hisztériás gyermek ijesztő görcseivel és dühkitöréseivel terrorizálja szüleit, vagy mikor a hideg, élvsóvár feleség „rohama” vagy kormányozható ájulása segélyével rabszolgájává teszi egészséges férjét. A hisztériás neurozisz *gyakran* nem más, mint a hatalomért való küzdelemnek megváltozott fegyverével való folytatása. Mindebben igen gyakran csak hideg számítást vagyunk kénytelenek látni, gyakoribb azonban az az eset, mikor a ressentiment-on alapuló érzetek a határszférákban, a tudattalanban gyökereznek, zavarosak, a lélek mélyében rejlenek és a belőlük származó neurotikus reakciók ösztönösek, vagy félig ösztönösek, mint az üldözött kicsiny állatok védekező és elhárító reakciói. Az a jelentőséges teljes mosoly, mely számos hisztériás asszony arcán végigsuhan, ha jeleneit eljártsszák, árulja el azt a titkos diadalünnepet, melyet a gyenge az erős felett ül.

* *

Az a ressentiment, melyet itt *Kretschmer* után vázolunk, sok nőnél sérülékenységeknek és labilitásuknak következménye. E sérülékenység és labilitás pedig nemcsak *felkelti* a nőben az alacsonyabbrendűség érzetét, hanem életének túlnyomó részében fiziológiai szempont-

²¹⁾ Ez a megállapítás a hisztériás mechanizmusok csak egy töredékére vonatkozhat. (A fordító.)

ból valóban mindig újból és újból alacsonyabbrendűvé is teszi a nőt.

Egyelőre lemondunk arról, hogy tárgyaljuk azt a hatalmas szociális befolyást, melyet a női ressentiment és a vele kapcsolatos hatalomért való küzdelem az utolsó ötven esztendőben, ezen éra más jelenségeivel egyetemben, gyakorolt. Kizárólag arra fogunk szorítkozni, hogy jelentőségét, továbbá az individuumra és környezetére — jelen esetben tehát a férjre — gyakorolt hatását, teszszük vizsgálat tárgyává.

De nem szabad, hogy a ressentiment teljes érdeklődésünket lefoglalja, bár a házastársak között kialakult ellentét egyik alapvető okát itt kell keresnünk. Ugyanis mikor a nő sérülékenynek és labilisnak érzi magát — mely érzést a terhesség és vele kapcsolatos gondolatok erősen fokozzák — ez a tudat egyidejűleg egészen más érzést is ébreszt benne: a védelem után való vágyódást, azt a vágyat, hogy az erősebb támaszul szolgáljon neki.

Érthető, hogy ez az erősebb csak a férfi lehet.

Először azért, mert a férfi gondolkodását és cselekvését nem befolyásolja a fiziológiai sérülékenység és labilitás.

Továbbá azért is, mert ellentétben a nővel, a férfi cerebrális funkcióját nem akadályozza a tudatszűkülés és mert a nőnél döntő jelentőségű szekundérfunkciók, ösztönösen kompenzációra törekszenek.

Ehhez hozzájárul még az is, hogy a férfi, csekélyebb-foku emocionalitása folytán, jobban ellent tud állni a pillanatnyi benyomásoknak.

És végül, mert a férfi védő szerepe természetrajzi fejlődési folyamaton alapul: évezredek óta mindig a férfi volt az, aki a nőt megvédelte és gondoskodott úgy az ő, mint gyermeke ellátásáról.

Önkéntelenül adódik, hogy minden asszony azt akarja hogy a férfi, akire támaszkodik, a *saját* férje, hitestársa legyen. Mert hiszen a szerelem, mely egymáshoz kapcsolja őket, és a közös érdekek köre, mely a házastársak körül kialakul, alakítja ki azt az atmoszférát is, ahol

a kölcsönös bizalom kifejlődhetik, és amely az oltalmazásnak és támaszkeresésnek alapját képezi.

Ezek szerint tehát az a függőségi viszony, mely a feleséget a férjhez kapcsolja, nem azonos az elnyomó és elnyomott közötti viszonytal, mint azt a tendenciózus álláspont hirdeti, hanem oly viszony, mely a védenc és gyámoltója között fejlődik ki, — ezt a kapcsolatot pedig a női nemi kvalitások sajátlagossága követeli meg.

* *

De ha ezen szexuális tulajdonságokban a „nő biológiai tragédiáját” (*Nemilov*) akarjuk felfedezni, úgy szem előtt kell tartanunk, hogy ez a kifejezés, bár jól hangzik és így könnyen megrögződik az emlékezetben, a valóságban azonban teljesen hamis álláspontot jelöl meg, mert biológiai tényekből a tragikus alapok és tragédiák egyszerűen hiányzanak. A tragikum alapja, röviden, a szép és a magasztos érzések körébe tartozó szellemi értékeknek, az ellentétes erők hatása következtében való elpusztulásában keresendő. Ha ehhez vétkes cselekedet is hozzájárul, úgy a tragikum tetemesen kibővül.

De a női életben előforduló biológiai tények nemcsak *lényegükben* alkalmatlanok, hogy szomorújáték tárgyát képezzék — de nincs is semmi okunk arra, hogy „tragikusaknak” fogjuk fel őket. Azokkal a kellemetlenségekkel, bajokkal és veszélyekkel, melyek a nőiség velejárói, szemben áll a nőiségben gyökerező oly fokú boldogság lehetősége, hogy egyszerűen hatalmas tévedésnek keli tartanunk, ha az asszony felett, biológiai adottsága miatt, sajnálkozunk és még nagyobb tévedés, ha felébredtjük benne azt a gondolatot, hogy sajnálatraméltó. Mindkettő már sok bajnak volt a kútforrása. — Ha az emberi átlagmértéket tartjuk szem előtt, úgy kétségtelen, hogy a nőnek bizonyos szempontból való alacsonyabbrendűségével más szempontból vett magasabbrendűség áll szemben; a csekélyebb primer cerebrális funkcióval szembenáll a nagyobb szekundér; a kisebbfokú észbeli készséggel, a nagyobbfokú intuitív felfogási képesség, az emocionalitás hátrányaival a mélyebb érzelmi élet előnyei, a nemi

alacsonyabbrendűség szempontjából igen jelentékeny stabilitással és sérülékenységgel szemben áll a sokkalta jelentősebb anyai érzelem, mely kizárólag a női nemet jellemző magasabbrendűség.

* *

Mindezek ellenére — bár a sérülékenység és stabilitás nem elégségesek ahhoz, hogy biológiai tragédia alapját képezzék, mégis, tekintettel következményeikre, vagyis a függőségi és alacsonyabbrendűségi érzetekre, nagy jelentőséget kell nekik tulajdonítanunk, mert itt kell keresnünk a belső és külső konfliktusok eredetének s a tragikus szituációknak elemeit. A pszichének velük szorosan kapcsolatos néhány más elemével egyetemben, ezek az érzések alkotják „a nő pszichológiai tragédiájának” alapjait: (a „pszichológiai tragédia” nem mindig és bizonyára nem egészen pleonazmus, oh túlságosan kritikus olvasó!), melyek a tragikum fentebb megállapított követelményeinek mindenben megfelelnek.

Ezzel elérkeztünk azon kérdés magjához — ha nem hangzanék kissé idegenszerűen, úgy azt mondanám: a magok egyikéhez — mely a házastársak elhidegülésének keletkezését előidézik. Ugyanis ha a feleség e pszichológiai tragédiáját a férj idejében meg nem szünteti, úgy in optima forma valóságos pszichológiai házassági drámává fejlődhetik ki.

De elég volt a képekből és hasonlatokból! A valóságban a dolog a következőképen játszódik le:

Sajátos nemi tulajdonságai miatt (értem alatta a fiziológiai sérülékenységet és labilitást) a nő rá van utalva a férfire mint védőjére és támaszára. Ezt a támaszt a nő — tudatosan vagy tudattalanul — megköveteli. És a vele kapcsolatos függőséget nemcsak akceptálja, hanem kívánja is, mert az őt jellemző sajátlagos intuíciója következtében megérzi, nem tudja, hogy e függőség lényege, természetes (biológiai) okokon alapszik.

A függőséggel állandó kapcsolatban van az alárendelés is és — aki megkívánja az egyiket, annak számolnia kell a másikkal is. — De ha ettől eltekintünk, akkor is kétség-

telen, hogy a nemi egyesüléskor a női individuumban a férfinak való alárendelés számos elemét találjuk meg, elannyira, hogy az egyesülés utáni törekvés, vagyis a nemi ösztön a nőnél, az alárendelés utáni vágygal kapcsolatos.

Az itt tárgyalt kettős ok tehát eléggé megmagyarázza, hogy a hatalomra való törekvést, mely a leghatalmasabb emberi ösztönök egyike és igen hajlamos a megfordulásra, a nő, lényének mélyében főleg fordítva, negatív értelemben érzi, tehát oly ösztönös törekvés formájában, hogy alávesse, alárendelje magát — speciálisan a férfinak vesse magát alá.

Azonban — és itt is kezdődik a konfliktus — a hatalomra való törekvés minden emberi viszonylatban (és e helyütt csak az emberi viszonylatokat tartjuk szem előtt) elsősorban pozitív irányban nyilvánul meg és pedig olyképen, hogy a hatalomért küzdelem folyik mindaddig, míg a két párt vagy jelen esetben: a két ember valamelyike magához ragadja a hatalmat, illetőleg míg az ide vonatkozó viszonyok végleges (rendszerint hallgatólagos) elrendezést nyernek. Azonban ez utóbbi lehetőség a férfi és női individuumok között aránylag ritkán fordul csak elő, sőt a házasságban a legritkábban. A nő ugyanis — talán emocionalitása következtében — kevésbé hajlamos a kompromisszumokra, uralkodni akar, vagy teljes mértékben aláveti magát.

Annál tragikusabb, hogy a nő az alárendelést teljes lényéből, egész természetes erejéből kifolyóan elérni iparkodik és mégis küzd a hatalomért; hogy épen a nő az, aki előbb vagy utóbb — rendszerint azonban igen hamar — megkezdi a hatalomért való harcot, pedig ennek birtoka épen attól fosztja meg, amire legjobban rá van szorulva: a férfi védelmétől és támaszától. — Lehet, hogy e valóban önmarcangoló küzdelem oka tudatossá nem vált ressentiment-jában keresendő, mely fiziológiai szempontból való alacsonyabbrendűségéből fakad.

A nő pszichológiai tragédiájává fejlődő ezen konfliktust csak az a kisszámú asszony kerülheti el, kik eléggé okosak, nem: bölcsek ahhoz, hogy mindeme dolgok összefüggését átlássák és ennek folytán ellent tudnak állni azon kívánságuknak, hogy e harcot megharcolják — vagy azok a szerencsés természetűek, (kiknek jelleme Goethe anyjára emlékeztet)²²), akik minden vitát elkerülnek, mely nem feltétlenül szükséges.

Ha a férfinak elegendő lelki ereje van ahhoz, hogy sikeresen védekezhessen; ha eléggé eszes, hogy a hipermodern szólamok előtt be nem hódoljon, hogy hamis és rendszerint még csak nem is pompás csillámlásuk mögött állandóan felismerje a női lényeket és nem fárad bele a visszautasításukba, — ha olyfokú szerelem, modor és önuralom felett rendelkezik, niely képessé teszi őt arra; hogy a védelmi harcban mindén felesleges reakciót elkerüljön; és ha eljárás módjának tervszerűségével még jókor meggyőzi feleségét, hogy a hatalom meghódítására irányuló kísérletei hiábavalók — akkor még idejekorán meggátolja a tragédia további kifejlését. Ha nem, úgy mindkét fél számára eléri a teljes kifejlődést.

Ismeretes a „qui perd, gagne”-játék, melynél az veszít, aki nyer és az nyer, aki veszít. Itt is a nő veszít, ha a játékot, —* a hatalomért való harcot — megnyeri. Csak ha a* férfi győzedelmeskedik, akkor nyer mindkét házastárs¹; A férfi is sokat veszthet, de számára megmarad a munka, mely e téren is kárpótolhatja őt. De ha a nő győz, úgy mindent elvesztett!

És mert a nő érzi, hogy a férfinak *kellett* volna az erősebbnek lennie, úgy a fiziológiai alacsonyabbrendűségéből folyó ressentiment-jához és mindahoz, ami a hön kívánt támasz elvesztése és az ebből fakadó pótolhatatlan kár következtében éri, még a férfi iránt táplált bosszúérzetét is hozzáfűzi (mely abban különbözik a ressentiment-tól, hogy itt hiányzik az alacsonyabbrendűség érzete) és legtitkoltabb énjében meggyűlöli a férfit, mert le hagyta magát győzni.

²³) Lásd a XIII. fejezetben az egyik leveléből való idézetet.

A nőnek a férfitől való függősége és a férfinak a házas-
ságban és társadalmi életben való szupremáciája tehát
biológiai és természettörténeti alapon nyugszik.

A *Vaerting*²³⁾ testvérek igen érdekes, de jórészt egy-
oldalú és főpontjaikban már csak ezért sem meggyőző
munkája nem igen téríthet el a fenti állásponttól.

Megengedem, hogy ez a szupremácia a nőnek a férfi
által való elnyomatásához vezetett. Az is bizonyos, hogy
innét veszik eredetüket azok a törvények, melyek a nők
számára annyira igazságtalanok, hogy minél hamarább
el kell őket törölni.

A nőnek a férfi által való *elnyomása* teljesen el kell,
hogy tűnjék. Ezt nemcsak a méltányosság követeli meg,
de a józan emberi belátás is, melynek arra kell törekednie,
hogy *minden* emberi erő, tehát a női épügy, mint a férfié,
teljes hatását fejthesse ki azon célból, hogy az élet kese-
rűségeit lehetőleg csökkenthesse és a boldogság lehető-
ségét minden egyes individuum számára a lehető leg-
magasabb fokra emelje. De esztelenség volna, ha a
szerepek kicseréléséhez hozzájárulnánk, amint ezt nap-
jainkban mind több és több oldalról megkísérlik.

A társadalom, a férfiak, a nők meg *kell*, hogy szenved-
jék ezt a kísérletet, és végeredményben leginkább a nők.

Mert a természetén nem lehet büntetlenül erőszakot
ségek, mégis csak szekunder jellegűek.

Ha a primer, a biológiai okokon alapuló folyamatokat
félreismerjük, úgy ez idővel megbosszulja magát.

Mert a természetén nem lehet büntetlenül erőszakot
elkövetni.

²³⁾ *Dr. Mathilde Vaerting* és *Dr. Mathias Vaerting*: „Männer-
staat und Frauenstaat”, Karlsruhe 1921 és „Wahrheit und Irrtum
in der Geschlechtspsychologie”, Karlsruhe 1923.

VI. fejezet.

A férfias és a nőies jelleg ellentétessége.

MÁSODIK RÉSZ.

Nőies tulajdonságok. (Folytatás.)

Anyaság.

„Propter solum ovulum, stb.” Ezt már gyakran ismételtük. Mindazonáltal meg kell róla emlékeznünk most is, mikor a legfontosabb női tulajdonság tárgyalásába fogunk: A nő csak azon tény által válik azzá, ami, hogy a petesejtet produkálja, hogy a megtermékenyítése utáni további fejlődése idején is szállást nyújt neki és továbbra is ápolja a sejtek egyesüléséből keletkezett új lényt.

Egész organizmusa erre a főfunkcióra van elkészülve és a genitális szerveiben történt átalakulások következtében, továbbá az általános anyagcserére és más funkciókra ható folyamatok segélyével előkészül arra, hogy a megtermékenyített pete továbbfejlődése számára a lehető legjobb életkörülményeket teremtsen meg. Mikor a megtermékenyítés elmaradása következtében a pete elhal, az organizmus mindenkor elpusztítja mindazt, amit ép most készített elő, hogy közvetlenül utána újabb hasonló előkészületekbe fogjon. De ha a megtermékenyülés bekövetkezik, úgy az egész organizmus oly mértékben változik meg, hogy nyugodt lélekkel állapíthatjuk meg a következőket: a terhesség egész tartama alatt minden a méhmagzat kedvéért történik.

Nem túlzunk tehát, ha mindezt a következő mondatba foglaljuk össze: a természet a női testet kizárólag a fajfentartás, a gyermekszülés szolgálatába állította.

Csodálkozhatunk ezek után, ha e feladat teljesítése a nő pszichikai lényét is teljesen betölti és hogy épen úgy, ahogy testében minden az anyaságra volt elkészülve, pszichikai kvalitásait is teljesen uralja az *anyaság érzelme*? Nem, már csak azért sem, mert a gyermeke iránt táplált gondja még akkor is teljesen lefoglalja az anyát, mikor a gyermek keletkezése és megszületése által előidézett testi elváltozás már megszűnt. Sőt ehhez marad rögzítődve még akkor is, mikor a szülés folyamata már kezdetét vette vagy pedig újból be is fejlődött már — feltéve, hogy élete természetszerűen és zavartalanul folyik le.

A festők és szobrászok alkotta számos műremek, mely az anyai szeretetet akarja ábrázolni, tényleg abban az alakjában is mutatja be a nőt, mely legjobban egyezik meg természetsabta lényegével; és ugyanígy tükrözik vissza a lelkének legmélyebb redőiben rejtőző azt az érzelmet is, mely akkor is kifejezi a nőiség legjellegzetesebb tulajdonságát, ha (még) nem is szült: az izzig-vérig való anyaságot.

Amit a férfinek a munka jelent, ugyanazt jelenti a nőnek az anyaság.

Ez a biológiai és természettörténeti szükségesség. Bizonyára felesleges, hogy ezen állításomat itt kimerítően igazoljam. Különbösen is elég biológiai bizonyítékot soroltam fel az előző oldalakon és különösen az első kötetben. Az anyai ösztön természetrajza nagy korvonaláiban is eléggé ismeretes. Térjek vissza az állatvilágba, forduljak-e a növényvilághoz, figyelmeztessenek-e a madárvilág ösztönéletére vagy vázoljam újból mindazokat a képeket, melyek az állatok anyai ösztöneit igazolják? Vájjon van-e értelme annak, hogy bőven kifejtssem, miszerint a primitív emberfajoknál, vagy a kultúrnépek között élő egyes primitív egyedeknél is, az anyaság a leghatalmasabb ösztönök közé tartozik? Vagy hozzak-e fel példát arra vonatkozólag, hogy az anyai érzelem, még a degenerált asszonyoknál is, sőt minden

idők super-dámáinál is, döntő pillanatokban elementáris erővel tör ki?

összefoglalva tehát mindezt, következőket mondhatjuk: az anyai ösztön jellegzetes megnyilatkozása a *formáló* erőnek, vagyis a nőt jellemző *fesztető energiának* tehát annak az erőnek, melyről tudjuk, hogy legjellemzőbb sajátossága a nőnek²⁴).

A nő anyai hajlama már akkor is felismerhetővé válik, mikor testi anyaságról még szó sincsen, sőt mikor a nemi közeledési ösztön még nem is érvényesül. Már a kicsi lányka is babával szeret játszani és ha az irigkedése ilyirányú hajlamait meg nem zavarja, úgy még szívesebben dédelgeti karjaiban a csecsemőket, ápolja, mosdatja, öltözteti őket, már akkor is, mikor a nevelés még nem befolyásolta őt ily irányban. A legszívesebben „anyácskát” játszik és a változatosság kedvéért játékában oly tevékenységet fejt ki, mellyel a felnőttek is előszeretettel foglalkoznak akkor, mikor a sors megtagadta tőlük az anyaságot. Oly tevékenység ez, melyben a kicsinyek és gyengék iránt táplált anyai gond a lehető legnagyobb mértékben érvényesül.

Bár elismerjük, hogy az „anyácska” játék, vagy mikor a kislány azt képzei el, hogy nevelőnő, tanítónő, betegápolónő stb. jelentékeny mennyiségű hatalmi vágy nyilatkozik meg; azonban fődolog mégis csak az anyai ösztön marad, mely már itt is határozottan felismerhetővé válik; továbbá az a szükséglet, hogy gondoskodjék azokról, kik gondoskodására szorulnak és anyai érzelmeivel ajándékozza meg őket; és végül, hogy mindezért cserébe vonzalmat, szeretetet, kedveskedést kapjon.

A pubertás kezdetétől egészen a házasság napjáig, különösen ha ez az idő nem tart igen sokáig, és még

²⁴) „A nő ösztönélete” című munkámban lélektanilag vezetem le a következő mondatot: „A nő kettőt akar: kéjlény akar lenni és anya.” (A fordító.)

utána is jó ideig, az anyai ösztön rendszerint háttérbe szorul, mert a nemi ösztön, különösen pedig annak közleledési komponense, minden megjelenési formájában teljesen betölti a női pszichét, vagy legalább is az érzelmi szférákat. Azonban rövid idő múlva az anyai ösztön újból előtérbe jut, újból érvényesíti jogait és ettől kezdve a nő egész életén át betölti annak lelkét és vagy egyenrangú helyet foglal ott el a nemi ösztönnel, vagy gyakran fölébe is kerekedik.

Nőnek lenni úgy fiziológiai mint pszichológiai szempontból az anyaság akarását jelenti; pszichikailag még nagyobb mértékben mint fiziológiailag.

Szerencsére! Mert nem minden asszonynak adatott meg, hogy az anyaság utáni vágya teljesejék is. Azonkívül egyrészt teljesen lehetetlen, hogy ez a vágy mindig újból kielégülést nyerjen, másrészt oly nagy fáradalmakkal jár, hogy gyakorlati szempontból többnyire el sem érhető.

A férfiak és a nők között számbeli aránytalanság áll fenn és — ha sok egyéb októl el is tekintünk — a mi társadalmunkban már csak ezért is lehetetlen, hogy valamennyi nő férjhezmenjen és így alkalma nyíljk az anyaságra.

Ebben a sajnálatos tényben is fel akarták fedezni „a nő biológiai tragédiá”-ját. Hogy e kifejezés helytelen, azt a fentebb elmondottak után nem kell külön hangsúlyoznunk. Azonban ennek megállapítása nem igen szolgálhat vigaszul azoknak a szerencsétleneknek, kiknek legfőbb, legtermészetesebb kívánságuk, az említett aránytalanság miatt, nem teljesejhetik.

Nem térhetünk itt ki arra, hogy gyakorlati szempontból mily mértékben volna helyes és mennyire boldogítaná e nőket, ha szociális berendezkedésünk és felfogásainknak bizonyos irányú megváltoztatásával megszűntetnénk ezen aránytalanság következményeit. Ez a kérdés, a mi rövid szemlélődéseink számára túlsá-

gosan bonyolult, hosszadalmas megtárgyalására pedig a hely nem eléggé alkalmas. Ezért csupán arra a kijelentésre szorítkozom, hogy véleményem szerint e probléma általánosságban megoldhatatlan. Mert bármennyire is javítjuk a házasságon kívüli anyának és gyermekének helyzetét, a nő természetadta, jogos kívánságai így is csak kivételes esetekben találhatnak kielégítésre. És bizonyos kivételektől eltekintve, aligha hihető, hogy akadjon olyan nő, aki megelégszik a másodosztályú feleség szerepével és így egyre megy, hogy ez a helyzete legalizálva van-e vagy nem. (Ismerek ugyanis olyan álláspontot, mely az ilyen viszonyok legalizálását megfelelő eszköznek tartja a cél elérése szempontjából.)

Hogy az akaratuk ellenére pártában maradt nők miképpen oldják meg azt a problémát, mely a nemi közlekedés és szerelmi vágy következtében felmerül, az mind-egyik számára külön-külön személyi nehézség marad.

Ha gyakorlati szempontból vizsgáljuk a kérdést és számításon kívül hagyjuk azokat az esetlegességeket, melyeknek bekövetkezését egyetlen nő sem akarja, úgy kétségtelen, hogy anyai ösztönének kielégítésére való törekvését csakúgy érheti el, ha ezt az ösztönt a saját gyermeke helyett más lényre helyezi át, vagy ha ez lehetetlen, úgy teljesen át kell alakítania (szublimálnia) ezt az ösztönt. Ez meg is történik, mint azt a mindennapi életben láthatjuk, és pedig nem csekély hasznára a társadalomnak és mindazoknak, akiket ez az átvitt anyai érzés illet.

* *

De ne folytassuk. Itt vannak a házasságban élő természetlen asszonyok, akik az anyai ösztön szempontjából jórészt ugyanolyan helyzetben vannak, mint az előbb említett csoport, bár természetesnek kell tartanunk, hogy az anyai érzés lehetőségének hiánya ezeket még súlyosabban érinti, mint amazokat. Ha véglegesen fel kell adniok a testi anyaságra való reményüket, ha anyai érzelmeiket csak csekély mértékben tudják férjükre

koncentrálni, és ha az anyaságot pótló foglalkozásban (például a tanítónői, ápolónői stb.) sem tudnak kárpótlást találni, mert ilyen elfoglaltságuk nincsen; úgy anyai érzelmeik számára olyképen keresnek kielégülést, hogy más szülők gyermekeinek vagy a jótékonykodásnak szentelik életüket. A Carità, kit fentebb ismertünk meg, Charité-vé változik át — vájjon nem mond-e ez többet vaskos köteteknél?!

A gyermektelen feleségnek a nagynéni szerepében is, bőséges alkalmá nyílik arra, hogy anyai gondosságát megfelelő módon kifejezésre juttathassa, bár a sokgyermekű testvér szívesebben látja a hajadon nagynénit, mert ennek szabadságát nem korlátozza sem férje, sem pedig a saját háztartása. Ebben az értelemben azután a hajadon nagynéni valóban katexochen. Gyakran látjuk, hogy mily rútul élnek vissza azon vágyával, hogy anyai szeretetével és gondoskodásával ajándékozhassa meg az idegen gyermeket, melyért cserébe csupán egy kis gyermeki ragaszkodást akar kapni. Ez a „nagynéni-foglalkozás” azonban mégis valóságos beteljesedés azon hajadon nők számára, kiknek nincs más foglalkozása. Maga a „foglalkozás” a „munkaadó” részéről rendszerint kevés hálával és még kevesebb anyagi ellenszolgáltatással jár.

* *

Végül meg kell még emlékeznünk az „öreg asszonyok”-ról is, kik szintén a nők azon csoportjába tartoznak, melynél nem lehet összhangba hozni az anyai ösztön kielégítésének lehetőségét a teljesedés utáni vágygal.

A petetevékenység megszűntével — vannak biológusok, kik ezt a nő „fiziológiai halálának” nevezik — az újabb anyaságra való kilátás abban az életkorban szűnik meg, melyben az anyai érzelmek még sokáig nem halkulnak el. Aki „a nő biológiai tragédiája” után kutat, az legjobban ezen az alapon konstruálhatná azt meg, bár a tipikus tragikum határozott ismertető jelei itt is hiányzanak.

Bizonyos azonban, hogy ebből az ellentétből nagy pszichikai nehézségek érhetik az asszonyt és ezek különösen akkor válnak súlyosakká, ha, mint ez gyakran megtörténik, gyermekeit aránylag fiatal korában hozta a világra, ezek időközben önállóakká lettek és a későbbi évek folyamán pedig már nem kapott gyermeket.

Érthető, hogy az anyai érzelmek ily körülmények között eredeti objektumukra, vagyis az önállóvá vált gyermekekre irányulnak. Ez igen szép kapcsolatra vezethet, de meggondolásra méltó konfliktusokat is idézhet elő, és pedig úgy külsőeket, vagyis olyanokat, melyek az anyai szeretet tárgyára irányulnak, mint belső konfliktusokat. Az ebből származó veszély különösen akkor válik súlyossá, ha oly harmadik személy is tűnik fel a láthatáron, aki nagyobb mértékben igényli és bírja is a „gyermek” hajlandóságát, mint az anya; más szavakkal, ha vő vagy meny jelentkezik. Ekkor azután az anya *anyóssá* válik, aki, ha értelmes és belátásos, úgy gyermeke házastársában anyai érzelmei számára új objektumot talál. De ha értelem és belátás híján van és ezek helyébe ressentiment-val társult hatalmi törekvés lép, úgy többé-kevésbé gonosz anyós válik belőle, kiről az élet, az irodalom és a vicclapok oly sokat regélnek²⁵).

Az „öreg” asszony anyai érzelmeinek fixírozása számára is unokája alkotja a legmegfelelőbb objektumot. Ez annyira világos, hogy nem is kell róla sokat szólnom. A belátásos és megértő *nagyanya*, számos családnak, valóságos főnyereményt jelent, ő maga pedig az anyai szeretetben, melyet újból elajándékozhat, és a kisgyermek szeretetében, melyet hosszú időn keresztül újból élvezhet, ismét megtalálja, el nem lankadó anyai ösztönének teljes kielégülését. Ifjúkori kellemes emlékei is újjáélednek.

A matróna anyai érzelmeinek kielégítő módon való értékesítése olyképen is lehetővé válik, hogy egyes fia-

²⁵) A nő-anyós kapcsolat mögött szexuális motívumok és erők lappanganak. A szublimálás sikerétől és fokától függ, hogy ez a viszony ellenségessé vagy barátságossá válik. (A fordító.)

talabb vagy idősebb embereknek is anyai barátnőjévé szegődik, kiknek ilyképen valóságos támaszul szolgálhat. Az anyai barátnő már számos ember életében játszott nagy és áldásos szerepet, de ennek a lehetősége még sokkal több esetben van meg.

Azonban az anyai érzelmeket, melyeknek természetes lefolyásuk esetleg gátolva van. korántsem lehet mindig más kielégítő pályára vezetni. Gyakran megesik, hogy a másirányú fixáció számára szolgáló megfelelő objektum nem található, vagy pedig ezen érzelmek levezetését, idő és alkalom hiánya teszi lehetetlenné. Ha az asszony közelebbi vagy távolabbi környezetében nem találja meg azt a lehetőséget, hogy érzelmeit tettekké alakítsa át, ha arra sincs kilátása, hogy valamely anyai foglalkozásnak (betegápolónő, gyermeknevelőnő, különböző szociális tevékenykedés stb.) vagy a jótekonkodás terén eléggé intenzív elfoglaltságnak szentelje magát — úgy nem tehet mást, minthogy ezt az érzelmet szublimálási folyamatok segítségével teljesen átalakítja.

Ez azonban nem is olyan könnyű dolog. Az anyai ösztön kielégítéséhez való ragaszkodás szublimálása számos asszonynak sokkal nehezebb feladat, mint a nemi ösztön ilyféle átalakítása. Ha az a kísérlete, hogy e ragaszkodást valamilyen formában legyőzze, vagy elnyomja (ami csak kivételesen sikerülhet!), nem jár sikerrel, úgy ez bizonyosfajta kényszerképzetekhez, önmarcangoló elmerüléshez, mély levertséghez, sőt neurotikus tünetekhez is vezethet.

Az ilyfajta elfojtást már korábban is megismertük és a továbbiakban is találkozni fogunk még a fogalommal. De mivel az elfojtás annyira fontos lelki jelenség és mert sok embernél megbetegedéshez vezet (neurózisok), meg fogunk itt állni egy pillanatra. Lássuk tehát, hogy mit mond például *Stekel* a „Nervöse Angstzustände” című értekezésében. (Nem idézzük őt azonban szóról-szóra.)

A jelentéktelen események egyszerű elfelejtését nem szabad összetéveszteni az elfojtással, mely rendszerint kivérzéssel kapcsolatos. Az elfojtáson alapuló elfelejtés, ellentétben a közönséges elfelejtéssel, aktív pszichikai folyamatot tételez fel.

Az elfojtás esetében az élmény (mely itt körülbelül oly intenzitású kedélymozgalmat jelent, hogy hatása felett már nem lehet eléggé uralkodni), megtartja teljes erejét, csupán az történt, hogy a tudatból a melléktudatba vagy az öntudatlant környékező szférákba tolódik el (élményeltolódás). Az élményeknek ez az elrejtése megtámadhatatlanná teszi őket. *Elfojtás alatt oly látszólagos elfelejtést értünk*, mely akkor következik be, ha kínos voltunk miatt bizonyos képzetekre nem akarunk gondolni. Valamely esemény, impulzus, fantázia *tökéletes* elfojtása aránylag csak ritkán következik be. Mennél erősebb az élmény, annál nehezebb az elfojtása; ha azonban ez mégis sikerül, úgy sikeres elnyomásról, *elfojtásról* beszélhetünk. Ha az elfojtás nem jár sikerrel, úgy neurózisok keletkeznek. Ekkor ugyanis nem kapcsolódik ki az élmény, hanem csak eltolódik. A neurózis tehát az élmény és annak elfojtása között kialakult kompromisszum.

A *tökéletes* elnyomás, vagyis elfojtás értéktelenné teszi az élmény pszichikai anyagát és így sohasem válhatik neurózissá.

Ellentétben *Freud-dal*, aki valóságos amnéziát (feledést), „*emlékezni-nem-tudást*” tételez fel, *Stekel* azon az állásponton van, hogy az elfojtásnál, mely tehát csupán rosszul sikerült elfeledést jelent, „emlékezni-nem-akarás”-ról van szó, amikor is az élménynek a tudatból a melléktudatba való elfojtása (eltolása) következett be. A fentieket röviden összefoglalva azt mondhatjuk, hogy az „elfojtás” (relative ritkán előforduló) sikeres elnyomást jelent, vagyis (aktív úton elért) valóságos felejtést. Az

„elfojtás” az itt használatos formájában viszont csak *színleges* feledést jelent²⁸⁾.

Felmerülhet az a kérdés is, hogy vájjon az anyaság ösztöne tényleg és általában oly hatalmas, mint azt fenti fejtegetésünkben feltételeztük. Azok a jelek, melyek arra mutatnak, hogy napjainkban az anyaság ösztöne mindinkább vészít jelentőségéből, mintha indokoltá tenné az ilyirányú kétkedést.

A nőknél az anyai ösztönnek eme csökkenése azonban csupán csak látszólagos, mert csak a világra hozott gyermekek számának nagyságára vonatkozik. Kétségtelen, hogy a férjes asszonyok által világra hozott gyermekek arányszáma ma sokkal kisebb, mint azelőtt. Ennek az oka részben az etikai fogalmak megváltozásában keresendő, mely számos asszonymál bekövetkezett, részben pedig a terhességet megakadályozó technikai eszközök javulásában található meg. De alig hiszem, hogy napjainkban nagyobb volna azoknak az asszonyoknak a száma, *lak-elvi szempontból* nem akarnak gyereket, mint azelőtt.

Annyi azonban bizonyos, hogy van és valószínűleg mindig is volt néhány olyan asszony, kik annyira erős ellenszenvet éreznek az anyasággal szemben, hogy ezen okból nem akarnak férjhezmenni, vagy — ha megfelelő megfontolás nélkül mégis férjhezmentek, illetőleg ha az anyaság iránti ellenszenvüket csak később fedezték fel — a dolgok természetes folyamata által reájuk rótt anyaságot oly súlyos jogtalanságnak érzik, melyet férjük követett el velük szemben.

²⁶⁾ Maga *Freud*, a mester, ki megszerezte számunkra e dolgok ismeretét, csupán sikerült vagy sikertelen elfojtásról beszél; a mindennapi élet használata számára azonban azt hiszem világosabban fejezem ki magamat, ha szembeállítom egymással az elnyomás és elfojtás kifejezéseket.

Prakszisomból ismerek néhány ilyen asszonyt. Itt nem azokra célzok, akik homoszexuális hajlamúak vagy határozottan az interszexuális típushoz tartoznak. Az „igazi” asszonyokra gondolok, kiknél a nőies testi tulajdonságok jól ki vannak fejlődve, genitáléik, medencéjük alkata, menstruációjuk rendes, terhességük normális, sőt szülésük lefolyása feltűnően könnyű, táplálási képességük pedig kitűnő.

Tehát anyai érzelmektől eltekintve, ezek az asszonyok miben sem különböznek a többi asszonytól; közeledési ösztönük normális; az a vonzás, melyet férfiakra gyakorolnak, bizonyára megüti az átlagot, a nemi ösztönüknek az a komponense, melyet feloldódási ösztön formájában ismertünk meg, lényegében ugyanolyan jellegű náluk is, mint a legtöbb fajtájukbeli asszornál: Ha a férfi érzelmeit megfelelő módon fel tudja kelteni és ha a nemi közeledésnél számol a nő érzelmeinek lefolyásával, úgy az ilyen asszonyokat e szempontból is normálisaknak tarthatjuk — bár tartós, nagy temperamentumról nem tesznek tanúságot — és megfelelő partnernek tekinthetjük őket. Két feltételt azonban mégis szem előtt kell tartanunk: először is, hogy a terhesség lehetősége ki legyen zárva — mert az ideirányuló félelem teljes nemi életük felett oly nagy mértékben uralkodik, hogy semmiestre sem juthatnak el az orgazmusig, ha e lehetőség bekövetkezésétől kell félniök; másodsor, hogy a férj iránt érzett haragjuk nem jut túlsúlyba, ki korábbi terhességüket okozta.

De ha az ilyen asszony mégis terhessé válik, úgy gyermeke iránti kötelességeit igen komolyan veszi. Sohasem tapasztaltam, hogy elhajtáshoz folyamodott volna; sohasem került különös fáradtságomba, hogy a megszületendő gyermekre vonatkozó minden higiénikai tanácsomat megfogadja; és nem volt rá eset, hogy a gyermek táplálását megtagadták volna.

Ezt a feltűnően erős kötelességérzetet úgy magyarázzák, hogy a gyermek keletkezését magával a gyermekkel szemben történt jogtalanságnak érzik és köteles-

ségüknek tekintik, hogy legalább jól kifejtett, ellenállásra képes testtel ajándékozzák meg azt. Az a pesszimiztikus álláspont, melyet az ilyen asszonyok a szaporodással szemben elfoglálnak, annál különösebb, mert más téren nem tesznek tanúságot melankolikus életfelfogásról és azon esetekben, melyeket ismerek, nem fordult elő soha olyasmi, mely ilyirányú prediszpozícióra mutatott volna.

Ezeknél az asszonyoknál az anyai érzelem *megnyilatkozási formái* határozottan kevésbé fejlettek, mint az átlagasszonynál, bár maguk az érzelmek — ellentétben az *anyává válás* hiányzó ösztönével — határozottan fennállnak, mint az mindig újból tapasztalhatjuk.

Vájjon az ilyen fontos tulajdonságok hiánya nem nyugszik-e mégis csak valamely férfias vonáson? (Meg kell itt jegyezmem, hogy az idetartozó nőket — mivel erősen kompenzálják és mert feltűnően nagy önuralommal rendelkeznek — mi sem tartja vissza attól, hogy, mint ember, mint feleség, sőt mint anya is, kitűnő kvalitásokat ne mutassanak!) Valószínűnek tartom, hogy e kérdésre igenlő választ lehet adni, bár az ilyen magyarázat mégsem teljesen kielégíthető²⁷).

A későbbiekben még tárgyalni fogunk a nők e férfias vonásáról és a férfiaknak nőies jellegű tüneteiről. Bár a szóbanforgó esetekben a női jelleg predominálása annyira szembetűnő, hogy senkisé is beszélhet „férfias nőkről”, mégis el kell ismernünk, hogy az ilyen nőknél néhány férfias vonást fedezhetünk fel. Ilyeneknek tekinthetjük a gyermekkorban üzött fiús játékokat és nevetelenségeket (melyeket sem a fitostvérük, sem pedig idegen fiuk nem kezdeményeztek); a babajáték és hasonló „anyácska”-játékok iránt csak csekély hajlandóság; fel-

²⁷) „Über Graviditätsneurosen”, magyarul „Az ideges félelem” című munkámban kifejtettem az anyaságtól való irtózás egy és más rejtett lelki okát: gyermekkori csalódások, tiltakozás a penishány ellen, az anyaság mint „bűn”, mint életveszély stb. (A fordító.)

nőtt korban pedig a férfias sportok iránt való nagy előszeretettel jellemzi e nőket,

Azért időztem a megbeszélte tünetnél kissé hosszabban, mert a különösen normális asszonyoknak e pszichikai defektus annyira érdekes, hogy érdemes vele behatóbban foglalkozni.

Azonkívül fejtegetéseim során meg is kellett emlékez-nem arról a tényről, hogy az anyaság ösztöne mégsem fejlődik ki minden asszonynál. Megismétlem azonban, hogy itt aránylag ritkán előforduló jelenségről van csak szó.

Az említett esetektől eltekintve az anyaság érzetének hiánya az úgynevezett „modern asszony”-nál valóban nem más üres látszatnál. Mert, e látszattól eltekintve, az anyaság ott is súlyos szerepet játszik, ahol ez az érzés csupán egyetlen gyermekre irányul, vagy ahol a férjes asszony, részben, vagy teljesen, más pályára sodródik, mint amelyet a természet kijelölt számára. A legfontosabb női jellegzetesség ebben az esetben is az anyai érzelem marad, ha most nagyobb mértékben is kapcsolatos a részleges szublimálással vagy a teljes átértékeléssel, mint azelőtt, bár ez utóbbi eset csak ritkán fordul elő. Aki látni tud és megérti a dolgok összefüggését, az mindenütt felfedezi ezt maga körül. És ahol a divat, dekadencia és élvhajhászás valóban *elnyomja* az anyaságot, ott azt tapasztaljuk, hogy ez az elnyomás előbb vagy utóbb súlyos formában bosszulja meg magát. Mert az anyaság érzését teljesen *elfojtani* lehetetlenség.

Az anyaság azt jelenti, hogy a nő önmagát áldozza fel a következő generáció, tehát mások számára; jelenti a másokért való gondoskodást, a másokért való önfeláldozást, a saját boldogságáról, a saját boldogulásáról, a mások boldogsága, a mások boldogítása céljából való lemondást. Felesleges, hogy ezt itt bőven kifejtjük; naponként látjuk — mindenben, ami él. Nem is lehet más-

képen, mert ennek így *kell* lennie. Elengedhetetlen szükséglete ez a fajnak, mely közvetlenül kihalna, ha női fajtársaink e követelménynek nem tennének eleget.

Az anyaság, mely azt a hajlamot, azt a lelki szükségletet jelenti, hogy az anyai érzelem, az anyai gondoskodás kiterjedjen mindarra, ami anyai szeretetre szorul és ezért cserébe szeretetet kapjon azoktól, kiket θ gondoskodással és szeretettel elhalmoz, az anyaság csak *másokban* találhatja meg kielégülését!

Még ha önző is a nő, ha az önkeresést túlzásba is viszi, ha csak saját boldogulásával törődik, akkor is csupán mások által és másokban találhatja az anyaság érzelmét. Ha tiltakozik ellene, ha elnyomja a veleszületett anyaszkodást, ha önmagában keresi a boldogság lehetőségét, úgy nem fogja azt megtalálni, mert legsajátosabb énjét tagadja meg.

Mert az *alterocentricitás* főjellegzetessége a nőnek, épúgy, mint ahogy a férfi alaptulajdonsága az egocentricitás.

VII. fejezet.

A férfias és a nőies jelleg ellentétessége.

HARMADIK RÉSZ.

Szexualfiziológiai különbségek és pszichológiai jelentőségük.

Mielőtt mindazt összefoglalnak, amit a férfi és női tulajdonságokról közöltünk és szembeállítanék egymással a jellegzetes férfi és női kvalitásokat, fel kell elevenítenünk néhány szexualfiziológiai különbséget, melyeket már az első kötetben ismertünk meg. Ezek a házasság szempontjából igen lényeges tényezők és igen fontos, hogy a házastársak e különbségeket megismerjék és levonják belőlük a szükséges gyakorlati következtetéseket. Ha ezen ismereteket nem tudják megszerezni, ha nem rendezkednek be e követelményeknek megfelelően és nemi kapcsolatukban nem alkalmazkodnak a fent forgó különbségekhez, úgy gyakran a házastársak közötti elhidegülés keletkezésének kiindulási pontját ez a félreismerés fogja alkotni. És pedig annál is inkább, mert a különbségek nem csupán relatívek, mint a tisztára pszichikai jellegű férfias és nőies tulajdonságok közötti ellentét, hanem lényeges részükben abszolútak.

Annak a ténynek, hogy a férfi nemi potenciája (de lelki érettsége is) később válik teljessé, mint a nőé, nincsen nagy jelentősége a mi társadalmunkban a házasság szempontjából, mert azon fiatal emberek száma, kik 24-ik életévük betöltése előtt nősülnek, aránylag csekély. Azon-

ban az a tény, hogy a *teljes* nemi érettség kora tehát aránylag csak később következik be, mégis óvatosságra kell, hogy intse mindazokat, akik azt az álláspontot foglalják el, hogy „a fiatalember szexuális problémáját” a korai házasság segélyével kell megoldani.

Az sem okozhat nehézséget, hogy a nemi érettség tartama a két nemnél jelentékenyen különbözik egymástól. Ha a szaporodási képesség a nőnél sokkal hamarabb szűnik is meg, mint a férfinál, úgy ez a tény még sem okoz nehézséget, mert az olyan házasságban, melyben az asszony már a menopausa felé közeledik, a terhesség utáni vágy aligha merül fel. És minthogy az olyan asszonynál, ki rendszeres nemi érintkezést folytatott és folytat, a nemi érintkezésre való képesség és hajlam még akkor is hosszú időn keresztül megmarad, mikor a petefészkek tevékenységnek szünetelése már állandósult, — a házasság harmóniáját tehát erről az oldalról sem fenyegeti veszély; legalább is akkor nem, ha a férfi néhány esztendővel idősebb a nőnél, mint ez rendszerint történni szokott. Az idevonatkozó kilátások szabály szerint még akkor sem mondhatók tulajdonképen rosszaknak, ha a házastársak körülbelül egykorúak. Ha azonban az életkor viszonya megfordul, vagyis ha a nő idősebb a férfinál, akkor a korkülönbség, fiziológiai kísérő jelenségeivel egyetemben, tartósan megzavarhatja a házasság boldogságát — bár nem okvetlenül szükséges, hogy e szomorú következmények valóban be is következzenek.

Azonban a házastársak viszonya szempontjából sokkal jelentősebb lehet az a különbség, mely a férfi potenciája és a nő nemi képessége között néha fennáll. A nő, coitus közben nem választ ki oly ejakulátumot, melynek előállítására testileg nagy követelményeket szab meg, s ezen oknál fogva bizonyos időn belül valóban sokkal gyakrabban jut el az orgazmusig, mint a férfi. Ennek folytán azt mondhatjuk, hogy a nő nemi ereje — megfelelő ingerlés feltételezése mellett — jelentékenyen nagyobb, mint

a férfié. Ha e nagy potenciával együtt jár a nemi közlekedés utáni erős vágy is, úgy ez azzal a következménnyel járhat, hogy a férfival szemben oly követelmények merülhetnek fel e téren, melyeknek, ha megfelel, úgy egészsége, különösen pedig szellemi teljesítőképessége vallja árát. Az is érthető, hogy a szexuális erők ezen különböző volta úgy közvetlenül mint közvetve viszályhoz vezet.

A nemi gyönyörök iránt való relatíve (tehát a házastársak viszonyához mért) túlerős vágy azonban, a mi égővünk alatt, a gyakorlatban nem sok asszonynál fordul elő — bár e jelenség is kevésbé ritka, mint általában hinni szokták.

*   *

Ezzel szemben gyakran látjuk, hogy a házastársak közötti elhidegülés megindítója e jelenség *ellentéte* szokott lenni. Sőt valószínűnek kell tartani, hogy a kiábránduláshoz rendszerint az az elhidegülés szolgáltat okot, mely az e téren való egyenetlenkedésből származik — akár tudatos élmény formájában következik be ez a kiábrándulás, akár esetleg öntudatosan fel sem ismerhető.

Tudjuk, hogy normális — tehát nem patológikus — viszonyok között még csak szó sem lehet a női coitusra való képtelenségéről, helyesebben: az arra való képtelenségéről, hogy a coitust elviselje. Az ily képesség ugyanis, kivételes állapotoktól eltekintve, mindig fennáll.

Azt is tudjuk azonban, hogy az olyan asszony, aki a nemi közlekedést csak eltűri, anélkül, hogy maga is résztvenne benne, előbb vagy utóbb erős ellenszenvet fog ez iránt érezni. Ugyancsak ismeretes előttünk az is, hogy az ilyesfajta coitus a férfit is csak relatív vágykielégítéssel ajándékozza meg, vagy, ami egyre megy, inkább csalódást okoz neki. Az ilyen csalódás az e szempontból érzékeny férfínál annyira súlyos lehet, hogy érzelmeinek hirtelen megfordulása következik be, és heves gyűlölet vet benne lángot. Bár e láng azonnal ki is alszik, mégis az ilyen egyesülésből származó kínérzetek oly nagy utóhatást váltanak ki mindkét félnél, hogy kezdetben gyorsan tűnő, később pedig (e pszichikai trauma állandó meg-

ismétlődése miatt, mert az ilyen coitus mindkét fél számára valóban ezt jelenti) tartós és mindinkább erősödő ressentiment-t vagy bosszúvágyat ébreszthet, mely a keletkezésben lévő krónikus erotikus elhidegüléshez társul.

* *

Az itt tárgyalt szerencsétlen viszonyt, mely gyakran, sőt egyes szerzők szerint túlságosan gyakran fordul elő, a női frigiditásnak (magyarul: csekély mértékű nemi érzékenység, hidegség) tulajdonítják. A feministák azokat a férfiakat, akik a nőkről írnak, rendszerint azzal a szemrehányással illetik, hogy azért Ítélnék helytelenül, mert a férfias lényeket állítják fel abszolút mértékül és ennél mérik le a női lényeket, holott a férfinál a férfi, nőnél a női mértéket kellene alkalmazniuk. Ha e gyakran jogos, gyakran azonban mértéktelenül és irányzatosan túlhajtott szemrehányás valaha is komoly és végzetes igazságtalanságnak szólt, úgy bizonyára erre az esetre vonatkozik.

A női frigiditásról nemcsak azt írták és írják, hogy igen gyakori állapot, hanem alacsonyabbrendűségi szimptomának, többé-kevésbé beteges jelenségnek is tekintik.

Kétségtelen, hogy lehet patológus jellegű is. Erről köteteket, sok kötet könyvet írtak össze, az értéktelen holmi mellett sok jó és okos könyvet is, melyeket mind fel sem lehet sorolni.²⁸⁾

Az egész témakört kimerítően tárgyalni lehetetlen. így tehát csupán egyes, számunkra különösen fontos pontokra fogunk szorítkozni. Idetartozik elsősorban a nemi érzéketlenség tünete, mint neurotikus szimptóma, mely teljesen más irányú élmény elnyomásából keletkezik,

²⁸⁾ Csak *Otto Adler*: „Die mangelnde Geschlechtsempfindung des Weibes”, 3. kiadás, 1919, Fischers Med. Buchhandlung, Berlin; *W. Stekel*: „Die Geschlechtskälte der Frau”, 3. kiadás, 1927. Urban & Schwarzenberg, Berlin és Wien; *K. Friedländer*: „Die Impotenz des Weibes”, 1921, E. Birchel, Leipzig (kimerítő irodalmi tájékoztatóval).

mint azt az előző fejezetben már láttuk. Különösen az indokolatlan vágy, vagy indokolt büntudat érzetére kell itt utalnom, mely előszeretettel nyilatkozik meg ebben a formában, mert a „nem tudok” mögött ily esetekben általában a tudattalan „nem akarok” lappang, (mint azt *H. Hofstätter* a „Handwörterbuch der Sexualwissenschaft” 585. oldalán megjegyzi”). Különösen a maszturbáció vagy a saját neme iránt táplált szerelem miatt keletkezett büntudat és a rajtakapástól való félelem válhatnak ki ilyen hatást. De az a konfliktus, melyet a maszturbáló nő önmagával vív meg, más irányban is alkalmatlanná teheti őt a házasságra. Ezek szerint tehát teljesen felelőtlen dolog, ha, mint ez gyakran megtörténik, az ilyen fiatal lánynak házasságot ajánlanak, mielőtt e rossz tulajdonságáról leszokott és konfliktusát elintézte volna. Ha egyedül nem is tudja ezt véghezvinni, a pszichoterápiás szempontból iskolázott orvos segítségével majdnem mindig siker fogja koronázni e szándékát. Természetes, hogy a pszichikai kezelést, a test pontos vizsgálatának keli megelőznie. (E témát igen tanulságosan dolgozta fel *Alice M. Hutchinson*, „Masturbation in young girls” című munkájában, *Th. Lancet*, 1925 december.)

Az a kísérlet, mikor a homoszexuális hajlamot akarják a házasság segélyével legyőzni, már sokkal súlyosabb, különösen akkor, ha ez elérkezett már a nem platónikus viszonyig. A saját nemhez való kötöttség és az ellentétes nem elleni gátlás oly nagyerejű pszichikai faktorokon alapszik, és az erre hajlamos nő annyira megszokja az abnormális ingereket, hogy ennek következtében, férfi, segélyével többé el sem juthat az orgazmushoz. Az ide irányuló kísérletek balsikere úgy a gátlást, mint a természetellenes hajlamot is fokozza, a *circulus vitiosus* bezárul és a házasság összeomlása elháríthatatlanná válik. Ha az ember legalább azt az impressziót nyeri, hogy az olyan férfi, aki erre az esztelen és nem igen felemelő kísérletre vállalkozik, valóban minden rendelkezésére álló erejét összpontosította a kísérlet sikere érdekében,

úgy ez a demonstráció talán meggyőzőbb volna. így azonban e kísérletek előrelátható balsikere legfeljebb intő például szolgálnak arra, hogy minden ilyesfajta experimentum hiábavaló.²⁹⁾

Gyakrabban fordul elő az az eset, mikor a nőnek a férfival szemben való szexuális érzéketlensége bizonyos fokú oly homoszexuális hajlandóságon alapszik, melyről a nő maga sem tud. Minthogy az ilyen nők nemi ösztöne rendszerint csak alacsonyfokú és ezenfelül nem is *teljesen* invertált, hanem kétirányú, ennek folytán a férfi könnyen átsegítheti feleségét ezen az abnormitáson, ha pszichikai eszközökkel, megfelelően irányítani tudja és a szexuális kívánalmainak ügyes technikával és megfelelő irányban tesz eleget. Ebben az esetben a férfi észre sem fogja venni ezt az eltévelyedést, a nőnél pedig nem válik tudatossá. Azonban ehhez az kell, hogy a férfi valóban férfi legyen, ne sajnálja a fáradságot és amit tud, azt valóban fel is használja. Ha így is nehézségek adódnának, úgy a sikerre való minden kilátás reményében lehet a szakorvosi segítséghez fordulni.

Mindaz, amit a nő többé-kevésbé patológikus jellegű frigiditásának néhány tünetéről elmondottunk, érvényes a férfinak a nő irányában való nemi érzéketlenségével szemben is. Különösen pedig vonatkozik a férfi homoszexuális hajlamára is.

A férfit is óva intem az oly irányú kísérlettől, hogy a saját neme iránt táplált előszeretetét a házasság segélyével akarja legyőzni, épenúgy, mint ahogy a legnagyobb felelőtlenségnek kell tartanom a házasságot oly esetben, mikor más irányú szexuális perverzitás esete forog fenn.

Súlyosabb azonban, ha a férfinál a homoszexualitás iránt táplált *latens* hajlam játszik közre, és ha ezzel kapcsolatban normális nemi ösztöne túlságosan gyenge,

²⁹⁾ Az analitikai terápiái munka eredményei után a homoszexuális nő meggyógyítását még akkor sem tarthatom kilátástalannak, ha homoszexuális viszony már tényleg fenn is állott. (A fordító.)

vagy ha más ok következtében feltűnően alatta marad az átlagnak. Ez a súlyosabb helyzet főleg abban leli magyarázatát, hogy a férfi nemi érzéketlenségét nehezebben lehet fiziológiai és technikai fogásokkal kipótolni, mint a nőét, mert — legalább is kezdetben, — az iniciativa a férfi dolga. Továbbá, ez az érzéketlenség, ha csak kis fokban is fejlődik ki, annyira megzavarja a normális coitus lebonyolítására szükségelt funkciókat, hogy megnehezíti, vagy — ha például az erekció be sem következik, — teljesen lehetetlenné teszi az aktust.

Bármennyire súlyos hatást is gyakorol a férfi impotenciája, különösen annak aránylag gyakran előforduló könnyebb formája, a házasságra, mégsem foglalkozhatom vele e helyen behatóan. E témakör túlságosan tág és komplikált volna tárgyalnunk. Sőt arról is le kell mondanunk, hogy azokon az okokon kívül, melyeket már felsoroltam, a nemi tehetetlenség más okaira is rámutassak; túlságosan sok van ugyanis belőlük.³⁰⁾

A zavarok helyes felosztása is már nehézségbe ütközik. A tudományos követelményeknek megfelelő felosztás ugyanis a gyakorlat szempontjából jár hátrányokkal, mert oly dolgokat, melyek gyakorlatilag nem tartoznak egymáshoz, egyesít, viszont másokat, melyek összefüggnek, elválaszt egymástól.³¹⁾ Gyakorlati szempontból különösen az oly beosztás ajánlatos, mely szembe állítja a genitális alapon nyugvó impotenciát az olyannal, mely, a külső nemi szervek normális volta mellett, a szexuális képesség csökkenésén alapszik. A második csoportot

³⁰⁾ (Lásd „A férfi impotenciája és annak gyógyítása” című munkámat, mely az impotencia egész problémáját felöleli, valamint az „Idegesség és ösztönélet” című munkámban a „Potenciazavarok lelki okairól” című fejezetet. (A fordító.)

³¹⁾ Ez vonatkozik például a *Hirschfeld* által felállított sémára is, mely az impotenciának cerebrális, spinalis és genitális formáját sorolja fel és elégtelen nemi ösztön — melyet én fentebb érzéketlenségnek, frigiditásnak neveztem — továbbá hiányzó, vagy elégtelen, illetőleg túlságosan rövid erekciót és ejakulációt, végül mechanikus zavarokat különböztet meg.

pedig olyképen oszthatjuk alosztályokra, hogy ez egyrészt a funkcionális ideges és a pszichikai potenciazavart egyesíti, másrészt a szexuális erőnek, általános megbetegedés következtében beálló, eltévelyedéseit foglalja össze. A perverz hajlamok által előidézett impotencia e felosztásnál újból külön alcsoportot alkotna³²).

Meg kellett mindezt említenem, mert legalább kis mértékben megvilágítja az impotenciának, azaz a férfi frigiditásának okait. Mint már említettem, nem szabad, hogy e téma feltartóztasson bennünket és itt csak arra szorítkozhatom, hogy rámutassak arra, miszerint a férfi elégtelen potenciája (különösen, mikor ez oly ingerlékeny gyöngeség formájában nyilatkozik meg, melynél az ejakuláció túlságosan korán következik be, de az egyszerű frigiditás esetén is) sokkal gyakrabban válik a házastársak elhidegülésének kiinduló pontjává, mintsem gondolnók.

* *

Végül, mikor még megemlítem, hogy a nemi ösztön úgy a férfinél, mint a nőnél, nagy mértékben függ a hormonális befolyásoktól, (mindenek előtt a nemi mirigyek belső szekréciójának hatásától) és mikor ezzel kapcsolatban utalok az infantilizmus jelentőségére is, úgy, a potenciahiányra és a patológikus, vagy patológikus jelleggel határos frigidításra vonatkozó rövid — sőt szükségszerűen túlságosan rövid — utalásomat azzal a kijelentéssel zárhatom le, hogy az ily irányú zavarok a férfinél bizonyára nem ritkábbak, sőt azt mondhatnám, gyakrabban fordulnak elő, mint a nőnél.³³)

* * *

Másképen áll a dolog — és itt visszaérkeztünk előző szemlélődéseink kiindulási pontjához — ha a *fiziológiai frigiditást* vesszük tekintetbe. Ezen kifejezés alatt azt

³²) *Fürbringer* után. (Marcuse i. m. 572. o.)

³³) Analitikai tapasztalataim szerint a hormonális hatásoknak a férfi impotenciájánál csak *igen ritkán* van szerepe. (A fordító.)

értem, hogy a nő, mikor belép az aktív nemi életbe, *csak lassankint tanulja meg*, hogy olyfokú intenzitásban fogja fel a nemi gyönyörézeteket, mint amekkora gyönyört férje érez s hogy ezért a coitus megismétlésére vágyódnék. A fizioiógiai frigiditás továbbá abban áll, hogy az e téren még tapasztalatlan nőnél a coitus közben mutatókozó ingerhatás jelentékenyen lassabb lefolyású, mint a férfinél, annyira, hogy, ha a férfi nem számol e körülménnyel, úgy a nő nem is juthat el az orgazmusig, mert a férfinél a reakció már befejeződött, *mielőtt* az asszonynál létrejöthettek volna mindazok az ingerhatások, melyekre az orgazmus szempontjából szüksége van.

Világos, hogy ebből a „ki nem elégitettségg” érzete keletkezik. És ha a nő ingerreakciójának tempója nem alkalmazkodik aránylag rövid időn belül a férfiéhez, vagy ha fordítva, a férfi technikája nem alkalmazkodik feleségének manifesztté vált szükségleteihez, úgy e ki nem elégitettségg krónikussá válik. Ezen szerencsétlen helyzet nemcsak a genitalis szervek részéről fenyegető zavarhoz vezet, mely olyképen keletkezik, hogy az állandóan megismételt ingerhatást nem követi a természetes reakció (melynek ugyancsak meg van a maga fizikai reakciója), hanem *közvetlenül* is káros hatást fejt ki a pszichére. Ezenfelül a nő tudja is, hogy mindig újból el kell tőrnie a coitust, mely számára csak csalódást és kellemetlen érzeteket hoz és ezt tudatosan vagy tudattalanul többékevésbé lealacsonyítónak érzi. Úgy látja, hogy férje pusztá eszközzé fokozza le, melyet csak azért használ, hogy kéjézeteket szerezzen magának.

Előbbi fejtegetéseink alapján ki-ki elgondolhatja magának a további fejleményeket, melyeket különben a második fejezetben már jórészt fel is vázoltunk. Az így keletkezett elhidegülés már csak azon oknál fogva is kétoldalú, mert a férj, feleségének e frigiditását, abnormitátnak, alacsonyabbrendűségnek tekinti.

Itt azonban nincs igaza, legalább is, ami a lényegét illeti. A férj ugyanis feleségének ezt a frigiditását a férfi mértékével méri. Ez a mérték pedig helytelen, mert

hiszen a nemi közösség, tehát a párosodás szempontjából, a férfit és a nőt *egyenlő értékűnek* kell tekinteni, mert a természeti törvények folytán teljesen egyenlő reakcióval kell résztvenniök az aktusban. Ugyanolyan joggal tekintheti a nő természetszabta törvénynek a *saját* nemi reakciójának lefolyását is, mert a megtermékenyülés szempontjából előnyös, ha a nő is elérkezik az orgazmusig.

Ha pedig a nő a saját képességeinek mértékével méri a férfit, úgy a férfit illeti meg az alacsonyabbrendűség vádja, mert fiziológiai *ejaculatio praecox-a*, vagyis (a nő szempontjából) túlkorai ejakulációja, bizonyos impotenciáról tesz tanúságot. Különösen, ha tekintetbe vesszük azt a teljesítőképességet, mely a némileg tapasztalt nőnél szexuális téren úgyszólván nagyobb fokú, mint a férfinél, úgy ez az impotencia már *nemcsak* a reakció idejének szempontjából állapítható meg — feltéve persze, hogy *női* mértékkel mérünk.

Szeretném, ha olvasóim fejtegetéseimet helyesen értelmeznék: véleményem szerint teljesen téves volna, ha valaki a fentiekből általánosságban a férfi tehetetlenségére következtetne. De épúgy helytelennek tartom, ha a nő nemi életének kezdetekor jelentkező időleges frigiditást alacsonyabbrendűségnek fognók fel. A mértékek megváltozásának példájával csupán arra akartam rámutatni, hogy az ilyen álláspontra, mely különben a házasság harmóniája szempontjából is igen veszélyes lehet, mennyire helytelen.

A férfi és női energia képesség között ezen a téren is fennáll az az alapvető különbség, melyet már a nemi öslényenél, vagyis a szaporodási sejtnél is láttunk s mellyel mindig újból találkozunk. A női lényeg csak a férfi közrehatása folytán éri el működésének és virágbaszökésének lehetőségét. Ez a megállapítás a nemi érzésre vonatkozólag is érvényes, sőt itt érvényes csak igazán. És női frigiditásról (mint alacsonyabbrendűségről — vagyis, ha a saját nemének egyedül helyes mértékével mérünk) csak akkor beszélhetünk, ha az asszony akkor is meg-

tartja eredetileg relatív érzéketlenségét, mikor már elegendő alkalma nyílt arra, hogy szexuális kívánságait és képességeit kifejelessze.

Ellenben (a szó fenti értelmében) tehetetlennek kell tekintenünk az olyan férjet, aki nem képes, vagy nem hajlandó arra, hogy saját viselkedését összhangba hozza a női reakcióképesség által megszabott lehetőségekkel és így nem nyújt elegendő alkalmat feleségének arra, hogy szexuális érzelmeit és képességeit kifejleszthesse.

„Valamint a nő csak a férfi által válik asszonnyá, úgy a férfinak is a nőnél kell beigazolnia, hogy valóban férfi.”³⁴⁾

A férfi és nő nemi érzelmeire és nemi képességeire vonatkozó különbségeken kívül oly eltéréseket is ismerünk, melyek a coitusnak és következményeinek mindkét nemre vonatkozó *jelentőségén* alapszanak. Tényleg a coitus sokkal nagyobb befolyást gyakorol a nő életére, mint a férfiéra.

Ez *már* az első coitusnál is beigazolást nyer, melynek a férfi számára pszichikai szempontból, csak epizódyszerű jelentősége van és testi szempontból is teljesen lényegtelen jelentőségű, ezzel szemben a nőnek annyira fontos esemény, hogy úgy testére, mint lelkére feledhetetlen hatást gyakorol.³⁵⁾

Sokat írhatnák a lányságból az asszonyiságba való átmenet lelki jelentőségéről, azonban lemondok erről, mert jelen könyv anyaga szempontjából nem igen fontos. Csupán utalok arra, hogy a pszichikai átmenet — ellentétben a testi átalakulással — nem következik be hirtelenül, hanem csak fokról-fokra. A férjnek tehát e téren is bizonyos bölcs előzékenységet kell tanúsítania, ha

³⁴⁾ *Haris von Hattingberg* (i. m.) ezt általánosságban mondja a férfi és nő viszonyára vonatkozólag, de ráillik a szóbanforgó speciális értelmezésre is.

³⁵⁾ Az első coitus sok esetben a férfi lelki életére is nagy-jelentőségű lehet. (A fordító.)

nem akarja magát azon veszélynek kitenni, hogy felesége érzelmeit megsérti.

A deflorációnak a pszichéből kiváltott hatásáról és arról, hogy e folyamat gyakran *trauma* jellegét öltheti, ha az első coitus az átlagosnál nagyobb nehézségekkel kapcsolatos, már „A tökéletes házasság”-ban elmondottunk mindent, ami fontos. Mindehez még csak annyit fűzünk hozzá, hogy a normális lefolyású defloráció esetében is maga az aktus az alárendelésnek, megsérülésnek, fájdalomnak és kiábrándulásnak annyi elemét tartalmazza, hogy (mindenesetre többnyire tudattalanul) ellenséges érzelmet ébreszt azon férfivel szemben, ki mindezt előidézte³⁶). Ezzel szemben, sőt mindezek ellenére is, azt a néha igen erős érzést is előidézi a nőnél, hogy a defloráció boldoggá tette őt és ezáltal tartósan e férfihez kapcsolódik akkor is, ha ez életében csak átmeneti szerepet játszott. Végül utalnom kell még arra is, hogy a nő jellemétől, nagyobb mértékben azonban a férfinak a defloreáló coitus közben és utána való viselkedésétől — gyengédségétől, a nő odaadásának értékelésétől — függ, hogy az új asszonynál az említett érzelmek pozitív vagy negatív irányban fognak-e hatni. Ha tehát a férfi a nő életének e jelentős pillanatában helytelenül, sőt durván viselkedik, úgy a nőben oly ellenséges érzelmek keletkezhetnek, melyek már a deflorációkor is legyőzhetetlen nemi ellenszenvet ébreszthetnek benne — akár általános, patológikus jellegű frigiditás, akár pedig házastársával szemben való visszavonhatatlan gyűlölet formájában.

Felesleges, hogy a szexuális életbe való belépés következtében előforduló elváltozásokat, melyeknek

³⁶) Épen ezért egyes primitív népeknél a deflorációt a férj egy jóbarátja végzi el, vagy pedig egy asszony fából készült penisszel, hogy az új asszony gyűlöletét rájuk hárítsák. A defloráció mély pszichikai jelentőségét pszichoanalitikai szempontból „A nő ösztönélete” című munkámban tárgyalom. (A fordító.)

egyenlő mértékben vannak kitéve úgy a férfi, mint a nő, összehasonlítsam egymással, mert már tudjuk, hogy ezek az elváltozások a nőnél — különösen hormonális hatásuk folytán — igen lényegesek, míg a férfinél teljesen jelentéktelenek. Ami idevonatkozólag lényeges, azt már az első kötetben elmondottam, a házastársak közötti elhidegülés szempontjából pedig nem nagy jelentőséggel bír.

Azonban a természetes nemi egyesülés közvetlen következménye már ennél sokkal fontosabb: a spermaanyagok reszorpciója és az esetleges megtermékenyülés minden következményével egyetemben. Előzőleg ezt is már oly behatóan tárgyaltam meg, hogy ehelyütt nem kell felesleges ismétlésekbe bocsátkoznom. Mégis itt is rá kell mutatnom arra, hogy úgy a nemkívánt terhesség bekövetkezése, valamint a hõn óhajtott terhesség elmaradása gyakran vezet nehézségekre a házastársak között, vagy pedig növeli a már fennálló elhidegülést. És itt nem lényeges, hogy ezek az érzelmek egyoldalúak-e, vagy a férj és a feleség egyenlő mértékben osztja-e õket. Bármennyire szomorú és megszegyenítõ is e jelenség az emberiség számára, mégsem tagadható, hogy a férj és feleség gyakran tesznek egymásnak emiatt - nem is mindig enyhe — szemrehányásokat.

A spermareszorpció következtében a férfitõl származó anyagok a nõ egész testét áthatják, ellenben megfordítva, vagyis a férfira gyakorolt hasonló hatásról szó sem lehet. Minden természetes lefolyású párosodásnál a nõ oly hatásnak van kitéve, mely sok szempontból hasonlít a kismennyiségû szérum befecskendezése által elõidézett hatáshoz. E hatás idõtartama fel nem becsülhetõ; annyi azonban bizonyos, hogy nem lehet rövid. Kérdéses, hogy nincs-e oly hosszú utóhatása, hogy valamely más férfival késõbb eszközölt coitusban nemzett gyermeknél nem érezteti-e hatását? Erre vonatkozólag még nincs szilárd vélemény. Akit e probléma érdekel, az olvassa el

Kohlbrugge holland tudósak „Der Einfluss der Spermatozoiden auf den Uterus, ein Beitrag zur Telegonie” című értekezését, mely a „Zeitschrift für Morphologie und Anthropologie” XII. füzetében jelent meg. Itt sok megfontolásra méltó dolgot fog találni. Az olyan nő pedig, ki ezen értekezést elolvassa, még többet.

Bárhogyan is áll a dolog, kétségtelen, hogy a férfi által kiválasztott és coitus közben átvitt anyag teljesen átítatja a női organizmust. Az sem tagadható, hogy ez az átítatás a nő testére nagyjelentőségű. És könnyen érthető, hogy a pszichoerotikus szempontból érzékeny férfi és nő nagy hatást fog e jelenségnek tulajdonítani.

Ha a nemi közösség folytán terhesség jön létre, úgy az anya és a magzat közötti szoros kapcsolat, továbbá az anyai és az embrionális test közötti anyagcsere következtében azok az anyagok, melyek a magzattól — tehát részben megint csak a megtermékenyítő férfitől származnak, még sokkal erősebb mértékben impregnálják a nőt. Ez a cserefolyamat hosszú időn keresztül érezteti hatását. Már csak ezen oknál fogva is igen jelentős következményei vannak a megtermékenyítésnek, még akkor is, ha a gyermek megszületése (például abortus folytán) be sem következik. Ha végül eszünkbe jutnak azok a felette fontos változások is, melyeken a terhes női test más befolyások következtében át kell, hogy essék, úgy nem is kell a szülésre, gyermekágyra, szoptatásra és magára a gyermekre gondolnunk, hogy azt a hatást megértsük, melyet a nemi aktus a nőre gyakorol.

* *

A coitusnak a férfira és nőre gyakorolt hatása teljesen ellentétes jellegű. Természetes következményei, mindkét nem szempontjából, annyira elütöek egymástól, hogy csak határtalan tudatlanság és felületesség vagy az „elveken” való rövidlátó lovaglás állíthatja, hogy az úgynevezett „kettős nemi erkölcs” a férfiaknak a nők felett való uralmán alapszik. Igaz ugyan, hogy voltak

és vannak oly népek, melyek a náluk dívó nőuralom (matriarchátus) következtében fordított értelemben alkalmazzák a kettős erkölcsöt. Ez azonban mit sem von le annak az igazságnak az értékéből, mely szerint a természet a férfi számára a lehető legnagyobb szexuális szabadságot engedélyezi. Ezzel szemben a nő aránylag hosszú ideig, sőt sok szempontból egészen élete végéig viseli a nemi aktus következményeit.

Minden cselekvés következményének nagysága határozza meg azon felelősség nagyságát is, mely valamely cselekményünk következtében reánk háramlík. Már pedig a biológiai tények olyan természetűek, hogy a természetes lefolyású coitus következményei az asszony számára sokkal súlyosabbak, mint a férfi számára. Ennek folytán a nőnek önmagával szembeni felelőssége is sokkal súlyosabb és e téren oly törvényeket kell önmaga számára megszabnia, melyek sokkal szigorúbbak, mint azok a törvények, melyeket a férfi szab meg a maga számára.

Azoknál az asszonyoknál, akik *Else Voigtländer* véleményét osztják, a fentiekhez még más jelentős pszichológiai elem is csatlakozik. Ez az író nő azt mondja, hogy „a nő monogám és a férfi polygám hajlamát megállapító dogmát lényegében csak a morális követelmények és szabadságok elméleti csapadékának, illetőleg az uralkodó nem tulajdonképeni igényének kell tekintenünk”. Ha az asszonyban meg is van az a hajlam, hogy a nemi aktusnál a partnert cserélje, úgy ezt a hajlamot mégis gyakran elnyomja, mert a női érzés a tulajdonbavétel és alávétel primitív szimbólumának hatása alatt áll. „Mert az odaadás bizonyos személyes értéket tételez fel és ennek következtében az *ajándék* fogalma keletkezik. A mélyebben érző asszony pedig csak egyszer és egészen akar ajándékozni, mert *ennek megisméltése az ajándék elértéktelenedését jelenti.*” (A kiemelés tőlem származik.) Itt tehát meg van a pszichológiai értelme annak, hogy a szabadabban élő nőt, le egészen a kéjnéig, mind alacsonyabbra értékeli. Ezzel szemben a változatos-

ság iránti hajlam a férfi személyi értékelésére nincs befolyással, sőt hatalmi tudatának fokozódása következtében értékét is emelik.³⁷⁾ Nem kell külön kifejnem, hogy mindez fokozott mértékben érvényesül, ha a szexuális viszonyokat a házasság kötelékei szabják meg. Arra sem kell figyelmeztetnem, hogy másképen kell megítélni a férjes asszony coitusát, mint a férj szexuális hűtlenségét. Mert az asszony hűtlensége folytán azon veszélynek teszi ki családját, hogy idegen elem veti meg benne lábát — amivel azonban nem azt akarom mondani, hogy a férj ily viselkedése menthető.

A házastársak egymás iránti hűségéről lesz még mondanivalóm, mikor a következő fejezetben a házastársak elhidegüléséről lesz szó. Pillanatnyilag elégedjünk meg azonban azzal, amit elmondottam, mert világosan mutatja, hogy a nemi közösséggel kapcsolatban mily nagyfokú abszolút különbség áll fenn a férfi és a nő között. Természetes, hogy ez a különbség a nemek, illetőleg a házastársak közötti elhidegüléshez vezethet, ha a férjnek és feleségnek azon kísérlete, hogy ezen ellentétet bölcs számítással áthidalják, nem jár sikerrel.

³⁷⁾ *Marcuse*: „Handwörterbuch stb.”, 246. o.

VIII. fejezet.

A specifikus ellentétől a házastársak elhidegüléséig.

Ha az előző fejezet tartalmát újból átgondoljuk, úgy arra az eredményre fogunk jutni, hogy azokon a hatóerőkön kívül, melyek a nőt és a férfit egymáshoz kötik, oly tényezők is működésben vannak, melyek a pólusokat egymástól eltaszítják. E vonzó és taszító erőhatások, melyeknek ellentétes működését párhuzamosan észleljük, annyira összekeverednek, és oly rendszertelenül hullámanak ide-oda, hogy az az individuum, aki a hatásoknak ki van téve, gyakran maga sem tudja, hogy valamely adott pillanatban melyik tényező az erősebb.

Ez főleg a primer szexuális hatásokra és a belőlük származó erotikus érzelmekre vonatkozik, melyeket „A tökéletes házasságban” vonzó pozitív építő érzelmeknek ismertünk meg, továbbá azokra, melyeket a második és harmadik fejezetben taszító, negatív, pusztító megnyilatkozásaikban láttunk. Természetes, hogy ezekre csak oly mértékben terjeszkedtünk ki, mint azt jelen mű kerete megengedte és amennyire ez céljaink elérésére szükséges volt és eltekintettünk a valódi beteges testi és lelki tünetektől. Természetes, hogy a jellegzetesen szexuális, vagy az általános jellegű megbetegedés, sokkal nagyobb jelentőséggel bírhat (sőt kell, hogy bírjon is), mint az itt tárgyalt többé-kevésbé normális tünetek. Különösen pszichikai zavarok fenforgása esetén alakulhat át két ember közötti, keletkezésben lévő, vagy már kifejlett elhidegülés olyfokú gyűlöletté, melynek hevessége és meg-

nyilatkozási formája bátran felveheti a versenyt a leg-szörnyűbb emberi érzésekkel és cselekedetekkel is.

* *

A férfi és nő közvetlen nemi — helyesebben, közvetlenül szexuális funkciókkal és érzelmeikkel összefüggő — tulajdonságaikon kívül, melyeket nemcsak külön-külön, hanem egymásra gyakorolt hatásaikban is megismertünk, különösen azok kötötték le érdeklődésünket, melyeket *indirekt-szexuális* tulajdonságoknak nevezhetünk, mert bár ezeket is a nemiség uralja, mégsem vonatkoznak a szűkebb értelemben vett nemi tevékenységre (III.—VI. fejezet). Az eddigiekben csak nagy vonásokban vizsgáltuk meg, hogy melyek a férfias és melyek a nőies jellegű tulajdonságok, mert esztelen, mesterkéltséget, sőt teljesen lehetetlen volna, ha az ember valamennyi lelki tulajdonságát — *Heymanns* és *Wiersma* az átöröklésre vonatkozó körkérdéseik formulájában nem kevesebb, mint kilencven ilyen tulajdonságot sorolnak fel — abból a szempontból vennők vizsgálat alá, hogy vajjon férfias, nőies, vagy neutrális jellegűek-e. Akit e probléma részleteiben is érdekel, az e két író „Beiträge zur speziellen Psychologie auf Grund einer Massenuntersuchung” című értekezésében (megjelent a „Zeitschrift für Psychologie”, 51. kötetében) hatalmas idevonatkozó anyagot talál. Például részletesen össze van itt állítva az emotionalitás, továbbá a primer és szekunder cerebrális funkció valamennyi korrelációja is.

Mindaz, amit a férfias és nőies alaptulajdonságokról mondtunk, lehetővé teszi, hogy az elmondottakat a legkülönbözőbb egyéni karakterekre is alkalmazzuk. Bármennyire különbözőek is a körülmények, egyaránt alkalmazhatjuk őket, úgy az alacsony, mint a magasabb társadalmi osztályokba tartozó emberekre vonatkozólag is; az alacsonyabb vagy magasabb kultúrfokon élőkre; azokra, kik magas szellemi fokon állanak és a szellemileg szegényekre egyaránt. Azonkívül lehetővé teszik, hogy a férfi és a női jelleget ugyanazon mértékkel mérjük, és nem kényszerít bennünket arra, hogy azon, elvi alapon

is helytelen összehasonlítást fogadjunk el, mely abból áll, hogy a két nem valamelyikét normálisnak tekintjük, a másikat pedig az így nyert norma segítségével mérjük.

Azonban a legfontosabb a következő: ha belebocsátunk volna a részletek tárgyalásába, úgy elvesztettük volna az egészről az áttekintést és annak veszélye fenyegetett volna, hogy nem látjuk a fáktól az erdőt. Így azonban, mindaz, amit tárgyalásaink közepette a férfi és a nő alaptulajdonságairól megismertünk, teljesen elegendő ahhoz, hogy megmérhessük a szakadék szélességét, mely a két nem érzéseit és gondolatait egymástól elválasztja.

A férfias gondolkodás s érzés és a nőies gondolkodás s érzés ellentétes pólusok körül keringenek. A férfias lényeg és a nőies lényeg, a férfias erő és nőieserő poláris, sőt többnyire kontrapoláris jellegűek; a férfias törekvés és a nőies törekvés különböző irányok felé haladnak.

A férfias lényeg középpontjában az „Én” fogalma áll és a „nem-én” felé törekszik, míg a nőieség a „te”, a „nem-én” körül forog és az „Én” belső feszültségének irányába halad.

Mindazok után, amit a III.—VI. fejezetig elmondtam, továbbá a fenti összefoglalás után, van-e még szükségünk további oly fejtegetésekre, melyek arra irányulnak, hogy elismerjük, miszerint két oly ember, kiknek hajlamai ennyire különböznek egymástól, sohasem érthetik meg *teljesen* egymást, vagy legalább is a *félreértés* gyakran elkerülhetetlenné /válík közöttük; hogy egyik fél a másik indító okait és cselekedeteit gyakran helytelenül — vagy legalább is más szempontból — értelmezi? És hogy az az anyag, melyből konfliktus keletkezhetik, bőven meg van a házasságban, vagyis ott, ahol két ily ellentétes természetű ember szoros kapcsolatban él egymással?

Azonban a fennálló ellentét bizonyos körülmények között enyhülhet is.

Nincs olyan férfi, aki kizárólag csak férfias és egyetlen nő sem, aki kizárólag csak nőies volna. Ez a megállapítás egyenlő mértékben érvényes úgy a testi jellegre, mint a jellemre és szellemi tulajdonságokra is. A természetben mindenütt, állatoknál és a növényvilágban egyaránt, a nemi differenciáltság mellett, bizonyos biszexuális jelleget is megállapíthatunk. A másik nem csökevényes szervei nemcsak a még fejletlen lényeknél, hanem a már fejlett egyéneknél is világosan felismerhetők. E szervek egy része annyira el van rejtve, hogy csak az anatómus találhatja meg őket, mások viszont — például az emlősökhöz tartozó hímek emlői — annyira mindennaposak, hogy már észre sem vesszük őket. Az a körülmény, hogy a teljesen fejlett, nemileg differenciálódott lény nemi ismerető jelei néha *megváltoznak*, sokkal nyomatékosabban emelik ki a biszexuális jelleget, mint az itt említett ismerető jelek. Idevonatkozó példákat úgy a növény-, mint az állatvilágban nagy számmal találunk. Így például a kakukvirág, a parazita gombák hatása következtében, eredeti nemét megváltoztatja. Ugyanez áll a kukoricára vonatkozólag is, melynél a táplálkozási viszonyok megváltozása hasonló hatást fejt ki. Az említett példákat A. Koelsch figyelte meg. De megfigyelt oly eseteket is, melyeknek kutatásaink szempontjából már nagyobb jelentőségük van: ugyanis bizonyos káposztafajta és néhány lepkefajta, ha elöregednek, nemiségüket is megváltoztatják. Ez a példa meggondolásra késztet, mert az embereknél is gyakran tapasztalhatjuk, azonban rendszerint nem tulajdonítunk neki nagy súlyt, mert már nagyon megszoktuk: az öreg asszonyok rendszerint elférfiasodnak és az öreg férfiaknál (bár valamivel határozatlanabb formában) nőies jellegű tüneteket tapasztalhatunk.

A magasabbrendű állatok biszexuális jellegének megállapításánál igen meggyőzőek szoktak lenni azok a (különös előszeretettel tengeri malacokon és házi szárnyasokon végrehajtott) kísérletek, melyeknél a kísérleti állat nemi mirigyzeit részben vagy egészen eltávolítják és

ellentétes nemű fejtestvéreik nemi mirigyszöveteit átplántálják. Az ily operáció következtében azt fogjuk tapasztalni, hogy a szexuális ismertető jelük nagymértékben megfordult. E fölötté fontos kísérletek elsősorban a dán *Knud Sand*, az osztrák *Steinach* és a francia *Pézard* nevéhez fűződnek. Az ilyen experimentumok azonban egyáltalában nem oly egyszerűek, mint azt az első pillanatban hinnők; mert ha azt akarjuk, hogy a kísérlet sikerrel járjon, úgy sokféle előfeltételre kell tekintettel lennünk. Céljaink szempontjából azonban felesleges, hogy minderre kiterjeszkedjünk. Elegendő, ha annyit tudunk, hogy ezen kísérletek eredményeképen bebizonyult, miszerint az egyik nemhez tartozó egyednél a másik nemhez tartozó testi ismertetőjelek és lelki tulajdonságok (mert a maszkulinizált nőstény ugyanúgy viselkedik, mint a hím és ugyanez fordítva is érvényes) is megvannak. A nemi mirigyek kicserélésének befolyása következtében, a már előzőleg meglévő ismertetőjelek és tulajdonságok valóban kifejlődnek és kifejezésre is jutnak, viszont az eredeti nem tulajdonságai elcsökevényesednek, visszaképződnek.

Embernél, természetesen, nem végeztek még ily kísérletet. Terapeutikus célból szoktak ugyan nemi mirigyeket az emberre is átvinni, de az ilyen operációnál mindig csak arról van szó, hogy a saját nemnél már fennálló (helyesebben e nemnél túlsúlyban lévő) ismertető jeleket és funkciókat megerősítsük, nem pedig arról, hogy elnyomjuk őket és a másik nemet tegyük dominálóvá.

Azonban nagy ritkán előfordul az is, hogy maga a természet hajt végre oly kísérletet, mely a kutatóknak laboratóriumban elvégzett kísérleteit kiegészíti vagy felülmúlja. Ilyen esetről tartott *Sellheim* a „Deutsche Gesellschaft für Gynäkologie”, wieni kongresszusán (1925) vetített képekkel kapcsolatos előadást. Az alábbiakban idézem a kongresszusi jelentést: „Néhány vetített kép kíséretében bemutatom az elférfiasodásnak és újra visszainőiesítésnek egyik esetét. Az első kép oly 36 éves, tökéletesen nőies asszonyt ábrázol, kinek már több gyermeke

is volt. 43 éves korában, határozott elférfiasodás vette kezdetét; erős szakáll, bár az olló működése következtében nem nőhetett nagyra; rövid, göndör haj, az arcvonások elférfiasodása és az egész testen férfias szőrzet. Darabos, szögletes testalkat, az izomzat és zsírpárnáknak túlságosan férfias jellegű eloszlása. A bőr erősebb pigmentációja, a hangszallagok meghosszabbodásával együttjáró mély basszushang, a gége kiugrása, a klitorisznak péniszszerű megnövekedése, a férfiak iránt táplált ellenszenv (második kép). A harmadik kép, melyen a legjellegzetesebb női attribútum, vagyis az emlő nem látható, a fej férfias jellegét még jobban kiemeli. Ezen állapot következtében a nőt nyomasztó érzés fogja el. Mindenütt utána szaladnak a gyerekek és azt kiabálják: a boszorkány. Ezen elférfiasodása miatt néhány évszázaddal ezelőtt bizonyára boszorkánynak nyilvánították és mint ilyet el is égették volna.”

A nő anyaméhének falából *Sellheim* azután egy nagy myomot (izomdaganat) operált ki, bal petefészkből pedig, mely különben is már nem funkcionált, kisebb daganatot távolított el és más asszony petefészekszövetének két szeletét plántálta át. (Myom alatt izom- és kötszövetből álló, jóindulatú daganatot értünk, melynek azonban aligha lehetett köze az elférfiasodáshoz.)

„Ezek után — mint azt az operáció utáni fél és egyéves képek igazolják — az elférfiasodás felsorolt jelenségei eltűntek és újból visszanyeresztés következett be. Ha az asszonynak 36 éves korából való fényképét összehasonlítjuk az operáció után készített képpel, kétségtelenné válik, hogy a férfias tünetek elmúlása után, a két kép egymáshoz mennyire hasonlít. Az, elférfiasodást a petefészekben keletkezett daganat növekedése idézte elő. Először hereszöveteknek a petefészekbe való közbeiktatására vagy keletkezésére gondoltak. A hereszövetek, növekedésük következtében, elnyomták volna a már nyugvó petefészek hatásait.” A mikroszkopikus vizsgálat alkalmával a kis daganat szövetének minőségét, sajnos, nem sikerült megállapítani; az a sok tudós, ki a prepará-

tumot megvizsgálta, nem tudott egyező véleményre jutni. Azonban az eset mégis fölötte érdekes marad, mert itt a nemnek oly kétszeri megváltoztatása következett be, mely a nemi mirigyek belső szekréciójának alapvető megváltozása folytán jött létre. (Ez az előadás a különböző fényképekkel egyetemben, időközben az „Archiv für Frauenkunde und Konstitutionsforschung”, XII. kötet, 5. számában, megjelent.)

Mindez igazolja, és ezért foglalkoztam ezzel az esettel oly behatóan, hogy abszolúte férfias férfi és a kizárólag csak nőies nő nem létezik. Csak az alacsonyabb vagy magasabbfokú férfias vagy nőies jelleget ismerhetjük el. És pedig nemcsak testi szempontból, hanem különösen a lelkiek terén.

Az idők folyamán ezt is ismételten észlelték és gondolkodók és írók meg is állapították. Sőt az utóbbi időben fel is becsülték és matematikai formulába öltöztették a férfiaság és nőiesség azon kvantumát, mely a férfi és nő jellemében, továbbá szellemi és lelki tulajdonságaiban feltalálható. Ez azonban, véleményem szerint, arra vezet, hogy látszólag exakt módon oly kapcsolatokat fejezzünk ki, melyeket csak valamennyire is pontosan visszaadni, *lehetetlenség*. Ez az oka annak, hogy az ilyen formulába való öntést nem tartom hasznosnak. De teljesen felesleges is, mert a pszichikai biszexualitás fogalma különben is annyira világos, amennyire az ilyen fogalom csak *lehet*. Olyan pszichikai kvalitás, mely kizárólag csak a férfit jellemezné, nincs; sőt még csak specifikusan férfias jellegről sem beszélhetünk e téren. Specifikusan nőies jellegű tulajdonság csak az *anyaság*, de még ez sem kizárólag nőies.

Tehát úgy a férfinél, mint a nőnél, még a lelkiek területén is, csak nagyobb- vagy kisebbmértékű férfiaság, vagy nőiesség létezik. Lelkében a férfi is nő, a nő is férfi. Ez azzal a következménnyel jár, hogy a különbség, mely a férfi és nő jellemében, személyiségében, gondolkozásában, érzelmeiben, életében, továbbá akcióinak és reakcióinak formájában megnyilatkozik, némiképen

enyhül, mert bizonyosfokú kölcsönös megértést tesz lehetővé.

A biszexualitás következménye azonban gyakran az is lehet, hogy a két nem közötti viszony sokszor a legkülönösebb módon komplikálódik. Mert a férfi, legalább is a normális és nem dekadens férfi, — tekintsünk itt el az olyan kivételektől, melyeket például a művészberek-nél tapasztalhatunk — férfi akar lenni, férfinak akar látszani, és ha csak lehet, férfinak is akar mutatkozni; nem tűri, hogy azok az érzelmek, melyek lényének nőies komponenséből veszik eredetüket, tudatossá váljanak nála, hanem elnyomja vagy szublimálja őket. A nőt pedig nőiesnek akarja látni, jellegzetesen nőiesnek, sőt kizárólag nőiesnek; még akkor is, ha elfogadja azt a látszatot, vagy azt képzeli be magának, hogy a nőben a férfias vagy a majdnem férfias tulajdonságokat csodálja meg, becsüli és „szellemesnek” tartja őket.

És a nő? Hát létezik-e még a fanatikus férfiasszonyok között is, (hacsak nem homoszexuális hajlamúak, vagy belső szekretórikus zavarok nem játszanak közre) *egyetlenegy* olyan nő is, aki, ha őszinte akar és tud lenni, nem vallja be önmagának, hogy nőies, jellegzetesen nőies, kizárólag nőies szeretne lenni — vagy kellett volna lennie — és aki nem kívánná, hogy a férfi mint *valódi férfi* lépjen az életébe?

Ilyen és ilyen is *marad* a férfi és a nő, hajlamaiknak minden biszexualitása ellenére is. Lényük legmélyében idegenek maradnak egymásnak, mert az egyik fél férfias *akar* lenni és fokozottan férfiasnak is *kell* lennie, a másik fel pedig *nőies*; mert mindketten nem *akarnak* ugyanolyan módon érezni és gondolkodni, és nem is *tudnak*, mert következtetéseikben elkerülik egymást, minthogy ellenkező álláspontból indulnak ki s ilyképen más ösvényeken is haladnak, mert az egyik fél sem ismerheti azt a pontot, melyből a másik akarása, érzése, gondolkodása és következtetése kiindul; — hacsak belátóakká nem

válnak élettársukkal szemben és van bennük annyi önuralom, hogy a belátást mindenek felé helyezték.

* *

A férfinek és a nőnek ez a poláris ellentétessége, mely a direkt és indirekt szexualitásban, tehát az egész pszichikai életben is érvényesül, rendszerint az emberi társadalom férfi és női része között uralkodó bizonyosfokú antagonizmusra vezet. Mindenki, aki rendes észlelőképesség felett rendelkezik, kinek füle van, hogy halljon, kinek szeme van, hogy lásson, főleg pedig, aki szemeit arra használja, hogy elolvassa, amit férfi és nő, idevonatkozólag jól átgondolva, és bőségesen mérlegelve leírnak, az állandóan ismét rá fog bukkanni erre az antagonizmusra, kivéve, ha saját nemi ösztöne teljesen leköti vagy ha oly érzéskomplexum uralkodik felette, mely ezt a megismerést meggátolja.

Igen, elismerem! A nemi ösztön annyira hatalmas, közeledési komponense mindig és mindenkor annyira érvényesül, hogy a nemek közötti viszonylatban állandóan előtérbe helyezkedik.

Azonban a szexuális vonzódás — bármennyire jelentős is e tényező szerepe az emberi társadalomban — a felületes szemlélő előtt se tudja a nemek közötti antagonizmust elpalástolni; bárhogyan is rejtegetjük, mindig újból előtérbe jut.

* *

A házasságban, vagyis a nemi alapokon nyugvó oly együttélésnél, melyben mindkét fél állandó, szoros pszichikai kontaktusban van egymással, meg van adva a lehetősége annak, hogy úgy a szociális vonzódás, mint a taszító erők fokozott mértékben fejthessék ki hatásukat.

A vonzás, kezdetben rendszerint oly erős, hogy a taszító erők érvényesülésére alkalom sem nyílik és ezek teljesen elnyomatnak. S mennél erősebb a házastársak közötti vonzódás, annál hosszabb lesz ez az időpont. Itt azonban nem az fontos, hogy a házasság micsoda szexuális lendülettel vette kezdetét; sőt el kell ismernünk azt is, hogy bizonyos fokig ennek ép az ellentéte igaz.

Arról van itt szó, hogy vajjon elég erős-e a szexuális vonzás arra, hogy tartósan diadalmaskodjék.

Ha a férj és feleség mindig újból ki tudják egymást nemi téren elégiteni, ha mind tökéletesebb a nemi kapcsolatuk által elért szerelmi boldogságuk: — annál tartósabb lesz a szexuális vonzalom diadala. Sajnos, a gyakorlat azt bizonyítja, hogy a legtöbb házaspárnak csak kevés kilátása van minderre. Jól tudjuk, hogy a nemi vonzalom még a házasság elején sem érvényesülhet teljes pompájában, mert a teljes kielégülés elnyeréséről és nyújtásáról szó sem lehet.

Így tehát azon sem csodálkozhatunk, hogy a vonzódás előbb vagy utóbb elgyengül és nem képes többé az elhidegülést tartósan távoltartani. Az elhidegülés pedig már rövid idő múlva érezteti hatását. Először halványan, nagy időközben jelentkezik és csak kivételes események következtében nyilatkozik meg. Lassankint azonban élesebb formát ölt, mind gyakrabban jelentkezik és valódi alakjában mutatkozik be. Ilyképen azután olyan állapot keletkezik, melyben hol a vonzódás diadalmaskodik, hol pedig az elutasítás. És amikor azután az elhidegülés mind súlyosabbá válik, akkor e szerencsétlen emberpár között oly viszony fejlődik ki, mely úgy a szerelem, mint az emberi méltóság szempontjából súlyosan megbecsületlenítő; az ellenszenv most már állandósul és a közeledési ösztön a nemi ösztönnek tisztára csak *testi* komponensévé fokozódik le és csupán e testi komponens hatása következtében diadalmaskodik esetenként, ideig-óráig, a vonzódás, az elutasítás felett.

*   *

Ezekben az esetekben tehát a szexuális vonzalom azért engedi át helyét az ellenszenvnek, mert az előbbi állandóan gyengül.

Annak a folyamatnak, melyben a szexuális ellenszenv diadalmaskodik a vonzalom felett, más, hogy úgy mondjuk, inkább aktív lefolyása van akkor, mikor az egyik partnernek nemi téren való tökéletlensége ébreszti fel a másik félben a nemi ellenszenvet, sőt gyűlöletté fokozza

ezt. — Természetes, hogy ez az érzelem, miként a többi hasonló érzelem, aránylag rövid időn belül visszhangra talál.

Analóg, habár nem is ennyire akut hatást vált ki azon férfi *relatív* tökéletlensége, ki házassága elején — mely időt felesége erotikus nevelésére kellene fordítania — tudatlanságból, nemtörődömségből vagy egoizmusból nem számol azzal, hogy feleségének szexuális reakciója kezdetben igen lassú.

Azon egyenetlenkedés, mely onnét veszi eredetét, hogy a férfi és nő nemi együttélésük következményeire vonatkozóan nem tudnak megegyezni, jórészt ugyancsak szexuális természetű, de szorosabb kapcsolatban van a házassággal, mint az előbb tárgyalt motívumok. Sőt, ha ezirányban megegyezés is áll fenn, úgy, amennyiben az ideirányuló vágyak be nem teljesülnek, az így keletkezett csalódás is elhidegülést ébreszthet az egyik házastársban a másikkal szemben. Ez az elhidegülés már nem tisztára szexuális jellegű, hanem inkább a házasság lényegéből fakad. Világos, hogy itt arra az esetre célozok, mikor a házasság terméketlensége választja el a házastársakat. Hozzá kell még fűznöm, hogy az egyik fél sokszor igazságtalanul veti a másik szemére, hogy az a „bűnös”. A férj rendszerint feleségében látja a házasság sterilitásának okát. Azonban itt igen gyakran téved, mert a sterilitás számos esetben abban leli magyarázatát, hogy a férj kankóban szenved, illetőleg szenvedett, vagy pedig azon következményekben, melyek a férj által gonorrhoeával inficiált asszonynál keletkeztek.

Már előzőleg kifejtettük, hogy a házasság termékenysége miatt gyakrabban — sokkalta gyakrabban — keletkezik a házastársak között viszály, mint a terméketlenség miatt; különösen akkor, ha az egyik házastárs nem igen idegenkedik a gyermekáldástól, vagy esetleg kívánja is azt, a másik ellenben félelemmel gondol e lehetőségre.

A házastársak elhidegülésének további oka a hűtlenség. Egymagában azonban csak kivételesen járhat ezzel az eredménnyel. A harmonikus — értem alatta a szexuális szempontból összehangolt — házasságban csak ritkán ébred fel az asszonyban a hűtlenség iránti hajlam, de ha fel is ébredt benne, úgy sikeresen el is fojtható. A férfi sokkal inkább van kitéve annak a veszélynek, hogy szexuális érzelmei, vagy hatalomra való törekvése következtében, idegen asszony kegyét hajszolja; ide irányuló hajlamának könnyebben is fog engedni; — de a különben harmonikus házasságban az ilyesmi nem vezet elhidegülésre. A férfinál azért nem, mert úgy a szexuális, mint minden egyéb kötöttsége, melyek feleségéhez kapcsolják, sokkal erősebbek. Az asszonynál pedig azért nem, mert az egyébként boldog házasságban, a szerelem oly nagy, ragaszkodása oly erős, hogy — megbocsát, amit ha tapintatosan és némi gráciával tesz meg, úgy házasságát jelentősen megszilárdítja.

Másképpen áll természetesen a dolog, ha a házastársak között már bizonyos diszharmónia áll fenn, különösen pedig a nemi kívánságok terén az összhang hiányzik. Mert ekkor nemcsak az a veszély fenyeget, hogy a teljes kielégülés utáni vágy más partnerhez hajtja a ki nem elégített házastársat, hanem az is megeshetik, hogy az új kapcsolat, legalább egyelőre, erősebbnek bizonyul a réginél. Az ily esetben könnyen elképzelhető, hogy a hűtlen férjnél miképpen alakul ki a házassága iránti ellenszenve, mely szabadságának korlátozását jelenti és miképpen fokozódik házastársa iránti ellenszenve, melyhez e házassága köti. Maga a folyamat meglehetősen egyszerű — már amennyire mindaz, ami súlyos viharokat vált ki, egyszerű lefolyású lehet.

Azonban azok a kapcsolatok, melyek a nem „vétkes” férjnél az elhidegülést előidézik, igen különbözőek lehetnek: a szerelem megsértése, amennyiben ez még fennáll; az elszenvedett „sérelem” miatti harag, ami fokozódik, ha ez többé-kevésbé nyilvánosságra kerül; a hatalmi érzet megrendülése, az az érzés, hogy szerzett

jogainkban erkölcsi, szerződéses, törvényes jogainkban) megrövidültünk; a hűtlenséggel párosult csalás feletti felháborodás; irigység azon szexuális kielégülés és szerelmi boldogság miatt, melyben a „másik” részesült; ezek az érzések rendszerint szemrehányásokra, sőt gyakran heves szemrehányásokra vezetnek, melyek még inkább a „harmadik” felé hajtják a „bűnöst” és mindkét házastársnál fokozzák az ellenszenvet és elhidegülést, és, miként *Molnár* vígjátékának végén, az ördög a rivalda elé lép és így szól: „Voilà!”

* *

E faktorok közül már hármat soroltunk fel, melyek a féltékenység legjelentősebb elemeit alkotják. Ezek: a megsértett szerelem, irigykedés arra, amit „a másik kapott és végül az egyeduralom veszélyeztetése.

Az első kettő azt az alapvető, de a házastársak féltékenykedése által mégis szorosan összekapcsolt formát emeli ki, melyben ez az érzéskomplexum visszatükröződik: vagyis a szexuális és aszexuális féltékenységet, a harmadik tényezőnek különösen ott van alapvető jelentősége, ahol e komplexum neurotikus jelleget ölt.

A féltékenység érzete a neurózisok két jellegzetes tulajdonságát tartalmazza: szenvedést okoz és lefokozza az élet- és munkaképességet. A célja kétségtelen: a másik fölött való egyeduralom. E cél elérése szempontjából alkalmazott eszközök lehetnek agresszív, zsarnoki jellegűek vagy pedig közvetett természetűek. Ez utóbbi esetben a féltékenység, a mindent eltűrő mártíromság álarca alá rejtőzik, miközben állandó fogadkozások hangzanak el, hogy „féltékenységről szó sincsen”.

A házastársi egyeduralom elérésének és megóvásának utóbb említett formáját főleg a nők alkalmazzák. Ugyanis ez azzal a nagy előnnyel jár, hogy a nem teljesen „ártatlan” férfinél fokozott büntudatot ébreszt, mert „visszaél” azzal a (mindenesetre csak látszólagos) szabadsággal, melyet felesége engedélyezett számára. Épen e büntudat felébresztése segítségével sikerül az

asszonynak keresztülvinnie azt a törekvését, hogy férje felett diadalmaskodjék. *Alice Bühl-Gerstl* („Internationale Zeitschrift für Individualpsychologie”, III. évfolyam, 6. füzet) a nő ilyfajta kísérleteiben, melyeket azért alkalmaz, hogy férjét biztonságban birtokolhassa, biztonság utáni törekvést lát. Ennek folytán a féltékenységet oly jellegzetesen női megnyilatkozásnak tekinti, melynek célja abban rejlik, hogy biztos támaszát egész életére megtarthassa. Még ha nem is fogadjuk el a szerzőnő álláspontját teljes terjedelmében, mégis el kell ismernünk, hogy a nőnek a női féltékenységről való minden tendenciától mentes, tisztára tudományos jellegű megállapítása megérdemli, hogy úgy a férfi, mint a nő gondolkozzék felette.

Ismeretes dolog, hogy a féltékenység gyakran nemcsak határozott, vagy vélt riválisra terjed ki, hanem minden olyan emberre és dologra is, mely a házastárs hajlandóságát vagy érdeklődését leköti. Nemcsak szüleikhez és barátaihoz való kapcsolata miatt, hanem saját gyermekei iránt táplált hajlandósága miatt is, melyek pedig közös gyermekeik — a férjnek állandóan el kell túrnia féltékeny felesége szemrehányásait. Sőt féltékeny gondolkodása a férj előző életébe is visszatér és megöli a jövődőt is. De nemcsak az emberek, hanem a férj érdekei is megadják e féltékenység árát: kedvteléseit, kutyája, lova, madarai; gyára vagy irodája; a könyvei, a munkája. Sőt könyvei és munkája elsősorban! — mert a férfi hajlandósága iránt folytatott harcában az asszony bennük látja leghatalmasabb ellenlábasaikat.

Helytelen, volna, ha azt mondanók, hogy ilyfokú féltékenység a férfinél nem fordul elő. Azonban mégis csak ritka, legalább is sokkal ritkább jelenség, mint az asszonynál. *Alice Bühl Gerstl* fejtegetéseiben elfogadható magyarázatát is találjuk e ténynek.

A tárgyalt jelenségek beteges jellege világos. A kevésbé súlyos esetekben ez a jelleg nem ismerhető fel oly könnyen; de a beavatott előtt kétségtelen, hogy az

ilyfokú féltékenység, ebben a könnyebb formájában is, neurotikus jellegű.

Úgy érzem, helyes, ha újból rámutatok arra, hogy a neurotikus zavarok keletkezésénél fontos szerepet játszik az elnyomás. Az előző fejezetekben gyakran utaltunk ezen elnyomásra, különösen pedig arra a formájára, mely a ki nem elégített nemi élet folytán következik be. Kézenfekvő, hogy ezen tényező különösen a beteges féltékenykedés keletkezése szempontjából bir különös jelentőséggel. De azért mégsem felesleges, ha ebben az összefüggésben más ösztönök, érzések és kívánságok elnyomására is gondolunk. Ilyen lehet például az anyai ösztön elnyomása is. Az elnyomás számos esetben elmaradhatatlan következménye annak az életfelfogásnak és életmódnak, melyet sok modern asszony (de sok férfi is!) folytat.

Az itt vázolt neurotikus tünet sok keserűséget okoz nemcsak az asszonynak, aki szenved benne, hanem a férfinak is, aki miatta szenved — és a legalkalmasabb eszköz a házastársak közötti ellenszenv felkeltésére.

De ha már át kellett lépnünk a pszichopatológia küszöbét, úgy helyénvalónak tartom, hogy rámutassak a hisztériára, helyesebben a hisztériás kedélyállapotra, mint a házastársak közötti elhidegülés okozóira. Aligha találok sok ellenkezésre, mikor azt az álláspontot foglalom el, hogy a féltékenységnek fent leirt formáját a „hisztériás tünetek” csoportjába kell sorolnom.

A hisztériás tünetek azon jelenségek szimbólumait alkotják, melyek el vannak nyomva. Lényegüket az jellemzi, hogy állandó és szilárd kapcsolatban állanak valamely előtérbe lépő tendenciával. Ez a tendencia a mindenáron való önbiztosításon, továbbá az ebből fakadó azon kívánságon alapszik, hogy minden lehető eszköz alkalmazásával elkerülhetővé váljék mindaz, ami kellemtelen és kínos befolyást vált ki. A hisztéria célja tehát tudatosan, vagyis akaratunk útján, de ösztönösen is el-

érhetővé válik. A hisztériás ember adott esetben célja érdekében mesteri fogásokat — sőt mesterkedést, de nem ritkán valóságos művészetet is — fejt ki és a testi, valamint lelki tényezők kombinációját olyképen használja fel, amint az célja elérésének szempontjából szükségesnek mutatkozik. Ezek a kombinációk önállósulhatnak és szilárdan megfeszkelhetik magukat a lélekben, ami által a cselekvésnek valóságos automatikus módja következik be, ennek pedig tendenciózus, hisztériás jellege van. Ebben az esetben a tudat már képtelen arra, hogy akaratnyilvánítás által befolyást gyakoroljon az ily cselekvésre; ami azonban még ennél is többet jelent: a cselekvő individuum tulajdonképeni személyisége már összekötetésben sem áll ezekkel a mechanikus folyamatokkal, így keletkeznek a tipikusan hisztériás jelenségek, melyeket nem szabad a hisztériának nevezett egységes klinikai betegségi folyamat szimptomáinak tekintenünk

— mert ilyen nem is létezik —, hanem e jelenségek csupán oly hisztériás állapotokat és összefüggéseket alkotnak, melyek előre megalkotott kombinációkon és erőikcserélésen alapszanak. (*Kromfeld Arthur* után, „Psychotherapie”, Springer, Berlin 1925.)

Miután némi betekintést nyertünk a hisztériának tág és nehezen áttekinthető birodalmába, térjünk vissza arra a szűkebb területre, melyben e könyvben, különösen pedig jelen fejezetben mozgunk és állapítsuk meg, hogy a hisztériás reakcióra való készség, tágabb értelemben véve, bizonyos, nagy mértékben kifejlődött jellemvonásokon alapszik. Számos esetben tehát valóban beszélhetünk hisztériás jellemről, ami azonban nem zárja ki azt sem, hogy az ideirányuló készség — bár kisebb mértékben — oly személyeknél is előfordulhat, kiknek más jellemük van, feltéve, hogy a fejlődés és a körülmények idevezetnek.

Bár a hisztériás szimptomák férfiaknál is előfordulnak, — a világháború ennek számos példáját szolgáltatva — a tipikusan hisztériás kedélyállapot mégis főleg nőies tünet. A „hysterica” — elismerem, hogy e szó nem tükröz

vissza tudományos, de még csak alapos fizikai diagnózist sem, azonban nekünk orvosoknak mégis sokat árul el — az orvosi rendelőben mindennapos, ha nem is igen szívesen látott vendég; a „hystericus” ezzel szemben valóságos ritkaságszámba megy.

Az asszony hisztériás kedélyállapota a házasság biztos tönkremenetelét jelenti. Igaz ugyan, hogy egyes magában álló esetekben a házasságot a hisztéria gyógyszerének mondják, részemről azonban ily esetet nem ismerek és a teljes javulást, vagy akár a tartós gyógyulást kompetens helyen kétségbevonják, sőt ennek lehetőségét tagadják is. Hogy az ilyen esetben mi lett a gyógyszerből (már tudniillik a férfiből), arról hallgat a fáma. Még a legkedvezőbb feltételek mellett is csak kivételes esetekről lehet itt szó. Az a férfi pedig, aki eltűri, hogy hisztérika hálójába kerüljön, az minden esetben meg fogja azt bánni. Legjobb esetben az történik, hogy helyes pszichoterápiái vezetés mellett, felesége rövidebb vagy hosszabb időre fékentartható lesz. Bár a férj számára nem sok előny származik abból, ha felesége pszichiai függőségbe kerül orvosával szemben és érzelmeit orvosára „viszi át”, mégis, ebben is némi támaszt talál és legalább bizonyos időre nyugta lesz tőle. Ez azonban rendszerint nem tart sokáig. Ily esetben az orvos az „ügyetlen”, más orvoshoz fordul — és megint másikhöz, vagy kuruzsló kerül sorra, lehetőleg olyan, aki okkult erők gözébe burkolózik; vagy pedig valamely divatos, misztikus szekta karjaiba hull — minderről hosszú meséket és fogadkozásokat kell végighallgatnia a férjnek, míg közben az a zsarnokság, melyet a hisztérika nagy hatással fejt ki, vagy legalább is kifejteni igyekszik, tönkreteszi a férj életét.

Képzelnék csak bele magunkat az ilyen állapotba; csak egyetlen ilyesfajta esetben — pedig minden orvos igen sokat ismer — csak egyetlen pillanatra emlékezünk vissza *Kretschmer* jellemző rövid rajzára. És min-

denki be fogja látni, hogy a hisztérikával kötött házasság esetén a férfi elhidegülése elkerülhetetlenné válik.

Miképen áll a kérdés magánál az aszynynál? Ha az ellenszenv nem következett be már korábban, úgy a férfi elhidegülése következtében veszi kezdetét, vagy azon aktív, esetleg passzív ellentállás következtében, melyet a férj feleségének zsarnoki hatalmi vágyával szemben fejt ki.

A hisztérika ellenszenvéből könnyen keletkezik ellenséges érzület. Mennyi orvos tett szert kellemetlen, sőt keserű tapasztalatokra e téren! És a „házastársak ellenségeskedéséből származó kínok”? El kell csak olvasni *Jakob Wassermann* „Laudin és családja” című regényét.

A következőkben szembe fogjuk egymással állítani; & beteges jellegű féltékenységet, melyről az imént tárgyaltunk és a többé-kevésbé normális jellegű féltékenységet. A szerelem vizsontszeretetet keres. Ha megtalálja ezt, úgy az az érzés támad fel bennünk, hogy saját értékünk emelkedett. Ha azonban az a veszély fenyeget, hogy szerelmesünk hajlandósága más személy felé irányul, úgy erotikus öntudatunkkal szemben kétségeink keletkeznek. Innét veszi eredetét az a félelemérzet is, hogy szerelmesünket elveszítjük, ami gyakran különböző, túlzott machinációkhoz vezet, melyeknek célja e veszedelem megelőzésében és elhárításában rejlik. Ez azonban még nem vezet okvetlenül elidegenedésre. Ellenkezőleg, kisfokú féltékenység sokban hozzájárulhat a szerelem fokozásához is. Ha azonban az (esetleg csak képzeletbeli) veszély elhárításánál alkalmazott eszközök túlságosan élére állítják a helyzetet, úgy azok a veszélyek, melyek a házastársak számára mindebből adódnak, kiindulási pontját fogják képezni a jó viszony tartós megzavarásának.

A féltékenységnek sokkal súlyosabb formája keletkezik akkor, ha a hűtlenség vagy a hűtlenségre való hajlamosság *bűntudata* lappang mögötte. Az ilyen forma — melyet gyakran komplikál a gyakorlati házassági

erotikában való saját hiányosság tudata is — könnyen képezheti a beteges féltékenységre való átmenetet.

* *

Végül még néhány szót kell szentelnünk a féltékenység azon formájának is, mely bár nem szexuális jellegű, azonban mégis többé-kevésbé a nemiséghez van kötve. Különösen férfiaknál fordul elő, és a mi korunk produktuma, melyben még a férjzett asszony is oly üzleti pozíciót foglal el, mely a férfi pozíciójára időnként árnyékot vethet. Természetes, hogy az ilyen féltékenység — melyet inkább irigységnek nevezhetünk — szintén sokban hozzájárulhat a házastársak közötti elhidegülés keletkezéséhez.

Más természetű megint az olyan elhidegülés, mely a gyermekek miatt következhetik be a férj és feleség között, bár bizonyos fokú féltékenység esetleg itt is közrejátszik. Kétségtelen, hogy a gyermekek rendes körülmények között erős köteléket alkotnak szüleik között, azonban az is megtörténhetik, hogy a gyermekek valósággal elválasztják egymástól a házastársakat. Ha a férj a feleségét vagy a feleség a férjét elhanyagolja, mert érdeklődésüket nagyrészt a gyermek köti le; ha az egyik fél észreveszi, hogy a másik számára csak eszköz volt céljainak elérése számára, és hogy a másik szemében nem több, mint a gyermekek ellátója vagy gondozója; ha magukra a gyermekekre, nevelésükre, ellátásukra, irányításukra vonatkozólag, gyakran megismétlődő egyenetlenségek keletkeznek; ha ezenfelül a gyermekek atyjuk és anyjuk között válogathatnak és az egyiket a másik ellen irányuló szövetségesüknek használhatják fel; — ily esetben a gyermekek nemcsak alkalmatlannokká válnak arra, hogy a házastársak közötti köteléket megerősítsék, hanem lényegesen hozzájárulhatnak ahhoz, hogy az ily körülmények között már különben sem harmonikus házasság mind határozottabban veszítsen összhangjából. Bár e veszély a férfínál is korántsem annyira elméleti, mint hinnők, a nő részéről még fokozottabb mértékben veszélyezteti a házasságot. Számos

asszonyoknak alapvető hibája az aránylag túlságosan nagy anyai érzelme és különösen erotikus és szexuális értelemben véve relatíve alacsonyfokú asszonyisága. Ezt a hibát — sajnos, nagy mértékben a férfiak idézik elő.

* *

A házastársak közötti elhidegülésnek — illetőleg a fokozatos idegenkedésnek és egyenetlenkedésnek, mely előbb vagy utóbb a teljes elhidegülésre vezet — itt felhozott indító okai majdnem mind nemi vagy a nemiséggel összefüggő oly tulajdonságokon és sajátosságokon alapszanak, melyek egyképen jellemzik úgy a férfit, mint a nőt, azonban főleg *vagy* a nőnél *vagy* a férfinél fordulnak elő. Az utóbbi csoportba tartozik számos férfinak azon hajlandósága is, hogy feleségét anyja képmására akarja átalakítani.

Ez a hajlam valószínűleg a tudatalatti szférák legmélyebb rétegeiben lakozik, melyekben az anyával szemben táplált szexuális színezetű megkötöttség még érezteti hatását. De azon is alapulhat, hogy a férfi nagy becsben tartja anyja tulajdonságait, — holott nem is ismeri őket, mert melyik gyermek ismeri atyjának anyja iránt táplált intim vonatkozásait! Sőt azon általános emberi tulajdonságot is tekintetbe kell itt venni, mely szerint minden emberben megnyilatkozik az oly irányú hajlandóság, hogy a letűnt időket dicsérje. Bárhogyan is áll a dolog, a férfi ily irányú hajlandósága, könnyen veszélyezteti házasságát, különösen akkor, ha olyan esetben is követhető példának hozza fel anyját, mikor erre semmi oka sincsen³⁸).

Van azonban még más olyan képmás is, melyre az egyik fél, különösen ha még fiatal és tapasztalatlan,

³⁸) A házasság folyamán a feleség a férj számára lassanként anyaszerű lényé változik, akit „megszokott” és ezért csak ideális értelemben tudja szeretni, nemileg érdektelenné, sőt kínossá válik. (A fordító.)

állandóan át akarja formálni a másikat: a saját képmása!

Mennél erősebb az idealizmus valamely fiatal pár gondolkodásában és érzelmi világában, mennél inkább eggyé akar válni ez az emberpár egész lényében, mennél inkább nyilatkozik meg az a kívánságuk, hogy egymás számára *mindent* pótoljanak, annál inkább törekszik a férfi arra, hogy feleségét a saját gondolatvilágába nevelje bele, hogy saját érzelmeit megossza vele, hogy különböző dolgokról alkotott felfogását reá erőszakolja, röviden, hogy teljesen a maga képmására formálja át asszonyát. Az asszony pedig, ha jellegzetesen női hajlamok uralkodnak benne, kezdetben arra fog törekedni, hogy e kívánalmaknak megfeleljen, azonban teljes mértékben mégsem tud majd nekik eleget tenni, mert megváltozhatatlan tény az, hogy az asszony *másképpen gondolkodik* és *másképpen érez*, mint a férfi. Ilyenkor érvényesülni fog az asszony idevonatkozó érzelmeinek ambivalenciája, és ennek negatív fázisa, vagyis az alárendelés utáni vágy, állandóan pozitív irányba, a hatalomra való törekvésbe fog átcsapni. Most már harcot kell folytatnia a hatalomért, úgy befelé, mint kifelé, úgy önmagával, mint férjével szemben. A konfliktust előidéző anyag mindenütt felgyülemlik, kiábrándulás következik be a férfinél, aki a lehetetlen elérésére törekszik, és az asszonynál is, kitől azt a lehetetlenséget követelte meg, hogy férfias módon érezzen és gondolkozzék. Végeláthatatlan szócsaták, nagyfokú ingerlékenység, mely állandóan fokozódik; — és az elérhetetlen egység illúziójával egyidejűleg, darabokra szakad a boldogságra való mindenkilátás is, mely pedig különben elérhető lett volna.

Ha kijelentésem ellenszenvet is ébreszt mindazokban, kik a férfi és nő „egyenlőségéről” prédikálnak, úgy mégis ragaszkodnom kell azon megállapításomhoz, hogy a legtöbb házasságban azt kell normálisnak tekinteni, ha a nő bizonyos fokig alkalmazkodik férjéhez. A természet a férfit és a nőt már ilyennek teremtette és senki természetét le nem tagadhatja anélkül, hogy ez meg ne bosszulná

magát. De ugyancsak megbosszulja magát, ha ideális szempontból túlzásba visszük mindazt, amit e rövid szemlélődéssel kapcsolatban elmondottam, mert ez, a férfi szellemi zsarnokságának rövid periódusán keresztül, rendszerint a nő lázongásához vezet; a hiányos felismerésen alapuló és ezért elejétől fogva ferde idealizmus pedig ressentiment-val társult elhidegülést eredményez.

* *

Több szempontból igen érdekes, hogy minden jegyeség kezdetén hasonló jellegű idealizmust tapasztalhatunk. Ezt nem igen nehéz megmagyarázni.

Előre bocsátom, hogy oly viszonyokat és felfogásokat tételezek fel, melyek a polgári társadalom széles rétegeiben általánosak szoktak lenni és eltekintek a „fiatal lányok” erkölcsének azon lazulásától, mely bár feltűnő jelenség, azonban mégsem tartom fontosnak azoknál a lányoknál, kik e társadalmi réteghez tartoznak, mert e tünetet múló jelentőségűnek tartom. Különben is az *ilyen* lányok — minden szempontból helyesen — aligha élvezik a hosszú jegyeség „áldásait” és épen az *ilyen* lányok viselkednek mátkaságuk ideje alatt a legerkölsősebben.

Röviden oly párokról beszélek, kik eleget tesznek azon követelményeknek, hogy a házasság megkezdése előtt legfeljebb a csókig merészkednek el és fel is tételizzük róluk, hogy eddig valóban el is jutnak.

Ha a mátkaság ideje rövid, úgy ez nem is igen okoz nehézséget. De ha hosszú, úgy e nehézségek, különösen azon férfi számára, ki sokat van együtt jegyesével, elkerülhetetlenek. Az a feszültség, melyet az állandóan megismételt, mindig újból megszakított, soha normális módon le nem zárt ingersorozatok okoznak, a legjobb esetben szublimálásra vezet. Azonban az aránylag igen fiatal embereknél, továbbá a nagymértékben önfejjű, a dolgok lényegét meg nem értő fiataloknál — mert csak az ilyenek bocsátkoznak bele olyan eljegyzésbe, melyet aránylag csak hosszú idő múlva követ a házasság — a szublimálási folyamat helyett a közeledési ösztön erő-

sodik meg. Ez az átalakulás a már ismertetett módon következik be és azonkívül állandó circulus vitiosus alkot. Éhez még hozzá kell fűznöm, hogy a részleges elnyomás minden következményével egyetemben, vég-eredményképen mégsem kerülhető el; gondoljunk arra az ideges ingerlékenységre, mely itt bekövetkezik; az elkerülhetetlen, káros kölcsönhatásra, és ne feledkezzünk meg a szexuális ellenszenvről sem, mely bizonyára éreztetni fogja a hatását mindenütt, ahol a nemi ösztön ily hatalmas gátlásnak van kitéve. Ha mindezt szem előtt tartjuk, úgy fel sem kell kutatnunk a leánylélek mélyebb rejtekeit, hogy megértsük, miszerint a hosszú mátkaság meggondolatlan idealizmusa biztosabban vezet el a házastársi elhidegüléshez — még a házasság előtt! — mint maga a házasság. Ilyen esetekben a házasság már akkor sem elegendő gyógyszer, ha kellemetlenségek primer okait végül mégis csak eltüntetik. A romboló befolyásuk ilyenkor már túl hosszú ideig fejtik ki hatásukat.

Az a közelfekvő gondolat, hogy az érdekelt felek ilyenkor mondjanak le a házasság megkötéséről, a gyakorlati életben nem igen valósul meg.

Keménykedés, hogy még minden jóra fordulhat, az adott szó, továbbá az a gondolat, hogy a hosszú mátkaság felbontása után a lánynak már kevés kilátása van arra, hogy férjhezmenjen, a már megszokottá vált kapcsolat és az a restség, melynek következtében a visszaforduláshoz több akaraterő kell, mint a házassághoz, a kedves emlékek és a gyengéd érzelmek maradványai, a már életrekellett családi kapcsolatok, és végül nem utolsó sorban azok a jellembeli tulajdonságok, melyek az ily eljegyzést létrehozzák; — mindez azt eredményezi, hogy az ily mátkaságot nem szokták a tizenkettedik órában felbontani. Ellenben a házasságban azután kétségtelenül bekövetkezik az elhidegülés, melyet a mátkaság és a mézeshetek ideje is alig képes elleplezni.

A természetellenes szituáció akkor sem kerülhető el, ha a jegyesek a hosszú mátkaság ideje alatt nem állanak meg a megengedett csóknál, hanem tovább haladnak a megkezdett után. Ezekben az esetekben a természet minden erkölcsnél eresebbnek bizonyul — és nőorvos létemre bőven tapasztalhattam, hogy még ott is győzedelmeskedhetik, ahol legkevésbé hittük volna, sőt ez utóbbi általában nem is olyan ritka eset. Normális, minden szempontból kielégítő nemi közlekedésről itt szó sincs: gyakran az alkalom hiányzik, a terhességtől való félelem sokkal nagyobb, mint a házasságban, igen erőssé válik — legalább is a jegyespár tudattalanjában — az az érzés, hogy az erkölcsi törvényekkel, az egyházzal és a társadalommal szemben vétkeztek, még ha elméletileg „a teljes szabadság” álláspontjára is helyezkednek, a felfedezés, vagy pedig a saját érzésük alapján is indokolt gyanú veszélye nagy. Sok esetben az a megszégyenítő érzés is hozzájárul mindehhez, hogy a szülők bizalmával visszaélnék. Mindezen okok folytán ez az állapot is minden szempontból ki nem elégítővé válik és ezért, továbbá környezetükhöz való félszeg viszonyokkal kapcsolatban, különböző nehézségek támadnak. És elkövetkezik a szemrehányások, önmarcangolások ideje, következményeikkel egyetemben.

* *

Az elhidegülés keletkezésének szempontjából ugyanaz az eredmény következik tehát be, akár az „igazak útját” követték a jegyesek, akár a másikat, amivel azonban korántsem azt akarom mondani, hogy nem tanácsosabb az elsőt választani, ha már mindkettő el nem kerülhető.

Amennyiben ezt a kérdést az orvos és a moralista szemüvegén keresztül tekintjük, szentül meg vagyok róla győződve, hogy súlyosan hibázik az a férfi, aki mátkasága idejében tovább merészkedik e téren, mint amennyire a társadalmi szokások ezt megengedik.

S aki ismeri az életet, és elfogulatlanul tekint körül a nagyvilágban, minden menyasszonynak is csak azt tanácsolhatja, amit Mephistopheles ismeretes szerénádjában ajánl a leányoknak:

„Habt ihr euch lieb,
Thut keinem Dieb
Nur nichts zu Lieb,
Als mit dem Ring am Finger.”

Ellentétben azzal az általános elfogadott véleménynyel, hogy a hosszú mátkaság előnyös előkészítése a házasságnak, „mert a fiataloknak több alkalmuk nyílik arra, hogy megismerjék egymást” a pszichológusnak az a feladata, hogy szemünk elé tárja, hogy az ilyen eljegyzés már előre is túlságosan megterheli a házasságot és a hosszú mátkaság csak olyan embereknek való, kiknek csendes és nyugodt jellemük van, érzéki hajlamuk pedig csak gyöngé.

Mielőtt végleg elbúcsúznék ettől a témától, mely oly fontos szemlélődésekhez vezetett, fontosnak tartom, hogy más álláspont szempontjából is megvilágítsam. Ezen célból a következőkben idézni fogom v. *Hattingberg* „Die Ehe als analytische Situation” (1. i. m.) következő mondatait: „Ezt a természetes kiegyenlítést azonban megzavarja, ha az erotikát, akár a testes pólusa, vagyis az érzékiség irányában, akár pedig a másik irányban túlzásba vesszük, azaz, ha a szerelmi vágyakozást a feltétlen megértéssel kapcsolatba hozzuk. A teljes lelki egybeolvadás és egymáshozidomulás következményeképpen oly lelki megkívánás alakul ki, mely állandóan fokozódik. Mennél erősebb az érzés, annál inkább eredményezheti csökkenése azt a kiábrándulást, mely új mámort követel, mert a *teljes* egymásbamerülés csak pillanatokra válik lehetségessé. Mindenekelőtt azonban, ez a követelmény a legveszélyesebb fokú analitikai szituációvá alakítja át a házasságot. Ha a másik fél részt vesz az egyik fél minden szárnyacsapásá-

ban, úgy ezek hatása kölcsönösen fokozza egymást és ez az ide-oda imbolygás megrázkódtatja az én természetes határait. Végül már csak önvédelemből szeretik egymást és a férfi és nő között új lánggal lobban fel a nemek közötti gyűlölet. A házasság eme legrejtettebb félreértése ilyképen teremti meg tehát saját rombadőlésének csiráját. „Látjuk tehát, hogy a pszichoanalízis, jórészt az általam felhozott bizonyítékokkal párhuzamosan, ugyan arra az eredményre jut el, mint én.”³⁹⁾

* *

A legtöbb olyan tényezőt, melyek következtében a házastársak között diszharmónia keletkezhetik, az előző fejezetben, továbbá „a tökéletes házasság”-ban már oly kimerítően beszéltük meg, hogy ismétlésbe esnénk, ha újból vizsgálat tárgyává akarnók őket tenni.

Így tehát meglegszünk azzal, hogy megint rámutatunk azokra a nehézségekre, melyet mindkét fél szexuális kielégítésének *egyöntetűsége* és egyenlő mértéke eredményez. E helyen csupán azt kívánjuk még kiemelni, hogy úgy a közlekedésre való kényszerítés, mint annak megtagadása gyűlöletet ébreszt a másik félben.

* *

Ezek után rátérünk azokra a veszélyekre, melyeknek a házastársak akkor teszik ki a házasság esztétikáját, mikor mindenféle diszkrét életfolyamataikat és testük szükséges gondozását egymás előtt végzik el.

Gyakran előfordul, hogy a férj és feleség e szempontból nem eléggé kiméletesek egymással szemben. Azonban ez nem specifikus jelenség, hanem csupán egy része viselkedésük azon megváltozásának, melyet sok ember rendszerint akkor enged meg magának, ha hosszú időn keresztül szoros közösségben él a másikkal és azt

³⁹⁾ Az úgynevezett „analitikai szituációban” az érzelmi életében zátonyra jutott beteg orvosával szemben oly irreálisnak felismert kívánságokkal lép fel, melyeket csak a gyermek-szülő kapcsolatban érhetett volna, vagy ért el, de amelyet a reális élet már nem tudhat nyújtani. (A fordító.)

hiszi, hogy most már nem kell szégyellnie magát. Itt is megnyilatkozik az az általános emberi hajlandóság, hogy, ha csak a külső körülmények és belső okok ezt másképp nem követelik meg, hogy a dolgokat maguktól menni hagyják. Ezt a hajlandóságot számos állatnál is megfigyelhetjük. Gondoljunk csak a ló különböző testtartására és mozdulatára, mikor össze kell szednie magát, vagy amikor elhagyja magát! — De nem akarunk elkalandozni. A legtöbb ember csak addig ügyel viselkedésére, míg a külvilág kényszeríti erre. Azon férfiak és asszonyok száma, akik, ha egyedül vannak, önmagukkal szemben is ugyanolyan viselkedést tanúsítanak, mint mikor társaságban vannak, aránylag igen csekély. Az olyan ember, aki modorát minden körülmények között meg tudja tartani és nem hagyja el magát, annak sok önfegyelem felett kell rendelkeznie, szigorú fegyelemhez kell szoknia, kitűnő nevelésben kell részesülnie és, mindenek előtt, elsőrangú gyermekszobából kell származnia. Természetes, hogy e követelményeknek akkor lehet legnehezebben megfelelni, mikor azokról a személyekről van szó, kikkel minden nap érintkezünk és itt elsősorban a házastársat kell felemlítenünk. Így tehát számos ember ebből a szempontból is sokat vétkezik házassága ellen, mert nem okoz neki gondot, hogy házastársának mindig énje legjavát nyújtsa, hogy ruházódása, hajviselete és más külsőségek által megnyerje tetszését és minden szempontból a legjobb oldaláról mutassa neki be magát. Pedig éppen a házasságban kell nagy súlyt helyezni arra, hogy állandó figyelmet szenteljünk ezeknek a dolgoknak, mert azok az apró bosszúságok, melyek a házastársak kölcsönös figyelmetlensége következtében keletkeznek, sokban hozzájárulnak ahhoz, hogy a fejlődő diszharmóniát megerősítsék és bár az ilyen bosszúságok nem is öltenek specifikus jelleget, mégis bizonyos specifikus ellenszenvet ébreszthetnek.⁴⁰⁾

⁴⁰⁾ Az emberek ilyen viselkedése onnan származik, hogy az intim szükségletek egymáselőtti elintézése ismét csak a régi családi

Könnyen érthető tehát, hogy a jó gyermekszoba és a megfelelő nevelés mennyire fontos a leendő házastársak számára.

Ennek jelentőségét még lényegesen fokozza az a tény is, hogy a jólnevelt emberek tárgyalásaik és szócsatáik közepette haragjuk megnyilatkozása alkalmával, sőt magasfokú izgatottságuk esetében is, uralkodni tudnak önmaguk felett és az oly felelőtlen kijelentések, melyek a jó viszonyt oly gyakran megzavarják és a házasságban gyakran szolgáltatót okot az elhidegülésre, elmaradnak.

Látjuk tehát, hogy az olyan emberek házassága, kik megfelelő önuralom felett rendelkeznek, kevésbé van kitéve az elhidegülés veszélyének, mint az olyan embereké, akik elhagyják magukat. Ha még meggondoljuk azt is, hogy a jó gyermekszobából származó emberek, ha később házasságot kötnek, rendszerint előnyös anyagi feltételek közé is kerülnek és ilyképen számos vizály és ingerlékenység is elmarad, továbbá, hogy ezenkívül könnyen elkerülhetik a mégis felszínre kerülő vizályokat, úgy mindebből azt a következtetést kellene levonnunk, hogy az ilyen emberek házassága kevésbé van kitéve a balsiker veszélyének, mint az olyan, melyben az anyagi körülmények nem kedvezők.

Azonban ezt a következtetést a tapasztalat nem igazolja. Igaz ugyan, hogy ily körülmények között nehezebben következik be az az állapot, melyben a házastársak közötti elhidegülés, valóságos kinszenvedéssé alakítja át a házasságot és az életkörülmények e szempontból is előnyösebben alakulnak, azonban illúzió volna, ha azt gondolnók, hogy rendezett anyagi viszonyok között ritkábban fog sor kerülni ellentétekre.

emlékeket ébreszti fel, amelyeket a házastárs, a házasság révén, épen kikerülni akart. Bár ez az irtózat neurotikus jellegű és abszolút lelki egészség mellett nem szabadna zavarnia a házastársi viszonyt, a gyakorlatban mégis számot kell vetni vele. (A fordító.)

Kétségtelenül érdekes volna, ha a jelenség okait felkutatnánk. Azonban nem foglalkozhatunk velük tovább és arra kell szorítkoznunk, hogy megállapítsuk, hogy ezek a tényezők, bár igen fontosak a házasát — különösen a már megzavart házasélet — szempontjából, nyilván mégsem lényegesek a házastársak közötti ellenszenv keletkezésénél, hanem csak akcidentális jellegűek.

Számos jellemvonás hatását is akcidentális jellegűnek kell tekintenünk, bár e jellemvonások oly erős hatást fejthetnek ki, hogy valóságos *jellemhibának* tekinthetjük őket. Erejük pedig a házasság szempontjából olyan jelentős lehet, hogy a specifikus-szexuális és az eszenciális-házassági tényezők mögött semmiben sem maradnak hátra.

Egy nagyon régi közmondás, mely pontosan négy évszázaddal ezelőtt keletkezett, a következőket mondja: „Mindenkinek csak addig van nyugta, míg a szomszédja akarja.” És minthogy néhány évszázad nem elégséges ahhoz, hogy az emberek jelleme megváltozzék, úgy ez a megállapítás bizonyára még ma is érvényes. Aki azonban kénytelen egy békétlen, hirtelen haragú, ingerlékeny, türelmetlen, veszekedő, dacos, kibékíthetetlen, haragtartó, éles, kemény, durva szomszédal egy fedél alatt, sőt jórészt egy szobában, egy asztal mellett élni, az bizonyára állandó veszekedésben tölti életét és még akkor sem fejlődhetik ki jó viszony közöttük, ha előnyös tulajdonságaik lehetetlenséggel határos engedékenységet eredményeznének. Akinek olyan emberrel vannak közös érdekei, aki lusta, hazudozó, költekező, túlságosan élvhajász és egoista, annak idővel legyőzhetetlen fáradtságába fog kerülni, hogy az olyan társával szemben, kihez meggondolatlan cselekvése kapcsolta, állandó jóakaratot tudjon mutatni.

Igaz ugyan, hogy a felsorolt és a kellemes együttélést teljesen kizáró jellemvonások sohasem egyesülnek egyetlen személyben, mégis sok ember nagyszámban

egyesíti magában ezeket a tulajdonságokat (helyesebben: hibákat) és pedig olyan mértékben és oly összeállításban, hogy ennek folytán házastársi kötelességeinek aligha tehet eleget. Ezek szerint tehát természetes, hogy ha az egyik vagy ha mindkét partnernél ilyen jellemvonások fordulnak elő, ez sokban hozzájárulhat ahhoz, hogy a házastársak között elhidegülés következék be.

Azon feltűnő küzdelem jelentőségéről, melyet a két nem különösen a házasság keretén belül a hatalomért vív, már annyit beszéltem, hogy éhez többet most már hozzáfűzni nem kell. Azonban mégis rá kell mutatnom még arra is, hogy ez a küzdelem nemcsak szexuális motívumokból fakad, bár a férfi és nő közti viszonyban ezt a motívumot majdnem mindig megtalálhatjuk.

A hegemoniáért folytatott harcot mindenütt megtaláljuk, ahol két vagy több ember valamely közösségben él egymással. Egyre megy, hogy itt két barátról, két társról, iskolásfiúkról vagy iskolásleányok csoportjáról, vagy pedig valamely egyesület tagjairól van-e szó, valamely politikai csoport vezetése alkotja-e a játékban a tétet, vagy pedig egy csoportnak az állam fölötti uralkodása, vagy végül magának az államnak hegemoniája más államok fölött. Ott is, ahol állatok élnek együtt csoportokban, ugyancsak megtaláljuk ezen küzdelem tipikus formáit, annyira, hogy *Thorleif Sjelderup-Ebbe* után azt mondhatjuk, hogy itt a csoportpszichológia általános érvényű törvényéről van szó.

Az említett szerző sok madárcsoportra vonatkozólag vizsgálta meg e törvény érvényességét, különösen pedig a házi baromfira vonatkozólag. (Beiträge zur Sozialpsychologie des Haushuhns, Zeitschrift für Psychologie, 88. kötet, 1922; weitere Beiträge zur Sozial- und Individualpsychologie des Haushuhns, Zeitschrift für Psychologie, 92. kötet, 1923; Zur Sozialpsychologie der Vögel, Zeitschrift für Psychologie, 95. kötet, 1924.) Megfigyelései igen érdekesek, különösen, ha az összehasonlító pszichológia szempontjából vesszük őket vizsgálat alá.

Mindenütt a hatalomért és a szociális rangsorért folyik a harc. Nem fordul elő, hogy két házi szárnyas egymás mellett él, anélkül, hogy (mint *Sjelderup* itt kifejezi magát) megegyezés ne létesülne közöttük, hogy melyik lesz a „despota”. Ugyanez vonatkozik a többi megfigyelt madárfajtára is. És itt nem mindig egyedül a tesi erő a mértékadó. A pszichikai tulajdonságoknak, például bátorságnak, rettenthetetlenségnek is nagy befolyása van. Valószínűleg ebből következik, hogy az első találkozásnak oly nagy jelentősége van az állatok további életében. A már egyszer megállapított társadalmi rangsornak a despota elleni individuális lázadás útján történő megváltoztatása csak ritkán fordul elő. A „leigázott” állat rendszerint beletörődik ebbe az állapotba és a despotához való viszonya rendszerint autoritatív jelleget ölt, mely abban nyilvánul meg, hogy a despota alattvalóját csőrének csapásai segítségével elmarja, a másik állat pedig tűri ezt. (Idevonatkozó jellegzetességeket *David Katz* „Sozialpsychologie der Vögel” című cikkében találunk, mely v. *Frisch* és mások „Ergebnisse der Biologie” című kézikönyvének első kötetében jelent meg, Springer 1926, Berlin.)

Nem úgy tűnik-e fel mindez, mintha itt emberi kapcsolatokat írtak volna le? Azonban az embernél, különösen pedig a civilizált embernél inkább következhet be az a tény, mint az állatvilágban (ahol azonban szintén nincsen kizárva), hogy a küzdelem kompromisszumra vezet és a hatalmi szférákat elhatárolják, bizonyos hatalmi szférán belül eltűrik az ellenlábast, végül kölcsönösen és együttesen fejtik ki hatalmukat egy harmadik személy felett.

Ilyenféleképen alakul ki például a viszony két társ között — vagyis abban a kapcsolatban, mely, ha a szexuális tényezőt kikapcsoljuk, legjobban hasonlít a házastársak közötti viszonyhoz — tudniillik hogyha egyenlő erőknek bizonyulnak és ha versengésük nem végződik egyenetlenkedéssel.

Ezek után azt kérdezzük, nem volna-e lehetséges az ilyen kompromisszum a házastársak szellemi küzdelmében is?

Sajnos, kénytelen vagyok ezt kétségbevonni, bár az ilyen megoldást sok komoly és őszinte asszony-író lehetségesnek tartja, sőt célul tűzi ki magának.

Véleményem szerint ezek az írók tévednek, mikor e kérdés magyarázatánál bizonyos tényeket a házasság hegemoniájának végleges és komoly kompromisszumának tartanak. A tévedés ott van, hogy a legtöbb esetben a kompromisszum nem őszinte, hanem csak látszólagos, a valóságban pedig az asszony rejtett győzelméről van szó, vagy pedig a megoldás nem végleges.

Mert ha fel is tételezzük, hogy az aszexuális komponens a házastársaknak a hatalomért való küzdelmében kompromisszum útján kiküszöbölhető, úgy e kompromisszum bizonyára nem válik érvényessé a szexuális tényezőre vonatkozólag, mely pedig sokkalta fontosabb a másiknál. A férfi és nő között *mindig* érvényre jut a nemiség, és az „alulmaradás” vagy „fölülkerekedés” (nem véletlen, hogy e szavak nemcsak a szellemi vagy testi küzdelemben, hanem a nemi egyesülésben is használatosak) elmaradhatatlan következménye e harcnak. Ennek folytán az olyan férfi és nő között, kik szorosabb kapcsolatba kerülnek egymással, végig kell küzdeni ezt a harcot „till the bitter end”: egészen az elhidegülésig, mely ugyan kompromisszum, azonban oly kompromisszum, mely eldöntetlen küzdelmet jelent. Az ilyen eldöntetlen küzdelem után a harc újból meg fog indulni, mindaddig, míg valamelyik fél győzelme a negatív hatalmi tudat, vagyis az alárendelés örömteli békéjét hozza meg mindkét fél számára.⁴¹⁾

Természetes, hogy mindez fokozottabb mértékben fog érvényesülni akkor, ha a férfi és a nő közötti viszony határozottan erotikus vagy gyakorlati szexuális jelleget ölt.

⁴¹⁾ Nézetem szerint a teljes szexuális összhang nagymértékben csökkenti a hatalmi versengést. (A fordító.)

A házasság végleges sorsa szempontjából azonban igen fontos, hogy vajjon a hatalomért való küzdelem eldőlése aránylag rövid időn belül következik-e be, vagy pedig, hosszú, kemény és kellemetlen küzdelem előzte-e azt meg. Mert ha az utóbbi eset következik be, úgy a küzdelem elkeseredettsége és minden, ami vele kapcsolatos, oly nagy mértékben járulhat hozzá a házastársak közötti elhidegülés létrehozatalához, és annyira felejthetetlen emlékeket hagyhat hátra, hogy a helyzetnek végül mégis csak bekövetkezett tisztázása már csupán csak időleges békét teremthet és nem képes arra, hogy a pusztulás folyamát feltartóztassa.

Henry v. B., kinek rövid monodráma ját, mellyel megkínzott szívéen könnyített, e könyv elején közöltem, erősen fejlett intuíciója segélyével helyesen fogta fel, hogy a házastársak elhidegülésének mi a tipikus oka: „Minden, ami él s így a szerelem is, magában hordja elhervadásának csiráit.”

Azokban a házasság, a szoros együttélés, megmarad akkor is, mikor a szerelem már elhervadt, mikor a szerelem a házastársak együttélését már nem övezheti azzal a glóriával, melyre szüksége van és többé nem tudja átvidalni azt a szakadékot, mely a férfit és a nőt elválasztja egymástól. Ekkor a nemek közötti ellenszenv többé már el nem nyomható és mindaz a számtalan nehézség, melyeknek elkerülése a házastársak harmonikus együttélésének lehetőségét, külön-külön, valóságos művészetté avatja, a két heterogén elem kapcsolatában most már fokozottabb mértékben fog szóhoz jutni.

És pedig annál fokozottabb mértékben, mennél többet vártak a házastársak házasságuktól, mennél inkább alapozták az életüket a szerelemre.

Itt van eltemetve épen azon házasságcsalódások magja, melyek leginkább épültek fel ideális alapon. Henry v. B. hőse ezt a következő szavakkal fejezi ki: „Egész létem erre a szerelemre alapoztam; neki szenteltem mindent.” Az egyik megelőző jelenetből, melyet elhagytam, és mely

az asszonynak vallomását tartalmazza, kitűnik, hogy a férfinak el kellett hagynia munkakörét, mert házasságát csak így valósíthatta meg, az asszony pedig elhagyta szüleit és fel kellett áldoznia e kapcsolat érdekében mindazt, ami életében különben drága volt.

-----Örület! — boldog, gyönyörű, kábító örület! —
de mégis csak örület!

„If the man has no purpose for his days, then to the women alone remains the goal of her nights: the great sex goal. And this goal is no goal, but always cries for the something beyond: for the rising in the morning and the going forth beyond, the man disappearing ahead into the distance of futurity, that which his purpose stands for, the future. The sex goal needs, absolutely needs, this further departure. And if there be no further departure, nő great way of belief on ahead, and if sex is the starting point and the goal as well: then sex becomes like the bottomless pit, insatiable. It demands at last the departure into death, the only available beyond ... Death is the only pure, beautiful conclusion of a great passion. Lovers, pure lovers should say, Let it be so⁴²⁾.”

D. H. Lawrence a „*Fantasia of the unconscious*” című művében (London, Martin Seeker, 1924) ugyanazt a következtetést vonja le, melyet minden idők szerelmi drámáinak költői megállapítottak és meg fognak állapítani.

Eros — Thanatos!----- Aki szerelmi élményét vagy szerelmi alkotását fenéig akarja üríteni, aki nem akarja ott bevégezni, ahol a valódi szerelmi élet és az ezzel kapcsolatos belső és külső konfliktusok megkezdődnek, aki, mint szerelmes, vagy a szerelmesek drámai alakjának írója, nem akarja kitenni magát azon megszégyenítő érzésnek, hogy a benne ébredő szenvedélyt hervadni, elmúlni, nevetségessé válni lássa — annak csak egyetlen

⁴²⁾ Ezt az idézetet lefordíthatatlannak tartom; azonban egyúttal annyira jellegzetes és oly fontosnak is tűnik fel, hogy nem akarom elhagyni. (A szerző.)

megoldás marad hátra: a szerelem csúcspontján való halál, — a szerelmi halál valamilyen formája.

A mi „paciensünk” — sem kerülhette el azt a megoldást, mikor éber álmának hőse oly szerelmi halált választott magának, mely már nem szép, mert túlságosan későn érkezett.

A valóságban azonban az élet — vagyis az élet megtartásának kívánsága — erősebb, mint a szerelmi halál utáni vágy — erősebb, mint a szerelem, sőt erősebb, mint maga a halál. A természet törvénye ez. Ha másképen volna, úgy a szerelem megakadályozná a szaporodást, melyet pedig támogatnia kell. Henry v. B. is eleget tett e törvénynek, mikor másképen cselekedett, mint monodrámájának hőse. Azonban maga az eset, melybe saját állapotát költötte bele, meggyőző példája azoknak a súlyos következményeknek, melyeket a belátás hiányán alapuló és a túlságosan felfokozott szerelmi idealizmus a szerelmesek számára magával hozott, különösen akkor, ha hamis feltételekre építik fel házasságukat.

A szerelmi affektus csak rövid tartamú:

„Contredire l'amour, c'est le rendre invincible;
Mais laissez faire au temps; lui, qui surmonte tout,
De cette passion pourra venir à bout.”

(P. du Ryer. Le vendanges de Suresnes.)

Aki életét úgy rendezte be, mint hogyha a szerelmi affektus tartós szellemi állapotot képviselne, az homokra épített. Bármekkora is az a hely, melyet a szerelem a házasságban és az életben elfoglal, („A tökéletes házasság” után bizonyára nem tételezik fel rólam, hogy ezt kétségbevonom) a férfi gondolatai mégis csak vissza kell hogy térjenek munkájához, az asszony pedig gyermekeinek kell, hogy szentelje magát.

A belátásnak az a hiánya, mely az embereket megakadályozza abban, hogy ezt az igazságot megismerjék és életüket még idejekorán így rendezzék be, kapcsolatban a szerelem természetes elhervadásával, többnyire már egymagában is elégséges arra, hogy a házastársak között elhidegülés keletkezzék.

Azonban az a viszálykodás, mely az együttélés folyamán keletkezik, a szerelem hervadási folyamatának kezdete előtt is megindíthatja a házastársak között az elhidegülést.

Valamelyik okos asszony aforizmagyűjteményében a következőket írja: „Kevés dolog ártalmasabb a férfi szerelme és hűsége számára, mintha nem tudja, hogy otthon mily hangulat fogadja.” Ez igaz is — bár nem szabad megfélemlenünk róla, hogy a férfi szeszélyessége is gyakran elviselhetetlenné válhat.

Kétségtelen, hogy a fentebb felhozott kellemetlen jellembeli tulajdonságok is sokban hozzájárulhatnak ahhoz, hogy veszekedést, sőt viszályt hozzanak létre. Nem is szükséges, hogy jellemhibák zavarják meg a harmóniát; az „incompatibilité d'humeurs” is elegendő tápot nyújt az egyenetlenkedés számára. A gyakorlat azt mutatja, hogy az ellentétes jellemek szerelme vonzza egymást. Ez a vonzás a biológusnak nem újdonság, mert a természetben mindenütt azt a törekvést látja, mely arra irányul, hogy a szélsőségek párosítása által a középben fekvő tipikus tulajdonságok megőrzése lehetővé váljék. Annál súlyosabban esik latba, hogy ez az eredmény azért nem válik elérhetővé, mert hiányzik a *jómodor és belátás*, vagyis az *akarat*, mely arra irányul, hogy az ellentétes jellemek kölcsönös engedékenység útján kiegyenlítsék egymást.

Nagy jelentőséget kell tulajdonítanunk itt a *kedélyhangulatnak* is, mely részben tudatos, nagyobbrészt azonban tudattalan érzelmek egyesüléséből keletkezik és amely valamely két ember közötti kapcsolatot nagyrészt uralja.

Kérdés, hogy két ember tudattalanja között feltételezhetünk-e bizonyos kölcsönhatást?

Chi lo sa? Bizonyos idő még eltelik, míg az ilyen hatásokat megdönthetetlenül bizonyítani fogjuk tudni.

Azonban számos okom van azon feltevésre, hogy ilyen kölcsönhatás valóban előfordul, sőt hogy igen gyakran fordul elő⁴³).

Jól tudjuk, hogy az ingerlékenység mily nagy hatást fejthet ki az ember hangulatára és fokozott mértékben arra a hangulatra, mely két ember kapcsolatát jellemzi. Gondoljuk csak meg, hogy a férfi élete azon tartós és gyakran túlságosan nagy munka következtében, melyet el kell végeznie és a külvilággal való számos összeütközése következtében nagy mértékben ki van téve az ingerlékenységnek; továbbá, hogy az asszony azon számos apró bosszúság következtében, melyeket mindennapi apró munkája és igyekvése magával hoz (eltekintve a létért való küzdelemtől, melynek napjainkban annyi sok asszony ki van téve), ugyancsak számos okot talál — különösen az ideirányuló különös diszpozíció idejében —, melyek ingerlékennyé teszik. Tartsuk végül szem előtt, hogy a férfi és a nő gyakran nem igen értik meg egymást e téren sem, sőt nem is *akarják* egymást megérteni, mert mindkettő csak önmagára gondol. Ha mindezt magunk elé tárjuk, úgy teljesen világossá válik, hogy miképen keletkezik mindig újból és mindig előlről a házastársak közötti ellentét.

Elég! — Utaljak talán még arra is, hogy, különösen gyenge természetek között, miképen alakul ki a házasság nyomása következtében az a törekvés, hogy a másikat állandóan lebecsülik azon célból, hogy saját nagyértékűségük érzését megóvhassák; a férfinél ez különböző gorombaságokban nyilatkozhatik meg, melyeknek eredetét „zavartságában” kell keresnünk, a nő pedig ennek folytán férje és kötelességei számára túlságosan „értékesnek” tartja magát és eképen is

⁴³) Ezt az úgynevezett „tudattalan rapportot” a pszichoanalízis már jól ismeri. (A fordító.)

cselekszik! Nem fogok kitérni arra, hogy egyes házastársak egyáltalában nem érdeklődnek a másik fél érdeklődési köre iránt; nem utalok arra, hogy bizonyos asszonyok apró házi ügyeik fölötti jajgatással férjüket szinte elzavarják a háztól, a férfi pedig hibás zsugoriságával kétségbeesésbe kergetheti feleségét; nem akarok bizonyítékokat felhozni a különböző rivalitásokra és szemrehányásokra, vagy hogy a férfi felesége minden cselekedetének kevés jelentőséget tulajdonít, az asszony pedig nem érdeklődik eléggé férje foglalkozása iránt, melyből csak a terhes kicsinyiségeket és kicsinyeskedéseket látja meg, a nagyvonalúságot pedig nem érti ki belőle. Nem írom le, hogy férj és feleség, ha az elhidegülés már bizonyos fokot ért el, állandóan és minden téren akarva, akaratlanul, ingerlik egymást. Meg se kísérelm, hogy a kölcsönös kínzásnak azt az ezer és ezer formáját elsoroljam, mellyel két olyan ember illetheti egymást, kik között ellenszenv uralkodik. Végül nem akarom felaprózni a legszörnyűbb dolgot, melyet ember embertársa ellen elkövethet — tudniillik, hogy *untatja* a másikat.

Ehez nincs elég bátorságom, különösen, hogy leírtam az „unalom” szót.

Kimerítően akarok ugyan témámmal foglalkozni, de nem akarom szem elől téveszteni *Voltaire* szavait: „Le secret d'ennuyer est celui de tout dire” — annál is inkább, mert úgy érzem, hogy az előbbieken már oly bőven megtárgyaltuk a házastársak közötti elhidegülést, hogy a következőkben annak *megelőzésére* térhetünk át.

Intermezzo.

I.

Mindnyájan nemi lények vagyunk: jeléül annak, hogy véges hordozói vagyunk végtelen életünknek.

J. G. Wattjes.

II.

To define a man: he must make me feel that I am a woman.

A „férfi” az, aki éreztetni tudja velem, hogy nő vagyok.

Glyn.

III.

Két dolgot nem tudnak a nők a férfiaknak megbocsátani: az alvást és hogy „dolgom van”.

Voltaire.

IV.

A nő csak szerelmet és gyűlöletet ismer, középértéket nem.

Cats.

V.

Das Frauenzimmer
Verstimmt sich immer,
Nach Luft und Wind.
Drum schade vor die Männer,
Die keine rechten Kenner
Von Stimmen sind.

Die meisten Männer
Sind schlechte Kenner
Von Melodie,
Drum schade vor die Frauen,
Die ihnen sich vertrauen
Zur Harmonie.

Arientext aus dem 18. Jahrhundert.

VI.

Az asszony igazi helye a belső világ, a férfié a külső. A természet legmagasabb lényege, hogy mindketten igazi helyüket foglalják el.

Konfuzius.

VII.

A nő ereje a férfi ereiének ellentétében rejlik: a férfi ereje: a hatalom, a nő ereje — a gyengesége. *M.*

VIII.

Akármennyire is fejlődik az emberiség, a szexualitás marad a lélek lényeges és legerősebb hatóereje és a szerelmi élet továbbra is szoros kapcsolatban marad a nemi szervek folyamataival. *Mathilde von Kemnitz.*

IX.

A nő életének legtisztább kifejezésformája az anyaság. *Else Voigtländer.*

X.

... a nő lelke a csendes és tiszta vízhez hasonlatos, melyben már a legkisebb mozdulat is, hullámról-hullámra továbbremeg, a legszélsőségesebb határokig ... *Wilhelm von Humboldt.*

XI.

Ha egy nő kijelenti, hogy ő „a maga életét akarja élni”, akkor az annyit jelent, hogy a valóságos élettől elfordult és álmainak akar élni. *Les cahiers anonymes II*

XII.

Jó asszonyok nem születnek, meg kell alkotni őket. *M.*

XIII.

Az igazi nő? Csak ő tudja a férfiben a jót és nemeset felébreszteni. *Tolstoi.*

XIV.

A hasonló érdektelen, az ellentét tesz bennünket produktívá. *Goethe.*

XV.

A nő a paradicsom kapuján vezet be bennünket a pokolba. *St. Cyprianus.*

XVI.

Az alkotás a férfi élete. *Margarete Sußmann.*

XVII.

A tisztességes asszony férjénél keres menedéket, ha más férfi veszélybe hozta. *Egy asszony naplójából.*

XVIII.

Der Mensch bedarf in seinem engen Wesen
Der doppelten Empfindung: Lieb' und Haß.

Goethe.

XIX.

A mélységes szakadékot, mely a két nem közt tátong, erős és kölcsönös vonzalom hidalja át.

Rabindranath Tagore.

XX.

Mindkét fél házassági boldogsága attól függ, hogy a nő a férfi túlsúlyát akarja. *M.*

XXI.

A férj tanoncévei a házasságban a legkeményebb iskolaévekkel vetekszenek. Házastársnak lenni: hivatás, melyet fáradtságos munkával meg kell tanulni. Megéri.

L'accord conjugal (Anonyme).

XXII.

There is an old motto that when two people get married they ought to have two bears in the house — viz: „bear” and forebear”; a very good advice.

*Letters of a widowed Physician to his daughter
on her marriage.*

XXIII.

Legbölcsebb erény a megbocsátás.

Ilse Heye.

XXIV.

Rosznak lenni: olyan úton haladni, mely nem tudni,
 hogy hova vezet. *Cromwell.*

XXV.

Az igazi odaadás nem követel viszonzást. Aki ezt nem
 tudja, a házasságban mindig csalódní fog.

J. G. Wattjes.

XXVI.

Der Mensch, dem glücklich fiel der Ehe Los, verlobt
 Ein selig Leben, aber wenn es traurig fiel,
 Der ist ein Kind des Unglücks, draußen wie daheim.

Euripides.

XXVII.

Me a culpa.

Au fond, vois-tu, mon erreur,
 ma grande folie,
 c'est d'avoir chargé ton cœur
 de tout le poids de ma vie.
 Leben.

Mein großes Irren siehst du nun,
 Des Wahnsinns Streben
 Ich ließ auf deinem Herzen ruhn
 Die große Last von meinem

Le jour où l'on s'est aimé,
 j'ai cru qu'en ce cœur offert
 j'allais pouvoir enfermer
 tout mon univers.
 Das dein gewesen.

An unserem ersten Liebestag
 Da glaubte ich mein ganzes
 Wesen
 In jenem Herzen ruhen mag,

C'est de cette erreur profonde
 que maintenant nous souffrons,
 On ne fait pas tenir le monde
 derrière un front.

Mit diesem abgrundtiefen Irr'n
 Hat unser Leid eingesetzt.
 Nie hat man hinter eine Stirn
 Die Welt gesetzt.

Paul Géraudy.

XXVIII.

Sie maritus vincatur et uxor dominetur, pax perversa,
 est: sin uxor marito dominantanti subsequatur, pax recta est.

St. Augustinus.

Is in het huys geheel verdraeyt,
 Daer't haentje zwijgt, en't himeke kraeyt.

Cats.

XXIX.

Engedékenység a gyengével szemben a leghelyesebb
önnevelés és önkritika. *Ilse Heye.*

XXX.

L'heure est fragile: sois tendre!

Maeterlinck.

XXXI.

A végzetben hinni, az emberre végzetes lehet.

Martin Buber.

XXXII.

Az élet olyan, amilyenek elképzeljük. Ebből nem az
következik, hogy az élet csak látszat, hanem, hogy az
életet olyan valósággá alakíthatjuk, amilyenek akarjuk.

L. van Deyssel

XXXIII.

Boldognak lenni: művészet és érdem.

MÁSODIK RÉSZ.

Az elhidegülés megelőzése.

Mindent megérteni annyit jelent,
mint mindent megbocsátani.

IX. fejezet.

*Bevezetés a házasság védelmébe.
A házasság apológiája.*

A férfi és a nő felelőssége.

„Mindent megérteni annyit jelent, mint mindent megbocsátani,” mondja a közismert, bölcs, felebaráti szeretetről tanúskodó közmondás.

Csodálkozom, hogy nincsen megfelelő pendentja, mely így szólna: „Mindent megérteni annyit jelent, mint mindent megelőzni.” Ez a megállapítás sem kevésbé igaz, mint a fenti közmondás és ha ugyanazon kedélyállapotot tételezünk föl, úgy mindenkinek arra kell törekednie, hogy a megértés segélyével ugyanúgy megakadályozzon minden bajt, mint ahogy azt tudatosan megbocsátja. Természetes, hogy az önmagunk legyőzésével szemben a megelőzés magasabb követelményt támaszt, mint a megbocsátás. Mindig és mindenütt el kell ismerni azt az igazságot, hogy a gyógyulás szempontjából a legfontosabb tényező a megelőzés.

Nekünk is tehát arra kell törekednünk, hogy a házastársak közötti ellenszenv legyőzését — mely e könyv tulajdonképeni tárgya — főleg a megelőzés segítségével érjük el.

A megelőzésnek azonban a megértés az előfeltétele, sőt részben önmagától következik belőle.

Ez volt az oka annak, hogy oly sok helyet szenteltünk az első résznek, melynek célja a megértés lehetővé tétele volt.

Ez az oka annak is, hogy mielőtt belefognánk a második könyv tárgyalásába, összefoglaló áttekintését adjuk mindannak, amivel eddig foglalkoztunk.

A házastársak közötti elhidegülést három faktorcsoport jellemzi: A *specifikus-szexuális*, a *lényegében a házasságra vonatkozó* és végül az ezekhez csatlakozó *nem speciális* faktorok.

Az első csoporthoz tartozik a primer szexuális ellenszenv és a szekundér, a nemi vonzódás megfordulásából származó nemi ellenszenv. Ezeket, minthogy közvetlenül a szűkebb értelemben vett nemi érzelmekkel és funkciókkal állnak összeköttetésben, *közvetlen szexuális ellenszenv* néven is összefoglalhatjuk. A férfi és a nő viszonyában ez, előbb vagy később, többé-kevésbé lényeges szerepet fog játszani és pedig akkor, ha a nemi ösztön már nem halványítja többé el.

Éhez a csoporthoz tartozik továbbá az *indirekt szexuális ellenszenv* is. Ez az elnevezés azért helyes, mert ez okozza a férfias és nőies lényeg között azt a pszichikai ellentétet, melyet bár a nemiség ural, mégsem vonatkozik azonban közvetlenül a nemi funkcióra.

A faktoroknak ezen első csoportja tehát a férfi és a nő közötti *specifikus ellenszenv* keletkezésére vezet, mely állandó harcban áll a specifikus vonzódással, vagyis a nemi ösztönrel, különösen pedig a közeledési ösztönrel jelölt komponensével. Ebben a harcban az ellenszenv időnként vereséget szenved, lényegében azonban ez utóbbi marad meg az erősebbnek.

Azonban a közeledési ösztön inkább agresszív jellegű és a legtöbb ember életében bizonyos időben erősebben nyilvánul meg, mint az ellenszenv, mely többnyire passzív pihenésre és kitérésre hajlamos, és csak aránylag ritkán jelentkezik erősebb formában. Ebből következik, hogy a közeledési ösztön a

nemek kölcsönös viszonyában feltűnőbb módon nyilvánul meg, mint az ellenszenv. Ez az oka annak, hogy *látszatra* ez a hatalmasabb, ami rendszerint általánosságban és egyes esetekben is, téves következtetésre vezet a nemek viszonyának megítélésénél.

Lényegükben a házasságra vonatkozó faktorok két oly ember szűkebb együttélésén, egymásra utaltságán alapszanak, kiknek hajlamai polárisán ellentétesek, érzelmeik és gondolkodásuk különböző és egymást meg nem értik; alapszanak továbbá ezen együttélés kötöttségén, továbbá e kötöttségből keletkező azon reakción, mely e kényszer ellen való lázadás formájában nyilatkozik meg; ide tartozik továbbá az a rabszolgaság is, mely a teljes szexuális ellentétesség esetében is, egymáshoz láncol két embert és végül az a tartós viszály és ingerlékenység, mely mindebből következik.

Föl lehetne itt sorolni a hatalmi túlsúlyért való küzdelmet is, de ez, valamint a viszály és az ingerlékenység már nem tartozik a lényeges *házassági* faktorok közé. Mert igaz ugyan, hogy ezek a befolyások a házastársak együttélésében különösen jelentékeny szerepet játszanak, mégis mindenütt megtalálhatjuk őket, ahol két (vagy több) ember valamennyire is szoros közösségben él együtt.

Ezek tehát átmenetet alkotnak a *nem speciális*, akcidentális tényezők felé, melyek a fent említett esetekben hatásukat kifejtik. Persze idetartozik a házastársi együttélés is, és pedig első helyen. De azért azokat a faktorokat, melyekre itt célzok, mégsem tekinthetjük kaxakterisztikusoknak az együttélés e speciális formájára vonatkozólag. Ezért jelölöm meg őket az „akcidentális” elnevezéssel, — amit azonban bizonyára nem szabad úgy értelmezni, mintha a házastársak közötti elhidegülés keletkezése szempontjából nem bírnának jelentőséggel.

A *személyes* tulajdonságokra gondolok itt, ilyen a jellem, nevelés, szokás, felfogási képesség, világnézet, — és az e téren való egyetértés vagy ellentét — ezek itt a döntő tényezők.

* *

A házastársak elhidegülésének könnyebb, bizonyos mértékig normális eseteiben, az említett faktoroknak aránylag csak kis része érvényesül (például az utóbbi csoportnak; továbbá az indirekt szexuális ellenszenvnek egyik-másik tényezője) és ezek sem fejtenek ki állandó hatást. A súlyos esetekben, ezzel szemben, egyik tényező a másik után lép működésbe, bár az is előfordulhat, hogy az egyik szempontból jelentős elhidegülés áll fent, míg más szempontból a vonzódás még igen erős.

Az utóbbi esetek közé tartozik például az olyan házasság, melyet a tudatlan vagy a nem gondolkodó külvilág szinte meg sem tud magyarázni magának: Ezekben, a nyilvánvaló és el nem titkolható ellenségeskedések következtében keletkezett ellenszenv ellenére is, még hosszú ideig erős egymáshozkötöttség tapasztalható. Az ilyen házasságokban a gyakorlati szexuális dolgokban tulajdonképpen abszolút harmónia uralkodik, viszont a különben temperamentumos emberpár gondolkodásában teljesen hiányozik az összhang.

Ennek ellenkezője is gyakran előfordul. Természetes, hogy ez még ritkább, mint az előző eset. Aki ismeri a férfi és a nő szexuális érzését, valamint a férfiasság és a nőiesség lényegét, az könnyen meg fogja ezt érthetni. Nem lehet azonban csodálkozni azon, hogy az ilyen esetek *látszatra* gyakrabban fordulnak elő, mint ahogy ezt az objektív igazság tanúsítja. Könnyen át lehet látni azon színdarab célján, amelyet a két personae dramatis, „a magas szellemi nivón álló nő” — ez a szerep az élet színpadán ágáló színésznő előtt mindig nagy előszeretettel örvendett, de a mi, mindent általánosító korunkban különös érdeklődésre tarthat számot — és a „jóindulatú, magát teljesen munkájának szen-

telő férfi” az igen tisztelt publikumnak, egymásnak, sőt önmaguknak is eljátszanak. Ez az oka annak is, hogy a színész nem is igen lepődik meg azon, mikor az elnyomott érzelmek az ilyen idill kellős közepében, abban a pillanatban, mikor azt legkevésbé várja, váratlanul kirobbannak.

A házastársak közötti ellentét, az említett faktor-csoportok mindegyikéből és a csoportokon belül minden egyes tényezőtől «kiindulhat. Az aránylag gyorsan fellépő és gyorsan komollyá váló eseteknek oka, rendszerint a közvetlen szexuális területen, vagy pedig az akcidentális faktorokon, különösen pedig a házastársak jellemén szokott alapulni. Ezzel szemben az aránylag későn fellépő és krónikus progresszivitásban lefolyó esetek, inkább az indirekt szexuális ellentétben alapulnak, mely, ha egyszer érvényre jut, az akcidentális faktorok csoportjának részéről igen hamar nyer támogatást. Ez utóbbi esetben a szexuális és erotikus vonzódás legyőzi ugyan az említett tényezőkből kiáradó ellentétet és elválasztó befolyást — beburkolja őket a szeretet köpenyébe — azonban hosszú ideig erre sem képes, mert mindinkább elgyengül.

„Hiszen épen ez az”, már szinte hallom e rekaptuláció végén az ellentétes véleményűek megjegyzését. „Elismered tehát, hogy a házastársak közötti ellentét végzettszerű szükségesség: akár az egyik, akár a másik utón, akár korábban, akár később, de el *kell*, hogy érkezzék. Kísérelj meg, hogy logikusan gondolkodj és legyen hozzá elég bátorságod, hogy velünk együtt elismerd, miszerint a házasság helytelen feltételezésen alapszik. Tudniillik azt a lehetőséget, sőt valószínűséget tételezik fel, hogy két ember között tartós egyetértés uralkodhatik. Vesd el ezt a társadalmi berendezkedést, mint ahogy mi is elvetjük azt és segíts nekünk abban, hogy ehelyett a nemi viszonyok oly szabályozását érjük el, mely inkább öszhangban van az emberi lehetőségekkel.” Így szólana a gondolkodásában

egyszerűsége hajlamos idealista, aki meg van róla győződve, hogy az élet súlyossága aránylag könnyen győzhető le, csak meg kell változtatni a fennálló társadalmi berendezkedést.

A feleletem: *Nem* — százszor is, nem!

Tagadom, hogy fejtegetéseimből ezt a következtetést lehet levonni, tagadom, hogy a nemi viszonyok másirányu elrendezése nagyobb boldogság kilátását nyújtaná a férfinak és a nőnek, mint a házasság intézménye.

Kétségtelen, hogy a házastársak közötti könnyebb-foku és időleges, vagyis az időnkint megismétlődő ellentét el nem kerülhető. Sőt ha csak ebben az enyhe formájában nyilvánul meg, úgy normálisnak, mi több, gyógyító jellegűnek kell tekinteni.

Szükség van reá azért is, mert a házastársi szerelem húrja, mint minden más húr, nem feszíthető a végsőkig.

Azért is jó, mert a vonzás időleges csökkenése — mely a taszítás eredménye — nagyobb ingert kölcsönöz a megint bekövetkező vonzásnak. Sőt a vonzódás és visszautasítás váltakozó játéka, ha helyes határok között marad meg és ha a vonzódás azért túlsúlyban marad, idővel még magát a vonzódást is fokozza. E könnyű elutasítás következtében keletkezett ellentét arra vezet, hogy szerelmüknek és ragaszkodásuknak intenzitása ezáltal válik tudatossá a házastársak előtt.

Hasznos azért, mert megakadályozza az egymásba való túlságos felolvadást, amivel a személyiség elvesztésének veszélye is együtt járna.

És végül, mint ingerfokozó eszköz, gyógyító hatást fejt ki az állandó összhang elbágyasztó befolyásával szemben. Mi emberek már olyanok vagyunk, hogy szükségünk van bizonyos ellenállásra, mert csak ilyképeii bontakozik ki erőnk teljes mértékben, továbbá ellentétre van szükségünk, hogy érdeklődésünk megmaradjon és elkerülhessük az unalmat.

Hogy állunk azonban a magasfoku házastársi ellenszenv végzetszerűségével? Ilyen bizonyára létezik! De csak azon férfi és nő számára, akik nem védekeznek; akik a házasság lényegét époly kevésbé értik meg, mint az életet; akik nem ismerik sem önmagukat, sem pedig partnerjüket; akik mindig csak önmagukat keresik és sohase jutnak el a valódi odaadásig; akik nem tudják, hogy, különösen a házasságban, az adás nagyobb boldogságot jelent, mint a kapás. De nem fog elkövetkezni azon férfi és azon nő életében, akik *tudnak* és megértöek, akik ismerik az ellenséget és azzal az erős akarattal és önbizalommal fordulnak szembe vele, hogy nem hagyják magukat tőle legyőzni.

Akiben megvan a *jóakarát*, az mindig le fogja győzni és meg fogja akadályozni a házastársak közötti elhidegülés keletkezését, kivéve azt az esetet, mikor a partnernek oly súlyos hibái vannak, hogy a vele való együttélés ki van zárva, vagy ha abnormalitás esete forog fenn.

Ezek után, ha oly szabad szerelmi kapcsolatot tételünk fel, mely több, mint amourette, szerelmeskedés, vagy múltó epizód, úgy kétségtelen, hogy a házastársak elhidegülése szempontjából ezt ugyanolyan jellegűnek kell tekintenünk, mint magát a házasságot. Ha az irodalomból akarunk idevonatkozó példát látni, úgy olvassuk el *Géraldy* „Toi et moi” című ciklusát. Akiben mélyebb érzelmek lakoznak, az nem fogja e könyvet fájdalmas megindultság nélkül letenni.

Annak, aki valaha is szeretett, époly kevésbé kell megmagyaráznom, hogy a valódi szerelmi kötelék *kell*, hogy több legyen, mint a múltó epizód, mint ahogy arra sem kell kiterjeszkednem, hogy a rövid időtartamra kötött erotikus viszony nem alkalmas arra, hogy a *valódi szerelem* követelményeinek megfeleljen. Sőt azok, akik a valódi szerelmet nem is ismerik — arra a leányra és ifjúra gondolok, kik még nem érkeztek el a differenciált szerelem korszakába —, ösztönszerűen érzik ezt.

A szerelem iránti szükséglet, vagyis nemcsak a szexuális és erotika utáni vágy, hanem e kettőnek a velük kapcsolatos vagy még csak nem is kapcsolatos oly aszexuális tényezőkkel való összesítése, melyek együttesen alkotják a *szerelem* fogalmát, — vagyis azt a fogalmat, melyet senkise tud helyesen definiálni, mely minden ember számára és minden egyes esetben mindig mást és mást jelent, azonban mégis mindig arra a fosalomra vonatkozik, melyet mindenki megért — ez a szükséglet annyira erős, hogy csak nehezen, vagy egyáltalában nem nyomható el.

A szerelemben az örökkévalóság utáni vágy nyilatkozik meg. Valamelyik szerző az ónémet „ewe” szóból származtatja egyrészt az „ewig” (örökkévaló), másrészt az „Ehe” szót. Sajnos, elfelejtettem a szerző nevét, kétségtelen azonban, hogy ezzel a megállapításával nagy emberismeretről tett tanúságot, bár tudom, hogy filológiai szempontból igaza van-e. És az a nászima, mely így szól: „Uram, add meg nekünk azt a kegyet, hogy együtt öregedjünk meg”, több bepillantást nyújt az emberi szív lényeges szükségleteibe, mint a próbaházasság vagy az úgynevezett „törvényes” viszony.

Csak a házasság, a valódi házasságnak *érezett* kötelék, mely tehát nemcsak az egyházi házasság külső formájával egyezik meg, hanem át is van itatva áhitatos-sággal, csak az ilyen házasság lehet hosszú tartamú.

És a szerelem követelményeinek is csak az a szerelmi viszony felelhet meg, mely tartósságra van beállítva, mely önmagában hordja a tartósság iránti hitet.

Ez azonban még nem minden: az olyan férfi és asszony, kik a közöttük fennálló szerelmi köteléket könnyen feloldhatónak tekintik, keveset vagy semmitse fognak törődni azzal, hogy az elhidegülést, mely a szabad köteléket épügy veszélyezteti, mint a házasságot, megelőzzék vagy legyőzzék. Nem fognak súlyt helyezni e dologra és első megjelenési formájában inkább fognak végzetszerűséget látni és be fogják

fejezni viszonyukat, ha a baj súlyosbodni fog. Azt azonban túl későn fogják csak észrevenni, hogy a válás mindkét félnél fájdalommal jár és hogy az így keletkezett bántalmat még sokáig érzik. Mindez természetesen csak a valódi szerelmi kapcsolatra érvényes. A rövidtartamú szexuális kapcsolatokról nem beszélünk; ezekről itten nincs szó. Ezek ugyanis époly kevésbé hasonlíthatók össze a szabad szerelmi kapcsolattal, mint a házassággal és az ebben részeseknek még csak rövidtartamú boldogságot sem ajándékozhatnak.

És ezenkívül mi fogja követni a szabad házassági kapcsolat felbontását? Ugyanilyen fajtájú viszonyok, melyeknek lefolyása is ugyanilyen lesz. Néhány rövid kísérlet után pedig elbátortalanodás és a másik nemtől való teljes elfordulás, vagy pedig állandó elfajulása azon képességnek, hogy valóban szeretni tudjanak és az erotikus élvezetek után való állandó hajsza, melyek végül alacsonyrendű szexuális szurrogátumok formáját öltik magukra. Csak ha az a belátás győzedelmeskedik, hogy az ilyen szerelmi kapcsolat, mely a férfi és a nő pszichikai képességei és lelki szempontból való magasabbra törekvése számára nem tudja nyújtani azt, amivel a hosszú tartamra alapított házasság megajándékozta az embert, csak ha e belátás győzedelmeskedik, akkor nyújthatja a szerelmi kapcsolat azt a lehetőséget, hogy a benne részesek egymással és egymás által valóban el is érkezhetnek a tökéletesedéshez.

Ezzel azután véleményem szerint el is dőlt az a kérdés, hogy vajjon a házasság intézménye helyett, melyet a házastársak elhidegülése állandóan fenyeget, más, könnyebben felbontható formáját válasszuk a férfi és a nő szerelmi kapcsolatának. A válasz csak negatív lehet, anélkül, hogy szükségünk volna az ugyancsak igen erős vallási és politikai indokok felhasználására, vagy az arra való utalásra, hogy az asszony és gyermek valódi érdekei csak a házasság intézményében lelnek teljes kielégülést.

Azonban bármily értékesek és fontosak is e szempontok, mégsem merítik ki mindazon motívumokat, melyeket a házasság apológiája szempontjából fel kell dolgozni. Mert ennek az apológiának a házastársak ellenszenve dacára is teljesen meggyőzőnek kell lennie és tud is lenni.

Így tekintetbe kell még vennünk azt a szempontot is, mely azon alapszik, hogy a házasság „megoldandó” feladat és csak a feladatok megoldása, csak a munka boldogít. (*Wilhelm Sauer*: „Philosophie der Zukunft.” Ferdinand Enke, Stuttgart, 1923.) Ezt a megállapítást a magam részéről is teljes mértékben elfogadom és ez esetben szívesen állítom párhuzamba a saját feljegyzéseim között talált aforizmával: „Minden boldogság állandó közreműködést kíván meg, a házasság boldogsága szintén.”

Itt van továbbá a már előbb említett hasonló jellegű szempont, mely a házasság termékenyítő befolyásán, mint a házastársak egymásra gyakorolt szuggesztív hatásának eredményén alapszik. Ez a hatás mint fentebb láttuk, kedvezőtlen is lehet, másrészt azonban sok jó oldala is van.

Ezenkívül tekintetbe kell vennünk azon motívum erős összekapcsoló erejét is, melyet a házasság mint érdek-közösség fejt ki, különösen akkor, ha a munka és felelősség helyes elosztása következtében valódi együttműködéshez vezet, ez az együttműködés a kevésbé magas kulturfokon álló embereknél a létért való küzdelmen és a magasabbra való törekvésen alapszik, azonban — sajnos, ez a ritkább eset — magasabb szellemi nívót is érhet el.

Végül nem szabad megfeledkeznünk arról a motívumról sem, *hogy egyetlen más kapcsolat sem elégítheti ki egyenlő mértékben úgy a társasösztönt, valamint a nemi ösztönt is, mint a házasság intézménye.* Ezt a szempontot a legfontosabbnak tartom, mert az ember nemcsak azt érzi, hogy e két szükségletet *külön-külön* ki kell elégítenie, hanem meg van benne az a hajlam is, hogy e

kettőt egy irányba terelje, hogy egyesítse, ugyanazon tárgyra koncentrálja őket és *a házasságra irányuló szükséglet valóságos ösztöne fejlődik ki belőle.*

Számtalan más szempontot és indítóokot is fel tudnék még sorolni.

A főmotívum azonban csak ez az alapgondolat lehet: a házasság kettős egység, tehát magasabbrendű egység.

Ezt a motívumot mindenféle hangnemben és árnyalatban megtaláljuk minden idők és országok filozófusainál; Kínában már 5000 évvel ezelőtt, az ókorban, valamint az újkorban is; érettkorú és praktikus élettapasztalatokkal rendelkező embereknél, valamint a fiataloknál is, kiknek nincsen még elegendő tapasztalatuk a szerelmi dolgokban.

Sőt épen az aránylag fiatal embereknél, akik talán csak most értik meg, hogy mit tesz az, szeretni, mondom, ezeknél a fiatal embereknél annyira öntudatlanjuknak legmélyéből fakad az az érzés, hogy a sokáig nélkülözött szerelmes párjukban énjüknek másik felét találják meg. Ez az érzés annyira elterjedt, annyira általános jellegű, hogy aki gondolkodik róla, bizonyára azt fogja kérdezni önmagától, hogy vajjon nem nyilvánul-e meg itt a tudatlan (a kollektív tudattalan) valamilyen formája.

Az ember csak abban az esetben oldhatja meg pozitív irányban a benne élő azon konfliktust, mely a házasság utáni szükséglet és a férfi és nő közötti ellentétből fakad, ha a házasságot magasabbrendű organizmusnak fogja fel, oly önálló organizmusnak, melyről már az első kötetben azt mondtam, hogy benne mindkét házastársnak teljesen fel kell oldódnia, bár azért személyiségüket mégis megtartják; el kell érkezniök a közösség olyfokú tudatához, melyet ez az egység megkövetel és megalkot; el kell érkezniök azon meggyőződéshez, — és ezt állandóan fokozniök kell önmagukban —, hogy a közösségből fakadó boldogság azok számára, akik ebben résztvesz-

nek, értékeesebb, mint minden egoisztikus kívánságuk teljesítése.

Akinek szimbólumra van szüksége, melyben a férfinak és a nőnek egymással és a házassággal szemben való viszonya visszatükröződik, az *Keyserling* fölötté érdekes, sajnos azonban, sok ember számára nem igen érthető értekezésében megtalálhatja ezt. Ebben a házasság egységét elliptikusalakú mezőhöz hasonlítja, melynek két fókuszpontja van. E két fókuszpont sohasem oldódhat fel egymásban, sohasem forrhat össze és poláris feszültségüket soha fel nem oldhatjuk, ha azt akarjuk, hogy a mező valóban megmaradjon.

És akiben, mint bennem, meg van a hajlandóság arra, hogy mindig visszatérjen a kiindulási ponthoz, az, ha *Kipling*: „East is East and West is West”-jét és a férfi és a nő viszonyára vonatkozólag következtetéseinket kapcsolatba hozza egymással, úgy szívesen fog hivatkozni *J. Reitmas* „Oost en West” című cikkére (Gits, 1925 november 1.), melyet itt kissé rövidítve idézek. Az olvasóra bizom, hogy a mi szűk területre vonatkozó megállapításainkat összekapcsolja *Reitmas* gondolataival:

„Ha az emberiség két legfontosabb csoportját, a férfit és a nőt vesszük ilyképen vizsgálat alá, úgy különösen a kínaiak őseinek azon bölcsessége vált ki belőlünk nagy hatást, mely Konfucius által kommentált kínai vallásos iratban, az I-Ging-ben látott napvilágot. E könyv alapgondolata a következő: Az egész mindenség két ellentétes elvből áll, mely mindkettő egyből, a Tai-Gi-ből ered. Ezek az ellentétésségek különböző kapcsolataik révén mindazon lények és dolgok sokszerűségét eredményezik, melyek a mindenséget megtöltik. Mindebből később tökéletes filozofikus szisztéma, a Yang és Yin, alakult ki. A Yang-ot a férfias, a Yin-t női princípiumnak is nevezik, mely mindkettő a Tai-Gi ismeretlen egységéből alakult ki, tehát misztikus utón ugyanazon alaprincípiumból keletkeztek.

Ezekből alakul ki a Nyugat és a Kelet, az emberiség férfias fele és női fele, bár eredetük egy és ugyanaz. A

lestünknek különben oly ellentétes jobb és bal fele épígy válik egységes egésszé és ugyancsak egységes világot alkot a két végtelen csillagsereg is, bár ellentétes irányban haladnak.

A polárisán ellentétes férfi és női princípiumnak fölötté áll az ismeretlen titokzatosság, mely önmagának szab határt, mikor megnyilvánul.”

„Ahol a szerelem egységre való törekvése és egységének tudata megnyilatkozik, ahol a nyugati ember az egységre való törekvést, a keleti pedig az egység tudatát fejezi ki, ott azt mondhatjuk, hogy a szerelem Nyugat-ot és Kelet-et, vagyis az egész emberiséget öleli körül. De az egység után való törekvésnél, az egység tudatánál is sokkal mélyebb maga az egység, a titokzatos mindennek lényege, amit ismerünk.”

A házasság iránti szükségletünk nemcsak a társadalmi és nemi ösztönünk együttes kielégítésén alapszik: a biztonság utáni vágyunk is sokban hozzájárul e szükséglet-hez. Elsősorban szerelmi tulajdonunk biztosítása és maga a biztonság érzete is, melyet a házasság és ennek szimbóluma, a házi tűzhely, nyújt.

Úgy érzem, hogy olvasóim fel fognak menteni ezen érzés beható analízise alól. Rá kell azonban mutatnom arra, hogy az a biztonság, melyet a házasság nyújt, már a férfi számára is igen fontos, azonban a nő számára objektíve valamint szubjektíve is sokszorosan fontosabb. Ennek bizonyítékául csupán a nemi közösség természetes következményeire és az ezzel kapcsolatos érzelmekre kell utalnom.

Tehát bármily értéket jelent is a házasság a férfi számára, — a nő számára még sokkal fontosabb, sokkal értékesebb.

Az asszonynak nemcsak nagyobb érdeke a házasság, de általában nagyobb tehetsége is van ehhez: a különleges női tulajdonságok inkább teszik az asszonyt alkalmassá

a házasságra, mint a férfit, kinek, mint említettük, jellegzetes tulajdonságai az egocentricitás és a kifelé törekvés. Ezzel szemben a nőnél a cerebrális szekundérfunkciók vannak jobban kifejlődve, melyekkel a tapintatosság függ össze és itt újból utalnunk kell természetes okosságára, alterocentricitására, az anyaság ösztönére és arra a képességére, hogy alkalmazkodni tud, továbbá arra a hajlamára, hogy támaszt keres az eresebben.

A házasság iránti nagyobb érdeklődés és nagyobb tehetség bizonyos szempontból és bizonyos mértékig azt is jelenti, hogy a nőben a házasság boldogságának megővése iránt is, nagyobb felelősségérzet lakozik.

Bizonyos értelemben és bizonyos fokig! — Természetes, hogy a férfi nem tehet meg mindent és nem mellőzheti el mindazt, ami házasságával nem harmonizál, mert ez a házasság boldogságára is hatással lehet; és ugyancsak igaz az is, hogy abban az esetben, ha az asszony e feladatát csak kis mértékben teljesíti, a férfi kettőzött buzgalommal még sok mindent megmenthet és így a felelőség egy része reá is visszaháramlik, ha e kiegyenlítő buzgalma csökken.

Nem szabad szem előtt téveszteni: semmit sem veszek vissza abból, amit „A tökéletes házasság”-ban megállapítottam, tudniillik, hogy erotikus téren a házasság sorsáért a felelőség legnagyobb részét a férfi viseli. így tehát ő felelős a házasság boldogságának *alapjaiért* és nem kis mértékben a házasság további lefolyásért is.

Ezen igen fontos megszorítással megállapíthatjuk, hogy a házasság sikerének vagy balsikerének érdeme vagy megrovása főképen a nőt illeti.

Ha kissé másképen, aforizmában akarnók ezt kifejezni, úgy a következőket mondhatnók:

A házasság sorsa kezdetben a férfitől, később azonban a nőtől függ.

Vagy még másképen: a házasság aléptímenyéért a férfi felelős, a feléptímenyért pedig a nő.

Az első kötetben kifejtettem, hogy a férfi túlságosan gyakran nem érzi e felelősségét és azt a feladatát, mellyel erotikus szempontból a nőnek tartozik, egyáltalában nem, vagy rosszul teljesíti. Egyúttal módomban volt megmutatni azokat az utakat is, mellyel a férfi e hiányok megszüntetéséhez eljuthat. — Eltekintve a belátástól, melyet minden nagyobb áldozat nélkül elérhet, — ez után haladnia nem kivan meg túlságos nagy áldozatot a férfitől. Ellenkezőleg csupán csak azt szabja meg neki, hogy uralkodni tudjon önmagán és feleségére is gondoljon, ami végeredményképen saját erotikus örömeit is fokozni és gazdagítani fogja. Ezért tehát már nem kételkedem abban, hogy az a férfi, aki *tudásra* tett szert e téren és megértő, az a követelményeknek megfelelően fogja e feladatát teljesíteni.

* *

Vájjon megérti-e az asszony a *saját* felelősségét és feladatát, vagy legalább is, érzi-e őket és teljesíti-e őket is valamennyire?

Sok asszonynál több-kevesebb meggyőződéssel, sőt némelyeknél szívből fakadó igennel felelhetünk e kérdésre. És e szónak „tiszteld a nőt” és mindannak, ami ebből következik, a „gyengébb nem” *ezen* részére vonatkozólag még mindig megvan az érvényessége.

Azonban ezúttal, legnagyobb sajnálatomra, nem vonhatom kétségbe, hogy az utóbbi évtizedekben nyugtalanítóan nagy mértékben és állandóan növekszik az olyan asszonyoknak száma, akik e szempontból minden felelősségérzetet, sőt ennek fogalmát is teljesen elvesztették, annyira, hogy még csak nem is gondolnak arra, miszerint a házasság felépítésében reájuk is súlyos feladat hármlik.

Ha kétségeim lettek volna eziránt, — bár ez szinte lehetetlen az olyan ember számára, aki látó' szeme ellenére is nem vak — úgy az a sok levél, melyet „A tökéletes házasság” megjelenése után oly sok különböző fajtájú és különböző korú férfitől kaptam, megtanított volna arra, hogy miképen állnak itt a dolgok.

Az ilyen levelek igen tanulságosak. Az asszonyoktól származó levelek — asszonyoktól is sok levelet kaptam, bár e mű tulajdonképpen nem asszonyok számára íródott — kivétel nélkül és minden fentartás nélkül egyetértenek könyvem tendenciájával. Számosan köszönetet mondanak „a nők nevében” azért, mert minden köntörfalazás nélkül megállapítottam, hogy a legtöbb asszony azért rövidül meg a házasságban, mert szexuális szempontból nem elégítik ki őket.

Ezzel szemben a férfiak levelei majdnem mind úgy kezdődnek, hogy nyíltszívéen elismerik, miszerint könyvemben oly hibára mutattam rá, mely a férjeknek asszonyaik iránti viselkedésében valóban gyakran tapasztalható, azonban e levelek mégis visszatükrözik azt a majdnem egyhangú véleményt, hogy könyvemben „az asszony túlságosan jól járt”.

Nem akarok védekezni a levelekben foglalt azon titkos, sőt helyenkint nyíltan is hangoztatott szemrehányás ellen, hogy a férfiakkal szemben a nő pártját fogtam. Ez a szemrehányás onnét veszi eredetét, hogy a levelek írói nem vették tekintetbe, hogy könyvemben a problémának csak *egyik* oldalát kívántam megvilágítani. Az ilyen védekezés csak megszakítaná mostani fejtegetéseim folyamatát és nem hozna bennünket célunkhoz közelebb. Azonban mégis fontosnak tartom, hogy e férfiak gondolatmenetét itt visszaadjam, mert sok asszonynak, kik *ezen* kötetet elolvassák, hozzá fognak járulni ahhoz, hogy bele tudjanak látni a másik nem gondolatvilágába, ami a házasság boldogságának kiépítésében fölötte fontos.

Így tehát tükörnek használhatjuk fel a következő levelet. Ez *tipikus* levél, azon gondolatmenet szempontjából, melyre itt célzok és egy körülbelül ötvenéves, igen intelligens mérnök, barátomtól származik, ki nagy gyárat vezet, boldog házasságban él, már majdnem felnőtt gyermekeinek kitűnő apja, jó megfigyelő és sokat fordult meg a nagyvilágban. Tehát:

„Az asszony túlságosan jól járt az ön könyvében. Tudom, hogy a férfi a házasság folyamán sokat hibázik

és hogy túlságosan ügyetlen szerető, mert túlságosan sokat gondol önmagára és mert túl keveset tud a nő testéről és lelkéről. Ezek szerint azt is mondhatnám, hogy a férfi bizonyos mértékig bután és esetlenül viselkedik. Ez helyes is, és jó, hogy Ön ezt aláhúzta. Másrészt azonban mégis azt a benyomást nyertem, hogy a polgári körök miliójából származó legtöbb házasságot mégis a férfi tartja össze. A nő a háztartás kötelességeiben, szórakozásaiban, apró babrálásaiban, gyermekeinek esztelen istenítésében, határtalan felületességével és főképen ruházkodása iránti gondjában teljesen feloldódik. A házasság és család tulajdonképeni erkölcsi jelentőségéről a legtöbb nőnek fogalma sincs. A házasságot oly területnek tekintik, melyben gyermekes, sőt gyakran gyermeki szórakozásaiknak szentelhetik életüket. Az anyagiakról a férfi gondoskodik; nemi téren támasztott igényeit el kell viselni; de a férfi mégis csak többé-kevésbé függvénye az életnek. Épen azért szerettem volna, ha az asszonyoknak is jól megmondotta volna, hogy a kötelességük, ha a házasság tökéletességét lehetővé akarják tenni. Aki feleségében csak a szeretőt látja, annak szemében idővel bizonyára veszíteni fog jelentőségéből; legyen az asszony férjének valódi élettársa, aki azáltal segíti őt, hogy férfiértékét fokozza, és megéretteti vele, hogy mire volna képes. Ezzel szemben a legtöbb asszony lefokozza a férjét és helyébe, mint ügyetlen kormányosok, ők állnak a család élére. A férfi boldogságát hivatásában látja, a nő pedig hivatását boldogságában látja, mondtam egyszer. Azonban az élet nem a boldogságok halmaza, hanem a jó és rossz kártyalapoknak előre ki nem számítható keveréke épúgy, mint a bridge-ben. Az a lényeges, hogy mégis jól játsszuk meg játékunkat, és ne veszítsük el a jókedvünket, ha egyszer rossz lapot veszünk a kézbe. Az asszony azonban azt akarja, hogy csak atout legyen a kezében és haragszik sorsára, és férjére, ha néha rossz lapot osztanak ki neki. „Látjuk, hogy ez a férfi — egy a sok közül!” — Kinek nincs is személyes oka a panaszra, nem nagy elismeréssel

van arról a nőtípusról, amelyet jól ismer. És itt még csak nem is szól arról a másik típusról, amelyet eredeti formájában vagy számos imitációjában mindig szaporodó mértékben és állandóan táguló körben találunk meg. Miközben e sorokat írom, egy valóban nem régi vágású asszony a következőképen jellemzi őket: Modern, házonkijvül szórakozó, nagy igényeket támasztó, táncoló nőcskék ezek, kiknek haja és szoknyája rövid, arcuk és szempillájuk ki van festve. Tudnak ugyan autót vezetni, gyermekeik nevelésének vezetéséhez azonban nem értenek. Az udvarlók valóságos hadával fürtéinek, de a saját férjüket nem tudják lekötöni. A bazároknak teáznak, mindenféle szerelmeskedésbe bonyolódnak és mindenhez értenek, csak háztartásukhoz nem. — Sajnos, azt is tudjuk, hogy ez a típus még csak nem is mindig a legrosszabb⁴⁴)!

Valószínű, hogy azok a hibák, melyeket az asszony házassága felépítésénél elkövet, nehezebben lesznek elkerülhetőek, mint azok, amelyeket a férfinak az alépítmény megkonstruálásánál el kell kerülnie, mert az asszonynak e célból sokkal nagyobb, valódi vagy vélt, áldozatot kell hoznia, mint a férfinak. Épen ezért gyakran fog bekövetkezni az az eset, hogy a férfinak nemcsak a természetes módon elháruló feladatokat kell elvégeznie, a házasság épületének felépítésénél és fenntartásánál, hanem magára kell vállalnia felesége feladatainak egy részét is.

***) *Emmy Belinfante* a „Die Groene Amsterdammer” 2585-ik számában.

X. fejezet.

A házastárs megválasztása.

ELSŐ RÉSZ.

Szerelem és értelem.

Az előzőkben láttuk, hogy a házasságot boldoggá tenni és azt így meg is tartani mily nehéz. Helyesebben mondva, láttuk, hogy mily természetűek azok az okok, melyek folytán a házasság boldogsága oly kevéssé ellenállóképes és oly gyakran múlik el a házastársak közötti ellenszenv következtében.

Azt is tudjuk, hogy ezen okok nagy része a dolgok lényegében rejlik, így tehát le lehet ugyan őket küzdeni (sőt ez a kísérlet gyakran sikerrel is jár!), azonban el nem kerülhetők, ha azonban akcidentális jellegűek, úgy jórészt el is lehet őket kerülni.

Nyilvánvaló, hogy a házastársak közötti ellenszenv legyőzését azoknak a nehézségeknek elkerülésével kell megkezdeni, melyek elől ki lehet térni. Ez nemcsak az elméletre, hanem a gyakorlatra, is vonatkozik. Így cselekedtek mindig és mindenütt azok az emberek, akik tapasztalatokra tettek szert és ezeket a tapasztalataikat át is gondolták, más szavakkal az idősebbek, a szülők, akik a tapasztalatlanabbak, a gyermekeik számára, ésszerű megfontolás alapján választottak házastársat és nem engedték át a választást a fiatalabb generációnak. Jól tudták ugyanis, hogy a házasságnak annál inkább van kilátása sikerre, mennél jobban sikerül oly embereket összepárosítaniok, kiknek külső körülményei és belső hajlamai összeillenek.

Sajnos, a hajlamok megbírálnak sokkal nehezebb, mint a külső körülmények mérlegelése. Ehhez hozzájárul az a nem mindig elméleti veszély is, hogy a szülők által létrehozott házasságoknál sokszor a szülők *saját* érdeke kerül túlsúlyba és ennek folytán az első faktorra nem helyeznek akkora súlyt, mint ahogy ez jelentőségénél fogva megérdemelte volna.

A reakció nem maradt el; az utolsó generáció ifjú emberei mind jobban kivonták magukat házasságkötésük-nél e gyámkodás alól, annyira, hogy napjainkban úgy az európai, mint különösen az amerikai társadalomban a szülők szerepe gyakorlati szempontból csupán arra fokozódott le, hogy gyermekeik házassági terveiről egyszerűen tudomást kénytelenek venni.

Ha e dolgokat szélesebb szemszögből nézzük, úgy kétségtelen, hogy itt nem is annyira arról a reakcióról van szó, melyet a szülőknek gyermekeik házasságkötésénél tanúsított visszaélései váltottak ki. Mert, ha ez gyakran elő is fordult, ha sokat szenvedtek is a fiatalok, nemcsak szüleik visszaélései miatt, hanem a jóindulatú és gyakran hasznos szigorúságuk és keménységük következtében, ha azon *hiedelemben* is voltak, hogy szüleik látszólagos keménysége és az ő szemükben helytelen belátása akadályozza meg őket abban, hogy valódi vagy vélt szerelmüket házassággal koronázzák meg, — mégis az a fáradtság, melyet a szülők a házastárs megválasztásának szenteltek, inkább jó eredménnyel járt, mint rosszal. És nem is olyan kicsi azoknak a férfiaknak és asszonyoknak a száma, akiknek házasesületük folyamata alatt mély sóhajjal kellett bevallaniok önmaguknak, hogy az a győzelmük, melyet szüleiknek házasságuk elleni állásfoglalásával szemben arattak, boldogtalanságukra vezetett.

Nem, az új generáció azon ellenállása, mellyel szüleiknek házasságukba való beleavatkozását visszautasítják, nem ritka jelenség. Ugyanilyen jellegű a pályaválasztásnál tanúsított szülői gyámkodás elleni fellázadás is és

mindez nem más, mint azon jelenség-komplexumnak egyik része, mely napjainkban teljesen eltölti a fiatalság lelkét. Egyre megy, hogy e jelenségek az itt leírt módon nyilatkoznak-e meg, vagy pedig az asszonyok azon ellentállásán alapszanak, mely a férfiak irányítása, gyámködása vagy uralma ellen irányul, hogy a demosnak az aristo uralma, vagy pedig Keletnek Nyugat beavatkozása ellen foglalt álláspontján alapulnak. Mindezek egyenlőképpen irányulnak az emancipáció utáni vágyra és a nagykorúság elérésére, a kényszerrel szemben mutatott ellenszegülésre, szóval a *tekintéllyel szemben ellenszegülés jelei*. Röviden, mind e jelenségek a szabadság utáni vágy hullámának megnyilatkozásai, mely az emberiség minden rétegét magával ragadja — részben hasznukra, de nem kis mértékben kárukra is. Hogy ez a hullám még nem érte el csúcspontját, az épanyira bizonyos, mint amennyire bizonyos az is, hogy más helyen viszont már átcsapott az apályba. Azt se vonhatjuk kétségbe, hogy csúcspontját újból hullámvölgy fogja követni. Nemcsak eddigi tapasztalatainkból állapíthatjuk meg, hogy minden történés a feszültség és a feszültség feloldásának ritmusában folyik le, de látjuk is, hogy a megfordulás már valóban kezdetét is vette. Ennek felismerése kényszer erejével hat, mert az ember lényébe való csak kicsiny belátás szükséges ahhoz, hogy megértsük, miszerint itt oly követelésről van szó, melyet a legtöbben *nem is* követelnek, vagy csak beképzelik maguknak, hogy követelik, valóságban azonban irtóznak tőle: ez a követelés a *függetlenség*. Az emberek nagyrésze ugyanis tudja, hogy mit *nem akar*, azonban fogalma sincs róla, hogy *tényleg* mit akar. Nem akar parancsokat, és többnyire azt hiszi, hogy önmagától is mindent jól végez el, mindaddig, amíg csak kritikáról, nem pedig cselekvésről van szó. Arra törekszik, hogy fennálló kényszer alól szabaduljon — és e cél elérése szempontjából más akaratnak veti alá magát, melyet látszólag önmaga választott, de amely többnyire még súlyosabban nyomja el a saját egyéniségét.

A függetlenség és az önrendelkezési jog, melyről napjainkban annyi sokat „beszélnek s melyet állítólag

oly hön óhajtanak, csak néhány vasgyúró természet brutális ösztöneivel van összhangban. Az emberek nagy tömege inkább akar engedelmeskedni, mint parancsolni, inkább akarja, hogy vezessék, semmint hogy ő vezessen. Vezetni sokkal nehezebb és nagy erőfeszítést követel meg. Ezzel szemben, aki *hagyja* magát vezetni, az csupán a legkisebb ellenállás törvényének tesz eleget.

Nem akarom ezt a gondolatmenetet a politikai problémák szempontjából végigvezetni. Csupán azért céloztam rá, mert igen érdekes dolog, ha speciális jelenségeket az általános történés szemszögéből szemlélünk.

A függetlenségnek a férfi és nő viszonyának szempontjából való vizsgálatát *Gina Lombroso* asszony a „La femme aux prises avec la vie” című könyvében érdekfeszítően és meggyőzően ábrázolta.

* *

Ami azonban azt a kérdést illeti, hogy házastársa megválasztásánál az ifjúság újból alá fogja-e vetni magát a szülői uralomnak, úgy korántsem vagyok benne biztos, hogy a hullámhegyet ismét hullámvölgy követi. Tekintetbe kell venni azt a tényt, hogy azon jelenségekben, melyekről itt szó van, rendszerint akut események nyilatkoznak meg: mikor a szülők és gyermekek e kérdésben összeütköznek, úgy az itt közreható affektus rendszerint igen erős. A fiatalságban inkább meg van az a kívánság, hogy önmaga keresse élete útjait, mint az idősebb emberekben és mikor valaki arra a meggyőződésre jutott, hogy helytelenül cselekedett, mikor a saját maga választotta utón járt és szülei tanácsát fülei mellett eleresztette, úgy akkor már rendszerint nincs visszafordulás. Mindezek az okok eléggé alátámasztják azt a megállapításunkat, hogy a szülők tekintélye, ha ebben a kérdésben egyszer már súlyos csorbát, szenvedett, úgy belátható időn belül nem igen fog többé teljes erejében érvényesülni.

Azon kisszámú fiatalság figyelmét, akik manapság még a házasodásra gondolnak, nyomatékkal kell tehát felhívni

arra, hogy helyesen cselekszenek, ha megfogadják azoknak a tanácsát, akik tapasztalat és tudás felett rendelkeznek. Egyre megy, hogy a szülők adják a tanácsokat, vagy pedig idősebb, e szempontból érettebb emberek feladatává tesszük, hogy szakszerű tanáccsal szolgáljanak. A szülőknek is sürgősen el kell sajátítaniok mindazt a tudást, mely élettapasztalataikon kívül is, arra képesíti őket, hogy *helyes* tanáccsal szolgálhassanak. Végül pedig a fiatal embereknek is meg kell érteniök, hogy mit kockáztatnak e téren. Nem szabad megengedni, hogy az a nézet alakuljon ki bennük, hogy fiatal, bimbózó szerelmük, szent érzelmeik és elhatározásaik elég kezességet nyújtanak ahhoz, hogy az a boldogság, melyet házasságukban keresnek valóban tartós lesz.

A fentiek alapján azt hihetné valaki, hogy ebben az összefüggésében nem helyezek nagy súlyt a szerelemre, melyet pedig elsősorban említettem meg és hogy a házasság megkötésénél nem tulajdonítok neki nagy jelentőséget.

Ez távol áll tőlem!

Nemcsak azért, mert magam is idealista vagyok és az is akarok maradni, nemcsak azért, mert az a véleményem, hogy az embernek, úgy a saját, mint mások boldogsága miatt magas polcra kell emelnie ideáljait, hanem tényleg azért is, mert jól tudom, hogy az intuíció, mely a még ki nem alakult szerelmi érzetekre irányuló folyamat szisztematizálásánál nagy szerepet játszik, sokban hozzájárulhat ahhoz, hogy bizonyos szempontból helyes választás következék be.

Azt mondtam: hozzájárul/naí, hogy *bizonyos szempontból* helyes választás következhesse be. Ami a föltételes fogalmazást illeti, rá kell mutatnom arra, hogy a házastárs „intuitív megválasztása” gyakran csak látszat, a valóságban pedig nem az intuíció, hanem a véletlen

(sőt gyakran a szándékosan előidézett „véletlen”) játszik itt döntő szerepet. Ebben az esetben természetesen szó sem lehet *választásról* és még kevésbé *intuitíve* helyes választásról. Ez különösen akkor szokott így megtörténni, ha valamely férfi vagy leány (illetőleg asszony) abban a stádiumában, mikor különösen hatnak reá az erotikus benyomások, oly másnemű emberrel találkozik, kit erotikus érzelmeinek fixírozása szempontjából alkalmasnak gondol.

Abból a „bizonyos értelemben” helyes pályáról, melybe az intuíció a szerelmi érzeteket irányítja, úgy hiszem, a következőket kell megjegyeznem:

Természetes, hogy két ember, aki szerelmes egymásba, azt hiszi, hogy választásuk individuális motívumokon alapszik, és személyes boldogságukhoz vezet. Ez a véleményük, nem, ez a bensőséges, szilárd meggyőződésük azonban csak téveszme, mely *Schopenhauer* szerint a természet csalásán alapszik. A természet azt tükrözi elő az embereknek, hogy választásuk a *saját* jólétük, *saját* kívánságaik, a *saját* boldogságuk érdekében történik, ezzel szemben a természet csupán a szaporodás érdekeinek szolgál, mikor e két ember szerelmi választását elősegíti.

Abban az esetben ugyanis, mikor nem egymáshoz illő egyedek fejtenek ki egymásra erotikus vonzóerőt, hanem olyanok, kik a szaporodás (tehát a fajfentartás céljából használható utódok keletkezése) szempontjából kiegészítik egymást, az ilyen esetben a természetnek úgy kell eljárnia, hogy a saját boldogságuk számlájának terhére elhitesse az emberekkel, hogy szerelmi választásukat saját érdekükben eszközölték, mert csak így tudja őket terve számára felhasználni. Persze az ilyen esetben a boldogság rövid, a bánat hosszú.

Ez volna a „Világ mint akarat és elképzelés” Írójának keserű és gúnyos gondolatmenete. Kétségtelen, hogy pesszimista érzelmi élete diktálta a filozófusnak e gondolatmenetet. Mert nemcsak a művészet, hanem a tudomány

is (nem kivétel ezalól a filozófia sem) „à travers un tempérament” fogja fel a természetet.⁴⁵⁾

Ha nem is követjük *Schopenhauert* melankolikus következtéseiben, mégis kétségtelen, hogy nagy éleslátással leste el a természet azon tendenciáját, hogy az egyes individuumok ösztönös cselekedeteit elsősorban a fajfenntartás számára akarja értékesíteni.

A mindennapi életben lefolytatott kísérlet is igazolja ezt a következtetést. Azonban az élet kísérleteinél, melyek esetlegességüknél fogva különböző következtetéseket eredményezhetnek, jobban igazolja ezen állításunkat *Kretschmer-nek* azon kísérlete, melyet száz általa jól ismert házaspárnál folytatott le arra vonatkozólag, hogy a párok között testi és szellemi szempontból mily fokú harmónia uralkodik. (Ezekhez később még hetven más csoporthoz tartozó pár is hozzájárult.) E vizsgálatokból megállapítást nyert, hogy a párok körülbelül 60 százaléknál túlnyomórészt teljes diszharmónia uralkodott, 15 százaléknál több-kevesebb harmónia, míg a hátralévő résznél biztos megállapítások nem voltak eszközölhetők. A házasságok többségénél tehát egyenlőtlen elemek találtak meg egymást. Beható vizsgálat azt is megállapította, hogy az egyenlőtlenség annál nagyobb volt, mennél inkább elütöek voltak egymástól a temperamentumok és mennél nagyobb volt a végletek iránti hajlamosság. Ezzel szemben egyenlő emberek közötti házasságot főleg a közép-szerű temperamentumok között és az idősebb korúak között kötött házasságoknál találhatunk.⁴⁶⁾

Szerzőnk e hajlamosságában a végletek felé az ösztönök csodálatos irányítását és hatalmas, a személyiség

⁴⁵⁾ *Metaphysik und Geschlechtsliebe.*

⁴⁶⁾ *Kretschmer* első vizsgálata *Keyserling* házassági könyvében és a „*Zeitschrift für Menschenkunde*” 1925. évi novemberi számában jelent meg. Az egész 170 párról a „*Deutsche Medizinische Wochenschrift*” 52. évfolyamában, 1. kötet, 1926, számolt be.

Herbert Gerstner-nék száz házaspárnál lefolytatott vizsgálata analóg eredményre vezetett. (Lásd: „*Charakterologie und Eheprognose*” című rövid értekezését a „*Charakterologische Jahrbücher*”-ben. Kreuzsch, Berlin, 1926.)

fölött álló természeti princípiumok működését látja. Ezeket individuális pszichológiai okokkal távolról sem tudjuk megmagyarázni magunknak, sőt részben egyenesen ellentmondanak mindannak, amit vártunk volna. Azonban ha a fajfentartás szempontjait tartjuk szem előtt, úgy kétségtelen, hogy az így elért eredményeket nem szabad lebecsülni, mert ez azt eredményezi, hogy a végletekre hajló biológiai variáns kifejlődése elé akadály gördül és a következő generáció az egészséges és körülményekhez jól alkalmazkodó közepszerűséghez fog visszatérni.

Érthető, hogy a kutatás legalább is in concreto mit sem szól arról a boldogságról, melyei az ilyen, csupán csak a fajfentartás érdekeit szem előtt tartó házasság a házastársaknak eredményezett. Egyes esetektől eltekintve, melyekben határozottabb véleményt nyilvánít, szerzőnk csupán arra szorítkozik, hogy kijelentse, miszerint az olyan kombinációk, melyek a fajfentartás szempontjából előnyösek, az individuum szempontjából is a legalkalmasabbnak tekinthetők. Megállapítja példának okáért, hogy az intuitív hajlamosság a kontrasztok felé nemcsak a utódoknál éri el tulajdonságainak előnyös összekeverődését, hanem a házastársak kétféle tulajdonságainak kiegészítődése az élet küzdelmei szempontjából is nagy jelentőséggel bír.

Ez a kölcsönös kiegészítődés — mint azt *Kretschmer* kiemeli — a relatív boldogság tartós érzetét eredményezi, mely a személyes életközösség számára széles alapot nyújt. Ezzel szemben azok a viszályok, és elutasítások, melyek a tulajdonságok különbözőszerűségéből következnek, az időnként fellépő és igen általános viharszerű feszültségben oldódnak fel.

* *

Ha *Schopenhauernál* pesszimista szólalt meg, úgy *Kretschmer* álláspontjában határozott optimizmus nyilatkozik meg. ő is a saját temperamentumának szemüvegén keresztül látja a dolgokat és aki a fent idézett sorokat elolvassa, nem fog csodálkozni azon, ha szerzőnkben a

pyknikus, synton (azaz alacsony, szélesvállú, nyugodt) ember jellegzetes vonásait fogja felfedezni, aki társas, kedélyes, barátságos és emellett szellemes is, mint azt *van der Holst* leírja.⁴⁷⁾

De a személyes boldogság mértékéről, mely a kontrasztok iránti előszeretetből keletkezett párosodásnál található, *Kretschmer* époly kevésbé tud bizonyítékot felhozni, mint ahogy *Schopenhauer* a saját fejtegetéseit sem bizonyította. Azonban különösen az az olvasó, aki érzékeit helyesen használja, aligha fog hinni azokban az „aránylag ritkán fellépő” zivatarokban, melyeket a viszályok és az elutasítás támasztanak — hacsak nem tartozik ahhoz az embertípushoz, melyet *van der Holst* szavaival az imént jellemeztünk. Mert nemcsak látja, hogy ez a zivatar bizony igen gyakori és igen erős, hanem hallja is, hogy a közbeiktatott szüneteknél majdnem állandóan távoli dörgések zúgnak és érzi, hogy az atmoszféra feszült.

Minden személyes temperamentum hatását — amennyire csak lehetséges — kikapcsolva, úgy hiszem, a következőkben világosíthatom meg olvasóim számára az ügyek állását:

Az intuitív szerelmi választásnál, tehát a fiatal szerelem legtisztább — vagyis primitív — formájánál, ha a választást nem a puszta véletlen irányítja, a személyes motívumok álarca alatt oly személyfölötti erők működnek közre, melyek inkább a fajfentartást célozzák, mint az egyén boldogulását. Mikor a szerelmi választás a házastárs megválasztásához vezet, úgy ezek az erők még akkor is érvényesülnek, mikor az intuíciót az értelem próbájának kell alávetni. Azonban jó kilátásunk van arra, hogy mindazok a nehézségek, melyek az individuum számára abból adódnak, hogy tulajdonképpen a fajfentartás ösztöne ejtette meg a választást, a fenti vizsga következtében csökkeni fognak, különösen, ha a belőlük levonható konzekvenciákat szem előtt tartják.

⁴⁷⁾ *Van der Holst*, „Constitutietypen bij geesteszieken en gezonden”. Groningen, 1924.

A tisztára intuitív házastársválasztásból nemcsak hátrányok hanem előnyök is származhatnak, különösen akkor, ha a tudatalatti személyes motívumok a tudattalan személyes motívumokkal egyensúlyban vannak, helyesebben, ha mindkettő a személyes boldogság irányában fejt hatását.

Másrészt: a házastárs megválasztásánál alkalmazott észszerű megfontolás, az utódok, tehát a fajfentartás szempontjából is csak üdvös lehet. Gondoljunk csak az átörökölhető betegségnek a szaporodásnál való kikapcsolódására és mindjárt be fogjuk ezt látni.

Nem elkerülhetetlenül szükséges, hogy azok a hátrányok, melyek a tisztán intuitív házastárs megválasztásával kapcsolatosak, a házasságban *legyőzhetetlen* nehézséghez és szükségszerű elhidegüléshez vezessenek. A házastársak tudatos alkalmazkodása lecsökkentheti e nehézségeket. Azon házastársaknak, kiket házasságuk megkötésénél csak a tiszta szerelmi választás szempontja vezetett, nagyobb gondot kell tehát fordítaniok szerelmi és házasságbeli boldogságuk megóvására.

* *

Ha azokat a komplikált és részben még csak át sem tekinthető folyamatokat, melyekről itt szó van, egyszerű formában akarjuk kifejezni, úgy ez a következőképpen szólana: a házasság boldogságának elérése céljából egyrészt szerelemre, másrészt értelemre van szükség. Amit az értelem a házasság megkötésénél elmulasztott, azt a házasság folyama alatt uzsorakamatokkal kell megfizetni.

Igen nehéz, sőt sokszor teljesíthetetlen követelményt szab az ember számára, hogy azon izgalmi állapotban, melyet a heves szerelmi mámor okozott, szóhoz juttassa az értelmet is. Azonban még sokkal nehezebb, hogy azt, amit az értelem a házasság előtt elmulasztott, a házasság folyamata alatt tegyük jóvá. Itt már nemcsak egyszerű, heroikus elhatározásról van szó, hanem évekig tartó munkáról, mely állandó megerőltetéssel, önuralommal, önmagunk legyőzésével jár. Akit a szerelem folyama,

mely a boldogság berkein folyik keresztül, minden megdölgolás nélkül ragad el, azt az a veszély fenyegeti, hogy szeremi boldogságáért, sőt élete nyugalmáért és örömeiért annál keményebben kell később küzdenie. Aki azonban intuitív szerelmi érzeit idejében tudja észszerűen korlátozni, az bár közvetlenül nem lesz részese annak a boldogságnak, mellyel Eros csábit, azonban lényegesen fokozza a tartós boldogság kilátását, anélkül, hogy ez majdan túlságos megeröltetésébe kerülne.

Nem szükséges azért, hogy a szerelmi mámor gyönyöreiről lemondjon, sőt ami ennél is több, ez a mámor nem kell, hogy mögötte álljon annak, mellyel a teljesen ellenőrizhetetlen intuitív szerelem ajándékozza meg őt. Mert bár azt mondják, hogy Eros vak, gyakran mutatkozik az „enfant de bohème” pózában és nagy előszeretettel vonja ki magát az értelem törvényeinek parancsolatai alól, a valóságban mégis könnyen vezethető és irányíthatóvá válik — ha nem túrjuk, hogy minden vezetés és irányítás nélkül túlságosan messzire merészkedjünk.

Ha a gyakorlati nemi élet értelemmel és belátással vezetett útjára sikerült őt vezetni — aminek, feltételezéseink szerint, a házasság első hónapjaiban kell bekövetkeznie, — úgy az eleinte kissé félénk szerelmi isten, Psyche erőteljes boldogságot osztó élettársává alakul át.

S a házastársak további szerelmének sem kell egyetlen szempontból csökkennie, ha a házasság megkötésénél a primer cerebrális funkciókat a szekundárfunkciók is ellenőrizték. Bizonyos szempontból ennek épen az ellenkezője igaz!

„Plus qu'on ne le croit, ce nom d'époux engage;
Et l'amour est souvent un fruit du mariage⁴⁸⁾.”

Vagy ha általánosságban, a filozófusok nyelvén akarjuk ezt kifejezni, úgy a következőket mondhatjuk: világos, hogy a házasságban is, sőt különösképen a házasságban „az értelem teremti meg a tényállást”.⁴⁹⁾

⁴⁸⁾ Molière, „Sganarelle”, első jelenet.

⁴⁹⁾ Keyserling: Teremtő megismerés.

XI. fejezet.

A házastárs megválasztása,

MÁSODIK RÉSZ.

Külső körülmények.

Azt fogjuk most vizsgálat tárgyává tenni, hogy melyek azok a pontok, amelyeket tekintetbe kell vennünk akkor, mikor az észszerű belátás vizsgálat tárgyává teszi azokat az intuitív sugallatokat, melyeket az ébredő szerelmi érzés valamely határozott személy irányában felkelt. Meg fogjuk látni, hogy melyek azok az előfeltételek, melyek bekövetkezésétől kell függővé tennünk annak mérlegelését, hogy ezen érzelmeink házastársunk megválasztására vezessenek.

Ezen mérlegeléseinket három csoportba oszthatjuk:

A *külső körülményekre*, azokra, melyek az *egészségre* irányulnak és végül a kiválasztott személy *hajlamaira* és *jellemére*.

A külső körülményekkel nem sokat kell foglalkoznunk.

Bizonyos, hogy a házasság boldogsága szempontjából nagy befolyást gyakorolhatnak. Hosszú, fontos és az érdeklődést lekötő olvasmányok számára is elegendő anyagot nyújtanak, amint ezt *Löwenfeld* az „Über das eheliche Glück” (4. kiadás 1919, Bergmann) bebizonyította. Ezt az olvasmányt már az első kötetben is ajánlottam olvasóimnak.

Én azonban nem foglalkozhatom ily behatóan mindazzal, ami témánkkal kapcsolatban van, mert ebben az esetben a rendelkezésemre álló teret és időt sok-

szorosan kellene igénybe vennem. Azonkívül olvasóim, amennyiben erre szükségük van, elolvashatják azt a sok, helyenként igen szellemes és okos könyvet, melyeket erről a kérdésről megírtak. Bár az ide irányuló gondolatok nagyrésze önmaguktól is rá fognak jönni, mert éhez nincs szükségük pszichológiailag iskolázott agyvelőre, hanem csak egészséges érzékre. Ennek segélyével mindenki minden megerőltetés nélkül vizsgálat tárgyává teheti azokat a körülményeket és kilátásokat, melyek a házasság boldogságát előnyösen befolyásolják és amelyek károsan hatnak.

Azonban sajnos az egészséges értelem nem igen játszik fontos szerepet a házastárs megválasztásánál és pedig nemcsak akkor, mikor „la douce rage” már rég nem fejt ki hatását, nem, gyakran akkor sem, mikor már szerelmi *affektusról* szó sincsen és az értelem is érvényre juthat.

Igen csodálatos dolog, hogy az olyan emberek — itt főleg férfiakra gondolok, különböző természetű férfiakra, mert az asszonyok inkább követik az érzelmi mint az értelmi impulzusokat, amivel azonban nem azt akarom mondani, hogy a házastárs megválasztásánál az érzelmi impulzusok mindég szerelmi impulzusok is, — tehát az olyan férfiak, akik megszokták, hogy üzletükben és munkájuk közben csak jól átfontolva határozzák el magukat valamire, és csak azután cselekesznek, akkor, mikor feleségük megválasztásáról van szó, minden megfontolás nélkül cselekszenek. Nem azért, mert a szerelem készteti őket erre, nem azért, mert választásuk által ösztönszerűen szolgálják a fajfentartás céljait, mert hiszen választásuk éppen ezekben az esetekben rendszerint ellentmond ezeknek az érdekeknek, hanem egyszerűen azért, mert nem gondolkodnak arról, hogy micsoda jelentősége van választásuknak saját jövőendő életük és gyermekeik boldogsága szempontjából. Hiszen itt életük legfontosabb választásáról, sőt legfontosabb cselekvéséről van szó, mert ennek eredményeképpen boldogság vagy balszerencse tölti el

nemcsak egész otthoni életüket, mely mindenben tükörképe a házi tűzhelynek, hanem a férfi egész munkálkodását is.

Annak a férfinak, ki még nem választott házastársat, nem is tudom mindezt eléggé komolyan szeme elé tárni. A még nőtlen férfi olvasóim higgyék el nekem, hogy súlyos *hibát* követnek el, ha ennél a választásnál nem hívják segítségül józan eszük minden tanácsát és nem mérlegelik kellő komolysággal.

Itt azonban elsősorban arra kell hivatkoznom, hogy most hangoztatott tanácsaimnál nem gondolok a jövőendő házastársak anyagi kilátásaira.

Mégis el kell ismernünk, hogy az anyagi körülmények, melyeknek égisze alatt valamely házasságot megkötnek, nagy jelentőséggel bírnak annak jövőjére is. Az az illúzió, hogy „a házastársi szerelem a tradicionális „kis kunyhóban is tartósan boldog lehet”, a legtöbb esetben csak illúzió marad, ha e „kis kunyhó” lakói kényelmesebb környezetet szoktak meg. Aki *Beethoven* „Ich liebe dich” című dalát hallja, az a „Noch war kein Tag, daß du und ich nicht teilten unsere Sorgen” résznél bizonyára azt érzi, hogy énjének legszebb része ébred fel benne. De akinek van némi tapasztalata, az jól tudja, hogy az erre következő „auch waren sie für dich und mich geteilt, leicht zu ertragen” verssor, ha naponként megismétlődő gondokat, pénzgondokat fejez ki, úgy oly nyomással nehezdedhetik az egész életre és a teljes együttlétre, amelyet csak kevés házasság teherbíró képessége bír ki. Bizonyos, találunk olyan házasságot is, melyekben az állandó küzdelem és a folytonosan zaklatoló nyomorúság megedzi és megnemesíti a szerelemet. Az a hatás, melyet e jelenség kivált, oly nagy lehet, hogy mindenkiben felemelő érzést ébreszt. Azonban igen gyakran azt látjuk, hogy férj és feleség pénzgondjaik miatt szemrehányást tesznek egymásnak és meg kell állapítanunk, hogy az ilyen gondok nagy

mértékben hozzájárulnak ahhoz, hogy a házastársi szerelmet megfordítsák és hogy az ellenszenv legmaróbb formája kerüljön előtérbe.

Elismerjük tehát, hogy vannak kivételek; — a szerelem azonban általában és előbb vagy utóbb mégiscsak elmenekül a nyomor elől. A túlságosan messze-menő idealizmus, mely híveinek szemét az élet realitásai elől felfordítja, majdnem mindig boldogtalanságra vezet ebből a szempontból is.

Azt hiszem, felesleges behatóan rámutatni arra, hogy miként kell a leendő házastársak vagyoni viszonyait szabályozni, hogy ezek ne veszélyeztessék a házastársak boldogságát, sőt hogy e boldogságot elő is segítsék.

Az olvasó erre önmagától is rájön. Azonban néhány fontos pontot mégis fel kell hoznom, hogy olvasóim jól átgondolhassák.

Ha e pontokat, szabályba akarjuk foglalni, úgy ez a következőképen hangzanék:

I. Nem szabad, hogy a férfi anyagi szempontból feleségétől függjön.

II. A férfinak pénzt kell keresnie.

III. Semmi vagyonközösség.

IV. Előnyös, ha az asszony némi vagyont hoz a házasságba.

V. Előnyös, ha nemcsak a férfi, hanem az asszony is *szabadon* rendelkezik a bevételeknek a körülményekhez szabott bizonyos része felett.

Jól tudom, hogy különösen a házassági vagyonjogra vonatkozólag, még számos tételt kellene itt felemlítenem. Azt is tudom, hogy sokféle szempontból lehet mindezt megítélni, és nagyon sokat lehet róla beszélni. Azt azonban még jobban tudom, hogy az ilyen sok szóbeszéd nem igen hoz közelebb célunkhoz és ezért csak azt közöltem e helyen, amit, a házasság boldogsága szempontjából, legfontosabbnak tartok.

Azonban a negyedik tételnél azt hiszem néhány szóval mégis csak meg kell világítanom álláspontomat: nem szükséges, hogy az a „vagyon”, melyet az asszony a házasságba magával hoz, nagy legyen. Természetes, hogy a nagyság fogalma itt is relatív; a házastársak életmódjától függ. Ha az az életmód, melyet a jövőbeni házasok megszoktak, szerénynek is nevezhető, mégis lehetséges az az eset is, hogy a leánynak módjában van hogy aránylag jelentékeny összeget hozzon a házasságba. Ez jórészt bizonyos országokban és embercsoportoknál vidékeken dívó szokásoktól függ. A véletlen folytán Szicíliában néhány kispolgári családdal kerültem összeköttetésbe. Ugyanaz volt a helyzet, mind egyiknél: a szülők és a fitestvérek (!) megfeszített munkát fejtettek ki, hogy a leány tekintélyes összeget vihessen magával a házasságba.

Nem kell utalnom arra, hogy Franciaországban mily nagy jelentősége van a hozománynak.

Véleményem szerint fordított irányú fejlődést jelent, hogy ez a korábban majdnem általános érvényű rendszer a nyomor következtében mindinkább megszűnik. Mert a hozomány sok minden szempontból jelentős előnyöket szerez úgy a házassági organizmus, mint mindkét résztvevője számára is. Ez az előny az egyik házasságban így, a másik házasságban úgy fog érvényesülni.

Meg vagyok róla győződve, hogy a hozomány kedvező befolyása minden házasságban éreztetni fogja hatását, természetesen csak akkor, ha nem fogja azt a célt szolgálni, hogy gyorsan elköltsék.

Gyakran a leendő feleség is gondoskodhatik róla, hogy megtakarított összeg formájában kis tőkét hozzon a házasságba. Ebben az esetben, talán még nagyobb nyomatékmal is, azt tanácsolnám, hogy ez az összeg, ha csak lehet, érintetlen maradjon. Másrészt azonban, véleményem szerint, kellemetlen hatást fejt ki a házasságban, ha eleget teszünk néhány asszony azon kívánságának (melyeket házassági princípiumképen kezde-

nek propagálni), hogy azon bevételek jelentékeny-résztét, melyet az asszony tőkéje kamatozik, az asszony személyes céljaira fordíthassa.

Épöly helytelennek tartom a pénzügyi ügyek olyan elrendezését is, melyeknél a férj, a nem túlságosan nagy, rendes keresetét (példának okáért fizetését) a közös háztartás költségeire fordítja, míg a hozomány kamatait vagy azon külön jövedelmeit, melyet rendkívüli munka útján szerez meg, teljesen saját személyes kívánságainak kielégítésére fordítja. Gyakran tapasztaltam ilyesfajta elrendezést, mely arra vezethet, hogy a férfi sokkal bőségebb életet él, mint felesége és gyermekei és abban a helyzetben voltam, hogy megállapíthattam, miszerint ebből a házasság harmóniája szempontjából, érthetően kellemetlen következmények származnak.

Úgy hiszem, ezek az utalások elégségesek lesznek arra, hogy olvasóimnak megmutassam azt a pénzügyi elrendezést, melyet a házasság szempontjából üdvös, illetőleg előnytelen elrendezésnek tartok és hogy megsejtsem vele, hogy a házastárs megválasztásánál a materiális szempontokat is tekintetbe kell vennie.

Természetes, hogy az asszony ily irányú meg gondolásainál első helyen annak a kérdésnek kell állania, hogy férje képes-e a kezdetben kicsiny, később azonban előreláthatólag szaporodó családját kellőképen el látni. De mit értünk „kellőképen” alatt.

Azt hiszem, nem tévedek, ha azt mondom, hogy a „kellőképen” alatt olyfokú jólétet kell értenünk, mely házastársaknak lehetővé teszi, hogy *tartósan* oly környezetben éljenek, mely megfelel annak, melyben a házasság előtt éltek és hogy gyermekeiket legalább oly jó nevelésben részesíthessék, amilyenben maguknak is részük volt.

Ehez a megállapításhoz magyarázatképen hozzáfűzhetem, hogy a fiatal házásoknak nem árt — inkább

használ —, ha nem élnek nagy lábon. A nyomor veszélyes a házasság boldogsága szempontjából, de ugyancsak veszélyes a túlságos bőség, különösen a fiatalság első idejében. Ezenkívül az emelkedés minden szempontjából előnyös hatást fejt ki. így tehát nem szükséges, hogy a férfi bevételei mindjárt kezdetben magasak legyenek. Mikor számolni kell kezdeni, bizonyára nem káros, ha csak kicsiny, komoly gondjai vannak és a férfi állása és képességei kezességet nyújtanak arra, hogy bevételei emelkedni fognak. Ezzel összefüggésben rá kell mutatnunk arra, hogy a házastársak ily irányú nevelése is nagy jelentőséggel bír. Az olyan szülők, akik fiuknak vagy lányuknak túlsok luxust engedélyeznek, ezáltal megnehezítik saját gyermeküknek házassági terheit is.

Nem fejezhetjük be az itt tárgyalt témákat, mielőtt meg ne vizsgáltuk volna azt az újabb problémát, mely különösen az utóbbi években került előtérbe. Arról van szó, hogy hasznos vagy káros-e a házasság boldogsága szempontjából, ha a férjes asszonynak foglalkozása van és hogy előnyös-e, ha a férfi, házastársa megválasztásánál, oly asszonyt keres, aki valamilyen foglalkozást megtanult és azt gyakorlatilag is űzi.

Ha hitelt adunk korunk írónak, úgy a mai fiatalember — aki a mindég súlyosbodó létért való küzdelem befolyása következtében inkább hajlamos az anyagiasság megfontolásokra és azonkívül nagyobb igényeket is támaszt, mint azelőtt, mert az asszonyok számbelileg ma többen vannak — határozott előnyben részesíti az olyan nőt, akinek foglalkozása van és szívesebben látja azt a tökét, melyet e foglalkozás reprezentál, mint azt, amely értékekben van elhelyezve, mert ez utóbbiak biztonsága, mint azt a tapasztalat mutatta, semmiesetre sem föltétlen.

Ami azokat a nőket illeti, akik hivatásuk kifejtését megszokták, úgy azt hiszik ama szerzők, hogy ezek már megszokták külön jövedelmüket és a luxust, valamint a drága utazásokat, mely a mai generációt jellemzi,

annyira megkívánják, hogy sem az egyikről, sem a másiktól lemondani nem akarnak. Ezért maradnak is meg házasságukban foglalkozásuk mellett. Ha becsületesen akarunk eljárni, úgy ezt a megállapítást számos irónő olyirányú bizonyítékaival kell szembeállítanunk, melyek szerint az asszonyok nem kívánják a házasság előtti foglalkozásukat összekapcsolni azon háziasszonyi és anyai elfoglaltságukkal, melyeket a házasság ró reájuk. A statisztika is igazolja, hogy az asszonyok a házasságuk után, vagy néhány évvel későbbben nagyrészt feladják korábban űzött foglalkozásukat.

Véleményem szerint ez a legokosabb is, legalább is akkor, mikor már gyermekeik vannak, mert — eltekintve a kivételes tehetségektől, akik egyben kitűnő testi és szellemi egészséggel is meg vannak áldva — lehetetlen, hogy a nő egyszerre tegyen eleget hivatásának és azon kötelezettségeinek, melyeket a házasság és az anyaság rónak rá. Az egyik vagy másik szükségszerűen szenvedni fog e tény következtében — de legjobban szenved az az asszony, aki e kötelességeket komolyan veszi. Lehet, hogy abból a dilemmából, hogy a nő nem tudja összeegyeztetni a házassági kötelességeit hivatásával, időnként kiutat fog találni. Gyermekei nevelését esetleg támadásokra bízza, vagy házassága szándékosan gyermektelen marad. Azonban sokáig nem lehet ezen ösvényen járni, mert úgy maga az asszony, mint a házasság megadja ennek az árát.

Nem kell külön figyelmeztetnem arra, hogy az ilyesmi a gyermek szempontjából micsoda káros következményekkel járhat és rendszerint jár is.

És a férj? Bizonyos, hogy közvetett utón, tudniillik az itt felsorolt jelenségek reakciója következtében, zavaros helyzetbe jut és magától értetődik, hogy ezen ok miatt közvetlenül is kellemetlenségei lesznek.

A fenti okok alapján „sok fiatal ember” (valóban ily sokan vannak?) említett felfogását csak a következő kényszerítő megszorítással kapcsolatban fogadhatom el: nem szabad, hogy az asszonyt hivatása annyira lekösse,

hogy ne legyen kedve és alkalma arra, hogy háztartására saját egyéniségének bélyegét rányomja. Mert ez a pecsét az, mely e házat úgy a saját, mint férje számára valószínűs otthonná alakítja át, melyben a házi tűzhely minden öröme megtestesül. Azonkívül nem szabad, hogy a hivatás eredményeképpen az első gyermek születése tulsokáig várásson magára; nem szabad, hogy anyai kötelességének teljesítésében gátolja meg az asszonyt és ez szükségszerűleg számos, sőt majdnem a legtöbb esetben arra fog vezetni, hogy az asszony teljesen vagy részben föladja hivatását. És végül — tisztára orvosi megfontolás ez, melynek igen nagy és messzemenő jelentősége van, azonban a népesség sűrű rétegeiben mégsem érvényesül eléggé, — nem szabad, hogy az asszony hivatása az egészségét károsítsa meg és különös figyelemmel kell lenni arra, hogy a tipikusan női testi funkciók normális folyamatát meg ne gátolja.

Ezzel a megszorítással — azonban csakis ezen megszorítás határozott hangsúlyozása mellett — tudom elképzelni, hogy üdvös lehet, sőt talán igen üdvös lehet, ha a férfi házastársának megválasztásánál oly nő felé fordul, aki valamely foglalkozás kifejtésére képesítve van.⁵⁰⁾

Ezért és számos más okból is igen hasznos, ha a leánynak van valamelyes hivatása.

A férfi, valamint az asszony szempontjából igen előnyös lehet, ha e hivatását, föltéve, hogy nem túlságosan megerőltető, és nem köti le minden idejét, házasságának első idejében valóban ki is fejt. Nem annyira azért, hogy anyagi előnyt hozzon, bár ez is jelentős szerepet játszik és játszhat, hanem mindenek előtt és

⁵⁰⁾ Lásd ehez a témához: Max Hirsch: „Über Frauenstudium.” (Leipzig, 1920.) Ugyanettől a szerzőtől: „Frauenarbeit und Frauenkrankheiten” (Wien, 1925. Urban) és W. Schweisheimer: „Die Entwicklung der Frauenarbeit in Deutschland und ihre sozialhygienischen Auswirkungen.” (Fischer, 1920. „Soziale Praxis” 1920, 48. füzet 1118. oldal.)

mindenek felett azért, hogy gyógyírt alkosson az egyedüllét és a vele sokszor kapcsolatos unalom érzetével szemben, mely a fiatal asszonyt fenyegeti. Hiszen férje, munkája következtében, kénytelen a nap nagy részét távol tölteni.

Természetes, hogy az egyik foglalkozás inkább alkalmas arra, hogy az asszony házassága közben kifejtse, mint a másik. Számos foglalkozást nem lehet, súlyos hátrányok nélkül, a házassággal egybekapcsolni. Mások viszont nem járnak hátrányokkal. Sőt olyanok is vannak, melyek a házassági kapcsolatban nagy előnyöket nyújtanak. Különösen azokra gondolok, amelyek a férjjel a szoros együttműködést lehetővé teszik, vagy megkövetelik és azonkívül alkalmat nyújtanak arra, hogy ezen elfoglaltság számára korlát szabassék, ha a házasság követelményei ezt így kívánják. Nagyszámú példát találunk idevonatkozólag a mezőgazdaságban, a kézművesek körében, kiknek lakásán kicsiny üzlet van, melyet saját számlára vezetnek, továbbá a kereskedelemben. Nem egy, de számos, ebből a társadalmi körből való család életfolyamatát hosszú éveken keresztül megfigyeltem, láttam, hogy miképpen segítette a fiatal asszony férjének, láttam, hogy a kezdetben kicsiny üzlet a férfi és nő együttes munkálkodása folytán, mennyire fejlődött és hogy miképpen vált lehetségessé, hogy akkor, mikor gyermekek születtek és a feleségének mindinkább gyermekei ápolásának és nevelésének kellett idejét szentelnie, mindinkább visszavonult az üzleti elfoglaltságtól és ezt az elfoglaltságát, mely eredetileg a levelezés és könyvelés vezetéséből állt, mindinkább segédezőkre bízta, az asszony pedig csak a vezetést tartotta meg. Láttam, hogy az ilyen férj és feleség által vezetett üzlet mindig felvirágzott, sőt egyesek egy negyed évszázad leforgása alatt valóban naggyá is nőttek és azt a benyomást nyertem, hogy a férj és feleség együttműködése éhez nagyban hozzájárult. Mindenek előtt kétségtelenné vált, hogy az együttműködés a házasság boldogságára alapvető jelentőségű volt.

A főleg vagy kizárólag szellemi térre helyezett együttműködés, ha a fentemlített korlátozásokat nem veszítjük el szem elől, ugyancsak igen üdvös hatások lehetnek, és pedig akkor is, ha a női munka önálló jellegű, vagy, ami gyakrabban fordul elő, ha férje munkáit gyakran igen fontos segítségével könnyíti meg. Az ilyen együttműködés, még ha szerény keretek között mozog is, nagyjelentőségű lehet a házasság boldogsága szempontjából, mert sokban hozzájárul ahhoz, hogy az asszony betekintést kapjon férje munkálkodásába és ezáltal felkelti az erre irányuló érdeklődését. Ez az érdeklődés a házasság boldogsága szempontjából annyira lényeges, hogy, bár elismerem, hogy ennek ellentéte is lehetséges, mégis oly fontosnak tartom, hogy a tartós boldogságnak elengedhetetlen feltétele.

A férj és feleségnek együttműködése intellektuális téren, különösen ha ennek következtében a nemek természetes viszonya nem szenved, különleges ingerhatással kapcsolatos pszichoerotikus hatással jár és a Munka-Eros — így nevezi *Ludwig Klage* ezt a viszonyt — nagy mértékben hozzájárul a szerelem megőrzéséhez és fentartásához.

* *

Hogy mindez elérhetővé váljék, ahhoz rendes körülmények között nincs szüksége a leánynak határozott képzettségre. Azonban nagy jelentősége van annak, ha ismeri mindazt, amit minden munkánál, melyben az agy is résztvesz, fel lehet használni, annál is inkább, mert ezek a dolgok életének azon részében is, melyben nem fejt ki foglalkozását, igen hasznosak. Ha a leány nyelveket tud, jól tud gyorsítani és gépírni, van fogalma a regiszterek vezetéséről, ért valamit a könyvtárak rendbentartásához s ezenfelül a könyvelés gyakorlati részében is eléggé járatos, úgy ennek majdnem mindig hasznát fogja látni — akár valamelyik kis garázstulajdonos vagy külügyminiszter, akár üzletember

vagy tudós felesége lesz később; áll ez akkor is, ha élete későbbi útját férjhezmenetel nélkül kell megtennie, vagy mint nem kellően ellátott özvegy marad hátra, egyre megy, hogy eladónői állásra törekszik, vagy pedig valamely nagykövet irodájában foglalja el a titkárnői hivatalt, valamely munkaadó könyvelését vezeti-e, vagy pedig saját tőkét kezeli, idegen munkát másol-e, vagy pedig a saját szerződéseit sztenografálja, férjének segít, vagy gyermekeit neveli-e.

Felesége e képességeiből származó hasznon a férfinak is annyira jelentős szokott lenni, hogy jól teszi, ha házastársa megválasztásánál számol e tényekkel vagy hiányokkal.

Ezen univerzális ismeretek és ügyességek — az olyan általános műveltséggel kapcsolatban, mely összhangban van úgy a miliővel, mint a személyes tulajdonságokkal és hajlamokkal — sokkal inkább jelentősebbek a leány számára, aki jövőjét a házasságban keresi és a férfi számára, aki feleségül veszi őt, mint a szakképzettség. Sőt azt is el tudom képzelni, hogy az a férfi, aki mindent jól átgondol, arra a belátásra fog jutni, hogy feleségének egész embert megkövetelő szakképzettsége veszélyezteti házassági képességét és magát a szerelmét is. De az asszony részére is sok hátránnyal járhat az ilyen szakképzettség.

* *

Valamely megerőltető intellektuális szakfoglalkozás ismerete és kifejtése tehát rendszerint nem igen gyarapítja a házasság tartós boldogságára a kilátást. Véleményem szerint szakképzettséget csak az a leány szerezzen, kinek ezirányban különösen nagy előszeretete és hajlama van és az ilyen foglalkozás kifejtését előnyben részesíti a férjes asszonyok felett. Ilyen lányok valóban vannak. Magam is ismerek nem egyet, akik kitartottak, nem mentek férjhez és nehéz hivatásuk kifejtése közben másoknak áldást (és amennyire ez megítélhető!), maguknak boldogságot szereztek. Ért-

hető, hogy az ilyen leányok — szellemi érettségük miatt nevezzük őket mindjárt asszonyoknak — már nem voltak fiatalok, mikor éhez az elhatározáshoz jutottak.

A *fiatal* leány nem mindig tudja, hogy mit tesz, mikor oly nehéz foglalkozást választ, mely nem igen egyeztethető össze a házassággal. Nem nagy különbség van abban, ha a leány azt hiszi, hogy a foglalkozás és a házasság összeegyeztethető, vagy felületes élet-”tapasztalatok” alapján beképzeli magának, hogy nem akar férjhezmenni, vagy — és ez szokott a gyakoribb eset lenni — nem gondol a jövőre és egyszerűen azért szenteli magát valamely foglalkozásnak, mert pillanatnyilag nem talál alkalmas férjet.

Természetesen nem igen ésszerű dolog, ha a leány ilyen hiányos megfontolás alapján sokáig tartó és nehéz tanulmányba fog bele. Ennek következményei azután kézenfekvők is és naponkint észlelhetők. Az államra vonatkozó következményeitől eltekinthetünk ehelyütt. Ellenben annál inkább tekintettel kell lennünk azokra a különböző befolyásokra, melyeket a tudományos pálya sűrűn magával hoz, és arra a hatásra, melyet a pszichére kifejt, továbbá a vele kapcsolatos azon tényre, hogy a tudományos pálya felé forduló nő rendszerint kivonja magát a tipikusan női képességek kifejlődése alól, ami a házastárs megválasztásánál súlyosan esik latba.

Fődolog azonban, hogy az ebbe a kategóriába tartozó fiatal nő, mikor mégis házasságot köt, megértse, hogy hivatását feladja. A félig-meddig elintézés, mint mindenütt, itt nem szül megfelelő eredményt.

Kivétel az olyan eset, mikor az asszony oly intellektuális foglalkozást fejt ki, mely férjével megegyező szakmához köti, azonban itt is jelentős veszélyt jelenthet, hogy hivatásbeli elfoglaltsága következtében, ha ezt kellő komolysággal és állandóan űzi, túlságosan akadályozva lesz házasságbeli, különösen pedig anyai funkcióinak elvégzésében és ennek folytán a házasság boldogságának túl erős nyomást kell kitartania. A

kötelesség és érdek közötti állandóan fenyegető konfliktus, mely a hivatásnak és a házasságnak egyesítéséből származik, csak úgy kerülhető el, ha a nő hivatását mindinkább feladja, és pedig oly mértékben, amint a házasságból folyó kötelezettségei idejét és erejét lekötik. Azonban azon esetekben, melyeket itt vizsgálat tárgyává teszünk, ez sem fog teljesen kielégíteni, mert az asszony, ha házasságában is hű maradt intellektuális foglalkozásához, túlságosan erősen fog hozzá ragaszkodni és egyetlen részéről sem akar lemondani. Eltekintve azon, az ily körülmények között valóban heroikus elhatározástól, hogy kedves foglalkozását feladja, ez az elhatározás oly pszichikus traumával lehet kapcsolatban, amely korántsem jelentéktelen a házasság további boldogsága szempontjából; eltekintve az oly beteges zavarok keletkezésétől, melyek azon hiábavaló törekvéssel állnak, hogy a foglalkozásból és a házasságból való kötelezettségnek mindenben eleget tegyenek; eltekintve a relative eléggé gyakori „betegségbe való menekülés” rezignációjától és végül eltekintve a házasság harmóniájáról való lemondástól és az ellenszenv kifejlődésébe való belenyugvástól, ami azonban semmiesetre sem oldja meg a konfliktust (sőt ellenkezőleg, ebben az esetben a konfliktus minden oldalon diadalmaskodik!). Mindettől eltekintve, csak egyetlen kiút marad: a házastársi viszony teljes aszexuális átalakítása, többé-kevésbé baráti, tárgyilagos viszonyrá. Ennek velejárója, hogy mindazon érzést és kívánságot, mely az ilyen átváltoztatással *együtt* jár, elnyomni, szublimálni, vagy más irányba kell levezetni, ami gyakorlati értelemben azt jelenti, hogy más férfi vagy más nő irányába! Ez tehát az a kiút, amelyet relatíve még jól végződő esetekben megtalálhatunk.

Senkisémondhatja, hogy az ilyképpen alakult házasság igen csábító. Az érzéseknek és kívánságoknak az imént tárgyalt levezetése, vagyis az erotikus érzelmeknek a harmadik személy irányában történő fixírozása bizonyos értelemben új tartalommal ajándékoz-

hatja meg az individuum lelki életét, azonban a házasság megmentésére természetesen nem alkalmas.

* *

Mindent összefoglalva, újból hangsúlyoznom kell, hogy a tényállás megítélésénél itt is individualizálni kell (és pedig dupla értelemben, tudniillik a vizsgáló, valamint a megvizsgált személy szempontjából) és el kell ismerni, hogy kivételek lehetségesek. Ezek után fejtegetéseink végső konklúzióit a következőkben foglalhatom össze:

Valamely nagy igényeket támasztó intellektuális szakma tanulmánya általában nem tekinthető hasznos női előkészületnek a házasság számára;

ezzel szemben az „általános szakképzettség” a fenti értelemben előnyös faktornak tekinthető;

végül, hogy valamely „általános” hivatásnak a leírt módon lehetséges folytatása, különösen ha ennek kifejtése a férjjel az együttműködést, vagy munkájánál a segítséget megengedi, számos esetben és a legkülönbözőbb szakmákban igen jól lehetségessé válik, sok szempontból igen előnyös és a házasság boldogsága szempontjából rendszerint hasznosnak tekinthető.

Véleményem szerint igen okosan cselekszenek azok a férfiak, akik házastársuk megválasztásánál valóban szem előtt tartják azt az úgy anyagi, mint ideális szempontból felette értékes hozományt, melyet az általam felhozott mindig és mindenhol, úgy a házasságon kívül, mint magában a házasságban felhasználható „általános szakműveltség” alkot.

Természetes, de azért itt is rá kell mutatnom arra, hogy ennek a hozománynak csak akkor van értéke, ha a képesség oly szellemi kedélyállapottal párosul, melynek vidám és odaadó alkalmazása akkor is bekövetkezik, mikor nem a szükség kényszeríti a munkára. Mert mit használ a képesség és a tudás, ha nem párosultak azzal a kívánsággal, hogy alkalmazzák is őket, és pedig

azzal a természetes, minden kényszertől mentes munkakészséggel, melyben a munka által öröm keletkezik.

Sajnos azonban, a leányok ilyirányú képzettsége igen csekély, még akkor is, ha az „általános ismeretek” terén bizonyos iskolázottságot élveztek is. Rendszerint hiányzik belőlük az a képesség, hogy racionálisan tudjanak dolgozni, még akkor is, ha sok mindenféle vizsgát tettek is le. S azonkívül hiányzik a modern nyelvek alapos ismerete is.

A megjelölt irányban való képzésük megjavítása sokkal több kilátást fog nyújtani leányainknak a boldog házasságra, valamint a megfelelő munkakörre házasságon kívül, mint különböző hivatások és tanulmányi ágaknak a megnyitása a nők számára.

* *

A házassági kilátások szempontjából sürgős javulására és tökéletesítésére van szükségük a mai leányoknak azon a téren, amelyet, ha nem tévedek, a „gyakorlati házasságtudományok” szép elnevezésével jelöltek meg.

Ha az ilyen elnevezés hozzájárulhat ahhoz, hogy elősegítse azt a dolgot, amiről itt szó van, úgy készséggel beleegyezzünk abba, ha a gyakorlati tudást messze föléje helyezzük a „tudomány”-nak. Közismert dolog, hogy a háztartás terén a gyakorlati ügyességek korunk leányainál csak igen hiányosak, még akkor is, ha ilyirányú tanfolyamot végeztek, amit e tanfolyamok kitűnő vezetői is elismernek. Nem is lehetséges ez másképen, ha tekintetbe vesszük, hogy az ideirányuló ismereteket a gyakorlatban csak rövid ideig alkalmazzák, nem pedig jól szabályozott, állandó házi munkában — bár az ilyesmi az egyéb elfoglaltságuk számára még elegendő időt hagyna meg a leányoknak!

Nem akarjuk itt bőven kifejteni azt a sok okot, mely számos asszonyt és leányt nem tesz alkalmassá a feleség és az anya hivatására, csak azért, mert hiányzik az ide tartozó ügyességük. Ez a jelenség *fennáll*. Csak egyik oldalát alkotja annak a jelenségsorozatnak, mely a

házasság intézményének krízisét előidézte (mely krízist minden oldalon nagy aggodalommal állapítottak meg). Ennek a jelenségnek már csak azért is nagy fontosságot kell tulajdonítani, mert nem kis mértékben járul hozzá a házasságban keletkezett nehézségekhez.

Társnőiknek e téren tanúsított ügyetlenségéről számos asszony ép annyira meg van győződve, mint arról, hogy micsoda csapást jelent e hiány a házasság boldogságára, a gyermekek üdvére, a család virulására és az egész társadalom boldogulására vonatkozólag. Ez a meggyőződés a legutóbbi években számos gyakorlati törekvésben nyert bizonyosságot: utalok a nagyszámú főző- és háztartási iskola felállítására, továbbá az orvosi közreműködéssel keletkezett csecsemőápolási tanfolyamokra, anyasági iskolára és hasonló létesítményekre. Svájcban például az asszonyok hatalmas agitációt fejtenek ki abban az irányban, hogy a háztartás területén a továbbképzés *kötelezővé tétessék* (háztartási továbbképzés), „az asszony szolgálati évének bevezetése” iránt Hollandiában, de különösen Németországban és Svájcban igen erős propaganda folyik és bár itt más okok is közrejátszanak, mégis a szóbanforgó szempont bizonyára igen jelentősen esik a mérleg serpenyőjén. Sőt befejezésül figyelmeztetnem kell még arra is, hogy Bostonban főiskolát létesítettek, melyen a leányok „certificated bride”-é képeztetnek ki (és e címüket névjegyeiken is alkalmazzák!). Habár ezen főiskola tanterve szerint a kiképzés súlypontját a pszichológiára helyezik, az amerikaiak gyakorlati érzéke mégis kezességet nyújt arra vonatkozólag, hogy az iskola tanítványai a háztartás terén szükséges ügyességet sem hanyagolják el.

Bármennyire fontosak is az ilyirányú kísérletek, mégsem járhatnak a szükséges eredménnyel, hacsak arra irányulnak, hogy e téren csupán *ügyességeket* hozzanak létre, nem pedig magát a házias szellemet.

Az ilyenfajta hivatásos ügyeskedésekkel ugyanúgy állunk, mint azokkal, melyeket fentebb tárgyaltunk.

Nem igen értékesek, ha nem kedvvel folytatják őket, hanem csak a szükség követelményeinek engedelmeskedve. Az olyan férfi, aki eléggé értelmes ahhoz, hogy házastársának megválasztásánál a házastársi ügyességekkel is számoljon, nem kisebb mértékben fog súlyt helyezni a háziasságra, mint a házastársra irányuló ismeretekre. E kettő együttesen kezességet nyújthat aziránt, hogy a házasságnak egy veszedelemmel kevesebbet kell megküzdeni.

Szerencsére azonban sokkal több olyan leány és asszony létezik, akik e téren megnyugtató kezességet tudnak nyújtani, mint ahogy ezt felületesen hihetnők.

A nő szempontjából is nagy fontosságot kell tulajdonítanunk azon kérdésnek, hogy mi a foglalkozása annak a férfinak, akire választásuk esik. Gyakran megbosszulja magát, hogy e kérdésnek nem tulajdonítanak semmi jelentőséget; hogy nyugodt munkaköre van-e annak a férfinak, kivel házasságra lépnek, vagy pedig fárasztó, energiát felőrlő elfoglaltsága, munkaidején kívül szabad-e, vagy pedig minden pillanatban készen kell-e lennie, hogy munkájához szólítsák, munkája egy helyhez köti, vagy pedig arra készíti, hogy hazuról messze és sokáig legyen távol, hogy ... — Nem kell folytatnom, túlsok ilyen körülmény van, nem is lehetne őket mind felsorolni. Azonban épen e körülmények sokszor döntő befolyást gyakorolnak azon szempontból, hogy sikerül-e a házasság vagy nem. Ezért tehát annak, aki örökre leköti magát, meg kell vizsgálnia, hogy a jelleme és igényei összhangba hozható-e a férfi foglalkozásával.

Az egyik foglalkozás nemcsak a férfival szemben, hanem feleségével szemben is nagyobb igényeket támaszt, mint a másik. Aki példát akar, az gondoljon az orvos feleségére.

A leendő feleség szempontjából igen fontos ugyan, hogy férje munkakörével számoljon — sokkal fontosabb azonban, hogy a férfinak egyáltalában *legyen* munkaköre. Amennyiben jó és boldog házasságra súlyt helyes, úgy egyetlen asszonynak sem ajánlanám, hogy olyan férfit válasszon hitestársának, kinek nincsen foglalkozása. A gyerekesen gondolkodó leány bizonyára azt hiszi, hogy előny, ha „teljesen a maga számára” bír olyan férfit, kit hivatása nem foglal le. A valóság azonban mást mutat: hosszabb-rövidebb idő múlva okvetlenül be fog következni az unalom. Az unalommal, melyet először csak kettesben, később azonban már egyedül is érezni fognak, kart-karban járnak azok a végzetes következmények, melyek között elsősorban az elhidegülést kell megemlítenem. Ugyanis a férfi egész természete folytán nem alkalmas arra, hogy a nő „szórakoztatóját” játssza. Ha mégis megteszi, úgy bizonyára gyakran fogja változtatni ezt a „hivatalát”.

* *

A házastárs megválasztásánál azt a tényt is tekintetbe kell venni, hogy a férfi hivatását azért fejti-e ki, mert a körülmények arra kényszerítik, vagy pedig egész szívével és agyával csüng-e munkáján. Az ezen a kérdésre adandó válasz ugyanis *életfelfogásáról* tesz tanúságot.

Ennél a pontnál a következőket kell meggondolni: a jövőző házastársak életfelfogása közötti lényeges különbség a házasság megkötése előtt elhomályosítható ugyan, de később többé-kevésbé zavaró módon fogja hatását éreztetni. Amíg az erotikus affektus mindenek felett diadalmaskodik a házasságban, addig e különbség ugyancsak nem vezet összeütközésre, mert ebben az időben még könnyű dolog a konfliktust, az érzéseknek és gondolatoknak más irányba való terelése által, elnyomni. Azonban visszavonhatatlanul el fog következni az az idő, melyben az erotikus affektus hatása már nem annyira állandó, hogy az életfelfogásban fennálló különbséget tartósan háttérbe tudja szorítani és megnyilatkozásait el tudja nyomni. Ebben az időben tehát az összeütközés már

nem elkerülhetetlen. És minthogy az életfelfogásban, *jelentős* különbségről beszéltünk, tehát az összeütközések is *jelentősekké* válnak; sem tárgyalások, sem pedig meg-egyezés alapján nem lehet őket eltüntetni és nem lehet e téren összhangot teremteni. Az sem lehetséges, hogy a további viszonyokra vonatkozólag az érdekelt felek oly megfelelő alapot építsenek fel maguknak, amelyen összhangban élhetnének. Így azután meg van annak a lehetősége, hogy ezek a diszharmonikus viták megismétlődjenek és még csak arra sincs szükség, hogy mindez heves jelenetekben robbanjon ki, ami a jellemektől, az önuralom fokától, tehát jórészt a neveléstől függ. Az a körülmény, hogy a húr nem feszül a végsőkéig, még nem megnyugtató.

Bár az életfelfogások közötti különbség ritkán szokott a házastársak közötti ellenszenv *kizárólagos* okozója lenni, mégis lényegesen hozzájárulhat az elhidegülés keletkezéséhez. Mindenesetre azonban sok időbe és meg-erőltetésbe kerül, hogy az ily természetű különbséget át-hidalhassuk, annyira, hogy az életfelfogások mérlegelése mindenesetre megéri azt a fáradságot, melyet reá fordítottunk.

A házastársak *jellemének* és *temperamentumának* különböző volta legalább is bizonyos fokig előnyös szokott lenni. *Életfelfogásuknak* különbözősége azonban csak hátrányokkal jár, még pedig jelentős hátrányokkal. Aki az e szempontból is helyes választásával elkerüli őket, az bölcsen cselekszik.

Az életfelfogást jellemző különbségek között, melyek a házasság harmóniáját veszélyeztetik, legfontosabbnak kell tekintenünk azt, mely az individuumnak a „munkához” és „szórakozáshoz való viszonyában nyilatkozik meg. Van olyan életfelfogás, mely abból a gondolatmenetből (helyesebben: az érzelemből) indul ki, hogy a *munka* a szerelemnél is értékesebbé teszi az életet. Ez a férfi életfelfogása, melyet „A férfi munkája életében tükröződik vissza” aforizmában találunk meg. Bizonyára nem veti

meg a „szórakozást”, sőt változatosság és pihenés szempontjából igen örül neki, kedve és hajlandósága szerint színezi is ezt, azonban mégis csak mellékkörülményt alkot számára. Életöröme, érdekei, főtevékenysége mégis csak a munka marad (eltekintve az időnként túlsúlyba kerülő erotikus érzelmektől), — a munkában való kielégülés, mellyel megajándékozza őt, a siker, amit okoz neki, a nehézségek, melyek útjában felmerülnek, a veszélyek, melyekbe vezet, a félelmek, melyeket ki kell állania, — sőt a kiábrándulás is, melyet okoz neki, mert ezek a kiábrándulások, nehézségek és veszélyek épenúgy ingereket — hön óhajtott ingereket — váltanak ki belőle, melyek fokozott és megújult nekilendülésekhez, munkaképességének megerősödéséhez így a győzelemhez vezetnek.

Ezzel a felfogással szemben áll az olyan, mely az érzelemből (helyesebben: a gondolkozásból) indul ki; azért vagyunk a világon, hogy szórakozzunk és csak annyit dolgozzunk, amennyit szükségszerűleg okvetlenül el kell végeznünk vagy pedig csak annyit, amennyi örömet okoz nekünk. Ennek következményeképpen az ilyen emberek állandóan hajlandóak munkájukat befejezetlenül félbehagyni. „Car tel est notre bon plaisir.”

Nem akarom azt állítani, hogy ezt a véleményt minden nő magáévá teszi, mert megvagyok róla győződve, hogy az igazi mai asszony nem vallhatja ezt az álláspontot. Jól tudom azt is, hogy minden időben számos oly férfiú élt, aki abba a kategóriába tartozik, melyet épen most említettünk.

Azonban a következőkre kell mégis hangsúlyt helyezni: most, mikor a „bon plaisir” már nem valamely aránylag csekély embercsoportnak az előjoga, hanem számos rétegben egész családok irányelvét alkotja, már nem szabad e tényt a házastárs megválasztásánál tekinteten kívül hagyni. Az a lány, ki oly családban nőtt fel, melyben ilyen felfogások uralkodtak, ki maga is e felfogásokkal való összhangban élte le eddigi életét, kit családi és baráti kapcsolatai oly körhöz kötnek, melyben

az ilyen felfogások uralkodnak, az ilyen ha „a munka emberéhez” megy férjhez, kiábrándultnak és megcsalattottnak fogja magát érezni.

A munka férfია pedig, aki ilyen teljesen más életfelfogással és szokásokkal rendelkező leányt vesz el feleségül, talán azt a naiv felfogást fogja vallani, hogy iránta táplált szeretete és gondolatainak befolyása meg fogja változtatni a leányt. Megfeledkezik azonban szerelmesének neveléséről, ifjúkori emlékeiről, szokásairól és kapcsolatairól, melyek második természetét alkotják. Ez pedig, akár a vele született természete, mindig visszatér, még ha a legerősebb eszközökkel is küzdünk ellene. És ha a férfi az első időben megkísérelte, hogy az ilyen feleségnek életfelfogásához alkalmazkodjék, közben pedig megakartta hódítani feleségét a saját felfogása számára, úgy rövid időn belül arra az eredményre fog jutni, hogy házassága megbocsáthatatlan bolondság volt, mert lehetetlen, hogy megfelelő egyértelmű felfogásra jussanak mindarra vonatkozólag, amit az élettől vártak, így tehát arra vonatkozólag sem, ahogy életüket beakarták rendezni. (V. ő. a VI. fejezet befejezésével⁵¹).

Azok a könyvek, melyek a házastárs megválasztásával foglalkoznak, gyakrabban és nagyobb nyomatékkal emelik ki, ott, ahol vallási meggyőződésről van szó azt a tényt, hogy az egyenlő hajlamú emberek egyesülése nemcsak kívánatos, hanem szükséges is. Jól tudjuk, hogy a vallások, elveik és szabályaik tiltakoznak az úgynevezett „vegyes házasságok” ellen. De lehetséges, sőt bizonyos, hogy itt elsősorban az összeség érdekeit tartják szem előtt. Mert bizonyos, hogy az összeség érdekei ebből a szempontból megegyeznek az egyén érdekeivel. Valóban, ha az ember helyes tanácsot akar adni a házasság boldogságának megóvása céljából és ha lehetőleg előnyössé akarja tenni azokat a körülményeket, melyek

⁵¹) Naturam expellas furca, tamen usque recurret (Horatius, Epist. I, 10, 24.)

a megkötetendő házasság tartós harmóniája szempontjából üdvösek, úgy csak azt tanácsolhatja, hogy a különböző vallásokhoz tartozó egyének, még akkor se lépjenek házasságra, ha nem is foglalnak el egyházi, illetőleg „hívő” álláspontot. Mert nagy kilátásuk van, hogy ebből a körülményből évek folyamán hátrányok fognak származni házasságukra, minden jószándékuk és becsületesen gondolt ígéretük ellenére is. És bár a szerelem és harmónia az ily természetű nehézségeket is le tudja győzni, úgy ez mégis oly nagy követelményeket támaszt a házastársak kitartásával szemben, mely idővel felülmúlja erejüket és legjobb akarat mellett is teljesíthetlenné válik.

Természetesen másképen van, ha a házastársak csak névleg állnak kapcsolatban azokkal az egyházakkal, melyekhez papíron tartóznak. Ekkor sem szabad azonban szem elöl téveszteni, hogy ifjúkorunkban a lélek oly erősen kapcsolódott bizonyos elképzelésekhez és szokásokhoz, hogy a régi elképzelés könnyen újból visszanyerheti hatalmát, ha újból misztikus szükségletek jelentkeznek.

* *

Akinek az a célja, hogy a férfit és nőt a házastársa megválasztásánál segítse, annak fel kell hívnia a figyelmet arra a veszélyre is, mely a házastársak közötti társadalmi különbségek miatt a házasságot fenyegeti. Annál is inkább, mert mikor arról van szó, hogy a fiatal emberek szerelmi választásuknál aggályaikat elnyomják, úgy a fiatalos idealizmus és a most uralkodó politikai nézetek befolyása alatt, melyek az egyenlőség tendenciáját propagálják, ez a szempont különben is túlságosan könnyen elhomályosul.

Ha el is ismerjük, hogy a különböző társadalmi rétegek egyenlő *értékűek*, mégis senki sem állíthatja, hogy egyenlő *természetűek* is. Minden egyes társadalmi rétegnek megvan a maga külön életfelfogása, modora s majdnem minden területen a maga külön ízlése és sok szempontból jellegzetes világnézete is. Ez a dolog is ugyanúgy

áll, mint a különböző nemzetiségek kérdése, hogy a faji különbségekről ne is szójunk. Itt is mindenütt egyenértékűség uralkodik, de nem egyenlő természet — bár sokan alacsonyabbrendűnek tartják azt, aki nem olyan, mint ők! — Ez az egyenlőtlenység pedig számos internacionális házasságban diszharmóniára, sőt ennek további következményeképpen teljes elidegenedésre vezet.

Nem esne nehezemre, úgy a most elmondottak illusztrálására prakszisomból számos példát hoznék fel a háztársak e valósággal tipikus elhidegülésére vonatkozólag, mely a hollandusoknak kötött házasságára vonatkozik. És itt nem is akarok utalni a magyar-holland és a román-svájci házasságokra, mert ezek közül csak egy-egy esetet ismerek. Természetesen az ilyen házasságok is a különböző nemzetiségi sajátosságok miatt ütöttek ki balul. Különösen jellegzetes és ezért említésre méltó az olyan nagyszámú megfigyelés, melyek oly holland házaspárokra vonatkoznak, hol az egyik fél angol, a másik fél pedig német tendenciák és összeköttetések fölött rendelkezik. Ez a körülmény annyi viszályra adott okot, hogy rövid idő múlva Eros kénytelen volt elmenekülni és birodalmát az elhidegülésnek engedte át.

A társadalmi fokok közötti különbség esetén az elhidegülés többnyire gyorsabban és nagyobb fokban mutatkozik. Természetes, hogy az alkalmazkodás itt is áthidalhatja a különbségeket. A legtöbb férfi és nő számára nem túlságosan nehéz feladat, hogy legalább bizonyos fokig elsajátítsák a másik társadalmi réteg külsőségeit és modorát. Azonban nem így áll a dolog a különböző téren mutatkozó más érzés és gondolatvilág, továbbá felfogások terén. Itt kitűnik, hogy az emlékezés túlságosan erős és túlságosan mélyen gyökerezik, minek folytán a különböző társadalmi rétegek között fennálló ellenszenv elementáris erővel tör magának utat. Csak egyetlen pillanatra — de ebben az egyetlen pillanatban oly szó esik, mely villámként hat. Csak egyetlen szónak kell esnie, egyetlen célzásnak, — a kapu tárva van, a fikció elpusztult, és a *valódi* állapot nyilvánvalóvá válik. A további kifejlődés leírását... a drámaíróra bízunk.

A házastársak életfelfogása közötti lényeges különbség továbbá azon kérdések felszínrekerülésénél is kitűnik, mely a gyermeknevelésnél merül fel. Ha a férfinak és nőnek sikerül is, hogy életfelfogásuk között az ellentétekből keletkező jelentékeny nehézségeket elkerüljék vagy ha erotikus érzelmeik segítségével le is győzhetik ezeket, azonban mihelyt a gyermekekről van szó, úgy e különbségek el nem kerülhetők. Nem igen képzelhető el, hogy az olyan apa és anya, kiknek különböző felfogásuk van arra vonatkozólag, hogy mivel tartozik nekik az élet, és mivel tartoznak ok neki, meg tudnának állapodni, hogy gyermekeiket miképpen neveljék, micsoda célokat tűzzenek ki számukra és e célokat mely eszközökkel és ideákkal érzék el, mire tanítsák őket és milyen jövő felé vezessék. Természetes, hogy ilyen körülmények között a férfi állandóan azon a véleményen van, hogy felesége, helytelen irányba tereli a gyermekek nevelését, az asszony viszont arról van meggyőződve, hogy a férfi módszerei a helytelenek. Ha a gyermek az apának fogad szót, úgy ez, az anya szemében válik antipatikussá, viszont amikor az anya felfogását követi, úgy az apa tiltakozik.

Ily körülmények között a gyermek jelenléte, ahelyett, hogy szilárdítaná a szülők közötti köteléket, inkább elválasztja őket egymástól. A házastársak közötti elhidegülés kiinduló pontja ily esetben a gyermek, aki maga is nagy mértékben szenved az életfelfogások különbözősége következtében, tehát szüleinek meg nem gondolt, hibás választása miatt. A gyermekek szempontjából is arra kell tehát törekednünk, hogy a házastárs megválasztásánál, az egyöntetű életfelfogás, minden téren megnyilatkozzék.

A házastárs megválasztásánál végül nem szabad szem elől téveszteni még a következő fontos körülményt sem. Az ember nemcsak a férfival, vagy a nővel házasodik össze, hanem annak *családjával* is. Látom már azt a vállvonogatást, mellyel számos olvasónk üdvözli e hírt. Jól ismerem ugyanis számos fiatal, sőt még csak nem is fiatal

ember azon „hiú” ábrándját, mely szerint az ember ha valamely nemkívánatos család tagjával házasodik össze, úgy nem igen kell törődnie a családdal, ha a házastársak között erre vonatkozólag egyesség jött létre.

Erre a hitetlenkedő vállvonogatásra, állításaim helyességét kissé bővebben kell kifejtennem. Nem akarok itt túlságosan terjedelmes lenni, és csupán néhány célzásra szorítkozom.

Először tehát: számos tapasztalat arra tanít, hogy e téren „a víz nem válik vérré” és majdnem matematikai biztonsággal megjövendölhetem, hogy be fog következni az a pillanat, mikor e közmondás az egész vonalon éreztetni fogja hatását. Ezen felül az ilyen nem kívánatos család különösképen ért ahoz, hogy miképen tegye magát észrevehetővé.

Azonban nem ez a legfontosabb. Sokkal fontosabb, hogy egyetlen ember se hoz magával a házasságba úgynevezett tiszta papiroslapot és minden, ami a házasságot megelőző életében, tehát a családjá körében leélt, időben lelkébe bevésődött, (inkább azt mondhatjuk, hogy lelkébe *he van temetve*, mert hiszen a fiatalság különösen fogékony a különböző benyomásokkal szemben) lelke mélyében továbbra is hatást fejt ki és minden pillanatban felszínre kerülhet.

De nem szabad megfeledkeznünk az átöröklés kötelékeiről sem, mellyel az egyén családjával és rokonságával szorosan össze van kapcsolva. Itt csak utalhatok minderre, azonban ez is elégséges ahoz, hogy azoknak, akik erről megfeledkeznek, egy pillanatra eszükbe idézzem, hogy e szempontból az élő lény nem önmagában létező valami, hanem egy családtagokból és ösökből álló egésznek egyik része, mely egészet, röviden, rokonságból álló komplexumnak nevezhetjük.

Azon olvasóimnak, kik ideirányuló fejtegetéseimet a házassággal minden irányban szorosan kapcsolatos átöröklés tanával akarják kiegészíteni, utalok *J. Meißheimer*, „Grundlagen der Vererbungslehre”, című értekezésére, mely a „Handbuch der Gynäkologie”, második kötetében

(München 1926, J. F. Bergmann), jelent meg. Azoknak pedig, akik kimerítőbben akarnak foglalkozni az általam itt vázolt problémával, azt ajánlom, hogy forduljanak *Hermann Hoffmann* „Das Problem des Charakteraufbaues” (Berlin 1926, J. Springer) című művének 3. részéhez, melynek „Erbbiologische Persönlichkeitsanalyse” a címe. Aki az ily tanulmányokban nem járatos, annak ez nem lesz könnyű feladat, azonban oly tényeket és megállapításokat fog itt találni, hogy az erre fordított fáradtsága bőséges jutalomban fog részesülni. Különösen a *Buonaparte* és *H. Lundberg* leírása a *Pehr Pehrsoon* családról, világosan igazolja« mindazt, amit az individuumnak rokonságáról való kapcsolatáról imént mondtam. Ha más oldalról, de nem kevésbé meggyőző módon akarjuk mindezt meglátni, úgy el kell olvasnunk *Keyserling* „Menschen als Sinnbilder” (Darmstadt 1926, OttoReichel) című analízisét.

Hogy azonban visszatérjünk a családi viszonyoknak a házasság szempontjából fontos körülményeire, világos, hogy ez a kapcsolat épenúgy lehet előnyös, mint amennyire hátrányos lehet. A kedvező esetben, és szerencsére ezeknek a száma túlnyomó, nemcsak a család nyer gyermekének házassága által vőt és menyet, kik tulajdonképpen tagjaivá válnak a családnak — hanem az új családtag is valóságos új otthonot talál. Mindez elegendő ok arra vonatkozólag, hogy a házastárs megválasztásánál tekintettel legyünk arra is, hogy mily család körébe kerülünk és hogy kit veszünk fel házunkba.

XII. fejezet.

A házastárs megválasztása.

HARMADIK RÉSZ.

Az egészség.

Természetesnek találom, ha az orvostól, aki az házastárs megválasztásáról ír, elvárják, hogy kimerítően foglalkozzék azon tényező hatásával, melyet a házastársak egészségi állapota a házasságra és következményeire kifejt. Azonban mégsem fogom ezt megtenni. Ellenkezőleg, ennek a témának csak rövid fejezetet fogok szentelni, bár én sem vagyok kisebb mértékben meggyőződve róla, mint többi orvostársam, hogy minden leendő házastársnak meg kell győződve lennie arról, hogy micsoda nagy értéket képvisel partnerének kifogástalan egészsége és azon saját kötelezettsége, hogy csak kifogástalan egészségi állapotban lépjen házasságra. Azonban különösen az utóbbi években (teljes joggal!) annyit kalapáltak már ezen az üllön, hogy azt hiszem, joggal takarítom meg úgy magamnak, mint olvasóimnak ezt az aránylag fárasztó munkát. Azonkívül e helyütt kizárólag abból a szempontból foglalkozunk a házastárs megválasztásával, hogy az elhidegülés keletkezését lehetőleg elkerülhessék. Bár kétségtelen, hogy például a tüdőtuberkulózis különböző módon akadályozhatja meg a boldog házasság kifejlődését, mégis túl messzire vezetne, ha a tuberkulózist abból a szempontból vizsgálánk, hogy mily mértékben predisponálja a házastársak közötti elhidegülést. Erről csak abban az esetben lehetne szó, ha megállapítást nyerne, hogy a házastársak valamilyen már fennálló betegséget vagy idevonatkozó hajlamot titkoltak el egymás előtt.

Az ilyesmi súlyosan megbosszulhatja magát, mint minden oly irányú fondorlatos cselekvés, mely megtéveszti a jövőendő házastársat arra vonatkozólag, ami házasságában be fog következni.

Fentiektől eltekintve van még más szempont is, melynek következtében nem akarom az egészségnek a házastárs megválasztása szempontjából jelentőségét e helyen behatóan megbeszélni. E szempont a következő: ezen témával összefüggő tények száma oly nagy és a vele kapcsolatos megfontolások annyi meggondolást követelnek meg, hogy bizonyára nagy mértékben eltérítenék olvasóim figyelmét azokról a dolgokról, melyeket e könyvem szempontjából leglényegesebbnek tartok.

Arra szorítkozom tehát csupán, hogy olvasóim figyelmét felhívjam e tényekre és meggondolásokra — melyeket különben számtalan hosszú és rövid, tudományos és népszerű könyvben megtalálhatunk — és különösen ki akarok emelni néhány olyan pontot, melyeket e művekben nem eléggé méltányolnak, azonban tapasztalataim szerint különös fontosságot kell nekik tulajdonítani.

Hivatkozom itt elsősorban arra, ami „A tökéletes házasságiban és „Ärztliche Untersuchungen auf Heiratsfähigkeit und Infantilismus der weiblichen Geschlechtsorgane”, című cikkemben jelent meg, mely utóbbi a „Zentralblatt für Gynäkologie”, 1926 évi 13. számában látott napvilágot. Ezekben kifejtettem, hogy mennyire kívánatos, ha a jövőendő házastársak kölcsönösen megvilágítják egymás előtt egészségi állapotukat és megmutattam, hogy milyen módon történhetik ez meg, anélkül, hogy kellemtelen benyomás keletkezhetnék.

Most is nyomatékosan hangsúlyozom, hogy a házasság eredeti rendeltetése szerint *szexuális* kapcsolatot jelent, ami azzal a következménnyel jár, hogy sikerének lehetőségébe elsősorban a házastársak egészséges és minden szempontból normális nemi szerveinek funkciójától függ.

A férfi és a nő e szempontból úgy önmagukkal mint partnerükkel szemben a következő követelményeket támaszthatják:

I. A nemi szervek legyenek: a) mentesek minden beteges jellegű eltéréstől, b) alkalmasak a normális nemi funkcióra;

II. kell, hogy tevékenységük: a) elvezethessen a megtermékenyüléshez, b) az asszonynál szükségelt folyamatok természetes és zavartalan lejárásához könnyű legyen;

III. nem szabad, hogy a nemi szervek oly mikroorganizmusokat tartalmazzanak, melyek, ha az egyik házastárs átviszi őket a másikra, betegségeket idéznek elő.

* *

Az első pontot itt nem kell bőven magyarázni. A II. a) pontra vonatkozólag meg kell jegyezni, hogy lényeges, miszerint a férfi spermájában elegendő életképes spermatozoon legyen kimutatható és az idevonatkozó vizsgálatot különösen akkor nem lehet elkerülni, ha a leendő férj múltjában mellékheregyulladás fordult elő.

Az asszonynál normális állapotot tételezhetünk fel akkor, ha menstruációja rendes lefolyású — bár anormális menstruációnál is bekövetkezhetik a terhesség, viszont a normális menstruáció egymagában nem nyújt elegendő kezességet a termékenységre.

A terméketlenség bekövetkezésére lényeges tényező, továbbá az az összenövés is, — erre véleményem szerint túlsúly helyeznek, vagy egyáltalában nem veszik számba —, mely fiatal lányoknál korábbi hashártyagyulladás következtében szokott keletkezni. Ez rendszerint tuberkulotikus vagy gonorrhoeikus infekción alapszik, vagy pedig a vakbél gyulladási folyamatából keletkezik. Ez a folyamat nincsen kapcsolatban az életkorral; úgyszintén a tuberkulotikus gyulladás sem, bár ez a tulajdonképeni gyermekkorban gyakrabban fordul elő. Ezzel szemben — némi korlátozással — a gonorrhoeikus eredetű hashártyagyulladás majdnem kivétel nélkül oly jelenség, mely a fiatal lány gyermekéiben fordul elő, mert a fiatal gyermeknél a nemi szervek nyák- és nyálkahártyái igen fogékonyak az infekción számára és ebben a korban igen könnyen következik be a gyulladási folya-

matnak a hashártyába történő tovahaladása. Ezen felül a gonorrhoeikus gyulladásra különösen ebben az életkorban nyílik számos alkalom. Rendszerint az anyától (leginkább a szülés alkalmával szerzett infekció következtében), a testvértől vagy pedig a cselédlánytól ered, de valamely iskolai endémia stb. is létrehozhatja a fertőzést és a *betegség* csiráit rendszerint a mosdószeres, ruhánemű, tisztátlan kéz segélyével viszi át az egyik gyermek a másikra.

Könnyen érthető, hogy a gyemekkori gonorrhoea ily körülmények között a házasság szempontjából is nagy jelentőséggel bír. Megnyugtatósul ki kell itt emelnem, hogy kislányoknál számos ily természetű infekciót figyeltem meg, mely nem terjedt el a hashártya irányába és azt tapasztaltam, hogy számos asszonynál, kiket gyermekkorukban e betegség miatt kezeltem, később mégis terhesség következett be. Mégis szeretném, hogy mindaz, amit itt elmondtam, arra buzdítsa a szülőket, hogy lányaikat amennyire csak lehetséges, fokozott gonddal és figyelemmel óvják meg az ily kártól.

*   *

Mikor a II. a) ponttal kapcsolatban újból hangsúlyozom a női nemi szervek infantilizmusát, habár a fentidézett műveimben ezt már kimerítően tárgyaltam, úgy ezt nemcsak azért teszem, mert helyesnek találom, ha e helyen is, a házastárs megválasztásánál újból kiemelem e jelenség kiváló fontosságát és mert hangsúlyozni kívánom, hogy ezen elváltozásokat, ha még idejében felismerjük és ha nem öltenek még túlságosan súlyos formát, úgy a házasság előtt jórészt helyrehozhatók. Teszem ezt azért, mert egy kevésbé ismert, de igen érdekes és felette fontos fejlődési zavarra akarom felhívni a figyelmet — óvatosabban kifejezve: egy különös összefüggést akarok megvilágítani, melyben ezt az elváltozást ismételten tapasztaltam. Ez az összefüggés — még óvatosabb akarok lenni: ez az összetalálkozás, mely különböző esetekben szemembe ötlött — a belső nemi szervek azon infantilizmusában nyilatkozik meg,

mely az apának nem eléggé kikezelt és házassága *előtti* időből származó szifiliszével találkozik. Ehelyütt nem akarok kimerítő munkában foglalkozni e témával, hanem csak egyes különlegességeket akarok megállapítani: bizonyos esetekben ez az infantilizmus csak az anyaméhénél mutatkozott, más esetben viszont a petefészkek is fejletlenek maradtak. Egyes esetekben a test többi részei jól ki voltak fejlődve, máskor viszont a többi szervben is a visszamaradottság jelei voltak megállapíthatók, bár az infantilizmusnak az egész testre (és szellemre) kiterjedő és közvetlenül felismerhető tipikus tünetei hiányoztak. Aránylag leggyakrabban azok a jelenségek fordultak elő, melyek chlorosisra emlékeztettek, vagy pedig a szívnek különösen Röntgenvizsgálatok által megállapítható infantilitása. A mindennapi értelemben vett örökletes szifilitikus jelenségeket e pacienseknél nem tapasztaltam. Azon esetekben, ahol a Wassermann-féle reakciót módomban volt alkalmazni, a reakció negatív volt. Terhesség azonban akkor sem következett be, mikor az a kísérletem, hogy az uterus infantilizmusát megjavítsam, sikerrel járt és e szerv oly mértékben növekedett meg, mely hasonló esetekben elégséges a terhesség bekövetkezésére.

A pacienseim anyjánál, amennyire ez megállapítható volt, sohasem mutatkoztak szifilitikus betegségek.

A (kivétel nélkül a jobb társadalmi körökhöz tartozó) apák szifilitikus megbetegedése mindenkor néhány évvel a házasság megkötése előtt következett be. Gyógykezeltették magukat és mint gyógyultakat bocsátotta el őket orvosuk. Azonban ezek az infekciók olyan időből származnak, melyek körülbelül 30—60 év előtt következtek be! Kezelő orvosaik bizalmas közléseiből tudom, hogy számos ily apánál a későbbi években oly betegségi tünetek léptek fel, melyek minden bizonnyal összefüggésben vannak a luetikus infekcióval.

Az itt közölt tény a megfigyelő számára elégséges lehet.

Elméleti szempontból: a csiramérgezés kétségtelen. Az elméleti fejtegetéseket olvasóim e helyen el fogják engedni. Ami pedig a gyakorlati következményeit illeti, úgy e jelenség annyira kézenfekvő, hogy idevonatkozólag sem kell vele behatóan foglalkozni. Ebben az összefüggésben is csak örülhetünk a szifiliszterápia nagy haladásának és nagy nyomatékkal kell ismételtén rámutatnom arra, hogy egyetlen ember sem engedheti meg magának, hogy a házasság küszöbét átlépje, ha a napjainkban már teljesen kifinomodott diagnosztika minden eszközét nem vette igénybe azon célból, hogy megállapítsa, miszerint a szerzett szifiliszétől teljesen meggyógyult és nemcsak feleségét, hanem emberi számítás szerint, gyermekeit is meg tudja óvni ezen infekció következményeitől.

* *

A II. b) pontra vonatkozó követelmény szempontjából rá kell mutatnom arra, hogy a női medence normális fejlettsége alapvető követelmény a házasság természetes következményei (szülés) szempontjából és hogy a csontváz e részére még kellő időben különös gondot kell fordítani.

Ha még figyelmeztetek arra, hogy a medence azon rendellenességei, melyek a szülésnél zavarokhoz vezethetnek, leginkább a rachitis következményeiképen lépnek fel, úgy azt hiszem, elegendő alapot találtam a következő összefoglalásra:

Minden leány egész fejlődése alatt — e folyamat megindulásának kezdetétől számítva — oly káros hatások lehetőségének van kitéve, melyek a házasságra való alkalmasságát csökkentik. Jóakarátú és értelmes szülők a lehetőség szerint számolni fognak e körülménnyel. Az orvos is helyesen cselekszik, ha a leányok megfigyelésénél és kezelésénél fokozottabb mértékben veszi tekintetbe azokat a követelményeket, melyeket a házasság majdan meg fog szabni a leány számára.

* *

A fent megállapított három követelmény közül a legutolsó is néhány megjegyzésre készlet.

Az oly partner, aki társát a coitussal megfertőzi, felelőtlenül, sőt gazul cselekszik. Ha ez a partner ezenfelül még a saját házastársa is, úgy bután is cselekszik, mert az okozott kárnak ő maga válik áldozatává.

Bizonyára csak kevés olyan ember van, aki úgy az egyik, mint a másik megállapításomat el ne ismerné. Mégis számos esetben megtörténik, hogy a férj feleségét gonokokkusokkal fertőzi meg. (A következő fejtegetésekben különösen ezt a fertőzést tartom szem előtt; a szifilisszel az előbbieken már foglalkoztam.) Ennek oka nem is annyira a felelősségérzet hiányában, hanem inkább a tudatlanságban rejlik; e tudatlanság elsősorban azon igen komoly következményekre irányul, melyekkel a gonorrhoea a nőre vonatkozólag jár, továbbá magukra a gonorrhoea-maradványok fertőző voltára vonatkozólag is.

A tudatlanság és a gonorrhoea könnyelmű lebecsülése súlyos következményekkel járhat. Rendszerint felületesen és elégtelenül — sőt gyakran egyáltalában nem — kezeltetik ki magukat és megelégszenek azzal, ha a betegség világos ismertető jeleit eltüntetik. Ez nemcsak a paciensekre és a leendő paciensekre vonatkozik, hanem számos oly orvosra is, akik e betegségben szenvedő betegeiket túlságosan gyorsan bocsátják el a kezeléssel és nem ellenőrzik őket eléggé.

Az utóbbi években a tudomány gyarapodása, valamint a belátás fokozódása következtében mindez alaposan megjavult. Azonban meg kell mondanom, sőt nyomatékkal kell hangsúlyoznom, hogy ez a javulás még távolról sem elégséges. Mi nőorvosok számos oly esetet tudunk, mikor az orvosa által gyógyultnak kijelentett férj feleségét megfertőzte. A gonokokkusok oly mikro-organizmusok, melyek a testen kívül hamar elpusztulnak, azonban magában a testben hihetetlenül ellenállóképeseek, különösen ha búvóhelyeiken, a férfi és női nemi szervek ráncaiban és hozzáférhetetlen kis üregeiben, továbbá a

mikroszkopikus mirigyjáratokban rejtőzhetnek el. Súlyos következményeire tekintettel, a gonorrhoeikus infekció komoly megbetegedés, melyet úgy a férfinél, mint a nőnél, a lehető legnagyobb pontossággal, speciálisan kell kezelni. Ha a tünetek mégis szűnnek, úgy a bakteriológia és a szerológia minden rendelkezésre álló eszközével ellenőrző vizsgálatokat kell eszközölni. Ezen ellenőrző vizsgálatokat a házasság megkezdése előtt meg kell ismételni és feltétlenül szükséges, hogy a vizsgálatot minden szempontból kompetens orvos hajtsa végre.

A házasság alatt szerzett gonorrhoeisztikus infekció (nem is szólva a házasság előtt szerzett infekciónak a partnerre való átviteléről) már egymagában elégséges lehet arra, hogy a házastársak között legyőzhetetlen ellenszenvet okozzon, úgy, hogy már ezen szempontból is feltétlenül szükséges, hogy a házastárs megválasztásánál ezt kellőképen méltányolják.

* *

Nem szabad itt elzárkóznom az elől, hogy a leendő feleség genitális szerveiben előforduló gonokokkusokról is, néhány megjegyzést meg ne kockáztassak, melyeket röviden a következőkben foglalok össze:

Nem adhatok határozott választ arra a kérdésre, hogy a gyermekkori gonorrhoeával hogyan áll a dolog. Tapasztalataim szerint a felnőtt embernél, a gyakorlatban nem igen fordulnak elő. Eövid idővel ezelőtt a következőket irtam: ugylátszik, hogy (eltérően a felnőttek gonorrhoeától) az évek folyamán maga a test pusztítja el a csirákat az önimmunizáció segítségével. Ezzel szemben *Ludwig Fraenkel*, kinek tapasztalataira és véleményére nagy súlyt helyezek, most megjelent „Soziale Geburtshilfe und Gynäkologie” (Urban & Schwarzenberg, Berlin és Wien. 1928) című művében a következőket mondja: „a gyermek látszólagos teljes kigyógyulása után évek múlva is, ha a leány férjhez akar menni, elengedhetetlenül szükséges a negatív bakteriológiai vizsgálat. A házasságban előforduló számos homályos gonorrhoeás megbetegedés a gyermekkorból származik”. Természetes,

hogy a saját lényegesen előnyösebb tapasztalataim ellenére is, ezek után mégis csak azt tanácsolhatom, hogy az érdekeltek e biztonságosabb utat válasszák.⁵²⁾

Az olyan asszonynak, ki már férjnél volt, mielőtt újabb házasságot köt, beható nőgyógyászati vizsgálatnak kell alávetnie magát. Az orvos pedig használja fel ezt az alkalmat a beható bakteriológiai vizsgálatra.

Napjainkban, mikor az erkölcsök és a szülőknek lányaik feletti felügyelete mindinkább meglazul, és az úgynevezett jobb társadalmi körökben is gyakrabban fordul elő, hogy a fiatal lány elveszti virginitását — most, mikor a nőgyógyászati magánklinikákon igen gyakran találunk úgynevezett „jó házból való fiatal lányokat”, kik valamely bűnös abortusz vagy gonorrhoeus infekció miatt kezelés alatt állanak (ez az eset tíz évvel ezelőtt még csak igen kivételesen fordult elő!), most tehát, sokkal nagyobb jelentősége van a férfi szempontjából, hogy házastársa megválasztásánál e téren is biztosítsa magát.

* *

Nem szorul bővebb bizonyításra, hogy minden oldalról a legnagyobb elővigyázatosságot kell megkövetelnünk azon célból, hogy — még a „gyanús esetekben” is — minden elkerülhető nehézséget megelőzzünk, és magától értetődik, hogy mindent el kell követnünk az irányban is, hogy a gyanú látszata is elkerülhetővé váljék, mert a valóban „ártatlan” lánynál már pusztán a látszat is súlyos traumát válthat ki.

A gyengéd érzelmek megsértését úgy kerülhetjük el legjobban, hogy az orvosi vizsgálatot az életbiztosításnál szokásos vizsgálattal kapcsoljuk össze, azonban a közönséges vizsgálatot is beható nőgyógyászati kutatásnak kell kiegészítenie. Természetes, hogy mindennek csak akkor van értelme, ha az orvos tisztában van vizsgálatának céljával.

⁵²⁾ V. ö. E. *Yogt* értekezését a „Deutsche Medizinische „Wochenschrift” 1926. évi 13. számában és *Otto Herschan-ét* ugyanott az 1927. évi 23. számában.

Mint már fentebb is kifejtettem, ezen orvosi vizsgálatnak tekintettel kell lennie úgy az infantilizmusra, mint a medence anomáliákra stb. is. Hogyha tehát ily orvosi bizonyítványt kérünk menyasszonyunkról, úgy nem kell, hogy ez kellemetlen benyomást váltson ki, legalább is nem fokozottabb mértékben, mint mikor az apa leendő vejét felszólítja, hogy egészségi állapotáról bizonyítványt mutasson be neki, mely egyben a *Wassermann-féle* reakcióra is kiterjed. Ha tekintetbe vesszük napjaink társadalmi viszonyait és életszokásait, valamint a házassággal kapcsolatos egészségi állapotra vonatkozó mostani tudásunkat, úgy minden esetre méltánytalan és esztelen dolog, ha kizárólag a férfitől követeljük meg az egészségi bizonyítványt. Erre mindkét félnek egyenlő joga van. Ugyanolyan joggal követelheti a férj is, hogy felesége megfelelő általános testalkattal és egészséges, normális nemi szervekkel rendelkezék, mint amilyen joggal ezt a nő a férfitől megkövetelni jogosult.

Befejezésül még valamit: aki a házasság előtti pontos orvosi vizsgálatban kifogásolni valót talál, az jobban teszi, ha teljesen lemond az orvosi bizonyítványról. Meg tudom érteni, ha úgy a szülőknél, mint a leendő házastársaknál bizonyos ellenszegülés merül fel e szempontból és el tudom képzelni, hogy a házastársak oly irányú becsületbeli kijelentése, hogy legjobb tudomásuk szerint teljesen egészségesek, mindkét félt kielégíti és a további rizikót magukra veszik.⁵³⁾

⁵³⁾ Ilyen kijelentést csak olyan férfi tehet, aki soha semmi néven nevezendő nemi megbetegedésben nem szenvedett. („Ilyesmi létezik” — sokkal gyakrabban, semhogy hinnéd, ó olvasó, aki állítólag a naivitásom felett mosolyogsz.) Vagy pedig, ha a fenti értelemben rövid idővel e kijelentése megtétele előtt megvizsgálta magát.

A lány szülei csak abban az esetben jelenthetik ki megelőző pontos orvosi vizsgálat nélkül, hogy lányuk egészséges és testileg normális, ha a nemi szervek semmiféle betegségi tünetet se mutattak eddig fel és a hashártyában gyulladás nem fordult elő, ha a menstruáció lefolyása normális és az orvosi vizsgálat megállapította, hogy genitáléi és medencéje normálisan ki van fejlődve.

Ezt az álláspontot is el lehet foglalni, mert ez az érzelem álláspontja.

A fentebb leírt álláspont az értelem álláspontja és az orvosnak ezt kell követnie.

E két felfogás közötti, elvi szempontot nélkülöző, meg-gondolatlan és gyakran méltánytalanul egyoldalú kom-promisszum, mely gyakran beható orvosi vizsgálatot a házasság előtt elhanyagol, rendszerint többet árt, mint használ.

Elismerem, még ebben az esetben is, bizonyos rizikó fog mutatkozni! Mert szexuális szempontból a szülők ismerik legkevésbé gyermekeiket.

Egyébként — még más rendszer szerint is elintézhethük e dolgokat. E rendszer abban áll, hogy semmiféle rendszert sem alkalmazunk, semmitsem teszünk — még csak nem is gondolkodunk e dolgok felett és hagyjuk, hogy minden úgy következzen be, mint ezt az események sorozata magával hozza. Ez az a rendszer, melyet lustaságból, vagy „elvi alapon” szoktak leginkább követni. Hogy azonban a házasság boldogsága szempontjából micsoda következményekkel jár ez a „rendszer”, azt a tapasztalat eléggé igazolja!

XIII. fejezet.

A házastárs megválasztásáról.

NEGYEDIK RÉSZ.

A jellem.

Az eddigiekben már több ízben utaltunk a házastársak jellemének a fontosságára. Aki férfi és női tulajdonságok leírására vállalkozik, aki életfelfogásról beszél, az már magával a jellem kérdésével foglalkozik.

Mindazonáltal körülményesebben is meg kell világítanom ezt a tárgyat, mert igen kívánatos, hogy mindenki, aki hitestársa megválasztása kapcsán súlyt helyez arra, hogy jövődöbelijének jellemét megismerje, képes is legyen e vizsgálat megejtésére.

De nemcsak a másik fél jellemét, hanem — ami még fontosabb — a sajátját is meg kell ismernie!

Aki hitvestársát helyesen akarja megválasztani, annak a legnagyobbfokú önismeretre van szüksége. Ha a házassági tudományok egyetemet valaha felállítják, akkor annak templomára a delphi Apolló-szentély feliratát ajánlhatom.

Természetesen még gondolnunk sem lehet arra, hogy e helyen az „Ismerd meg önmagadat” rendkívül nehéz művészetének akár csak a vezérelvét is megtárgyaljuk. De nem is helyes, hogy azokat a fiatal embereket és lányokat, akik házasságra készülnek, ilyen nehéz feladat elé állítsuk. Csak az érett, az átlagon jóval felüli, férfi képes az olyfoku önanalízisre, amilyenre Keyserling gróf „Menschen als Sinnbilder” című, már idézett könyvében utal.

Így hát csak arra szorítkozhatom, hogy felhívjam az olvasó figyelmét az önismeretnek, a házastársak közötti harmónia szempontjából fontos jelentőségére és komoly voltára. Továbbá meg akarom őket győzni arról, hogy úgy a házastárs megválasztásánál, valamint később, amikor a házasságuk boldogságának épségben tartásán fáradoznak, el kell jutniuk odáig, hogy nyugodtan elmondhassák Herakleitossal: „Jól átvizsgáltam önmagamat.”

*   *

Ezek után a következő kérdés merül fel: melyik módszer képesíti a házasodni készülő embert arra, hogy leendő házastársának jellemét megismerje? Két lehetősége van erre:

Először is meg kell figyelni, hogy azok a jellemvonások, amelyek a házasság szempontjából nagy fontossággal bírnak, meg vannak-e jövendőbelieknél, vagy pedig hiányzanak. Másodszor — és ez itt a lényeg — meg kell vizsgálnunk az általános jellemet, mint egységes egészet. (A következőkben ezt röviden „jellemének” nevezzük.)

Ezáltal a fenti kérdést a következő két részre oszthatjuk:

I. Mit kell értenünk az ember jelleme alatt? és

II. Miről és miképen ismerhetjük fel a jellemet?

A jellemtan újjáépítése, amely a túlságosan sok és egymástól teljesen elütő módszerrel dolgozó különféle munkatárs ellenére is, nagy léptekkel halad előre, az utóbbi években oly tömeg könyvet hozott a piacra, amelyek tárgya a fenti kérdések megválaszolása. Ha ezek közül csak a legfontosabbakat veszem elő, akkor is elsőnek kell említenem azon férfi könyvét, aki az új karakterológiai tudományok úttörője és nagymestere. Ez a férfi *Ludwig Klage*, akinek „Grundlagen der Charakterologie” című könyve 1926-ban Joh. Ambr. Barth kiadásában, Leipzigben jelent meg, mint a „Prinzipien der Charakterologie” című 1910-ben megjelent könyvének 4. kiadása. Ugyancsak úttörőknek nevezhetem még, bár egymástól és *Klage* könyvétől teljesen különbözőek, C. G. Jung „Psycho-

logische Typen” (Rascher & Cie., Zürich, 1920) és *Ernst Kretschmer* „Körperbau und Charakter, Untersuchungen zum Konstitutionsproblem und zur Lehre von den Temperamenten” című (Springer, Berlin, 1921, IV. kiadás 1924) könyveit.

Kretschmer munkájához hasonló még *Hermann Hoffmann* műve is: *Das Problem des Charakteraufbaues* (Springer, Berlin 1926), amely — mint azt már a XI. fejezetben is említettük — jórészt az örökletes biológiai személyiség analízisével foglalkozik és szintén a tübingeni pszichiatriai iskolából származik.

Hoffmann nézetei, amint önmaga hangsúlyozza, sok tekintetben megegyeznek, — az e téren szintén vezető helyen álló — *Emil Utitz* „Charakterologie” című könyvével. (Pan-Verlag, Charlottenburg 1925.) Ez a megegyezés valóban nagy könnyebbségére van a szegény olvasónak, aki e véleménylabirintusban utat keres és annál is értékesebb, mivel mindkét kutató teljesen függetlenül és különböző utakon jut el végső következtetéseihez.

Ha e névsort, amely csak az alapvető jelentőségű könyvek legfontosabbjait tartalmazza és így nem is akar teljes lenni, *Theodor Lessing* „Prinzipien der Charakterologie” (Deutsche Psychologie, IV. 2. Carl Marhold, Halle a. d. S. 1926) című könyvével egészítem ki, már körülbelül le is zárhatom azt. Meg kell még említenem, hogy ez a jelentős és sokoldalú pszichológus évek óta a többiekétől sok tekintetben teljesen különböző álláspontot foglal el. ő dolgozta át a céh atyamesterének, *Gustav Carus-nak*⁵⁴⁾ „Symbolik der menschlichen Gestalt” című

⁵⁴⁾ Ez a rendkívül érdekes férfi 1789-ben született Leipzigben. Huszonnyolcadik életévében már az „összehasonlító anatómia” tanára Drezdában (amely tanszéket ő maga állította fel), és három évvel később ugyanott a szülészeti klinika igazgatója. Egész életén át Drezdában maradt, mint a királyi ház orvosa és nyolcvanadik életévéig nagy tiszteletben állott, mint tudós, akít a természet iránti állandó rajongása a természet törvényeinek kutatására ösztönzött. De nevezetes volt még sokoldalú és ízléses művészeti érzékéről is (zene, festészet, rajzolás — aquarelljeit a műkeres-

standardművét, amelyben az olvasó történeti áttekintés mellett még sok internacionális irodalmi adatot is találhat.⁵⁵⁾ (Niels Kampmann, Heidelberg — 3. kiadás, 1925.)

Ezzel végeztem is.⁵⁶⁾ Olvasóim nagyobb részét amúgysem fogja főként a tiszta tudományos rész érdekelni e téren. Nyíltan be is vallom, hogy aki laikus létére a felsorolt könyvek áttanulmányozásához szükséges (nem csekély!) munkára szánja rá magát, a végén úgy járhat, mint Faust: „Da steh ich nun, ich armer Tor und bin so klug als wie zuvor.” Ezt az érzését pedig sem az a rengeteg karakterológiával foglalkozó tudományos, féltudományos, vagy minden tudományt nélkülöző folyóirat nem fogja eloszlatni, sem pedig a többi „dii minores” többé-kevésbé értékes könyve. Ezek között ugyan akadnak néha igen jelentősek is. De ha

kedők ma nagyra értékelik). Húsz éven át élvezte *Goethe* barátságát és az ebből származó gondolatcsere oly termékenyítő hatásával volt rá, hogy *Lessing* (aki a „Symbolik der menschlichen Gestalt” című könyvet „Ein Stück Goethesche Naturwissenschaft”-nak nevezte el) azon a véleményen van, hogy *Carus* Írásainak minden oldalán — legyen bár az az írás természettudományi, karakterológiai vagy művészetfilozófiai irányú — kimutatható *Goethe* befolyása. *Klages* és tanítványai szintén nagyban hozzájárulnak *Carus* művének újbóli érvényesüléséhez (például *Klages*: „Carus' Psyche”, Diederichs Verlag, Jena).

⁵⁵⁾ *Lessing*: „Prinzipien der Charakterologie” című művének végén figyelmezteti azon olvasóit, „akik a karakterológia mérhetetlenül széles birodalmában szándékoznak tevékenykedni”, hogy „a karakterológia (fiziognómia és patognómia) területén elérhető irodalom *Dr. Med. W. Rink* ‚Geschichte der Charakterologie’ című munkájában található meg”.

⁵⁶⁾ Mégsem mulaszthatom el, hogy ne említsem még meg *Fritz Künkéi* „Einführung in die Charakterkunde” című könyvét (1927, Hirtzel-Verlag). Ha áttanulmányozzuk a szerzőnek különösen a nő és férfi egymással szembeni viselkedéséről irt igen jelentős dolgozatait (például „Internationale Zeitschrift für Individualpsychologie”, 3. évfolyam, 6. szám), akkor láthatjuk, hogy a szerző, aki az individuális pszichológiai iskolának kiváló képviselője, mily nagyjelentőségű szempontokat tár fel előttünk.

el is tudná dönteni az olvasó, hogy a karakterológiai Olympus ezen istenei közül *melyiknek* esküdjön kizárólagos hűséget, ez az érzése még akkor is megmarad. Ugyanis ezen a téren már a pusztá beosztásnál és a fogalmak megnevezésénél is már oly nagyfokú anarchia uralkodik, hogy az egyik szerző fogalmai és közleményei csak nagyon nehezen — vagy egyáltalában nem — hasonlíthatók össze a másikkal.

Tgy hát bele kell nyugodnunk, hogy ezen tudományág mindaddig, amíg azt nem sikerül egyöntetűbbé tenni (ami bizony jó pár évig el fog még tartani!), nem tud feleletet adni kérdéseinkre. Kivételt alkot természetesen az olyan olvasó, aki e tanulmányokban annyira előrehaladt, hogy megtisztult egyéni véleményt lesz képes belőlük leszűrni.

* *

A *mi* számunkra — ebben a könyvben — csak egyetlen metódus jöhet tekintetbe, az tudniillik, amely a fenti kérdéseinkre és a jelen fejezetünk tulajdonképeni témája folytán még felmerülő kérdésekre, oly választ tud adni, amelyek a praktikus életben is hasznalhajtók.

Ez az a módszer, hogy mindég a gyakorlati életet tartsuk szemünk előtt és a „tudálékosságot” amennyire csak lehet, hagyjuk ki a játékból; a használt szavaknak és fogalmaknak adjunk mindig pontosan körülhatárolt értelmet és kerüljünk minden többértelműséget, tartózkodjunk a spekulatív szemlélődésektől és fantáziálástól, egyszerűsítsük le a lehetőségig kérdéseinket és végül mérsékeljük követelményeinket addig a mértékig, ahol azok már teljesíthetőkké válnak.

Lássuk már most, hogy mit érhetünk el ezen módszer segélyével.

E célból először is a fentebb I.-el megjelölt kérdésre válaszolunk. Valamely személy *jelleme* alatt azon jellegzetes tulajdonságok összességét értjük, amelyek

tüneti és kifejezésbeli formájuk, továbbá hatásuk által a szóbanforgó személyt a többitől megkülönböztetik, szűkebb értelemben véve valakinek azon egyéni módját, mely nála, mint érző és akarattal bíró lénynél, minden cselekedetében, viselkedésében és hatásokra való reakciójában megnyilvánul.

A jellem szoros összefüggésben van a *vérmérséklettel* és röviden: a jellem határozza meg az egyén maradandó kedély állapotát (ellentétben a pillanatnyi, inkább véletlen kedélyállapottal) a kedélymozgalmak keletkezésének és lefolyásának a módját úgy erősségük, mint gyorsaságuk szempontjából.

Végül az emberi gondolkodásmód sajátossága — vagyis a jellemző szellemi tulajdonságok összesége — a temperamentummal és a jellemmel egyetemben alkotják a *személyiséget*, mely annál élesebben áll előttünk, minél fejlettebbek a személyi tulajdonságok. Határozottabb formája tehát bizonyos szellemi érettséget tételez fel, ami egyszersmind azt is jelenti, hogy az egyéniség kifejlődése a szellem bizonyos fokú megnemesedését és az érettség eléréséhez szükséges kort is magában foglalja.

Személyiség alatt tehát inkább *potenciális*, vérmérséklet és jellem alatt pedig inkább *elementáris* sajátosságokat kell értenünk.

A hitvestárs megválasztása szempontjából tehát — az imént kitűzött határok között maradván — a személyiséget figyelmen kívül fogjuk hagyni és csak a jellemre és vérmérsékletre szorítkozunk. Ha gyakorlati szempontból akarunk beszélni, úgy ezt a kettőt egységes egésznek vehetjük⁵⁷⁾ melyet általában „emberi jellem” elnevezéssel jelölünk meg. Alkalmilag azonban szó lesz még a vérmérsékletről, vagy vérmérséklet és jellemről.

* *

⁵⁷⁾ Akit ez a kérdés tudományos szempontból érdekel, ne mulassza elolvasni G. Ewald könyvét: „Temperament und Charakter.” (Springer, Berlin, 1924.) Ewald a kettőt élesen elkülöníti egymástól.

A jellemet általában öröklött tényezők határozzák meg, azonban a környezet és a körülmények hatása is befolyásolja azt, még pedig főleg olyan értelemben, hogy bizonyos jellemvonások előtérbe kerülnek, másokat viszont elnyom. Ezért tehát a jellemet sohasem szabad teljesen szilárdan álló valaminek tekintenünk, mert hiszen ez, a lehetőség bizonyos határain belül, változásokon mehet keresztül. Erre már XI. fejezetünkben is rámutattunk, amidőn a családi viszonyoknak a hitestárs megválasztása szempontjából való jelentőségét kiemeltük és a jellemváltozások fellépésével kapcsolatban *Keyserling gróf* példájára hivatkoztunk, akinél, életének különböző szakaiban, kimutathatóan különböző jellemvonások domináltak. Felemlítjük még *Bleuler* példáját is, amely ugyancsak különösen találó.

Azt a következtetést, melyet az eddigiekből az élettárs megválasztására vonatkozólag le kell vonnunk, már előzőleg is megsejtettük: tudniillik nemcsak a kiszemelt élettárs jellemét kell megvizsgálnunk, hanem a családjában uralkodó jellemvonásokra is nagy súlyt kell helyeznünk.

A II-vel megjelölt kérdésre adandó válasznál: „Miről és miképen ismerhetjük fel a jellemet?” meg kell különböztetnünk a direkt és indirekt rendszert.

Ha valakinek a jellemét igazán *meg akarjuk ismerni*, akkor mindkét rendszert együttesen kell igénybe vennünk és rendkívül terjedelmes speciális vizsgálatot kell végeznünk, úgy amint azt *Kretschmer* („Medizinische Psychologie”, Georg Thieme, Leipzig 1926) a kriminológiai, differenciál-pszichológiai és pszichikai típuskutatások számára kidolgozott pszichobiogramm-ja előírja, — aminek a pusztá schémája is már tíz nyomtatott oldal terjedelmű. Ezt a tisztára tudományos eljárást csak azért említem fel, hogy kimutassam, hogy a házastárs megválasztásánál ez mennyire hasznavehetetlen, — amit, azt hiszem, mindenki minden további nélkül elismerhet (természetesen még a tudomány oly férfai is,

mint Kretschmer, aki époly mértékben a praxis embere is).

Aki tehát valaki jellemének megismeréséhez a praktikus tapasztalatok egyenes útján akar eljutni, annak évekig tartó oly bizalmas együttélésre van szüksége az illetővel, ami a kipróbált benső barátság vagy hosszú időn át szoros együttműködés eseteit kivéve, csakis a... a házasságban lehetséges! De vájjon hányan vannak azok a házasemberek, akik, még ha értenek is valamit ezen dolgokhoz, hosszú házaselet után is nyugodtan állíthatják, hogy *ismerik* élettársuk jellemét? Hisz ahhoz sokkal több szükséges, mint a hétköznapi tapasztalatai! Elsősorban emberismeret, sőt, tovább megyek, *embertan*. Ezért hát a jellem ilyen gyakorlati utón nyert ismerete a házastárs megválasztásánál csak ritkán jöhet komolyan számításba. (V. ő. azonban a következőkben a grafológia igénybevételéről Írottakat.)

* *

Maradna tehát az indirekt módszer, amely bár nem nyújt exakt alapot az egyes esetek megítélésére, mégis igen értékes útmutatásokkal szolgál. Lehetővé teszi ugyanis, hogy minden nagyobb idővesztés nélkül olyan következtetésekre jussunk, amelyek a házastárs megválasztásánál fontosak lehetnek. Ezen következtetésekhez a már fennálló kölcsönös kapcsolatok (korrelációk), megegyező esetek (analógiák), levezetések (dedukciók) és valószínűségek segítségével jutunk el.

Az eljárás megértése céljából gondoljuk meg, hogy az egyén jellemét a főbb dolgokban konstitúciója határozza meg és uralja, azonban a konstitúció a testalkatában is ugyanilyen mértékben jut kifejezésre.

A *konstitúció* fogalmát nem tárgyalhatjuk, sajnos, oly széles mederben, mint ahogy azt megérdemelné. Ez a fogalom oly öreg, mint maga az orvostudomány és a pathológia különböző felfogásai szerint erős változásokon ment át, de ennek ellenére is még mindig többé-kevésbé bizonytalan fogalom maradt. Amint kísérlet történt arra,

hogy eme bizonytalanság helyére pontosság lépjen, spekulatív szemlélődéseket kellett szilárdan álló megfigyelésekként elfogadni. Ezért nem csodálkozhatunk azon, hogy amikor a mikroszkóp egyre további és egyre fontosabb titkokat tár fel, a *kézzelfogható*, mérhető és megszámlálható dolgok túlbecsülése következtében, a konstitúció bizony nem épen exakt fogalmát, általában elvetik, — és közben fürdővízzel együtt a gyermeket is kiöntik. Azonban amióta azt tapasztaljuk, hogy ezen az utón haladva, époly sok megoldatlan problémánk maradt, amelyeket mégis csak valamelyest jobban meg tudnánk világítani egyéb kutatási és gondolkodási módszerek igénybevételével, amióta a biokémiát a normális és beteges életfolyamatok kutatásánál segítő társul fogadjuk el, amióta a pszichiátriai vizsgálódásoknál a belső kiválasztás tana egyre nagyobb teret hódít és az átöröklés törvényeinek megismerése rávezetett arra, hogy mennyi mindent tudhatunk még meg és mennyivel több az, amit *nem* tudhatunk meg, mondom, azóta a konstitúció fogalma, sok mással egyetemben, amit a tudomány tárházából szintén dölyfösen és fölöslegesen eltávolítottak, újból bebocsátást nyert oda. Bizonyos, hogy ezt a fogalmat még a modern felfogás sem tudja pontosan körülírni és élesen meghatározni. Ez a homályosság az oka annak, hogy azok, akik csak a látható, a megmérhető és kiszámítható dolgokat tartják fontosnak, ellenszengülnek ennek a rehabilitációnak. Ezt a fogalmat azonban — még ha lehetséges volna is — nem *szabadna* élesen körülhatárolni, mert meg kell tartania a nyújthatóságát, hogy a haladó tudománynak egyre újabb szempontokat felölelő eredményeinek, mintegy a keretét alkothassa. Nekünk, modern gondolkodású orvosoknak azonban a konstitúció mégis több, valamely bizonytalan fogalomnál. Számunkra a konstitúció az egyes ember sajátosságainak összességét jelenti lelki szemeink előtt. (Itt olyan sajátosságok értenődők, melyeket részben ismerünk, vagy milyenségüket részben sejtethjük, illetőleg melyeket részben megérzünk,

— „csak” megérzünk, azonban mégis fontosaknak érezzük őket.) Ezáltal nemcsak bizonyos tapasztalatokat szerezhethetünk a betegségek iránti nagyobb, vagy kisebb mértékű fogékonyságra vonatkozólag, hanem fogalmat is alkothatunk magunknak azon individuális különbségek keletkezéséről, amelyek minden elképzelhető életmegtényilvánulásukban észlelhetők.

Ahogy a dolgok összefüggését ma látjuk, megállapíthatjuk, hogy a konstitúcióra ható és azt domináló legfontosabb tényezők: az öröklött hajlam által meghatározott tulajdonságok és a mirigyeknek, belső kiválasztás útján végrehajtott munkája. Itt meg kell még azt is gondolnunk, hogy az egyén belső kiválasztásának személyes sajátosságai jórésztben ugyancsak az öröklött hajlamaitól függenek és viszont, hogy az öröklött egyéb testi és pszichikai tulajdonságai nagyrésztben őseink belső szekréciójára vezethetők vissza.

Azonban az öröklött tulajdonságoktól eltekintve, még más körülmények is gyakorolhatnak oly befolyást arra a magra, amelyből az individuum kikel, s ez a konstitúcióban később kifejezésre is jut. Emlékezzünk arra, amit a szifilisz által okozott mérgezésről elmondottam, utalok az alkohol és egyéb mérgek káros hatásának a lehetőségére. Nem akarom továbbá a fizikai hatások példáját sem mellőzni és felhívom a figyelmet azon rombolásokra, melyeket a Röntgen-sugarak férfi és női petesejtékben okoznak. Mindezekon kívül még úgy az intrauterin élettartam alatt, valamint a későbbi fejlődés folyamán, oly különböző irányú hatások következhetnek be, amelyek az egyén konstitúcióját többé-kevésbé megváltoztatják. Végül is ilyen befolyás még a felnőtteknél is lehetséges; gondoljunk csak a már említett *Sellheim esetre*, amelyben egyetlen kis petefészek-daganat fejlődésének hatása, az asszony egész konstitúciójában, nemi ismertető jeleiben, külsejében és jellemében igen erős változásokat idézett elő. Egyébként nem látjuk-e a konstitúció ama igen tipikus és észrevehető fiziológiai változásait, amelyek akkor lépnek fel, amikor a nemi mirigyek megkezdik vagy megszüntetik működésüket?

Az eddigiekből, azt hiszem, elég világos betekintést sikerült nyújtanom annak fontosságára, amit konstitúciónak nevezünk. Bárhogy is csábit e tárgy, további szemlélődésekre, mégis meg kell elégednünk ennyivel.

A mi célunk szempontjából csak az a fontos, hogy állandóan szem előtt tartsuk, hogy a konstitúció akár direkt, akár indirekt utón, nagyrészen a belső szekréción mirigyek hatásától függ. (Ezen mirigyek váladékát hormonnak nevezzük. Tehát ezt az egész kapcsolatot, vagyis minden egyes mirigy hatását önmagában véve és különböző mirigyek együttes hatását az egész organizmusra, vagy annak egyes részeire, továbbá a mirigyek egymásra való kölcsönös hatását „hormonális rendszer és annak funkciója” néven foglaljuk össze. Azon olvasónk, aki nem akarja, hogy megfigyelései a felszínen mozogjanak, pillanatra sem szabad figyelmen kívül hagynia, hogy ennek a rendszernek a működése a legszorosabb összefüggésben van az idegrendszer, nevezetesen a vegetatív idegrendszer funkciójával és hogy az ideg- és hormonális rendszer közötti kölcsönhatás igen élénk és nagyfontosságú.)

Meg kell még jegyeznünk magunknak a következőket. A konstitúció épűgy kifejezésre juttatja a jellemet, mint a testalkatot: a hormonális rendszer működésében beállott változások — amelyek akár abban állhatnak, hogy az egyik vagy másik mirigy túlsókat vagy túlkeveset választ ki, akár pedig abban, hogy a kiválasztás a normális produkciótól eltérő, vagy abban, hogy a kölcsönhatások egyensúlyának valamely zavara áll be, — épűgy megnyilvánulhat a jellem, mint a testformák elváltozásában. Eme két hatás között világos és határozott korreláció áll fenn. Példák: a jellem és testalkat eunochoidismusa, a nemi mirigyek belső kiválasztásának hiánya esetében, vagy a tulajdonképeni jellemet is érintő szellemi és testi kretinizmus, a pajzsmirigy bizonyos elváltozásai követ³ kezében.

Végső következtetésképen pedig ki kell emelnem, hogy teoretikus értelemben is teljesen elfogadható az a megállapítás, mely szerint a *jellem és testalkat között össze-*

*függés áll fenn, és ez olyképen nyilatkozik meg, hogy a tipikus esetekben, a látható dolgokból nagy valószínűséggel következtethetünk a nemlátható tulajdonságokra.*⁵⁸⁾

* *

Ennyi, azt gondolom, elég a teóriából. Most már nézzük meg a kérdést a praktikus — és pedig a kizárólagosan praktikus oldaláról.

A legtöbb szerző ki ezen tárggyal foglalkozik a jellemeket több csoportra osztja fel. A csoportok száma 2 és 64 között ingadozik.

Általában véve tanácsos két főcsoportból kiindulni. A finomabb megkülönböztetés céljából aztán ezt a két főcsoportot annyi osztályra bonthatjuk, amennyire szükségesnek tartjuk; — a mi szándékainknak azonban a legjobban az felel meg, hogy a fődologban csak a két főcsoportra szorítkozunk.

E két csoport jellemző tulajdonságainak rövid és többé-kevésbé schematikus leírását megtalálhatjuk *L. Van der Horst* „Konstitutionstypen bei Geisteskranken und Gesunden” című kitűnő munkájában (holland nyelven), Amsterdam 1924.

Van der Horst az első csoport határozott ismertetőjeleiként a következőket sorolja fel:

⁵⁸⁾ A pszichoanalitikai és individuális pszichológiai iskola, bármennyire is nagyra értékeli és fontosnak tartja a belső reakció jelentőségét, korántsem fogadhatja ezt el *kizárólagos* karakterológiai alapnak, mert úgy találják, hogy az érzelmi élet fejlődés-menete szabja meg az ember jellemét. Bár az érzelmi élet és a hormonális funkciók közt szoros kapcsolat van, a fejlődés folyamán egymástól lassankint függetlenítik magukat. *A megmaradt kapcsolatot arra használják fel, hogy a lélek és az érzelmek felől a hormonális működést megváltoztassák.* (A fordító.)

A pszichoanalitika és individualpszichológia jellemtana iránt érdeklődőknek ajánlhatom a következő könyveket: *Abraham*: „Psychoanalytische, Studien zur Charakterbildung”; *Reich*: „Der triebhafte Charakter”; *Alexander*: „Zur Psychoanalyse der Gesamtpersönlichkeiten”. Mindhárom az Internationaler Psychoanalytischer Verlag kiadásában, Wien. Továbbá *Alfred Adler*: „Menschenkenntnis”, Wien, 1928. (A fordító.)

„Barátkozó természetű, jólelkű, barátságos és fecsegő, csendes és nyugodt, vagy pedig társaságban mozgékony és eleven, de sohasem feltűnő; fellépése nem erőszakolt, egyszerű módon udvarias, de bókok nélkül; természetesen könnyed, minden reakciója hozzáillő; hangulata változó, egyszer aggályos és félénk, máskor pedig gondtalan és vidám; egyszer takarékos, máskor bőkezű; nem zárkózott, becsületes, nem komplikált; a múltakon elgondolkozó vagy a mának élő; határozott és praktikus, résztvevő, melegen-vallásos, gyermekszerető, humoros, kedélyes, nem merev-dogmatikus; szereti a természetet és a természetes életet, valamint a realiztikus könyveket, természet- és útleírásokat.”

A másik csoportba viszont ezeket sorolja:

„Nagyjában szórakozott, csendes és visszavonult; társaságban időnként élénk, de túlzó és nem természetes; általában nem barátkozó természetű, de mégis eklektikusán (választékosan) barátkozó; félénk, ideges, egyszer túlérzékeny, máskor érzéketlen és hideg; ingerlékeny és impulzív, rajongó, idealizáló, egocentrikus, időnként látszólag altruista, de a külvilággal csak kevésbé törődik; nem szánakozó, általában nem gyermekszerető; raffinaít, komplikált, abstrakciókra hajlamos; szívesen elkalandozik a jövőbe; álmodozó, nem humoros; szereti az intellektuális játékokat és az idealisztikus, bizarr és fantasztikus könyveket.”

Van der Horst, amint már említettem, a két jellemcsoport alaptípusát, többé=kevésbé sematikusán és ezért itt-ott némileg túlzottan vázolja és ennek következtében az átlag ember egyes tulajdonságai túlságosan ki vannak élezve, ha a fenti két csoport megkülönböztetéseit tartjuk szem előtt. Azonfelül meg kell még gondolni azt is, hogy az egyes csoportok összes említett tulajdonságai nem illenek a csoportba tartozó minden egyes ember jellemére — amit különösen abból is gondolhatunk, hogy ezen tulajdonságok sokszor bizonyos ellentétességet mutatnak fel.

Ezért helyesen cselekszünk, ha ezt a karakterisztikát kiegészítjük még mindazokkal, kiket *Kretschmer* („Körperbau und Charakter”, 170 oldal) az első csoportba soroz: 1. a fecsegően vidámak, 2. a csendes humorosak, akik nyugodtan haladnak újukon, itt-ott pompás megjegyzéseket tesznek, időnként, például társaságban, élénkké és szellemessé válnak. „Elégedettek a világ sorával és az emberekkel, és gyermekekkel szemben természetes jóakarattal lakozik bennük; csak a kedélytelenség és az elvszerűség ellenszenves előttük. Hü barátok, engedek, hogy mindenki a saját módján boldoguljon és kitűnően tudnak bánni az emberekkel; a legkedvesebb számukra az igazságos és népies út és mód.” Ezen csoport prototípusaként egy asszonyt nevezhetnék meg — Goethe anyját, akinek kiváló önjellemrajzára bukkantak egyik levelében, melyben ezeket írja:⁵⁹⁾ „örülök az életnek, mert még ég a kis lámpásom, nem keresem a töviseket — apró örömökre vadászgatok — ha alacsony az ajtó, úgy lehajolok. Ha a követ eltehetem utániból, akkor megteszem, de ha túl nehéz, akkor kikerülöm — és így minden napra találok valami örömet — és ez a zárókő. Istenben való hitem könnyűvé teszi szívemet és vidámmá arcomat.” 3. A csendes kedélyembereket — akik lelkiismeretesek, jók és már szimpatikusak, mielőtt megszólalnak — van bennük hajlam a nehézkességre és a lágy-szívűségre. 4. A kényelmes élvezők. 5. A tetterős, gyakorlatias emberek, akikben a legelsőnek megnevezett típus friss és mozgékony elevevége 2. és 3. alatt említettek munkahűségével és egészséges életfelfogásával egyesül.

Az így jellemzett főcsoport a „zyklothym”-nak nevezett

⁵⁹⁾ *Käthe Tischendorf*: „Frau Aja, Goethes Mutter in ihren Briefen und Erzählungen von Bettina Brentano” című könyvében a címlappal szemben, a kép alatt fordul elő ezen idézet. (Wilhelm Langewiesche-Brandt, Ebenhausen, München mellett.)

⁶⁰⁾ *Kretschmer* azért választotta ezt a kifejezést, mert tudvalevőleg egy bizonyos agybetegségben szenvedők ebből a nagy konstitúciócsoportból kerülnek ki. Ez a betegség a mániás depresszió, vagy cirkuláris pszichózis.

jellemek csoportja. Ez két görög szó összetételéből származik, melyek közül az első jelentése kör, körvonal, a másodiké kebel (abban az értelemben, hogy kedélyállapot, lélek, amelynek székhelye a régiek felfogása szerint a kebel.)

Az orvosi szaknyelvben a több-kevésbe rendszeresen váltakozó, két véglet között mozgó, hullámszerű folyamatokat gyakran „zyklikus”-nak hívják. Hogy olyan példát hozzak fel, amely könyvünk témájával szoros összefüggésben van, felemlítem, hogy azt a jelenséget, amelyet többek között az első kötetben is „a női organizmus életfolyamatainak hullámzatosságá”-nak írtam le, mások „zyklikus eltávozásokénak” neveznek. Menstruációs ciklus és így tovább.)

A zyklothim-főcsoport határán mozognak egyrészt azok a jellemek, amelyek az 1. alatt említett különösen vidám, élénk és fecsegő emberek alsó csoportjának a szélső szárnyát foglalják el. Bár ezek már közel állanak a betegesen-mániákushoz, mégis aránylag nagy számban találjuk meg őket a szellemileg teljesen egészségesek sorában is.

A másik szárnyon állanak azon extrém jellemek, amelyek 3. alatt leírt típushoz sorozandók. Ezek az erősen érzékeny, nehézvérű emberek, akik szorosan a — patológikus — depresszió határán mozognak és (ellentétben azokkal, akik a mániákusokhoz állanak közel) aránylag ritkán fordulnak elő az egészséges emberek között; más szavakkal: az e típusú egyének veszélyben forognak, hogy melankóliába esnek, azonban csak akkor, ha ezen állapot konstitúciójukban erősen kifejezésre jut. A tapasztalat azt mutatja, hogy ez a betegség nőknél a legkönnyebben a változási években törhet ki, ami találónan erősíti meg mindazt, amit a belső mirigykiválasztásnak a pszichikai konstitúcióra vonatkozó hatásáról már előbb elmondottunk.

A két szélsőséges karakter között azok a mérsékelt-bek helyezkednek el, kiket 2., 4. és 5. alatt soroltunk fel. Ezen mérsékelt-bek mintatípusait azok alkotják, akiket Kretschmer sorozatában második helyen említ, vagyis a

kiegyenlített, harmonikus, szellemileg és lelkileg egészséges férfiak, akik természetes, egyszerű módjukon minden környezethez alkalmazkodni tudnak, minden nehézség nélkül vergődnek át az életen és úgy boldogulnak, ahogy lehet, akik ott ragadják meg szerencséjüket, ahol az kínálkozik, akik lelkükkel és érzékeikkel tudnak élvezni, mindenki iránt jóindulattal vannak és szívesen okoznak örömet másoknak, mindamellett azonban határozottan érvényesülni is tudnak akik derekas és okos munkára képesek és készek is és akikben a praktikus logikus gondolkodás olyan életfelfogással egyesül, amely elérhető „ideálok”-ra törekszik.

Az ilyen jellemeket, amelyek tehát a zyklothim főcsoport középfekvéséhez tartoznak, hívjuk *Bleuler* kifejezésével „synton”-nak, ami egyenlő a harmonikussal.

A jellemek másik főcsoportjába a „schizothim”-ek⁶¹⁾

⁶¹⁾ Ez az elnevezés azon megfigyelésből ered, hogy azok, akik a szellemi betegségek egyik fajtájában, a schizofrenia (dementia praecox)-ban szenvednek, ezen jellemcsoporthoz tartozók soraiból kerülnek ki. Azon tulajdonságokat, amelyek a cirkuler (mániás-depresszív pszichózisban szenvedő) egyén beteg szellemében túlerős mértékben és akadálytalanul kifejezésre jutnak, újra viszontlátjuk a zyklothim-csoportba tartozó egészséges és normális embereknél; a második betegcsoport jellegzetességeit ugyancsak megtaláljuk szellemileg egészséges schizothimeknél, de ott a normális határai között maradnak meg. Azon embereket, akiknek szellemi állapota az egészséges és a beteges közötti (igen széles!) határon mozog, ha azok az első csoporthoz tartoznak, *Kretschmer* zykloidnak, ha pedig a második csoporthoz tartoznak, schizoidnak nevezte el. (Ezen elnevezéseket mások a teljesen egészséges zyklothimek és schizothimekre vonatkoztatva is használják. Kezdetben sokan azon szemrehányással illették *Kretschmert*, hogy vizsgálódásaiban túlságosan a pszichiáter álláspontjából indul ki. Eltekintve azon kérdéstől, hogy ezen aggály indokolt-e avagy sem, jogosnak ma már egyáltalán nem mondható. Hiszen *Van der Horst* vizsgálódásai és *Kretschmer*-nek újabb, egészséges embereken folytatott kutatásai, valamint egyéb tudósok véleményei is meggyőző módon bizonyítják, hogy zyklothim-schizothim megkülönböztetés (az ezekkel kapcsolatos testalkattal egyetemben) az egészséges emberre vonatkozólag is érvényes.

tartoznak. (E kifejezés a görög kebel és hasítás szavak kapcsolatából alakult.)

Ebben a csoportban *Kretschmer* a következő típusokat különbözteti meg: 1. Az előkelő finomérzésűeket, akik sokat foglalkoznak saját személyiségükkel és gyakran túlzott módon ápolják azt, ismerik és állandóan megfigyelik saját lelki életük finomságait a jó vagy rossz hangulattal szemben a legfinomabb érzékenységgel rendelkeznek, embertársaikkal való érintkezésükben igen könnyen sértődnek meg, ellenben egynéhány közelálló iránt a legbensőségesebb és leggyengédebb érzelmekkel viseltetnek, miközben mégis, mindig még azokkal szemben is, akikhez a legszorosabb kapcsok fűzik, bizonyos, bár alig észrevehető, de mégis lényeges távolságban tartják magukat. Ez az arisztokrata típusa, legszebb megnyilatkozásában, az igazi, úgy születésére, mint lelki felfogására nézve nemes embernek a típusa. 2. A világtól elfordult idealisták. 3. A hideg uralkodótermészetek és egoisták. 4. A szárazak és lelkileg bénák (a kiszáradt hivatalnok típusa).

Míg a zykhlohim egyén jellegzetessége viszonylag egyszerű, nem komplikált, lényében könnyen megtalálható, addig a schizothimnél — amint már a név is mutatja — ez épen komplikáltságában rejlik. A schizothim ember ellentétben áll önmagával. A kedélye, szíve, teljesen ellentétes irányú érzelmek között oszlik meg és ennek következtében úgy látszik, mintha két ember lakoznék benne, mintha két lélek harcolna egymással a keblében — a „deux hommes en moi” . . . (L'un tout esprit et tout céleste... Et l'autre par son poids funeste, Me tient vers la terre penché), amint azt *Racine*-nk („Cantiques spirituels”) vagy *Wieland*-nál „Zwei Seelen ach, ich fühl' es zu gewiss, bekämpfen sich in meiner Brust, mit gleicher Kraft” („Die Wahl des Herkules”), vagy ama bizonyos Fawfs-ídezetben vagy a világirodalom számos más helyén láthatjuk.

Ez a belső széthúzás, ez az önmagával való állandó küzdelem, ami miatt a schizothim ember — és a környe-

zete! — annál inkább szenved, minél finomabb lelki életet él, már eleve is bizonyos ellentétbe hozza őt a külvilággal (ami különösen erősen mutatkozik a művészeknél, akik sok esetben éhez a csoporthoz tartoznak). Az ilyen ember egyrészt a külvilág fölött állónak érzi magát, másrészt pedig mégis érzékeny, sőt többé-kevésbé túlérzékeny a benyomások iránt (gyakran azon benyomások iránt is, amelyet ő gyakorol másokra). Ez az egyik oka annak, hogy a schizothim emberrel való érintkezés mindkét félre nézve elég nehéz — mindenesetre azonban távolról sem könnyű. A többi okot, az olvasó minden különösebb fáradtság nélkül levezetheti az eddigiekből.

Ellenben a zyklothim és a schizothim jellemekről szóló fejtegetéseinket még ki kell egészítenünk különösen a nőknél előforduló egyes sajátságokra vonatkozólag.

Elérkezettnek tartom azonban az időt, hogy előbb azokkal a testformákkal foglalkozzunk, melyek alapján úgy az egyik, mint a másik jellemcsoport felismerhetővé válik.

Mielőtt eljutottunk a jellemek csoportosításához, teoretikus szemlélődéseink azon következtetéshez vezettek, hogy a mai tudományos megismerés teljesen feljogosít arra, hogy a testalkat és a jellem közötti kölcsönös összefüggések fennállását bebizonyítottunk vegyük. De itt is, mint már annyi más esetben, a művészi megismerés és az örökké változó, de mégis mindig egyforma mindennapi élet tapasztalatai, amelyek a népnelvben nyilvánulnak meg, nem várták meg a tudomány engedélyét arra vonatkozólag, hogy kinyilatkoztassák, miszerint bizonyos jellemek és bizonyos testalkat összefüggésben vannak egymással. Ennek igazolására jónéhány közmondást és egész tömeg szólásmondást, valamint költői idézet hozhatnék fel. Tartjuk azonban magunkat ahoz, amit megláthatunk.

Mialatt pillantásom a könyvek egész tömegén szalad át, tekintetem szinte véletlenül a halhatatlan Don Quichotte egy illusztrált holland kiadására esik. (Pieter de Hondt's, Hage 1746.) A kóbor lovag és csatlósa, prototípusai az extrem-schizothim és az erősen zyklothim embernek —

hogyan ábrázolja őket a rajzolóművész? Úgy, mintahogy *Cervantes* fantáziájában éltek: hosszú és soványnak, illetőleg alacsonyok és kövérnek.

Pillantásom tovább száll és megpihen Molière egyik művének színes rajzokkal díszített kiadásán. (Laplace, Sanchez & Cie., Paris 1875.) Lapozgatok e könyvben, ott találok a hasonló nevű vígjáték első oldalán Don Juan kép-mását és valamivel tovább egy másikat, amely a „Tudós nők” férjét és atyját, *Chrysale-t* ábrázolja a következő felírással: J'aime fort le repos, la paix et la douceur. (Nagyon kedvelem a nyugalmat, a békét és a szelídséget.) Vájjon milyen alakban látja a művész (akinek valószínűleg fogalma sem volt tudományos pszichológiáról — akit kizárólag intuíciója és élettapasztalatai vezettek a képzeltek emberek ábrázolásánál), például a tipikusan schizothim Don Jüant? Aránylag magas termetű, karcsú embernek, leeső vállakkal, prononszirozott orral és kissé szegletes profillal. (2. ábra.) És a zyklothim *Chrysale-t*⁶²⁾ aki mindenekelőtt szereti a nyugalmat és békéjét? Kedélyesen kövér, alacsony, nyomott embernek, kerek-ovális arccal. Ennyit bevezetésül.

Ha most hozzáfogunk a dolgok részletes vizsgálatához, úgy elsősorban megint csak azon tudományos adatokra kell gondolnunk, amelyeket *Kretschmer*, *Van der Horst* és mások statisztikai vizsgálódások, pontos mérések és pszichológiai kísérletek segítségével szereztek meg. Nagy kísértésben is vagyok, hogy egyetmást elmondjak ezekről. De nem szabad engednem a kísértésnek, valamint azon vágyamnak sem, hogy kisebb történelmi áttekintést iktassak közbe.

Mindez nem volna összhangban azon előbb elfogadott alapelvvel, hogy a továbbiakban csak praktikus megfontolásokra és eredményekre fogunk szorítkozni. Ezen alap-

⁶²⁾ Molière természetesen úgy ábrázolta színpadi figuráit, ahogy azok a publikumra — az ő publikumára — való hatásuk szempontjából neki éppen megfelelnek. Ezért az itt említett két típus a mi magyarázataink szempontjából csak oly értelemben tekinthetők típusoknak, hogy *én* tekintem őket olyanoknak.

elv mellett annál is inkább ki kell tartanom, mert előadásom ezen részét nem szándékozom túl hosszúra nyújtani.

Térjünk tehát rá a kutatások pozitív eredményeinek a közlésére, anélkül, hogy leírnám az utat, amelyen azokat elérték.

A zyklotim jellem testalkatbeli korellációja *a pyknikus testalkat*.

A pyknikus testalkatot alacsony, nyomott, lekerekített formák és viszonylag rövid végtagok jellemzik. A koponya formája is rendszerint többé-kevésbé gömbölyű, a homlok és hátsó koponya közötti távolság csak kevéssel nagyobb, mint annak egész szélessége, a hátsó koponya egyenletes és könnyű domborulattal olvad bele a nyakba. Idősebb egyéneknél még az állból kiinduló könnyen hajlott vonalat is észlelhetünk, amely a gégefő környékéig terjed, ez a vonal nagyban hozzájárul ahhoz, hogy az egész fej kereknek látszik. Azon emberek, akik éhez a típushoz tartoznak, jóltápláltaknak, illetőleg nehézkeseknek látszanak, és többnyire friss arcszínük van. A csontrendszerük finoman felépített, ami még akkor is felismerhető, há vastag zsírréteggel rendelkeznek — különösen felismerhető ez a koponyán, az arcon, mindenekelőtt azonban a rövid és széles, de finoman megformált kézen, még pedig főleg a gracilis csuklón. A pyknikus testalkattal együtt jár a hajlamosság a zsírképződésre, amely leginkább az arcon, a nyakon, a hason és csípőkön mutatkozik. A tipikusan pyknikus testalkatú ember tehát nemcsak alacsony, hanem kövér is, ami a nyomottság benyomását növeli. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy a pyknikus típushoz tartozó fiatalembereknél — ami ebben az esetben a 30 vagy 35 évnél fiatalabb embereket jellemzi — vagy azoknál, akik sok izommunkát végeznek, ez a zsírlerakódás gyakran hiányzik.

Ilyenkor tehát, ha a testalkat nem is kifejezetten rövid, úgy olyképen szerezhethetjük meg annak bizonyosságát, vagy annak feltételezését, hogy a szóbanforgó egyénéhez

a csoporthoz tartozik, hogy megvizsgáljuk az általános benyomást, amelyet az illető ránk gyakorol. Ezzel kapcsolatban azonban meg kell vizsgálnunk a csontalkata milyenségét, a nyak többé-kevésbé kifejezett rövidegét és az arc formáját is.

* *

A schizothim jellem együtt jár a *leptosom testalkattal*, melyet általában így jellemezhetünk: hosszú és keskeny.

Ezek az emberek többnyire karcsúak és soványak, hosszúnyakúak, keskeny arcúak, orruk szabályszerint jó>de élesen formált. Profiljuk élesszögű (vagyis előreugró, szegletes, abban az értelemben, hogy az elülső határvonal, amelyet az orr hegyétől számítunk, felfelé és lefelé visszafelé fut, előlről nézve pedig tojásdad alakot mutat. A karok és lábak még az egész test hosszához viszonyítva is hosszúak, és hosszú, nem hegyes ujjakkal végződnek. Kezek és lábak kékesvörös színeződésre hajlamosak; ezzel szemben a bőrszín rendszerint többé-kevésbé halvány.

A leptosom testalkat két végletet köt össze és sokszor e végletek keverékének is kell azt tekintenünk. Ez a két véglet az *asthenikus* és az *atléta**) testalkat. Ezeknek jórészt közös ismertetőjelei és korrelációi vannak a schizothemiával, azonban — hiszen itt végletek egyesülnek! — egymástól erősen különböznek, ami egyébként már az elnevezésükből is kitűnik.

Az asthenikusan felépített embernek a vállai keskenyek és csapottak, az atléta természeténél szélesek, vízszintesek és terjedelmesek, a mellkas az elsőnél hosszú és beesett, az utóbbinál pedig széles és domború, az asthenikus gerincoszlopa a nyaki részen előre hajlik, míg a lapocka hátraugrik, az atléta testalkat viszont egyenes hátú. Az egyik típus hosszú, csontos ujjai erős ellentétben állanak a másik feltűnően nagy, széles kezével és esetlen ujaival. Ezirányban az atléta természet feltűnő ismertetőjeleként

*) Asthenikus = erőtlen; atléta = erőtlől duzzadó.

még meg kell említenünk az egész csontrendszer durva felépítését.

Az asthenikus testalkatúaknál — *ezek* tulajdonképen az igazi leptosómok — rögtön feltűnik az élesszögű profil és a megnyúlt hátsókoponya, amely ismertetőjelek az atléta típusnál nincsenek meg. Ennél viszont a fej nagysága, különösen a középarc magassága (középarc: az orrgyökértől a szájnylásig terjedő távolság), valamint az orr hosszúsága és szélessége a szembetűnő. A koponya felépítésének eme különbözősége folytán a frontális körvonalak az atléta típusnál a hosszúkás, míg az asthenikusnál a kissé megrövidített tojás formáját mutatják.

Az úgynevezett „kevert” leptosomoknál ez az alak a hosszúkás és megrövidített között váltakozik.

* *

A habitus asthenicus — az asthenikus alak és az asthenikus testtartás együttvéve — különösen a kifejezetten markáns esetekben, a férfinél bizonyos betegsége, vagy legalább is arra való hajlamra enged következtetni. (V. ö. a habitus phtisicus-sal.) A nőnél ez még fokozottabb mértékben áll fenn, mert nála nemcsak a (különösen a tüdő-) tuberkulózisra való hajlamosság van meg, mint az azonos típusú férfinél, hanem a hasi szervek rendelkezései is igen gyakoriak. (Ezek a zavarok állhatnak általános bélsülyedésből, vagy a nemi szervek nem teljes kifejlődéséből, annak összes következményeivel egyetemben.)

Az atléta testalkatot a férfinél normálisnak mondhatjuk. Ezzel nem akarom azt mondani, hogy a férfit csak akkor tekinthetjük normális alakúnak, ha atléta termettel bír, a (jófelépített) pyknikus férfi testalkata is normálisnak nevezhető és ezen két típus keverékei szintén.

Tehát a férfinél még a kifejezetten atléta testalkat sem alapszik abnormális növekedésen, vagy más irányú hibás hajlamokon — feltéve, hogy többi testrészei nagyjából proporcionáltak.

Gyakran akadnak azonban az ezen típushoz tartozó, vagy ahhoz közelállónak látszó férfiak között oly egyének,

akiknél, akár a túlságos zsírképződésre való hajlamoságuk következtében, akár pedig más okból, a hormonális rendszerük funkciójának tökéletlen egyensúlyára következethetünk. Ez esetben a hiba többnyire abban rejlik, hogy a nemi mirigyek túlkeves belső szekretumot választanak ki, míg a hypophysis (az agyfüggelék) e tekintetben túlságosan tevékeny. Világos, hogy a konstitucionális egyensúly ilyen zavarai a jellemben is kifejezésre juthatnak.

Ami a nőt illeti — kétségkívül vannak atlétika asszonyok is —, kikenél semmiféle irányban nem mutatható ki zavar és akiket ezért e tekintetben teljesen normálisaknak nevezhetünk. Azonban, ha a kifejezetten atléta típus vizsgálgatásánál a testi és pszichikai egyéni sajátosságokat (különösen a test és psziché kölcsönös hatásait) kellőleg megfigyeljük, úgy azt látjuk, hogy olyan asszonyokkal, kiket e tekintetben normálisaknak nevezhetünk, aránylag ritkán találkozunk. Az ilyen esetekben a férfias elemek majdnem mindig könnyen kimutathatók, sőt gyakran ezembetűnőek.

A nőorvos a megmondhatója annak, hogy az ezen típushoz tartozó nőknél hányszor találkozhatunk a nemi funkciók azon zavaraival, amelyeket a belső genitálék nem kellő mértékben való fejlettsége, illetőleg a petefészek túl kis mértékű működése okoz. Az atlétikusan felépített nőnél, még kevésbé jellegzetes esetekben is, a „férfiaság” bizonyos jelei mindig könnyen kimutathatók. Általában véve tehát az atlétikus ismertető jeleket a nőnél nem tekinthetjük normálisaknak — vagyis a tipikus női jelleghez tartozóknak.

* *

Pillanatig sem kételkedem, hogy aki az embereket testalkatuk szempontjából összehasonlítja, az arra a következtetésre jut, hogy bár az „alapvető” típuskülömb-ségek világosak is, számos esetben azonban a testalkat sajátosságai nem annyira szembeötlők, hogy ezen az alapon azonnal megállapíthassuk azt a kategóriát, amelybe az illető testalkat tartozik. A valóságban ugyanis távolról

sem lehet minden embert minden további nélkül a pyknikusok, vagy leptosomok főcsoportjába besorozni — sokat egyáltalán nem tudunk rubrikálni, vagy csak nagyon pontos vizsgáldás után.

Ennek oka igen sokféle lehet. Először is a pyknikus testalkat karakterisztikumai — mint már fejtegetéseim elején is kijelentettem — gyakran csak előrehaladott korban lépnek fel kifejezetten.⁶³⁾ Vannak továbbá organikus sajátságok — nem ritkán egészségi zavarok (például a tüdő, a szív, a vese stb. zavarai), amelyeket itt közelebb-ről nem tárgyalhatunk, de amelyek alkalmasak arra, hogy a testalkat specifikus sajátosságait elrejtse és a jellemet is befolyásolják.

Ismerünk végül oly csekélyszámú embercsoportot is, amelynek külseje oly jellegzetes sajátságokat tüntet fel, melyek a hormonális rendszerük bizonyos zavarai következtében állottak elő: *Kretschmer* ezeket főtípusaitól való megkülönböztetésük szempontjából dysplastikus típusoknak nevezi (óriási termetűség, kretinizmus, eunuchoidizmus, infantilizmus stb.). Itt meg kell jegyeznünk, hogy ezek, ha az illető zavar kevésbé jelentékeny, lassanként beleolvadnak a rokon főtípusba, ennek következtében azok a testi vagy lelki sajátosságok, amelyeket ilyesfajta könnyebb zavarok okoznak, épen a *házasság szempontjából lehetnek fontosak*. Fontos továbbá az is, hogy egyes ilyen esetekben a konstitúció és ezzel a testforma és a jellem is, orvosi kezelés, vagy sebészi beavatkozás folytán változtatható.⁶⁴⁾

Vannak még, mindenesetre nem nagyon gyakran előforduló típusok is, amelyeket *Kretschmer* maga nem emelt

⁶³⁾ Asszonyoknál gyakran a házasság vagy a terhesség után, amin szintén nem csodálkozhatunk, hiszen tudjuk, hogy a női test sok esetben csak a rendszeres nemi érintkezés vagy pedig különösképpen a terhesség és a gyermekágy befolyása alatt virágzik ki teljesen. (A hormonális rendszer változásainak a befolyása a jellemre is nagyfontosságú lehet.)

⁶⁴⁾ Petefészekszövet átültetése; pajzsmirigy kezelés stb. v. ő. az első kötetben *Steinach* és *Voronoff* operációról mondottakkal.

ki különösebben, amelyeket azonban néhány követője számon tart. Ezek a melléktípusok — ha lehet őket így neveznem — annyiban fontosak, hogy könnyen összecserélhetjük őket valamely főtípussal, bár az ilyen ember jelleme az illető főcsoporthoz tartozó jellemektől lényegesebb pontokban eltér. Így különbözteti meg például *J. Susman Galant* („Arohiv für Frauenkunde und Konstitutionsforschung”, XII. kötet, 1. és 2. füzet, Leipzig, Kabitzsch 1926) a nő *stenoplastikus* konstitúciós típusát az *asthenikustól* és a (3. füzetben) az *euryplastikus^{eli}* az *atlétikustól*. A jellem szempontjából a *stenoplastikus* nőt, az *asthenikussal* szemben az életkedv és legyőzhetetlen energia jellemzi, amely épúgy csinálhat belőle szeretetreméltó, napsugaras, életvidám, dolgos, társaságot kedvelő asszonyt, mint a legveszedelmesebb Xantippét. Az *asthenika* ismérvei viszont: megcsökkent hatóképesség, megnövekedett ingerlékenység, habozás, aggodalmaskodás, hajlamosság arra, hogy mindig a saját énjével foglalkozzék, belső széthúzás, akaratgyengeség, apátia és nyomottság érzete.

Susman Galant *euryplastikus* típusa megfelel az átlagosan inneni erős, de nem beteges zsírképzőménnyel bíró atlétikus nő típusának, amelynél azonban az utóbbi típusnál előforduló férfias vonások, úgy testi, mint lelki értelemben, hiányzanak. Az ezen melléktípushoz tartozó nők *igazi* nők és jó asszonyok, rendszerint vidám természetűek, az élet nem nagyon nehéz nekik és jól megférnek környezetükkel, azonban úgy kedélyhullámzásaik megnyilvánulásaiban, mint mozdulataikban is bizonyos nehézkes tunyaságot tapasztalunk, amely arra indítja az író, hogy „elefánttermészetről” beszéljen.

Nem tehetek róla, én ezekben a típusokban (még akkor is, ha tudom, hogy ezáltal ellenkezésbe jutok a szerzővel)

^{β5)} Eiros = széles, kövér. Ebből is láthatjuk, hogy még mindig mily sok alkalom nyílik a konstitúciótanban félreértésekre és fogalomösszezavarásokra, ha valamely műben ezt a szót használják a *pyknikus* típus megjelölésére. (Bunack.)

nem tudok mást látni, mint átmeneti — vagy kevert — típusokat az asthenikus és pyknikus, illetőleg az atlétikus és pyknikus típusok között — és ez egyformán érvényes úgy külső megjelenés, valamint a pszichikai konstitúcióra vonatkozólag is. Ehhez a felfogáshoz nemcsak maguknak a Galant-féle dolgozatoknak áttanulmányozása, hanem az ezen átmeneti csoportokhoz tartozó jónéhány embernek megfigyelése folytán jutottam el.

Egészen természetes, hogy a főcsoportok között számos átmenetnek kell léteznie. A konstitúciót főként az öröklött faktorok határozzák meg, igen gyakori az oly egyedek keresztezése, akik különböző csoportokhoz tartoznak, maga a természet a normalizálásra, sőt bizonyos tekintetben az átlagosításra törekszik és mindenestre megkísérli az extremitások kiegyenlítését, csodálkozhatunk-e tehát, hogy a kevert típusok gyakoriak? — Azonban ugyancsak a dolgok lényegében rejlik az a tény is, hogy a nivellálási elv mellett és ellenére is, a természet főtörekvése arra irányul, hogy az egyes típusok továbbra is megmaradjanak. (Vessük össze az átöröklés kutatásainak eredményeit az előbb említett értekezésekben.) így láthatjuk azután az átmeneti, vagy kevert formák mellett majdnem mindég az egyik vagy másik főcsoport ismertető jeleit, más szavakkal: az esetek legnagyobb részében mégis csak az öröklött tényezők azok, amelyek előtérben állnak és a határozottabb típust ezek alakítják ki.

A pyknikus és leptosom közötti keveréktípusok azonban nemcsak a *Susman Galant* fentebbi, mellék- vagy átmeneti típusai esetében, hanem máskor is, nehézségeket okoznak a testalkat diagnózisánál. Ilyen nehézség például, ha a pyknikus és leptosom közötti keverékformákkal mint átlagtípussal találkozunk (mely tehát bizonyos értelemben mint „ideális” testalkat áll előttünk), vagy amikor például valamely testalkat meghatározásánál az egyik főcsoport határozott ismertetőjelei mellett, a másik főcsoport egy-két főjellegzetességét megtaláljuk. Az eddigiekben már volt alkalmam a keveréktípusok ezen két

formájára figyelmeztetni és fel is említettem, hogy különösen az utóbbi, a művészetben igen gyakran fordul elő. Magától értetődő, hogy a testalkat megítélését az egyes betegségek, például rachitis folytán előállott megcsontítások igen megnehezítik. A teljesség kedvéért meg kell még azt a befolyást is említenem, amit a „faj” gyakorol a testalkatra, mert a testforma megítélésénél ez a befolyás is nehézségeket támaszthat.

Végül pedig az ily kérdésekben járatlan embert a divat is tévútra vezetheti. Ha ugyanis, mint Botticelli idejében, és mint manapság is, az uralkodó divatnak az asthenikus testalkat felel meg, akkor az emberek nemcsak minden erejükkel azon lesznek, hogy minél hosszabbaknak tűnjenek fel, és testüket oly sovánnyá tegyék, amennyire csak lehet, hanem magukra veszik még az asthenikus testtartást is. A színpadon például gyakran láthatjuk, hogy jóalakú, tipikusan pyknikus asszony, ha zyklothim személyt akar alakítani, férfias modort ölt magára és oly asthenikus pózokat használ, amelyekről rögtön láthatjuk, hogy ez a színésznő tényleg tudja, mi a divat, de fogalma sínes a jellemek ábrázolásáról. Aki pedig némi betekintést nyert ezen dolgokba, aligha álja meg maliciózus mosoly nélkül, ha megfigyeli, hogy hány egészséges pyknikus-zyklothim leány játssza férfitársaságban az asthenikát — amivel természetesen azt éri el, hogy a vele való házassági kapcsolat következményeit lényegesen rosszabb színben tünteti fel a férfi előtt, mint amilyen.

Számos körülmény van tehát, amelyek a testalkat valószínűségi diagnózisát befolyásolják. Egyebekben pedig *tudományos* diagnózisról a meztelen test pontos megvizsgálása és mérése nélkül szó sem lehet.

A gyakorlott ember azonban az esetek nagy számában a meztelen test megvizsgálása nélkül is képes lesz az embertársai testalkati típusáról helyes ítéletet formálni. Akinek nyitva van a szeme, az nagyon hamar meg tudja különböztetni, hogy vájjon pyknikus vagy asthenikus,

atlétikus testalkat áll-e előtte, vagy pedig a nem ezen két extrémításhoz tartozó leptosom alak.

* *

Ebből mindjárt bizonyos lehetőséget is nyerhetünk a jellem általános megítélésére vonatkozólag is. Bár itt nem szabad elfelejtenünk, hogy a kevert vagy átmeneti típusok a jellemsajátosságokban is kifejezésre juthatnak. Hogy csak egyet említsek e sok lehetőség közül, például az olyan pszichikai hajlandóságok, amelyeket zykhlohim örökletes tényezők határoztak meg, együttjárhatnak oly testalkat-béli sajátosságokkal, amelyek schizothim-leptosom ősök örökségéből származnak.

Tulnaggy merészség volna tehát, ha az emberre vonatkozó puszta rátekintés alapján pontos fogalmat formálnánk magunknak az illető jelleméről. Azonban mióta *Kretschmer* és követői a tudományt a fentebb tárgyalt összefüggésekkel gazdagították, mindenesetre ebből az egy rátekintésből is, ha összevetjük a direkt utón nyert benyomásainkkal, sok esetben megtudhatjuk, hogy vájjon schizothim, vagy pedig zykhlohim emberrel állunk-e szemben.

Ha pedig eljutottunk már ennyire, úgy gyakran tulnaggy nehézség nélkül lehetséges lesz direkt benyomásokból és szükség esetén indirekt tapasztalatok alapján, amelyeket más módokon nyerhetünk, messzebbmenő megállapításokat is levonni, vagyis nagy valószínűséggel meghatározni, hogy a „kísérleti személy” a schizothimek, vagy zykhlothimek mely csoportjába tartozik.

* *

Hol keressük tehát hitestársunkat, a pyknikus-zykhlothim konstitúciós csoportban, vagy pedig a leptosom-schizothimek között? Világos, hogy egyesek ezt a kérdést dést fogják most felvetni.

Magától értetődik, hogy ily kérdésre határozott választ adni nem lehet, már csak azért sem, mert tisztán a választó jellemétől függ, hogy mit remél a választástól. Míg az egyik nyugodt életet óhajt a synton, harmonikus

élettárs oldalán, addig a másik előnyben részesíti a gyakran „érdekes”, komplikált emberrel való mozgalmasabb együttélést, akinek a disszonanciák feloldásában segítségére lehet. Az egyik a melodikus allegro moderato szereti, a másik viszont a hangnemben és rhytmusban változatos vivace-t aki váratlan, sőt néhanapján bizarr fordulatok elé állítja. Egyik nem akarja életfeladatát szükségtelen módon megnehezíteni, a másiknak örömet okoz a problémák megoldása.

Azután ne felejtjük el: van, aki a hitvestársánál az erotikus és társasösztöne kielégítése mellett, minden téren, bensőséges és közösség utáni vágyának beteljesülését is keresi, a másik — itt csak az ellentéteségek felsorolására szorítkozom — csak a hiúságát akarja kielégíteni, és pedig abban az értelemben, hogy az asszonnyal pompázni akar.

Szándékosan mondtam itt, hogy a *férfi* akar az asszonnyal pompázni, mert a hiúság kielégítésének ez a módja főként férfiaknál fordul elő — sőt bizonyos országokban és bizonyos körökben igen sok férfinél — míg az eddigiekben nemcsak a férfira, hanem az asszonyra is céloztam.

Az ilyen férfiak tudattalanul, vagy ha tudatosan is, úgy anélkül, hogy eme elhatározásuk horderejét sejténék, a hitvesválasztásnál mindig a schizothim-leptosom nőre vetik szemüket. Ez az úgynevezett „interexuális nő” (amint *Mathes* nevezi ezt a típust), „gyújt és kápráztat” és ha nem áll valamelyik főcsoport szélső szárnyán, továbbá ha a szükséges tulajdonságok felett rendelkezik, akkor úgynevezett „representábilis jelenség” és „érdekes asszony” is lehet. (*Mathes* azért hívja ezt a típust intersexuálisnak, mert a schizothim-leptosom nő lénye nagyrésztben férfias és az e csoporthoz tartozó nők bizonyos tekintetben a férfias tulajdonságokból túlsókkal — a nőiesekből viszont — különösen ami a nemi funkciókat illeti — túlkevéssel rendelkeznek.)

Vizont a pyknikus-zyklothim lányoknál ez sokkal

nehezebben megy, még ha az évek folyamán, a körülmények hatása alatt kényszerítenek is magukat erre.

Ugyanis a pyknikus nőnek természeténél fogva nem fekszik ez a szerep. Az ő tulajdonképeni lényük az, hogy asszonyok legyenek, csak-asszonyok, teljesen asszonyok. A synton pyknikus nő épügy boldoggá tudja tenni a schyzothim mint a zyκλοthim férfit; az a természetük, hogy a férjükről és gyermekeikről való gondoskodásukban találják meg boldogságukat. (Még ha ez a természetük a környezet megváltoztató hatása következtében tényleg, vagy csak látszólag — ez utóbbi a gyakoribb eset — háttérbe is szorul.) A drámai lendület ellenszenves neki. Az étellel járó nehézségeket minden izgalom és idegesség nélkül nem veszi fel súlyosabban, mint amilyenek azok a valóságban, és az élet nagy, valamint apró, egyszerű örömeit is egyformán tudja élvezni.

Nemi életében természetes és nem komplikált, érzései- nek kezdeti (fiziológiai, relatív) hiánya nála hamarosan kiküszöbölhető és a továbbiakban a praktikus erotikában kitűnő tanuló válik belőle és a normális érzésekkel rendelkező férjnek ideális partnernője lesz. Abban a tekintetben se támaszt magas igényeket, ha ezen igények teljesítése, akár ideiglenesen, akár tartósan túlságosan nehéz volna, ezzel szemben örömmel tud férje esetleges nagyobb nemi követelményeihez alkalmazkodni. A legfontosabb azonban az, hogy a pyknikus nő fiziológiai és pszichikai nemi élete között tökéletes harmónia áll fenn.

Ezzel ellentétben, a schizothim-leptosom nőnél gyakran ezirányban is széthúzást látunk és ez a típus gyakran hajlamos az egyik vagy másik extremitásra. Az abnormis nemi hidegség, a nemi telhetetlenség vagy az arra irányuló hajlam, hogy nem normális utón keressen nemi kielégülést, gyakran előfordul nála. A boldog házasság szempontjából súlyos aggodalmat kelt az a körülmény is, ha ez a diszharmonikus kedély állapota az interszexuális

nőt arra ösztönzi, hogy az általa „állatias”-nak nevezett nemi érintkezés kizárásával „magasabb szellemi közösséget” keressen. A sehizothim nő szellemi aspirációi szellemi képességeinek mértékét gyakran túllépi. Ennek következtében nagy mértékben ki van téve a belső és külső konfliktusok bekövetkezésének. A „meg nem értett nő” leginkább ebből a típusból kerül ki.

A pszichoterapeuta tudja, hogy pacienseinek nagy része az interszexuális (valamint a szabályszerű asthenikus) nők csoportjából kerül ki. Jól tudja ezt a nőorvos is, aki a nemi szerveknek az ily nőknél gyakran előforduló anatómiai és funkcionális fejlődési zavarait gyógyítja, valamint azon lokális alhasi fájdalmakat is, amelyek nem egyebek, mint a pszichikai egyensúlynak a genitális szférába átsugárzó zavarai.

A rendelkezésünkre álló hely szűk volta nem engedi, hogy a különböző nőtípusokat behatóbban összehasonlítsuk egymással.

Az eddigiekből körülbelül sejthetjük is, hogy milyen következtetést vonhatunk le az ilyen összehasonlító szemlélődésből. Foglaljuk ezt össze azáltal, hogy a *Mathes* monográfiájából származó előbb megkezdett citátumot most kiegészítjük. „Az interszexuális nő gyújt és kápráztat, a pyknikus pedig melegít.” És tegyük még hozzá *Wilhelm Liepmann-nak* (akinek e tárgyról szóló fejtegetéseit „Gynäkologische Psychotherapie”, 108. és 109. oldal, itt részben követtem) azon megjegyzését is, hogy *Goethe* a sehizothim Charlotte kötelékeiből a zyklothim Christiane karjaiba menekült.

Ezen két típus megítélésénél a hajlam és felfogás különböző lehet, egy azonban bizonyos, a pyknikus synton növel kötött házasságban a férj sokkal könnyebben tudja dolgaikat helyes utón vezetni, mint *egy sehizothim természetű élettárs ez oldalán*.

Ami a férfit illeti, nem szabad azt állítanunk, hogy „a” férfias jellemet csak a schizothimekben találhatják meg, bár igaz, hogy a férfiak túlnyomó nagy részénél ezen

csoport bizonyos jellemvonásait találjuk. A zyklothim férfi is lehet tipikusan és teljesen *férfi*. Hogy pedig valamely férfi férjnek ajánlható-e vagy nem, az általában véve inkább függ a tisztán személyes tulajdonságaitól, mint attól, hogy melyik főcsoportba tartozik. Nem kevésbé tagadhatatlan az a tény is, hogy a synton férfi kevesebb alkalmat szolgáltat — és kevesebb alkalmat is talál házassági konfliktusokra.

*   *

Az általánosításnak mindig megvan a maga hátránya. Azonban mégis elkerülhetetlen, ha a fődolgokban világosan akarunk látni. Ennek előrebocsátása mellett a két főtípus képviselői közt létrejövő házasság kilátásairól a következőket állapíthatjuk meg:

I. A synton férfi és synton nő szabályszerint jól megférnek egymással, különösen ha jellemük, mindennek ellenére is, bizonyos tekintetben különbözik egymástól. Ha ez az eset nem áll fenn, akkor az a veszély fenyeget, hogy meg fogják egymást unni.

II. Bizonyos szempontból „normálisnak” nevezhetjük az olyan házasságot, melyben a nő zyklothim-pyknikus, a férfi pedig schizothim-leptosom. Ez a normálházasság tehát egy úgynevezett ellentétek házassága. Feltéve, hogy különleges káros befolyások nem következnek be, az ilyen házasságnak eugenetikai szempontból jó kilátása van arra, hogy jó átlagutódok származnak belőle, valamint arra is, hogy valami kivételesen értékeset tud produkálni.⁶⁶⁾

Az egyes partnerek boldogságésélyei jóknak mondhatók, feltéve, hogy a kontraszt nem túlságosan erős, más szavakkal, ha a házasfelek mindketten a főcsoportjuk középfekvéséből származnak, úgy az esélyeket még fokozza, ha mindketten jóindulattal vannak egymás iránt és van bennük annyi önuralom, hogy ezt a jóakaratot végre is hajtsák, végül ha nincsenek túlságosan zavaró személyi tulajdonságaik.

⁶⁶⁾ Például Goethe is ilyen házasságból származik.

III. Fordított értelemben vett kontraszt házasság az, amelyben a férfi zyκλοthim és a nő schizothim. Itt már több nehézségre van kilátás, sőt sokszor igen sokra. Ilyen házasságban a férfi türelme, kitartása és önuralma erős teherpróbáknak van kitéve. A férfi synton jelleme egyébként, ha különben a körülmények kedvezőek, legtöbbször meg tudja menteni a helyzetet.

Külön említést érdemelnek még itt az úgynevezett F. M. házasságok, melyeket azért nevezünk így, mert ott a F(eminin) elemek erősebbek, mint a M(asculin) elemek, még pedig oly értelemben, hogy az asszony pszichikai túlsúlyban van a férfi fölött. A zyκλοthim férfi több okból kifolyólag megelégedhetik az ilyen viszonyal. Ilyen ok lehet a kényelmesség, vagy pedig az, hogy az érdeklődése teljesen és állandóan más dolgok felé van irányítva, vagy pedig feleségében épen az anyáskodó lényt keresi és becsüli, továbbá, mert a nőies elem túlságosan kifejlődött benne. A nő is meg lehet ezzel elégedve, ha megfelelő kompenzációt talál ebben mindazért, aminek a hiányát az ilyen esetekben szükségképen éreznie kellene. Ilyenkor a házasság nemcsak jól folytatódik, hanem még boldog is lehet — habár meg kell gondolni, hogy az ilyen házastársi boldogság vizsgálatánál más mértékkel kell mérnünk, mint a „normális”-nál.⁶⁷⁾

Azt a tényt, hogy az F. M. házasságok aránylag nem ritkák és hogy feltűnő gyakran „jól” végződnek, nemcsak azok a kutatók ismerik el, akik nem restelik az ilyen viszonyokat megfigyelni, hanem számos, híres ember között kötött ilyen házasság leírását is ismerjük.⁶⁸⁾

⁶⁷⁾ A konstitucionális faktorok mellett nézetem szerint nagyobb szerep jut az *Én-fejlődés* körülményeinek, mely az Én és a szexualitás közötti viszonyt megszabja. (A fordító.)

⁶⁸⁾ Példának hozom fel *Robert* és *Clara Schumann* igazán boldog házasságát. Ha ugyan nem is állítom, hogy *Clara Schumann* minden tekintetben megfelelt a schizothim-leptosom típus kritériumainak, mégis ő képviselte házasságukban a férfiasabb, kifelé ható elemet, míg a férfi extrémzykloid-természetű volt és inkább nőies, bensőségesebb jellemű. Eléggé ismeretes, hogy *Robert Schumann* arcformája ezen tulajdonságokkal tökéletesen megegyezett. Fele-

Egyébként bizonyos, hogy az ilyen házassági boldogság eléréséhez és fentartásához a kedvező személyes tulajdonságok nem elégségesek, hanem a jellemek bizonyos különleges összehangoltságára is szükség van, még pedig olyan értelemben, hogy a férfiben meglévő nőies elemek túltengését, az asszony több mint közönséges mértékű férfias tulajdonságai, kompenzálják. Természetesen, az is lehetséges, hogy ezen kompenzáló tulajdonságok az egyik félnél csak a házasság folyamán — mint alkalmazkodási jelenség — fejlődnek ki.

IV. Két schizothim házassága. Ez is ideális házasság lehet és az is maradhat. Azonban csak felette kivételesen fordul elő. A prognózisa még a középfekvéshez tartozó személyeknél sem kedvező — nem is beszélve az extrém esetekről! Meg van tehát a jó oldala is annak, hogy az ember, ha különösen csinos mátkapárt lát (mert jól felépített leptosom emberek gyakran csinosak!), többnyire nem arra gondol, hogy milyen rendkívüli fáradságukba fog nekik kerülni, ha házasságukat boldoggá akarják tenni és a boldogságot meg is akarják tartani.

*   *

Az eddigiekből láthattuk, hogy az általános testalkat, amelyen az ember típusát felismerhetjük, bizonyos különböző testrészek sajátosságaiban is kifejezésre jut. Hogy egy-két példát említsünk, utaltam a karok (relatív) hosszúságára vagy rövidségére, a kezek vagy a fej formájára.

Valamint a népnyelv, intuíciója és tapasztalatai alapján, továbbá kiváló szellemeivel egyetértésben, minden időkből feltételezte, hogy az általános testalkat és a jellem között korreláció áll fenn, époly mértékben voltak meggyőződve arról is, hogy bizonyos testrészek

ségének ifjabbkori arcképei távolról sem ilyen jellemzőek. Azonban *Emil Peters* könyvének („Menschengestalt und Charakter”, Volkskraft-Verlag, Konstanz 1923) második kötetében (239. oldal) közölt képe, amely az asszonyt már előrehaladottabb korban ábrázolja, olyan, amelynek még mindig igen szép vonásairól a férfias Jelleg

alakja az emberek tulajdonságaival összefüggésben áll. Ennek következtében már az ókorban is erősen művelték a fiziognómiát, vagyis azt a művészetet, mely a testforma és külső részeinek, nevezetesen pedig az arc (physiognomia) megfigyelése alapján következtetéseket von le az egyes emberek pszichikai tulajdonságaira vonatkozólag.

Bizonyságára elegendő, ha *Sokratest*, *Platont* és *Aristotelest* említjük, akik ezen meggyőződés hívei voltak. Miután ez a tan az évszázadok folyamán különféle módokon mindig csak érvényt tudott szerezni magának, *Lavater* „*Physiognomische Fragmente zur Beförderung der Menschenkenntnis und Menschenliebe*” című munkájának a megjelenése után (Leipzig 1775—1778) egyszerre erősen előtérbe lépett. *Lavater* e téren jelentős megértőkre talált — kezdetben például *Goethe* és barátai is idetartoztak, de gyakran hevesen is támadták. Ma már azt mondhatjuk, hogy természetesen és joggal, hiszen állításainak sokkal inkább az volt az alapja, amit ő maga is intuitív adománynak nevezett, nem pedig a kifogástalan megfigyelések ésszerű felhasználása. Így azután *Lavater* fiziognómiai rendszerét a tudományosan gondolkozó világ az idők folyamán teljesen elhanyagolta.

De érvényben maradt az ősrégi alapgondolat, hogy a psziché bizonyos állapotai, épügy, mint a test bizonyos tulajdonságai, a megegyező arcvonásokban kifejezésre jutnak. Ennek érvényben is kellett maradnia, mert ez újra mindig visszatérő tapasztalati tényeken alapszik. Megmaradt ez a népnél és megmaradt az orvosnál is. *Hypokrates* óta azt a bizonyos látványt, amit haldoklók arcvonásai a beesett halántékkal és erősen előreugró orr- és állsontjokkal nyújtanak, „*faciès hypocraticának*” hívjuk és a „*faciès*” (abdominalis, ovarica stb.) époly ismertek, mint azon betegek tipikus arcvonásai, akik morbus Basodowiiban vagy melanchóliában stb. szenvednek. Még a terhesség, tehát a fiziológiai folyamat is az arcformák és arc kifejezés oly elváltozását hozza

létre, amely legtöbbször igen jellemző és amelyet a tapasztalt ember első pillantásra felismer.

Jónéhány előbbi megjegyzésünk már tovább vitt bennünket a megfigyeléseknek másik, nem kevésbé tág és nem kevésbé termékeny mezejére, tudniillik arra, ahol az emberi kifejezés nem kizárólag az anatómiai formáktól függ, hanem az izmok kifejező mozgásától. Miután megtanultuk, hogy a test és a testrészek alakjában a jellem korrelátumát lássuk, mivel mindkettőt a konstitúció határozza meg, azt is megértettük, hogy a mimika (az arckifejezésnek az izmok működése által előidézett változásai) és a pantomimika (a test kifejező mozgásai) főleg a pszichikai folyamatok szabályszerű visszatükröződését tárják elénk. Úgyannyira, hogy nemcsak az imént említett módon, vagyis a test és a testrészek formáiból, hanem azok kifejező mozgásaiból is, direkt következtetéseket vonhatunk le az emberek jellemtipusára vonatkozólag, vagy legalább is arra nézve, hogy bizonyos jellemvonások és bizonyos kedélyhullámzások megvannak-e bennük vagy sem. Ezzel már sokan és régtől fogva kísérleteztek és ha azon Írásokat nézgetjük, amelyek e tárggyal foglalkoznak, minden bizonnyal jelentékeny nevekkal találkozunk. Ilyenek *Petrus Camper*, *Charles Bell*, *Baumgärtner*, *Morison*, *Carus*, *Darwin*, *Piderit*, *Duchenne*, *Mantegazza* és így tovább. Mindezek ellenére mégis, főként tudományos körökben, nem szoktak ilyesfajta következtetéseknek nagy értéket tulajdonítani. Ennek oka azon kikerülhetetlen reakció, amely bekövetkezett, miután az e téren végzett minden kutatást majdnem a fantasztikum határáig menő túlzott várakozással és örömmel fogadtak. Ezen felfogást megokolja még az a tény is, hogy az akaraterős és gyakorlott emberek mimikai és pantomimikai mozdulataikat nagy mértékben uralmukban tartják, vagy szándékosan úgy el tudják változtatni, hogy gyakran fennforog az a veszély, hogy nem spontán,

hanem szándékosan előidézett kifejezési mozdulatok által oly irányban befolyásolhatnak bennünket, hogy hamis következtetéseket vonunk le.

* *

Azonban mindez nem akadály, hogy azon személyes ismertetőjelek stúdiumából, amelyek az egyes testrészek különböző formáiból élénk tárulnak (vagy tárulhatnak), valamint bizonyos mozdulatok egyéni sajátosságaiából értékes adatokat ne merítsünk jellemkutatásainkhoz.

Ez már csak azért is örvendetes jelenség, mert a karakterológia újjászületése, amelyet most élünk át, újból ezen kutatási ág fokozottabb figyelemreméltatásához vezetett — habár nem szabad elfelejtenünk, hogy éppen egynéhány ilyen speciális stúdiumnál különösen nehéz, számos évszázad szándékos fantáziálásaitól megszabadulni. Ilyen terepen csak a legnagyobb elővigyázattal és tartózkodással kísérhetjük meg az előrejutást és minden fantáziától szigorú kritikával kell távoltartanunk magunkat. Ennélfogva itt is a *tudás-nak* még csak legkezdetén tartunk.

Ezért tehát azon a véleményen vagyok, hogy az emberi jellemre vonatkozó véleményalkotással csak azok foglalkozzanak, akik — eltekintve ezirányu különös tehetségüktől — e téren komoly kutatásokat végeznek és akiknek idevonatkozólag jelentős (kritikailag feldolgozott) tapasztalataik vannak, továbbá akiket nagy felelősségérzet hat át, midőn e speciális tanulmányokra (ilyenek például fiziognómika, chirológia = kéztan — nem tévesztendő össze a chiromantiával = a tenyérből való jóslással) támaszkodó ítéletüket kinyilatkoztatják. Meggyőződésem, hogy azok közül, akik erre hivatottnak érzik magukat — nem is szólok azokról, akik úgy tesznek „mintha...” — csak igen kevés a valódi kiválasztott, továbbá, hogy sok időbe fog még kerülni, amíg ezen segédtudományok annyira az igazi tudomány jellegével fognak bírni, hogy a jellem megítélésénél

komoly segítségünkre lehetnek. Ezért azt hiszem, hogy a hitvestárs megválasztásánál ezen segéd tudományoknak csak a legritkább esetben vehetjük hasznát és a fenti célra való dilettáns igénybevételétől mindenkit nyomatékosan le kell beszélnem.

* *

Másként áll a dolog a grafológiával.

Ez azzal függ össze, mert a kézírás tana oly férfiak alapötletéből fakadt, mint *Adolf Henze*, *J. H. Michon*, *Crépieux-Jamin*, *W. Langenbruch* és *Wilhelm Preger* és oly munkatársakra találtak, mint *Georg Mayer*, *Hans Busse* és *Ludwig Klages*, akik ezt a tudományágat jól megalapozott egészé, valódi tudománnyá, a kifejezési mozdulatok tudományává avattak⁶⁹).

⁶⁹) A grafológia történetének kis áttekintését „Quellen” cím alatt találhatjuk meg *Klages* „Handschrift und Charakter, gemeinverständlicher Abriss der graphologischen Technik” című könyvének végén. (Jon. Ambr. Barth, Leipzig, 8—10. kiadás 1926.) Ezen könyv, mint a cím is mutatja, főként technikai és praktikus kérdésekkel foglalkozik, míg „Ausdrucksbewegung und Gestaltungskraft, Grundlegung der Wissenschaft vom Ausdruck” című könyve (3. és 4. kiadás, 1923. Leipzig, Joh. Ambr. Barth) tisztán tudományos és a grafológiát csak mint a jellemkinyilvánítás általános tanának egy részét említi fel. Az előbbi könyvhöz előtanulmányként ajánlható *Herbert Gerstner* „Lehrbuch der Graphologie” című könyve (Niels-Kampmann-Verlag, Heidelberg), míg utótanulmányként, különösen eme tanulmányoknak a fiatalok írásának sajátosságait illetően, *Minna Becker* ugyanezen vállalat kiadásában megjelent „Graphologie der Kinderschrift” című könyvét. A tudományos kutató számára viszont *Wilhelm Preger* „Zur Psychologie des Schreibens” című már 1895-ben megjelent, de újólag változatlanul második kiadásban közzétett dolgozata nélkülözhetetlen, habár az abban kifejezésre jutó jellemvizsgálatok — mint *Klages* megjegyzi — nem felelnek már meg a tudomány mai álláspontjának. Végül utalok *Kretschmer* „Körperbau und Charakter” című művének eme helyére: „Az affektivitás, illetően az egész személyiség pszichomotorikus felismerése különböző utakon érhető el. A kézírás analízise, akár a *Kräpelin* (drásmérleg), akár a *Klages* (az írásvezetés direkt analízise) által megkezdett utón, még gazdag termést fog hajtani; a testalkat, temperamentum és kézírás közötti összefüggések, ahogyan azok *Harrer* és *Isiin* szerint fennállanak, további segítségével fognak nyújtani a kézírás tipizálásánál.”

Ennek praktikus felhasználása mindenesetre igen nehéz, mert a grafológia nemcsak tudomány, hanem művészet is, más szavakkal: ahhoz, hogy valakinek kézírását eredményesen (vagyis a jellemének helyes megítélésére való kilátással) megfejtsük, nemcsak megtanulható tudásra, hanem tehetségre is szükség van, nemcsak tudományra, hanem megérzésre is, nemcsak a hibátlanul beállított primer agytevékenységre, hanem az ezirányban érzékeny szekundér funkcióra is.

Ezenfelül, mint minden ily természetű tevékenykedésnél, itt is elengedhetetlen előfeltételnek kell megkövetelnünk a teljes megbízhatóságot és az erősen kifejtett felelősségérzetet.

Világos, hogy nincsenek sokan, akik ily szigorú kívánalmaknak eleget tudnak tenni. Nem is csodálkozhatunk azon sem, hogy ezen a téren is elriasztóan nagyszámú kuruzsló élőködik, mert az emberek (a „képzettek” legkevésbé sem kivételek!) mindig könnyen hívők és babonások voltak.

Ha a praktikus grafológia terén uralkodó állapotokról és vitás kérdésekről valamivel többet is meg akarunk tudni és fogalmat akarunk alkotni magunknak azon sokirányú követelményekről, melyeket ez a tudomány az írásszakértők és azok képzettsége elé állít, úgy olvassuk *Klages* értekezését, amely a „Zeitschrift für Menschenkunde”-ban jelent meg „Theorie und Praxis der gerichtlichen Schriftvergleichung” cím alatt. (Külön kiadásban is a Niels-Kampmann kiadóállalatnál.)

Nagyon fontos volna, ha a hivatásos grafológia terén uralkodó anarchiának maguk a kézírás tudósai, esetleg állami segítséggel, véget tudnának vetni, azon célból, hogy az, aki akár a saját maga, akár pedig másvalaki jelleme felől kér felvilágosítást ezen tudománytól, nagyobb bizonyosságra tegyen szert arra vonatkozólag, hogy ezt a felvilágosítást olyan szakértőtől kapta, aki a belé helyezett nagy bizalomra, minden tekintetben méltó is.

Örömmel kell tehát fogadnom azt a tényt, hogy maga *Klages* is egyes kiválasztott férfiakat és nőket kis csoportokban, de széles tudományos alapokon grafológusokká képez ki.

Mindenesetre pedig ajánlatos, hogy azok, akik a grafológia tudományától kérnek felvilágosítást, jól nézzenek körül és ezt a felvilágosítást csak az igazi hivatottaktól kérjék.

A másik oka annak, hogy a kézírásából többet tudhatunk meg valamely ember jelleméről, mint más kifejező mozdulataiból és azok maradandó eredményeiből, abban rejlik, hogy az ember az írás közben végzett természetes mozdulatait, tehát írásának ismertető jeleit minden más mozdulatánál nehezebben (rendszerint pedig egyáltalán nem) tudja oly mértékben megváltoztatni és elferdíteni, hogy ennek következtében a szakértő grafológust akadályozni tudná abban, hogy az ilyen írásból mégis helyes következtetéseket vonjon le az író jellemére vonatkozólag. Az a bizonyítási mód, amelyet a fentemlített „*Handschrift und Charakter*” című könyv IX. fejezetében olvashatunk, ezirányban minden tekintetben meggyőzően hat. Kétségkívül, a kézírás szándékosan is megváltoztatható. Ez azonban nem szünteti meg azt a lehetőséget, hogy sajátosságait mégis fel ne ismerjük és ezeknek a sajátosságoknak a keletkezését és a jellemre vonatkozó további összefüggésüket ne tudnánk az írást szolgáltató jelleméből megmagyarázni.

Ugyanis a grafológia tudományának megvannak a maga módszerei, amelyekkel szerzett írásjeleket az eredetiektől el tudják különíteni. Ezen módszereket vagy akkor veszik igénybe, ha a vonások csak átmenetileg változtak meg (tervszerűen megváltoztatott írás), vagy pedig az esetekben, ha az író eredeti írását tartós változtatásoknak vetette alá (szerzett írásmód).

Magától értetődő, hogy ilyen változtatások is igen fontosak, hiszen meg lehet belőlük állapítani azon pszichikai befolyásokat, amelyek folytán előállottak. Ezenkívül eme kevésből, amit itt e tárgyról elmondottam, világosan ki-

tűnik, hogy a grafológusnak nemcsak néhány sort kell adni, hanem többé-kevésbé terjedelmes írást — és pedig lehetőleg olyant, amelynek keletkezésekor annak írója annyira el volt merülve a tartalomban, hogy közben magára a betűvetés módjára és minőségére nem is gondolt.⁷⁰⁾

Bár a grafológiát lényeges különbségek választják el a karakterológia többi segédtudományától (melyeket — ismétlem — még nem nevezhetünk „tudományokénak!), mégis minden okunk meg van arra, hogy azon tartózkodó álláspontunkat, melyet e segédtudományokkal szemben elfoglalunk, feladjuk. Másrészt a grafológia e segédtudományok nélkül is lehetővé teszi, hogy valakinek írásából nemcsak általános jellemét, hanem a határozott személyi jellegzetességeit is megismerjük. Tehát lehetővé teszi, hogy általa igazolhassuk, vagy megdönthessük azokat a következtetéseinket, melyeket a testalkatból a jellemre vonatkozólag levontunk, sőt ha a testalkatra vonatkozó vizsgálat kétségben hagyott volna bennünket, ezen az utón útmutatásokat nyerhetünk arra vonatkozólag, hogy a kísérleti személy a zylothimiek vagy a schizothimiek főcsoportjához tartozik-e. Vagyis: írásanalízis segítségével sokkal több detailszámba menő adat birtokába juthatunk, amelyeket a másik utón: testalkat — testi konstitúció — lelki konstitúció — jellem — nem

⁷⁰⁾ Ha valamely írást azzal a szándékkal adunk át írásvizsgálatra, hogy írója jelleme felől felvilágosítást kérjünk, szükséges még ezenfelül annak a közlése is, hogy az írás férfi vagy nő kezétől származik-e. Szükségesnek tartom továbbá, hogy az illető körülményeiről még egy-két adatot is közöljünk, például kor, hivatás stb. Ha nem arról van szó, hogy a grafológus képességeit kipróbáljuk, akkor ily közleményeknek nincs semmi akadálya. — Egyáltalán nyomós ok nélkül sohase kérjünk grafológiai felvilágosításokat valakinek a jelleméről. Még kevésbé akkor, ha a grafológus képességeiben nincs elég bizalmunk. Ha pedig ezen képességek felől meg vagyunk győződve (és semmi különös próbáratételről nincs szó), úgy miért ne könnyítenénk meg lehetőség szerint a grafológus feladatát, mert ezáltal csak a magunk kilátásait növeljük arra nézve, hogy helyes felvilágosításokat fogunk kapni?

nyerhetünk el. A grafológiai adatok tehát ki tudják egészíteni a testalkat vizsgálatából nyert adatainkat.

* *

A racionális hitvestársi választásnál tehát annál inkább igénybe fogjuk venni a grafológia segítségét, minél kétségesebbek azok a futólagos benyomásaink, amelyet a számbavett partner jelleméről nyertünk, vagyis mikor a vele való összeköttetés kilátásai nem eléggé világosak.

Nem szükséges itt újra hangsúlyoznom, hogy eme kilátások mérlegeléséhez elsősorban saját jellemünk ismerete szükséges. Nem hagyhatom azonban említés nélkül, hogy a saját kézírásunkról beszerzett analízis, nagyban hozzájárulhat ezen önismeret megszerzéséhez.

Ha a jelölt a kiszemelt jövődöbelije kézírásáról beszerzett szakértői analízisnek igazán hasznát akarja látni, úgy ezt a jelentést gondosan át kell tanulmányoznia és mindkét jellemet *saját* magának gondosan össze keli hasonlítani.

Ezáltal ugyanis nemcsak arra nyer betekintést, hogy a tervbe vett házasság jól fog-e bevalni, hanem ennek a lehetőségét nagyban növeli is, mert az ezúton nyert vagy kimélyített önismerete és leendő partnere lényének ismerete, a házasságban való kölcsönös megértést és alkalmazkodást nagyban elősegítik.

Ezen megfontolásból folyólag tehát nem is érthetek egyet olyan házassági prognózis felállításával, amely a grafológiai praxisban a házasságjelöltek írásainak megfigyélésénél úgyszólván meghonosodott szokássá vált — és amely abban áll, hogy a két kézírásról egyetlen összehasonlító analízist kérnek és egyszersmind arra vonatkozó ítéletet is, hogy a jelöltek illenek-e egymáshoz, vagy sem.

Eltételezve attól, hogy házassági prognózis felállítása még akkor is igen kockázatos és merész dolog, ha sokkal jobban ismerjük mindkét jellemet, mint ahogy azokat az írásfejtés útján valaha is megismerhetjük, véleményem szerint a két kézírás külön analizáltatása sokkal

helyesebb. Mindenesetre kiemelendőnek tartom azután azon jellemtulajdonságokat, amelyek a házasságban nagyobb jelentőségűek (és azon tulajdonságokat is, amelyekről a kérdező különleges felvilágosításokat kér). Ezen két analízishez a grafológus kívánatra még rövid fejtegetést is csatolhat, amelyben a jelöltek jellemait, amennyiben azoknak tulajdonságait a grafológiai vizsgálat megvilágította, nagy vonásokkal egymással szembeállíthatja. A fejtegetésnek az legyen a célja, hogy a jelölteket, illetve annak tanácsadóit (például a szülőket) a vizsgálati jelentések tartalma felől gondolkodóba ejtse, útmutatással szolgáljon nekik a jelentés áttanulmányozásánál. Ha ily értelemben fogjuk fel a dolgot, akkor egyenesen kívánatos is, hogy a grafológustól ily kiegészítő magyarázatot kérjünk. Mindenesetre — legalább is az én véleményem szerint — a célon túlmenő dolognak tartom, ha a grafológus veszi át a házasulandóktól az összehasonlítás, meggondolás és következtetés munkáját és a konklúziót készen találja eléjük.

Ez a rendszer, tudniillik a megbízónak nemcsak az analízis adatait átnyújtani, amelyekből azután önmagának kell a következtetéseket levonnia, hanem magának a végső következtetésnek megszerkesztése, ez a rendszer, mondom, lehet előnyös ott, ahol a vizsgálat célja például az ember alkalmasságának a megállapítása valamely állásra való pályázatnál (bár ilyenkor sem tartom ezt teljesen helyénvalónak). Ahol azonban egyetlen, de az egész további életre olyannyira nagyjelentőségű elhatározásról van szó, a grafológus nem vállalhatja a felelősséget, amelyet nem *kell* és nem is *tud* viselni és a házasulandókat sem szabad mentesítenie attól, hogy elhatározásukért önmaguknak kell a felelősséget viselniük. Ez a felelőségérzet csak segítségükre lehet, mert arra kényszeríti őket, hogy komolyan gondoljanak meg mindent önmaguk.

Ha a két kézírás nem olyanoktól származik, akik még szabadok, hanem házaspár⁷¹⁾, akkor a grafológus természetesen még nagyobb elővigyázattal fogja ezt a záró elmélkedést megfogalmazni. Mert például az írászakértői fejtegetésekben foglalt azon szuggeszció, hogy a házastársak jelleme nem egyeztethető össze, a házastársak kölcsönös magatartására csak igen kedvezőtlenül hathat. Ezért aztán alapvető hibának tartom azt is, ha a két kézírás beküldésénél nem említik meg, hogy azok olyan emberektől származnak, akiket házastársi kötelek kötnek össze. Még azt sem bánom, ha erre valaki azt válaszolja, hogy akkor minden bizonyosan nem fogja megkapni azon teljesen elfogulatlan véleményt, amelyet pedig kapni óhajtott. Ám legyen, de ebben az esetben mondjanak le az összehasonlító záró elmélkedésről. Még helyesebb, ha a két kézírást teljesen elkülönítve küldik be és mindkettőről kimerítő grafológiai analízist kérnek, anélkül, hogy az összefüggéseket felemlítenék.

Egyébként meg vagyok róla győződve, hogy az a grafológus, akinek érzéke és iskolázottsága van a léleknevelés tanának területén, az ilyen házastársi írásanalizáláshoz csatolt végszavaival sok jót is cselekedhetik, olyképen, hogy mindazt, ami a házastársakat egymáshoz kapcsolja, kellő tapintattal előtérbe állítja és még nagyobb tapintattal mutat rá azon pontokra, amelyekben egymást kímélniök, támogatniök és vezetniök kell.

Jól tudom, hogy mindezzel mily nagy követelményeket állítok nemcsak a grafológus tudása és művészete, hanem annak jelleme elé is. De azt is tudom, hogy ilyen messze-menő jelentőségű Ítéletet és tanácsot megint kizárólag csak olyan emberektől szabad kérnünk, akik e magas követelményeknek meg tudnak felelni.

⁷¹⁾ Bár az itt következő kis elmélkedés, ha szisztematikusan veszem a dolgokat, már nem ezen fejezethez tartoznék, hanem a következőhöz, mégis itt közlöm, hogy ezáltal mindaz, amit a házastársaknak a grafológiáról való kapcsolatáról mondani akarok, egy helyütt legyen.

Ezen összefüggések meggondolása után nem mellőzhetem még azt a nyomatékos intelmet, hogy óvakodjunk a könnyelmű grafológiai kérdezősködésektől és ítéletosztásoktól.

Előadásom során az imént meglehetősen könnyedén néhány „komoly szót” is ejtettem. — Ugyanis azon jellem tulajdonságokról beszéltem, „amelyek a házasságban az átlagosnál nagyobb jelentőséggel bírnak”. Tudományos pszichológiai szempontból különféle ellenvetéseket lehetne itt tenni. Ha egy-két ily ellenvetést gyorsan átgondolunk, úgy először is odajutunk, hogy azt kell kérdeznünk, vajjon nem bír-e minden egyes jellemvonás az összes többinek a komplexumában (akár az egyik, akár a másik partner szempontjából) ilyen a közönségesnél nagyobb jelentőséggel. Oly kérdés ez, amely minden bizonynyal igenlő válaszra tarthat számot.

Továbbá azzal is tisztában kell lennünk, hogy a házasságok bizonyos jellemvonásai és a házassági harmónia illetve boldogság közötti összefüggésről semmiféle tudományos adat sem áll rendelkezésünkre és hogy rendkívül sok munkába — tehát igen sok időbe is fog még kerülni, amíg ilyenmő adatok egyáltalán beszerezhetők lesznek.⁷²⁾

És végül: van-e egyáltalán lehetősége annak, hogy bizonyos jellemvonásoknak a házasságra való fontosságát felmérhessük? Vegyünk példának valamely oly tulajdonságot, amely a kézírásban jól kifejezésre juthat, például az alkalmazkodási képességet. Természetes, hogy az olyan ember, aki házasodni készül, ezt a jellemvonást kedvezőnek fogja tekinteni, mert ez a tulajdonság elősegíti az egyetértés fenntartását és csökkenti a konfliktusok számát a házasságban. Azonban az egyik pszichológus, akivel ezen tárgyról élénk levélváltásban voltam, azt szegezte ez ellen, hogy az említett tulajdonság, ha az

⁷²⁾ Reméljük, hogy *Heymans* belátható időn belül meg tudja valósítani azon szándékát, hogy ismert átöröklési körkérdésének anyagát fenti kérdésre vonatkozólag is feldolgozza.

elégge erősen kifejlett, gyakran vezethet ingadozáshoz, állhatatlansághoz és gyengeséghez — amely tulajdonságok bizony egyáltalán nem kedvezőek a házasságban.

Ilyen kérdések fölött igen sokáig vitázhatnak és egész csomó más jellemvonásnak a házasságra vonatkozó értékéről is végeláthatatlan vitákat lehetne folytatni. Mert a jellemvonásokban, relativitásuk mellett is, meg van ama bizonyos ambivalencia, amely a viszonyok és körülmények változásával kapcsolatban különös jelentőségre tesz szert.⁷³⁾ Az ambivalencia szó pontos lefordításának itt van csak igazán jelentősége: kétoldali érvényesség illetve érték.

Ami az egyik embernél kedvező tulajdonság, az a másiknál kedvezőtlennek tűnhetik fel. Amit az egyik ember a másiknál kedvezőnek *vél*, azt a másik az egyiknél (vagy esetleg egy harmadiknál) kedvezőtlennek gondolhatja. Ami jó tulajdonság lehet a hadvezérben, az igen rossz lehet a lelkipásztorban, vagy a nő valamelyik tulajdonsága, amelyet férje szívesen lát, igen ellen-szenves lehet a nő előtt, ha a férjében van meg.

Óvakodni fogok tehát attól, hogy oly sémát állítsak fel, amelyben a férfi és a nő jellemvonásait azon szempontból osztályozzam és rubrikázzam, hogy azok a „házasságra kedvezőek” vagy a „házasságra kedvezőtlenek”.

Még inkább fogok óvakodni attól, hogy azt mondjam: tanácsolom a házasságot az olyan nővel, akinek ilyen, vagy a férfivel, akinek olyan hajlandóságai vannak. — Mert: valamennyi csizmát nem lehet ugyanazon kaptá-fára húzni!

Mіндеz azonban nem zárja ki, hogy hasznosnak ne tartsam, ha mindazok figyelmét, akiknek házastárs-választás céljából grafológiai szakvéleményt kell át-gondolnunk, fel ne hívjam az alatt felsorolt azokra a tulajdonságokra, illetőleg azoknak jelenlétére, hiányára vagy irányára, melyek a kézírásban kifejezésre juthatnak:

⁷³⁾ Magától értetődik, hogy egy jellemvonás értékelése, ha az (mint e fiziológus itt említett példájában) túlzott mértékben van meg, ilyen esetekben mindenekelőtt az ellentétes irányba csap át.

Az erotikus hajlam milyensége és iránya;
 túlnyomóan zykhlothim, vagy túlnyomóan schizothim;
 közösségi érzet és — akarat, jóakarat;
 alkalmazkodó vagy önfejtő;
 főleg aktív vagy inkább passzív;
 önálló vagy támaszra van szüksége, akar-e vezetni
 és képessége van-e hozzá vagy engedelmes;
 a hatalom gyakorlásának a vágya — vagy
 annak elismerése (alávetés),
 hűség (általában véve, nem szexuális értelemben);
 szimpátiáiban változó vagy állandó a vonzalomban;
 megbízható vagy megbízhatatlan;
 életfelfogása a „munkán” vagy „élvezésen” alapul-e;
 szereti-e az életet vagy nem, vidám-e vagy melanchó-
 üára hajló;
 túlnyomóan primer vagy túlnyomóan szekundér
 cerebrális tevékenység,
 egocentrikus vagy altocentrikus, egoista vagy
 altruista, szubjektív vagy objektív gondolkozású,
 túlzott, normális vagy csekély emocionalitása,
 képesség a szuggeszcióra, impulzivitás, affektivitás,
 túlságosan érzékeny, normálisan érző vagy érzéketlen,
 anyáskodási hajlam, ragaszkodás, állhatatos vagy
 állhatatlan,
 agresszív, vagy a nehézségeket kikerüli,
 jellemzilárd vagy jellemgyöngye;
 van-e önuralom vagy nincs,
 egészséges öntudat, önmagának a túlbecsülése,
 vagy az önbizalom hiánya,
 békülékeny vagy engesztelhetetlen, bosszúálló,
 szóváltás után hamar megbékülő vagy sokáig duzzogó,
 kiegyenlített lelkületű vagy kiegyenlítettlen,
 érintkezésben kényelmes vagy terhes,
 egyenletes és jókedvű vagy szeszélyes,
 tapintatos vagy tapintatlan,
 egészséges humor iránti érzék és a könnyed
 öniróniára való hajlam, vagy sértően ironikus
 illetőleg kellemetlenül gúnyos másokkal szemben,

önmagával és sorsával elégedett vagy belsőleg elégedetlen és önmagával ellentmondó,

a továbbiakat röviden felsorolva: szeretetreméltó vagy nyers, illetve durva, sőt brutális is, alárendeltekkel szemben jó vagy kemény, résztvevő és segítségre kész vagy kegyetlen, türelmes vagy türelmetlen, szelíd vagy szigorú és kemény, szerény vagy nagyigényű, elnéző vagy gáncsoskodó, munkás és szorgalmas, vagy lusta, nyugodt vagy heves, illetve hirtelenharagú, ingerlékeny vagy apatikus, takarékos illetve zsugori vagy pazarló, becsületes, őszinte, igazságszerető vagy nem őszinte, hazudozó, bizalmatlan;

azután: vallásosság, az ideális iránti érzék, általános erkölcsi érzék, képzettségi fok, ízlés, a művészettel szembeni beállítottság, különös tehetség, továbbá némiképp össze-vissza felsorolva: alapos — felületes, rendszerető, gondos és gondoskodó, pontos — hanyag, kapkodó, elhamarkodott, ellenállóképes, a dolgoknak nekimenő — bizonytalanul cselekvő, gyöngé, szilárd véleményű — ingadozó, lelkesedő — közömbös, pajtáskodó — magába-zárkózó;

továbbá: felelősségérzet, kötelességérzet, meggondoltság, kitartás, állhatatosság, makacsság, becsvágy, sokoldalúság, iniciativa, kritikai szellem, — vagy ezek ellenkezői;

végül pedig a következő tulajdonságok: irigy, féltékeny (a normális féltékenységen túlmenőleg), túlzottan önző, élvhajhász, hatalmaskodó, önfejű stb.,⁷⁴⁾ ösztönök és szenvedélyek rabja, feltűnő mértékben hajlamos túlkapásokra. — Ezek tehát oly tulajdonságok, amelyek átmenetet alkotnak a tulajdonképeni hibákhoz és beteges állapotokhoz.

Nagyon messzire vezetne, ha a *jellemhibákat* is belevonnók szemlélődéseink körébe, — bármennyire nagy súlyuk is van azoknak a házastársi együttélésben. Ezért csak annak megemléltésére szorítokozom, hogy a grafológia

⁷⁴⁾ Ezeket már előbb is említettük az inkább mindennapos tulajdonságok között; azonban ha túlerős mértékben mutatkoznak, a házasságra rendkívül nagyfontosságúak lehetnek.

azon tekintetben is fontos útbaigazításokat tud adni, hogy vájjon különös figyelmet érdemelnek-e azon jelek, amelyek ideges zavarokra mutatnak (görcsre való hajlamosság, az elnyomás jelei) és főleg, hogy a hisztériás kedélyállapotnak (illetve személyiségnek) igen nagy fontosságot kell-e tulajdonítanunk.

A fentiekben egyáltalán nem törekedtem teljességre és még kevésbé szándékoztam elébevágni azon eredményeknek, amelyeket a jellem és házasság kölcsönös vonatkozásainak tudományos kutatása, az évek során remélhetőleg ki fog mutatni. Ilyesfajta igények tehát az itt adott kis felsorolástól teljesen távolállanak — amint egyáltalán távol áll tőle mindenféle különösebb igény. Tisztán csak útbaigazítást és kezdeményezést óhajtottam nyújtani, amelyek az olvasó töprengéseiben támpontot vagy irányt mutathatnak.

Mégis úgy gondolom, hogy mindez hasznára volt az olvasónak, mert azok a töprengések, amelyekhez fejtegetéseim során el kellett jutniok, mindenesetre fokozott mértékben teszik lehetővé azon házastársi egyetértés elérését és megtartását, amely a tartós boldogság elengedhetetlen előfeltétele.

Függelék a XIII. fejezethez.

Azon célból, hogy fogalma legyen az olvasónak azokról a szolgálatokról, melyeket a grafológia a házasság szempontjából tehet és miképen kell az ilyen analízisnek lennie, mit várhatunk, illetőleg mit nem várhatunk tőle stb., mellékelem a következő kettős analízist, amely a fenti alapelvek szerinti zárószóval van ellátva.

Ezen analízis a müncheni „Graphologisches Institut Cornelius” egyik kiváló munkatársától származik. Az intézet a „Zeitschrift für Menschenkunde” kiadóinak *Dr. Hans von Hattingberg* és *Niels Kampmann* urak barátságos közvetítése folytán — akiknek e helyen is hálás köszönetemet nyilvánítom — késznek mutatkoztak arra, hogy segítségemre legyen.

A következő analízis csak annyiban különbözik a fenti alapelvek szerint készült normálanalízistől, hogy a szerző az én kéresemre még olyan megjegyzéseket is fűzött hozzá, amelyek, termé-

szetesen csak szerény korlátok között, betekintést nyújtanak azon sajátosságok és megfontolások terén, amelyek a grafológust következtetéseihez juttatják.

Analízis.

A férfi — bár nem abszolút kivételes, mégis eléggé sajátos, sokszorú és érdekes természet:

Tehetsége sokoldalú — az összbenyomás határozottan zseniális; époly érzékeny, mint hatásképes és hatásvágyó. Szangvinikus vérmérséklet, elhatározásaiban gyors, a keresztülvitelben kevésbé állhatatos, ötleteiben hirtelen és meglepő, vidám és életszerető, inkább mámszerűen, mint intenzíven érző és átélő ember. Tehát kevésbé kitartó, inkább változó, az emberekkel való érintkezésben is. Igen alkalmazkodóképes, de nem mindig alkalmazkodni akaró, elbűvölő kedvességű ott, ahol szükség van rá, vagy ha épen olyan a szeszélye, de kiméltelen és zsarnoki, midőn úgy érzi, hogy lényének alaptermészetével ellenkeznek, vagy hogy saját előnye forog kockán. Az összniveau általában mégis igen jó; érzéke van minden derekas dolog iránt, amely annál inkább imponál neki, mivel önmagában annak hiányát érzi. Époly mértékben művészi természet, mini praktikus szellem, anélkül azonban, hogy *valóban* művészi vagy gyakorlati ember volna.

Ez a körvonal a keret úgyszólván, amelyet a centrumból kisugárzóan ki kell töltenünk. A centrum — tehát alapkonstitúció — az érzékenységének és hatniakarásának közvetlen egységéből áll. Érzékenysége teljesen valódi és elsősorban mindig a *dolgok* határozzák azt meg. (Később fogjuk látni, hogy mely dolgok.) Bizonyos szépség vagy ennek lehetősége úgyszólván extázisba viszik és ez oldalról majdnem a „misztikum” határáig jut el, de ettől mégis megkülönbözteti azon ugyancsak centrálisán belegyökerezett szűkséglet, hogy az emberekre hasson. Intuícióit nem tudja magában tartani, közölnie kell másokkal, beszédes és szuggesztív szavakkal másokkal megosztania, mi több, hatnia kell másokra. így szigorúan véve sohasem élvez önmagában, hanem belsőleg szellemileg már eleve a mások felfogásába állítja magát be, hogy így hat-hasson azokra. Alapjában tehát a legnagyobb entuziazmust mindig az a dolog ébreszti benne fel, amely mindjárt az expanziónak, a másokra való hatásának lehetőségét is magában foglalja. Emellett különösen szeret lényegtelennek látszó dolgokat nagyszerűségek ábrázolása által felfűjni, vagy fordítva, vagy dolgokat „nagyvonalúan”, mint lappáliákat kezelni. Állandóan át van hatva bizonyos kissé túlzó élénk ellenkezési szellemtől (0)⁷⁵). Képességei meg is felelnek ezen szűkségeiknek; minden megnyilvánulása vala-

milyen nagy, szerves túláradás — nem pedig harmónia nélküli kitérés (1)⁷⁵).

Már az eddigiekből is láthatjuk, hogy az írás szerzője nem túlzott mértékben a kitarítás, a konzekvencia, a munka és az önmaga iránti túlzott szigor embere. Amit alkot, az az első nekifutásban jön létre, rohammal képes hódítani, a meghódítottat azonban már kevésbé tudja megtartani (2)⁷⁵). Geniális első impulzusból alkot, a kivételt szívesen átengedi másoknak. Nincsenek olyan elvei, amelyeket inkonzekvenciák folytán époly gyakran fel ne adna (3). Nem dolgoz, nem szigorú sajátmagával szemben, akadályoknál nem állhatatos (4). De mindennek nem is az ellenkezője. Nem mondhatjuk azt, hogy élete, miután nem a munkára van alapítva, tisztán csak az élvezetnek szolgál. Ezen művészi természetnek, legalább is e tekintetben, más kategóriákra van szüksége. Lénye teljesen és tökéletesen alkotó és midőn mint alkotó tevékenykedik, ez számára munka és gyönyörűség egyaránt (5). Mindez nem akadályozza meg azonban azt, hogy, ha kimondottan szigorú és kemény természettel kerül szembe, az ő természete önmagával szemben kissé engedékenynek, mint férfi kissé puhának, nehéz dolgokkal szemben majdnem felületesnek, mindenesetre könnyelműnek ne legyen mondható, végül igen erősen önvonatkozást, majdnem önzést, állandóan a saját előnyére való törekvést is tapasztalunk nála.

Azonban ez utóbbi vonása sohasem alapszik a tisztán materiális vagy nyers élvhajhászán. Éhez túlságosan átszellemült természetű (6a). Legnagyobb mértékben szereti az érzéki örömet, a szó szorosabb értelmében véve azonban mégis csak kis mértékben érzéki. Legelsősorban a szeme (7) az, amely a világ szépségeit közvetíti számára. Képzőművészet — szép berendezések — színek (8), virágok — természet — bájolják el őt elsősorban. Muzikalitás nincs benne a szó speciális, hanem csak azon értelmében, amennyiben egész lényét bizonyos mértékben muzikálisnak nevezhetjük. Ezzel szemben igen közel áll hozzá a „poétikus”. És ha egyik téren sem művész, tulajdonképpen (9), mégis van benne mindebből valami, így például önmaga — még a megnyilvánulásaiban is — teljesen és tökéletesen poétikus. Azonban épen ily mértékben praktikus ember is.

Ez a „művészszeretet” azonban kevésbé vonatkozik a „*tiszta*” művészetekre: valamivel „*vonatkozásban*” kell ezeknek lenniök. Szükséges, hogy realitásokat érezzenek ujjai és képes is rá, hogy ezen művészeteket, mint realitásokat — tehát praktikus oldalukról — tekintse és értékelje. Egészséges és játszi könnyedséggel működő érzelem, rendkívül praktikus és ideális kombinációs tehetség (10),

⁷⁵) Lásd a 296—297 oldalakon levő magyarázatokat.

elegendő önzés, hogy sohase cselekedjék saját érdeke ellen — mindezek nemcsak született organizátorrá és vállalkozások alapítójává, hanem üzletét tökéletesen értő emberré avatják (11). Nemcsak az önmagához hasonlókra szeret hatni, hanem szereti, ha „alárendeltjei” vannak, hogy parancsolhasson, intézkedhessen és igazgathasson a mindenkori szeszélye vagy szükséglete szerint. Különösen izgatja a különböző szférák összegabalyítása (12) vagy ha, mint kombinátor, dologi téren, legkülönbözőbb oldalairól és a legkülönbözőbb szempontokból összekeverheti a dolgokat és ezen szempontok egymásra való megtermékenyítő hatását láthatja; például az emberekkel szemben való viselkedésének a váltakozása: egyszer alkalmazottat mint művészt, mint önmagához hasonlót kezelni — és a „nekik való hízélgésben” önmagának hízélgéni, másszor pedig magas személyiségeket, ha csak túlzó dölyfösségből is, meglepni vagy akár ellenségeskedésből kifolyólag is, kíméletlenül és önkényesen kezelni (13). A saját előnyére mindég gondosan vigyáz, vagy ellene sohasem cselekszik, — bár ez önmagában véve sohasem mértékadó nála és pazarlásai, ajándékozásai és egyéb következetlenségei által gyakran „nagyvonalúan” meg is sérti. így képes egy és ugyanazon személyt teljesen másképpen kezelni, aszerint, amint az üzleti vagy emberi vonatkozásban áll előtte. Egyszer elbájolóan kedves, majd pedig a legvégsőkig kíméletlen, aszerint, hogy mi a szóbanforgó dolog, vagy milyen a pillanatnyi kedélyhangulata.

Ezen változások ellenére is, alaptermészete meleg, emberi, jó-akarátú, vidám, résztvevő (14) és nem közönséges szellemi és izlésbeli magasságban és kultúrában élő természet (15). Csak épen kimondottan etikai alapon állónak, határozottan kemény, nehéztörűnek és komolynak nem mondható — mindez azonban nagymértékben állítható a *partnernőjéről*.

Az asszony tényleg *mindenben* a férfi ellentétének látszik. Amannak sokoldalúságával, itt kimondott zárkózottság áll szemben, a férfi túlnyomóan *esztétikusan* berendezett jellemével, az époly határozottan *etikus* berendezésű jellem (17). A nő jellemének alapjai kevésbé harmonikus (zyklothim jellegű) konstitúción nyugszanak. A természet hevesességét az époly erős *akarat* korlátozza. Ennek eredménye bizonyosfokú állandó feszültség, állandó készenlét az intenzív érzésre, valamint egy állandó ösztönzés (19) az energikus cselekvésre. Az ilyen természet kevésbé van a pihenésre és élvezésre teremtve. „Élvezetet” csak az okoz neki, ami bizonyos *magasztosságát* is hord magában. Legmagasztosabb pillanatait nem a mámor, hanem a *páthosz* (20) uralja. Az alaphabitus kifelé nem a kedvesség, hanem komolyság és fanyarság (21). Nem érzi magát olyan jól a bőrében, mint férje, gyakran harcban áll önmagával és gyakran látja magát széthúzó (22), sőt néha lemondó kedély állapotban. Sokat követel önmagától, ritkán

elégedett törekvő, munkakedvelő, kitartó, rendszerető. Érzései maradandók (23), vonzalmi nem oly változóak — egész természetete nem is oly szélesen és sokoldalúan megalapozott (24).

Az asszony tökéletesen okosnak mondható, vannak szellemi szükségletei és képességei, amelyek azonban nem annyira a szellemi élvezésre, mint inkább a felfelé való ívelésre irányulnak. Mégis mindkét lábával szilárdan áll a földön (25), a praktikus tevékenységet mindenben a tisztán szellemiek fölé helyezi. Magas felelősségérzetet hordoz magában önmaga és mások irányában és minden bizonnyal megértőbb és segítségre készebb a mások nyomorúságainál, mint a férje (26).

Ezen nagy zárkózottságból, feszültségből és nyomottságból egész csomó más jellemvonás is adódik. Bensőleg különben sem érzi magát maradéktalanul harmonikusnak és boldognak, de a külső körülmények következtében is, fokozottabban sértődékeny. Finomabban, intenzívebben érez, mint férje és nehezebben is viseli el az egyes kellemetlenségeket. Nem tud oly könnyen elfelejteni vagy önmagából kidobni valamit, ami mélyebben belehatolt, másrészt azonban nem oly kicsinyes és nem eléggé gyerekes ahhoz, hogy valamit könnyen rossz néven vegyen és megtoroljon, vagy pláne „duzzogjon”. A lényegeset nagyon megkülönbözteti a lényegtelen-től, az utóbbi dolgokban igen nagyvonalú, hogy azután minden dologban, ami neki lényegesnek tűnik fel, csalhatatlanul és ki-méletlenül kitartson. Nagy mértékben meg is vannak benne az ehhez szükséges tulajdonságok is: kritikai képesség és finom megfigyelési tehetség (27).

Ilyen ellentétesség láttára azt kérdezzük, hogy mi lehetett az, ami ezt a két természetet mégis arra vitte, hogy tartós szövetségre lépjenek egymással? És hogyan fog majd közöttük a házastársi együttélés kialakulni? Ezirányban természetszerűleg óvatosabb ítéletet kell mondanunk, mint az egyes személyek felől. Ugyanis ilyen egész életre szóló elhatározásoknál sokszor igen nagy szerepet játszhatnak külső okok, vagy véletlenek is. Ezenfelül a kombinációs lehetőségek is sokkal számosabbak, semhogy kizárólag a partnerek jelleméből egyértelmű következtetésre juthatnánk. Azonban a mi esetünkben két, annyira kifejezett és épen ellentétességük folytán oly mértékben feltűnő jellemről van szó, hogy ezek együttéléséről mégis több-kevesebb biztonsággal mondhatunk egyet és mást.

Mindenekelőtt igen valószínű, hogy a valamivel idősebb (28) férfi a relative fiatal leányra, zsenialitása, széles látóköre, valamint azon magas ideák folytán, amelyeket a jövőről és az életről általában ébresztett benne, igen erős benyomást gyakorolt. Nagyszerű, szépségekkel és feladatokkal teli élet tárul fel a leány előtt. A másik oldalon, mint ezt fentebb leírtuk, oly férfi ez, akit épen a leány komolysága és derekassága vonz, annál is inkább, mert

eme tulajdonságokkal még erős lelkesedni tudás is társul. Ugyanis a férfinek — mint már említettük — erős érzéke, úgyszólván „ösztone” van minden derekasság iránt, amely annál nagyobb tiszteletet vált ki belőle, minél több önmegtagadás, tetterő és bátorság állanak emögött — csupa oly tulajdonság, amelynek hiányát önmagában érzi és másokon annál inkább csodál. Ez a két, alapjában különböző jellem tehát, mely mindenekelőtt is jól ki egészíti egymást — a későbbi évek során talán kissé gyakorlatias, de mégse „boldogtalan”, hanem az egyetértés és harc minden váltakozása közepette is, dus életet fog élni egymás mellett.

Ami az együttélés tisztán szexuális oldalát illeti, ez egyiknél sem áll az előtérben. A nőnél az önmagában talán ösztönerős természetes hajlam már csak az etikai irányú jellem és az önmegtartóztatásra való hajlamosság folytán is, a háttérbe szorul, anélkül azonban, hogy ez „elnyomásnak” volna nevezhető. A férfinél pedig minden ösztönös erő nagyrészen szublimált alakban, esztétikai élvezésben és társasági szükségletben nyilvánul meg. A szorosabb értelemben vett házastársi hűséget tehát mindkettőnél már eleve is feltételezhetjük, másrészt pedig a férfi erős társasági szükségérzete, sőt erős vonzódása a női — mint a szuggesztívebb — nemhez, szintén nem hordja magában a házastársi hűtlenség csiráit, hanem inkább azon általános, nála domináló szükségleten alapszik, hogy másokra hasson. — Továbbiakat e pontról természetserűleg nem mondhatunk, de az íráspróbákból elég nagy biztossággal még egyebeket is megtudhatunk.

Így például összeütközések gyakran fognak bekövetkezni, valahányszor az asszony megragadja az alkalmat, hogy férjének szemére vesse könnyelműségét, inkonzekvenciáit és pazarlásait. Egyáltalában, a nő mélyen járó jelleme talán hamarosan kiábrándulást fog érezni az eleinte igen nagy becsben tartott férfivel szemben. Mindaddig, míg egyrészt az évek folyamán, talán mindjobban hozzászokik a férfi egyéniségéhez és megtanulja, hogy ne mérje őt a szokásos mértékkel, másrészt pedig, amíg azon érett belátáshoz nem jut el, hogy zavartalan házassági boldogság csak kivételes esetekben létezik.

A férfit pedig a nő viselkedési módja gyakran kellemetlenül fogja érinteni — gyakran úgy fogja érezni, hogy a kényelmében és hanyagságában meg van zavarva, sőt hogy félreismeri és félreért is. Gyakran fog tehát feleségétől eltávolodni és az őt állandóan körülvevő emberáradat felé fordulni, de aztán újra csak észre fogja venni, hogy felesége derekassága és hűsége milyen értékes és talán ezáltal nagyobb mértékben veszi észre a saját gyöngéjét és hiúságát, mint eddig. Ezzel szemben az asszony mindig méríteni fog tudni a férfi látókörének szélességéből és természetes tehetségeinek gazdag tárházából, továbbá erőinek zseniális

egymásrahatását annál inkább csodálhatja, minél inkább megtagadta a természet tőle a tehetség ezen részét.

Mindezek szerint itt oly házasságot láthatunk magunk előtt, amely bár elég gyakori és tipikus abban az irányban, hogy a férfi a hanyagabb (de sokoldalúbb), míg a nő a szigorúbb (bár szűkebb) elem, mégis mindegyik személyiség önmagában véve is nem egészen mindennapos magasságot és sajátosságot reprezentál.

0. ponthoz: A kézírásban különösen a kereszthuzás folytán előállott hegyben és szögben jut kifejezésre, mint a nagy J, F-nél és sok más helyen, de különösen az Ich-nél és Ihen-nél, 2.-ik sor.

1. ponthoz: Erre mutat mindenekelőtt a vonások mindent uraló dinamikája (a kézírás gyorsasága és biztonsága).

Az érzékenységet különösen az „arkadikus” (alól lekerített) írásvezetés, a hatásvágyat a szókezdődések túlságos hangsúlyozottsága juttatja kifejezésre, a dolgok iránti lelkesedést pedig az írás általános telítettsége, ami még a kis betűknél is megvan.

2. ponthoz: Hasonlítsuk össze a szavak erőteljes és lendületes kezdetét azok gyors ellankadásával a vége felé.

3. ponthoz: Ezt már magában véve az írás szabálytalansága is mutatja, különösen a betűk nagyságát és alakját illetően.

4. ponthoz: Ugyanez.

5. ponthoz: Mindenekelőtt a „formaniveau” mutatja ezt, vagyis az írás osszalakjának tovább nem definiálható tulajdonsága, amely az író „niveau”-ját jelzi és amely itt meglehetősen pozitív.

6. ponthoz: A felső hosszabbítások a férfi „felső szellemi emeletének a megformálása messzire felülmúlja az alsó nyúlványok megformálását.

7. ponthoz: A kezdeti lendület és a hajlások többek között grafikus-esztétikus vezérmotívumokat jelképeznek, míg a muzikálítás másképen, mint a szemnek tetszetős szépség formában jutna kifejezésre.

8. ponthoz: Ez és általában az érzéki örömök — főként az írás zamatosságában jut kifejezésre.

9. ponthoz: Ezt láthatjuk a többi, különösen azonban a következő vonásokkal való összehasonlításnál.

10. ponthoz: Az írásban mutatott betűkötés tesz tanúságot e képességről, melyeket az ellentétes és kiegészítő képességek mindig újabb intuíciók irányába befolyásolnak. Ez utóbbiakat a szavak és szórészek gyakori függvényei jelképezik.

11. ponthoz: Az ilyen önzés a betűk hátrafelé való hajlításában nyilatkozik meg, például az u ívében a hetedik sorban; továbbá a nagy betűk cícomás, majdnem önmagába visszatérő dísziben, a lekerekített szókezdetekben, amint azt a 2. és 7. sorban látjuk.

12. *ponthoz:* Több jellemvonás egyesüléséből közvetve következik, mindenekelőtt azonban a grafikai összbnyomásból, mely a kombinációk jellegét világosan magán hordja.

13. *ponthoz:* Ez számos betű kezdeti lendületének önkényességében nyer igazolást, így például a 3., 4., 5. és 6. sor elején.

14. *ponthoz:* V. ő. az I és L betűk kezdeti görbéit! Továbbá az egész írás teltségét (legömbölyítettségét stb.).

15. *ponthoz:* Az írás összbnyomása formaniveau. V. ő. 5. jegyzettel.

17. *ponthoz:* A vertikális komplexumoknak az írásban való túlsúlya. A rendszerességre való tendencia és ennek sikere.

18. *ponthoz:* A kis- és nagybetűk alakja.

19. *ponthoz:* A relativ nagy és váltakozó hosszúságbeli különbségek.

20. *ponthoz:* Aránylag magas kisbetűk (m, u, stb.).

21. *ponthoz:* Több hegyes, mint gömbölyű betű. Egyszerű, disznélküli szókezdet és nagybetűk.

22. *ponthoz:* Helyesség, szűkítettség és rendszertelenség a kisbetűk magasságában, számos nagybetű ügyetlen megformálása. (D az 1. sorban, H a 2. és V a 4. sorban).

23. *ponthoz:* Szűkítettség és erős vonalvezetés az Írásnál!

24. *ponthoz:* Az egyes vonalak szűkös megformálása.

25. *ponthoz:* Az alsó hosszúság inkább nagyobb, mint a felső hosszúság. (Különösen az f a 2., 3. és 4. sorban.)

26. *ponthoz:* Közvetett következtetés!

27. *ponthoz:* V. ő. a finom t-harántvonalakat, különösen a a 3. sorban.

28. *ponthoz:* Korra, nemre és foglalkozásra vonatkozó adatoknak természetesen rendelkezésére kell állnia a grafológusnak.

*Graphologisches Institut Cornelius
München.*

XIV. fejezet.

Belátás és alkalmazkodás.

Ha szándékomban állana, hogy mindazt felemlítsem, ami tanulságosat a filozófia és fiziológia terén, még a nem-specialista író, a tudományos adatok hiánya ellenére is — a házasság és jellem⁷⁶⁾-ről fel tudna sorolni, úgy számos hosszú fejezetet kellene még e tárgynak szentelnem. És ha fejtegetéseim főtémája a „hitestárs ésszerű megválasztása” volna, úgy nemcsak a már eddig elmondottakat kellene még számos helyen kibővítenem és azokat a főleg beteges természetű tulajdonságokat és körülményeket kiemelni és újra vázolni, amelyek a házasságot tiltják, hanem ezenfelül az eugenezisről⁷⁶⁾ szóló többé-kevésbé kimerülő értekezést is közbe kellene iktatnom.

Ha bármelyiket is megtenném és a nagy érdeklődés által, amellyel minden, e tárgykörhöz tartozó kérdés iránt viseltetem, odáig ragadtatnám magamat, hogy a házassággal kapcsolatos további kérdésekkel foglalkozzam, úgy hármas könyvem e második részének is több kötetből kellene állnia. Azok pedig, kikhez leginkább intézem soraimat, nem is olvasnák végig.

Máris félek, hogy néhány gyors (és felületes) olvasóm, aki ezt a könyvet azért vette kezébe, hogy abból tanácsot merítsen a házastársi elhidegülés elleni harcában, egyes előző fejezeteket átugrott, abban a hiszemben, hogy

⁷⁶⁾ Eugenezis: tudományos összesítése mindazon tényezőknek, amelyek az emberi faj megnevesítése szempontjából fontossággal bírnak.

azoknak tartalma az ő számára — aki már visszavonhatatlanul választott — nem bír elég fontossággal.

Aki így gondolkozott, azt meg kell kérnem, hogy pótolja a mulasztottakat és olvassa át figyelmesen még most e fejezeteket, mert bármily valószínűtlenül hangzik is ez a felületes szemlélőnek, a már házasemberek számára ezek még fontosabbak, mint azok számára, akik a választás előtt állanak.

Meg vagyok ugyanis győződve róla, hogy az enyémmel sokkal kimerítőbb és meggyőzőbb fejtegetés sem képes rávenni valakit arra, hogy a házastársa megválasztásánál minden lehetséges tényezőt tényleg tekintetbe is vegyen. Sőt akkor sem képes még csak megközelítőleg sem eleget tenni az értelem valamennyi követelményének, ha olyan okos —mondhatjuk bátran: bölcs —, hogy arra az útra lép, melyet *Hegel* „a házasságra vezető legerkölsőbbnek”⁷⁷⁾ nevezett.

Ha azonban mégis megkísérelné ezt, akkor úgy járhat, mint az az ember, aki jó házat keres, végül azonban, kifáradva a sok szaladgálásban, mégis megmarad a régi rossz lakásában, mert sehol se talál olyan házat, amelynek mind a négy oldala délre néz.

Bármennyire is meg van valaki előzetesen győződve a házassághoz való átmenet jelentőségéről, mégis nagy valószínűsége van annak, hogy életének valamelyik órájában önmaga előtt is be kell vallania: „egy szép napon arra ébredtem, hogy házasságban vagyok.”⁷⁸⁾

⁷⁷⁾ Hegel azt mondta, hogy a házassághoz vezető legerkölsőbb utat az, amidőn először megszületik az elhatározás a házasságra, amelynek a következményeként azután előáll az erre irányuló hajlam, úgy hogy a házasságkötésnél már mindkettő egyesítve van meg. Ezt én nagy élvezettel olvastam, mert ez volt az én esetem is és ez kétségtelenül igen gyakori eset. A népszerű kifejezése ennek az „Auf Freiersfüßen gehen” (ami nem jelenti azt, hogy valaki szerelmes, sem azt, hogy el van jegyezve, hanem csak, hogy éppen ilyen a hangulata és meg van benne a hajlam a házasságra. (*Thomas Mann Keyserling* „Ehebuch”-jában.)

⁷⁸⁾ *Byron* mondta egyszer: „One morning I awoke and found myself famous.” (Egy szép reggel arra ébredtem, hogy híres ember vagyok. Ford.)

Más szavakkal: az ember előtt legtöbbször csak bizonyos idő eltelte után válik világossá — akár fokozatosan, akár pedig hirtelenül, valamely néha önmagában véve jelentéktelen esemény folytán —, hogy a házasság milyen jelentőséggel bír, és egyidejűleg felismeri azt is, hogy a nagy elhatározásnál a géniusza együttműködött-e az értelmével, vagy pedig cserbenhagyta azt. Nagy szerencse, ha ez a kettő együttműködött.

Ebben az esetben nem fenyegeti az a veszély, hogy erőinek nagy részét a házastársi elhidegülés elleni harcra kell fordítania. És legtöbbször hálával fog gondolni az olyan tanácsokra — mint amilyeneket az előző fejezetek, ha nem is mindig *expressis verbis*, tartalmaznak —, amelyek a helyes választásnál segítségére voltak.

De ha valakit házastársa megválasztásánál úgy a géniusza, mint az értelme elhagy és ennek folytán küzdelmet kell folytatnia a házasságában felmerülő nehézségekkel, úgy boldognak nevezhetjük az olyan embert, kinek e küzdelemben segítőtársául szegődik a *tudás*. Az a tudás, melyet később szerzett ugyan meg, mely azonban sohasem készték le teljesen, az a tudás, melyet már a választása *előtt kellett* volna megszereznie és alkalmaznia. E támogatás nélkül az ügye elveszett; *evvel a segítőtárssal* már jó kilátása van a győzelemre és arra, hogy, különösen ha e megismeréshez mindkét házastárs eljutott, a házasságát minden nehézségen át is boldog házassággá fejleszthesse ki. Igaz ugyan, hogy a tudáson és gondolkodáson alapuló belátás csupán jobb *lehetőséget* teremt meg arra, hogy hitvestársunk *megválasztásánál* helyesen jártunk el, azonban idevonatkozó feltétlen biztonságot így sem érhetünk el; a harmonikus házasság elérésére, helyreállítására, vagy megtartására irányuló kísérleteinknél a tudás játssza a lényegesebb szerepet, sőt mi több, ez képezi — legalább bizonyos fokig — a siker biztosítékát is.

Épen ezért állíthattam az imént nyugodtan, hogy azon fejezetek, amelyeket a hitestárs megválasztásának szen-

teltem, nagyobb fontossággal bírnak a már házasemberek részére, mint azok számára, akik még választás előtt állanak.

* *

A belátás, a megismerés az, ami a legtöbb házaspárnál hiányzik, a megismerés hiánya következtében válik annyi házasság boldogtalanná. Előző könyvemben a házasság fiziológiai alapjának — tehát a házastársak erotikus viszonyának — ezt a megismerését szándékoztam nyújtani a férjnek, vagyis annak, akire a természet ezen alapnak kiépítését bízta (és akinek az idevonatkozó ismeretei, valamint azok jelentőségének belátása, a mai társadalmunkban rendszerint igen hiányosak).

Jelen könyvem első részében is ilyen betekintést óhajtottam nyújtani, azon főleg személytelen körülmények és tulajdonságok körébe, amelyek a férfias jelleget a nőiestől elválasztják és ennek folytán a férfi és nő együttélésénél nehézségeket idéznek elő.

Végül pedig ezen második rész eddigi fejezeteinek célja az volt, hogy a házasemberek és azok, akik azzá akarnak lenni, fogalmat alkothassanak maguknak — és így belátásra tehessenek szert — arra vonatkozólag, hogy mi a jelentősége a házasságnak és mely személyi tulajdonságok és körülmények azok, amelyek a házasságot pozitív vagy negatív értelemben befolyásolják. Miután pedig éhez a megismeréshez az olvasó főként a saját átgondolásai eredményeként juthat el, ennél a résznél némileg másképen jártam el, mint eddig.

Betekintés a házasság lényegébe, betekintés a férfi és a nő lényébe, tehát egymáshoz való természetes viszonyukba, betekintés az önmagunk és a mások lényébe.

Ez a betekintés minden tudás nélkül, vagyis tisztán intuíción is alapulhat. És ebben az értelemben létezik primer házassági *tehetség* is. Az sem vonható kétségbe, hogy, általában véve, ez a tehetség a nőknél nagyobb, mint a férfiaknál és a nőnél gyakrabban meg is talál-

ható. Ennek a jelenségnek magyarázata mindazok után, amiket a nő sajátosságairól már elmondottunk, természetes. Nem kevésbé helyálló azonban az is, hogy ez a természetes primer házassági tehetség gyakran hiányzik, vagy pedig nem érvényesülhet, mert a tisztán önző törekvések túlsúlya háttérbe szorítja és legtöbbször teljesen el is nyomja őket. Tény, hogy az ilyesfajta törekvések manapság széles társadalmi rétegek általános életfelfogásává alakult és főleg a nőknél mutatkozó erős előtér benyomulásuk megbénítja az intuitív tehetségnek a házastárs megválasztása terén való érvényesülését. Nem csekély részben ezt a tényt tartom felelősnek azért a házassági krízisért, ami fölött mostanában oly sokat hallunk sóhajtani. Bármint áll is a dolog, ahol ez a tehetség szunnyad, fel kell ébreszteni, ahol hiányzik, ki kell pótolni, más szavakkal: a tudáson és meggondoláson alapuló elismerés ébressze fel, vagy egészítse ki az intuitív belátást, olyképen, hogy az, amit „szekundér tehetségnek” nevezhetnénk, a primer tehetséget megerősítse, vagy annak a helyére lépjen.

Szándékosan választom így szavaimat, mert meg akarom világítani, hogy a tudáson és meggondoláson alapuló belátásnak nem kell állandóan a tudatos tudás jellegét megtartania. Csak az alaphangulatot kell nyújtania, a tudatmelletinek inkább a külsőbb szféráit (vagy ha így akarjuk nevezni — az öntudat alattinak mélyebb rétegeit) kell áthatnia úgy, hogy a belátás mindig érvényben maradjon, anélkül, hogy e célból minden egyes alkalommal és minden irányban ismét tudattá kelljen tömörülnie. Mert bár sokat jelent a tudás, még sem jelent mindent. Az alaphangulat — a belátás —, amelyet a tudás (vagy, ha az elég mély nyomokat hagyott hátra: az egykori tudás) és az átgondolás — az önmegefontolás — útján nyerünk, sokkal nagyobb értékű.

Azonban pontokat, melyek ezen megismerés megszerzésénél fontosak, eddigi fejtegetéseim során már jórészt olyan részletesen megtárgyaltam, vagy legalább is

annyira előtérbe állítottam, hogy céltalannak tartom ugyanazokat más szavakkal újból elmondani.

Nem sorolom fel olvasóimnak mindazt, ami a házasság harmóniáját elősegíti, nem is állítom szembe ezekkel azt a sok dolgot, ami erre a harmóniára hatással lehet, hogy aztán a lelkükre beszéljek, hogy a házastársi elhidegülés megakadályozása és leküzdése céljából lehetőleg ezt, vagy azt tegyék és emezt vagy amazt mellőzzék — amivel tehát átvinném a számos ezirányú népszerű folyóiratcikk és közkérdés primitív módszerét (a „tíz házassági parancsolat a férfi és ugyanannyi a nő számára” mintájára) — éhez — kedves olvasóim, nem alacsonyítom le Önöket. Szükségesnek tartsam-e mindazok után, amit eddig előadtam, még annak a megmagyarázását is, hogy a házasságot illetőleg az egyik eset még csak megközelítőleg sem hasonlít a másikhoz, hogy ami az egyik esetben használ, az a másikban kedvezőtlen hatással van? Ezt sem vállalhatom magamra. Így hát csupán arra szorítokozom, hogy az eddig elmondottakból egyes foniosabb dolgokat még egyszer kiemeljek és még néhány rövid elmélkedést fűzök hozzájuk mindarról, miről eddig még nem esett szó.

* *

Az első — ami, ha kezdetben mindjárt nem is történnék meg —, az maga a házasság lényének az ismerete. Értsük meg egymást jól; a társadalmi és templomi értelemben vett házasság lényének ismerete aránylag igen keveset jelent a házastársi elhidegülés elleni küzdelem szempontjából. És nem jelent sokkal többet a többé-kevésbé absztrakt-filozófiai megismerés sem, azaz, hogy ez hasznára lehet néhanapján egyeseknek, de az átlagember számára nem jöhet tekintetbe; és ha már sikerülne is némi ilyesfajta belátást belécsöpögtetnünk, úgy ez a gyakorlatban mégsem használna neki, vagy talán csak nagyon keveset. Ami az átlagembernek mégis segítségére lehet azon szempontból, hogy házasesetét a helyes útra vezesse és ott meg is tartsa, az csak a praktikus életbölcseesség köréből vett azon meggyőződés

lehet, mely szerint a házasság lényegileg kettős egység, amelybe mindkét félnek úgyszólván bele kell olvadnia, és amelyért egyéni vágyakat és hajlamokat, ha azok eme magasabbrendű organizmus virulására káros hatással volnának, fel kell áldozni, hogy aztán épen ebben a virulásban találja meg mindkét fél az egyéni boldogságát. Természetesen az ilyenfajta meggyőződések tettekre váltásánál az emberi egoizmus mindig akadékoskodik. Ez mindenki előtt számos tapasztalatból ismeretes. Aki azonban a házasságát valóban komolyan veszi, az minden egyes ilyirányú tapasztalatból csak ösztönzést merit, ennek a meggyőződésnek az újból vaM megszívleléséi e és belátásnak a kimélyítésére úgy, hogy az egyre mélyebb gyökereket ereszt és egyre növekvő befolyással lesz minden cselekedetére.

Amit még az átlagember számára fontosnak, sőt döntő fontos ágúnak kell tartanunk, az azon tény felismerésén alapszik, miszerint a *házasság* (eltekintve azon előnyöktől, amelyeket egyéb szempontokból nyújt, mint például a szülői örömök teljes kiélvezésének lehetősége) *szükségszerű személyi életbeteljesülés*, mert lehetővé teszi a társas és a nemi ösztön kombinált kielégítését, és mert jobb, sokkalta jobb házassági viszonylatban élni, mint szabadon, még akkor is, ha a házasság jelentősen meg is nehezíti az életet.

Végül pedig, az előbbi megismeréssel és a házasság lényegének ismeretével szorosan összefügg az a meggyőződésem, hogy a házasság oly sorsközösség, amit az *emberélet* teljes tartamára kötünk „for better and for worse — till death shall part us”⁷⁹⁾, ami magába foglalja azt is, hogyha a többi összekötő szálak szakadozóban volnának is, „*a szent szükségesség*” vegye át a helyzet fölötti uralmat és a házastársakat, akiknek jobb érzései ezidőszert elhallgattak, az értelem útján kényszerítse arra, hogy legyenek egymásra tekintettel, alkalmazkod-

⁷⁹⁾ Az anglikán egyház házassági formulájából: „Jóban és rosszban — míg a halál el nem választ bennünket.”

janak egymáshoz, jóindulattal legyenek és végül minden erejüket, amivel csak bírnak, vessék latba a házastársi elhidegülés elleni harcukban.

Ez a meggyőződés, amelynek mindig erősnek kell lennie — ez a belátás, amely sohasem lehet elég mély —, már sok házasságot segített át nehéz időkön és tette lehetővé a már tűnőben levő házassági boldogság helyreállítását.

Természetesen nem tudom elkerülni, hogy a válás rendkívül nehéz kérdését ne érintsük. Ennek egyébként nem is kell megtörténnie, mert a válás nem tartozik a házassági elhidegülés elleni harc eszközei közé. Ellenkezőleg, a válás már az elhidegülés győzelmének a végleges megpecsételése.

Fontos azonban, hogy a válás gondolatának a házastársak egymásközi viszonyára való hatását közelebbről megvizsgáljuk. Ez a hatás, véleményem szerint, valóban csak káros lehet, mert maga a gondolat is, különösen gyakori ismétlődés esetén, hatalmas szuggesziót jelent a válás irányában és megakadályozza a „szent szükségesség” gyógyító hatását. Ha be is látom, hogy a leláncoltság érzete bizonyos természeteket lázadásra készíthet és ezáltal a jó viszonyoknak erősen árthat; ha épügy meg vagyok róla győződve, mint bárki más, hogy vannak esetek, amelyeknél elviselhetetlen állapotok megszüntetésének egyedüli mentsége a válás és ha szívből sajnálom is azokat, akik előtt ez a kiút bezárult — mégsem tudja mindez megváltoztatni azon véleményemet, hogy azok a közösségek, amelyek kitartanak a házasság felbonthatatlansága mellett, mindent egybevetve, a házassági boldogság sokkal nagyobb szaldóját könyvelhetik majd el szám-lájuk követel oldalán, mint amekkora a manapság oly sokat és nyomatékosan védelmezett individualisztikus felfogás se gélyével, amely a válás megkönnyítésére törekszik, valaha is elérhető lenne.

Mindenesetre, amíg valamely házasságban a házastársi

elhidegülés elleni harcról *egyáltalán szó lehet*, mindaddig a kötelék esetleges felbontásának még a gondolatát is ki kell kapcsolni.

* *

A férfi és a nő további egymáshoz való természetszerű lényegének ismerete, ha ez *valódi megismerés*, úgy az a házasságban semmi más szereposztáshoz sem vezethet, mint amelyben szent Ágoston (Aph. X.XX.) szavaival élve, „uxor marito dominanti subsequatur” — az asszony a férjet követi.

Ne mondd most, ó kedves belátás nélküli (vagy nem bánom — udvariasságból — legyen: más véleményen levő) olvasónöm, hogy ez a régen „túlhaladott álláspont” nemcsak azt bizonyítja, hogy mily reménytelenül régimódi és elmaradt ember az, aki ezt magáévá teszi, hanem azt is, hogy e sorok írója férfi és mint ilyen, magától értetődően, „a férfiak ügyének a szószólója”. Ne is hivatkozz az úgynevezett papuosházasságokra, mert azt felelném, hogy ezek (eltekintve attól, hogy előfordulásuk arányszáma igen csekély) abban a relative kedvező formában is, amelyet előzőleg már megbeszéltünk, csak „pervertált” pszichikai beállításon nyugvó „pax perversa” mellett lehetségesek.

Az első megjegyzésre pedig azt felelném: nem, ezzel nem a férfiak ügyének vagyok a szószólója és semmi körülmények között sem tartom e helyen sem kizárólag, vagy csak főként is az ő javukat szem előtt. Sokkal inkább gondoltam itt azokra az asszonyokra, akiknek a „pax recta” a házasságban még sokkal fontosabb, mint férjeiknek. Tagadhatatlan, hogy a vezetés és uralkodás férfidolog. De nem kevésbé tagadhatatlan az is, hogy asszonydolog ennek a vezetésnek eltérése, a nő békéje abban áll, hogy a férfi oldalán biztos oltalom alatt érzi magát.

Hogy ez a lelki odaadás, ez a bizalom, ez a hite a szeretett férfiben a valóban nőiesen érző asszonyt nem-hogy még a saját szemében sem alacsonyítja le, hanem ellenkezőleg, büszkeséggel tölti el az erőnek a tudata,

amelynek forrása épen ez a gyengesége, arra nézve szolgáljon bizonyítékul ez a rövid, de igen jellemző kis költemény, amelyet Ilse Heyes valamelyik kötetében találtam:

„Ich glaube an Dich!
 In Deine Hände gab ich mein Leben —
 In Deinem Schosse barg ich mein Glück —
 Auf Deine Schulter lud ich meinen Kummer.
 Wenn die Sterne zersplittern
 Und die Meere sich auftun,
 Das Land zu verschlingen,
 So wirst Du die Kraft sein,
 Die das Wankende stützt
 Und das Stürzende hält!
 Denn mein Glaube ist Deine Stärke
 Und meine Liebe Dein Sieg!

A vers két utolsó sora oly nagyfokú intuitív belátást árul el, hogy valódi áldásnak mondhatjuk a házasságra nézve, ha az asszony ily belátással rendelkezik.

Valóban, a feleségnek férje erejébe, ítéletébe, tudásába — tehát elsősorban munkájába vetett bizalma a legnagyobbfokú ösztönzés a férfinek abban az irányban, hogy erre a bizalomra valóban érdemes is legyen.

Ösztönzés arra, hogy *mindent* kihozzon magából, ami csak kihozható; *ez a bizalom* a valóságban a férfi, ereje és győzelme. Nem hinném, hogy Ilse Heyes költészete inspirált volna eme többé-kevésbé lírai ömlengésekre. Amit itt elmondottam, az nem érzelmeken, hanem nyugodtan átgondolt élettapasztalatokon alapszik. *Ez így van*, mint ahogy ennek az ellentéte is igaz: vagyis a férj tudásába vetett bizalom hiánya, még inkább azonban munkája iránt való bizalom hiánya is, bénító hatást és gátló befolyást gyakorol reá. Ettől a gátló befolyástól pedig, még ha az nem is állandó, hanem csak időleges, a férfi csak úgy tud megszabadulni, ha mindabban, ami ezt a nagyon fontos pontot illeti, a feleségétől szellemileg teljesen elkülöníti magát. Ez pedig ismét csak a házassági kettős egység rovására történhetik. Sajnos, nem sok nőben van meg az olyfokú erős intuitív hatás, amit ebben

a költeményben tapasztalhattunk, vagy pedig, ha meg is van, nem engedik az első szerelmi láz elmúlása után kelőleg szóhoz jutni. Én pedig abban látom a házassági elhidegülés elleni harc egyik leghatásosabb fegyverét, hogy ezt a belátást, az értelemnek szándékosan erre irányított működése segítségével, új életre keltsük, illetőleg (a már előbb említett szekundér tehetség formájában) felébredszük.

Pillanatig sem lehet kétséges, hogy a férj távolról sem rendelkezik minden esetben azon tulajdonságokkal, amelyek alkalmasak arra, hogy feleségében ilyen bizalmat és hitet ébresszen maga iránt. És mégis! Ha a feleség igazi asszony és természetes választás folytán lett a felesége, mégis látott egykor a férjében ilyen tulajdonságokat. Sőt, ha a nő belátja, hogy házassági boldogsága mindennél előbbre való, úgy még ezen szellemi tulajdonságok (bárha csak relatív) hiányát is aképen pótolhatja, hogy úgy önmaga, mint férje előtt úgy tesz, mintha még mindig bízna annak képességeiben és mintha azok a szellemi tulajdonságok, amelyeket benne feltalálni vélt, tényleg meg is volnának. Ez a színlelt bizalom ugyanis (hacsak kimondottan szellemi nivó alatt álló emberről nincs szó), époly ösztönzőleg hat a férfire abban az irányban, hogy erre a bizalomra méltó legyen, mint a valódi, minden tekintetben indokolt bizalom. Ilymódon ez a fikció, ha elég szilárdan kitartanak mellette, bizonyos határig valósággá is válhatik, de nemcsak a férfinél, hanem a nőnél is, mert a nő szuggeszciójának eredménye egyre jobban megerősítik benne az autoszuggeszciót.

Ne gondoljuk, hogy amit most mondtam, megint csak fikció, vagy pusztán hipotézis.

Tudok különböző esetekről, amikor a feleség ilyen természetű viselkedése, a „mintha ...” által tette jóvá azon hibáját, amit azáltal követett el, hogy a nála szellemileg alacsonyabbrendű férfihez ment nőül és végül is elérte a fenti eredményt. Sőt megfigyelhettem egy-két olyan házasságot is, amelyben az asszony oly bölcs volt,

hogy tehetségét, amely a férjére árnyat vetett volna, inkább elnyomta, ami megint nagyobb boldogságot szerzett neki, mint amekkorát ez a tehetség is adhatott volna.

* *

Nem kell sokat magyaráznom, hogy az intuitív vagy szerzett belátáson kívül még nagyfokú önuralomra is szükségünk van, ha az általános viselkedés azon szabályait, amelyek a fentiek ismeretéből kialakulnak, tényleg be is akarjuk tartani. Az is természetes, hogy ennek az önuralomnak az alapja ugyancsak bizonyos jellemvonásoknak és bizonyos kedélyállapotoknak kombinációjában áll. Ez a kedélyállapot bizony sokszor hiányzik, sőt valószínű, hogy gyakrabban, mint az intuitív belátás, mely azonban itt nem is érvényesülhet. Véleményem szerint ennek a kedélyállapotnak a hiánya is nagymértékben hozzájárul a belső „házassági krízishez”.

E hiányokat nem kis részben a frivolitás nagy befolyásában kereshetjük, amely manapság oly sok ember életfelfogását uralja. És ugyancsak jelentékeny részben kereshetjük egy másik, teljesen különböző irányú áramlatban: a feminizmusban. Bár ez az áramlat a legmegértőbb és legjogosabb indokok forrásából táplálkozik, bárha számos pártában maradt leánynak vagy özvegynek elviselhetetlen állapotok javítását, vagy azok teljes megszüntetését hozza is magával és igaz, hogy a feminizmus ezen nőknek a házasságon kívüli kielégítő életbeteljesülés lehetőségét nyújtja — mégis számos alapelve és jelszava és propagátorainak legfőbb szólásformája még az erre hajlamos férjes asszonyokból is olyan életfelfogást vált ki, amely hanyatt-homlok ellenkezik mindazzal, amit fentebb kifejtettünk. így tehát nekem az a meggyőződésem, hogy a feminizmus a házasság alapelveire és a fentemlélt kedélyállapotra sokszor károsan hat.

A nő hatalmának kibővítésére irányuló törekvések másik áramlata, amely époly kedvezőtlenül, sőt talán még kedvezőtlenebbül befolyásolja a házassági alaphan-

gulatot: *a hereizmus*⁸⁰). Ez még régibb a feminizmusnál, bár az utóbbinak igen régi előhírnökeit találhatjuk meg a világtörténelemben. A hereizmus tünetének nyomait viszont évszázadokon át majdnem megszakítás nélkül tudjuk követni. Ez azt bizonyítja, hogy a hereizmus, az udvari formák között élő férfiak és nők egyes csoportjánál, rendszerint, szabályszerűen előforduló hajlammak, tökéletesen megfelel. Ha valaki tanulmányt írna ennek a hajlammak különböző történelmi megnyilvánulásairól és a férfilélekben való keletkezéséről, úgy az indító okok igen érdekes összekuszálódását tudná a szemünk elé tárni.

Példának hozom fel a provencai Cours d'amour-t, a Minnesängereket és más a germán lovagromantikában kifejezésre jutó jelenségeket. E tanulmány, amely ezt az áramlatot követné és azt komponensekre bontaná, igen érdekesen megvilágítaná azt a tényt is, hogy minden finomérzésű férfiben bizonyos adag doktor Marianusi hajlam is van.

Mindaddig, ainig a hereizmus aránylag kis társadalmi rétegre szorítkozott, vagy amíg hatását a házastársi viszonyról fennálló felfogás paralizálta, ez a jelenség általában véve nem sokat, vagy csak nagyon keveset árt-hatott a házasság intézményének, még akkor is, ha néha napján kissé erősebb formában jutott is kifejezésre. (Utalok valamelyik Cour d'amour bizonyos kijelentéseire és Kunigunde kisasszony viselkedésére Schiller „Keztyű”-jében.) Más azonban a helyzet, amióta az udvari szokások, amelyek a hereizmusban kifejezésre jutnak, annyira ellaposodtak, hogy már nem tekinthetők a lovagi osztály kizárólagos ismertetőjelének és, amióta ennek pótlására felszínre került hereisztikus modor és modorosság egyre szélesebb körben terjed el. Ez a változás azonban főként

⁸⁰) A szó Hérától, Zeus nejétől származik és értelme az, amelyet az angol nyelv ezen istennő nevéhez fűzött: the lady of the house, mistress, queen, female ruler: valóban a „Damen”-szolgálat kifejezésére új szót kellene keresnem, mert a „Dame” szó sokat vesztett már eredeti jelentéséből.

úgy ment végbe, hogy a liereizmus eme (relativ) demokratizálódása a feminista propaganda folytán keletkezett gondolkodásmóddal karöltve, előidézte, hogy ma már a társadalom sokkal szélesebb rétegeit hatja át az a felfogás, mely szerint a „hölgy” magasabbrendű lény, akit a férfinak szolgálnia és tisztelnie kell. Ezt a felfogást, amelyet a frivolitás fokoz, a legjobban egyetlen mondattal jellemezhetem, amelyet kevéssel ezelőtt egy különösen értelmes, sőt okos, de hereisztikus környezetben élő asszonytól hallottam társalgásunk folyamán. A mondat így hangzik: „Ugyan kérem, a férfiakat a mi köreinkben nem méltatják annyi figyelemre!” Éhez még hozzáteszem, hogy ezekben a körökben többé-kevésbé jelentéktelen férfiak között aránylag nagyszámban találhatók olyanok is, akik hivatásukban vezető személyiségek, míg feltűnően ritka az olyan nő, aki nemcsak eleganciája miatt érdemel említést!

Azt hiszem, éhez már semmitsem kell hozzátennem, hogy világosan kimutathassam, miszerint ezen körök szellemi felfogása ezirányban — *Cats* szavaival élve — „teljesen feje tetejére van állítva”. A nőnek ilyen előtérbe helyezése a házasság alaphangulatára annál aggasztóbb⁸¹⁾, mert úgy látszik, hogy e jelenség egyes országokban igen elterjedt, sőt ha azok az érintkezési formák, melyek a szóbanforgó körökben divnak, hiányzanak, úgy ez az aggodalom fokozott mértékben indokolt.

A hereizmus következményeire a házasesetben felesleges tovább is kiterjeszkednünk. Ezek a következmények abból származnak, hogy a nő férje bizonyos lelki adottságait félreérti. Félreérti, mert a szükségképen csak átmenetileg fennálló kedélyhangulatot állandónak gondolja. E félreértés következményeit *Thackeray* zamatos mondása világítja meg a legjobban: „Men serve woman kneeling;

⁸¹⁾ Vessük itt össze *Erwin Stransky* érdekes fejtegetéseit a nő pszichológiájáról („Medizinische Psychologie, Grenzzustände und Neurosen beim Weibe”, Halban & Seitz, „Handbuch der Biologie und Pathologie des Weibes” című könyvében).

when they come back to their feet, they go away.” (A férfiak térdenállva szolgálják a nőket, de ha megint lábra állnak, könnyen elfutnak.”)

Mindazonáltal nemcsak a nők az okai mindennek. Azok a férfiak, akik a nemek ilyen természetellenes viszonyának a kifejlődését nem tudták megakadályozni, még nagyobb mértékben felelősek ezért. Könnyebben, bár nem egész egyszerűen, találhatunk magyarázatot e magatartásukra — helyesebben a magatartás eme hiányára — mint ment-séget. De még erre a magyarázatra sem akarok itt kitérni, mert a dolgok mai állásánál ennek már semmi praktikus jelentősége nincs. Végleg felmenthetem azonban magam azon kötelezettség alól, hogy olvasóim ezirányú vétkeit alaposan szemükre vessem, amidőn felhívom a figyelmüket *Anthony M. Ludovici-nek* (Constable & Co. Ltd.-nél megjelent) könyvére, amelynek címe: *Men: An Indictment* (Férfiak: Vádirat). Ez a könyv valóban kemény szavakba öntött vád, amelynek tárgya lényegében a következő: a mai férfi minden tekintetben alávetette magát a nőnek, nem mintha a nő manapság nagyobb képességekkel bírna az uralkodásra, mint évszázadokkal ezelőtt, hanem mert a férfi alacsonyodott le a nő oly mértékben elkorcsosult bámulójává, hogy már nem is érzi magát férfinek és nem is viselkedik többé férfiként.

Ludovici fejtegetései során több ízben súlyos túlzásokra ragadtatja el magát. Mindazonáltal igen kívánatosnak kell tartanunk társadalmunk jövője érdekében, hogy a férfi „renaissance”-ára vonatkozó ezen felhívás, amelyet *Ludovici* — és vele együtt jelentős és nagytudású férfiak egyre növekvő serege — a ma férfiához intéz, ne maradjon kiáltó szó a pusztában. Ez az „újjászületés” a házasság életnek is csak hasznára válnék. Mert eltekintve minden egyébtől, amíg az asszony a férjéhez való összes vonatkozásaiban el nem jut a természetszerű viszonyok megfelelő belátásig és amíg a férj nem férfiasodik meg, addig

a házaselet nem gyógyulhat meg. Hálistennek, ezt a meggyőződésemet igen sok „hétköznapi” feleség is osztja.

* *

Mielőtt a „saját élettársunk lényének megismeréséről” alkotott néhány véleményt közölnék, meg kell még emlékezni valamiről, ami a házassági béke, a harmónia és a boldogság szempontjából nagy fontossággal bír: ez a gyermek.

De bármilyen fontos is ez, mégsem szentelhetünk neki e helyen pár sornál többet. Egyrészt azért, mert már első könyvemben, de ebben is, több ízben kellő figyelemmel tárgyaltuk és rámutattunk döntő fontosságára, másrészt pedig azért, mert e trilógia egész harmadik részét a házasság termékenysége és magtalansága kérdésének fogom szentelni.

Ezért csak a következőkre szorítkozhatom: a gyermek nemcsak a természetes, hanem (pszichológia értelemben véve) szükséges attribútuma is a normális házasságnak. Azon házasemberek, akik ezt az igazságot felismerik, előbb-utóbb észlelni fogják eme felismerésnek úgy saját maguk, mint házaseletük lelki egyensúlyára gyakorolt hatását. A gyermek hiánya a házastársi elhidegülés főindokává is válhat. Már pusztán azért is fontos, hogy ennek az elhárítására mindent elkövessünk. Ha pedig magtalanság esete forog fenn, úgy idejében — vagyis ez esetben aránylag hamar, mondjuk 1½—2 évre a házasságkötés után — forduljunk orvoshoz. Szándékos magtalanság idővel még sokkal könnyebben vezethet elhidegüléshez — ezt jól jegyezzük meg magunknak! Ezzel szemben áll az a tény, hogy a nem kívánt terhesség viszont a leghamarabb idézi elő az elhidegülés veszélyét, amely veszély több mint valószínűleg be is következik, ha a házaselek ezirányú óhajai ellentétesek. Csak egy módon tudjuk megakadályozni, hogy ilyesfajta kérdések a házasság harmóniáját ne zavarják. Tudniillik, hogy lehetőleg igyekezzünk ezirányú óhajainkat összeegyeztetni, de mindenesetre tökéletesen értsünk egyet ezirányú viselkedésünket illetőleg. Törődjünk bele már jóelőre

abba a gondolatba, hogy a természet erői, kivált ezekben a dolgokban, gyakran *igen erőseknek* és ezenfelül rendkívül „ravaszaknak” mutatkoznak és hogy nagyon könnyen áthúzzhatják minden vágyunkat és tervünket.

A fődolog azonban, — ismétlem — hogy férj és feleség ezekben a dolgokban teljesen megegyezzenek. Azonban axiómának kell elismerni, hogy a férj, felfogásának vagy közömbösségének a következményeit (bármilyen is az), ne hárítsa át a feleségére.

Egészen bizonyos, hogy a gyermekek iránti szeretet és a gyermekek szeretete, a szülőket hatalmas kötelekekkel fűzi egymáshoz. Nem kevésbé biztos azonban az is, hogy a gyermek nevelése harcokhoz és ezáltal idővel erős elhidegüléshez vagy — még gyakrabban — már fennálló elhidegülés kimélyüléséhez vezethet a szülők között, ha azoknak az életfelfogása eltérő. Bár a világnézetek erős ellentétessége esetében már a házasságot magát is mellőzendőnek tartom, de tekintettel a gyermekekre, különösen hazárdnak kell azt bélyegeznem. Az egyedüli lehetőség ilyen esetben az, hogy a szülők a gyermekkérdésben szilárd programot állítanak fel, amelyben mindketten megegyeznek. Ha ez a megegyezés nem jön önként, úgy igyekeznünk kell azt még idejekorán a *belátás* alapkövén felépíteni. A feminista szóáradat összes folyói sem képesek elmosni azt a tényt, hogy az egész házasságéletre — és legtöbbször a gyermekekre is — vitán felül, a leghasznosabb, ha a megegyezés ugyancsak a férfi irányítása alatt jön létre. Ennek azonban elengedhetetlen feltétele, hogy a férfi értsen is a vezetéshez, ezt a képességét mutassa is ki, amivel nem akarom azt mondani, hogy a gyermeknevelés minden részletébe beavatkozzék (mert hiszen ez épen ellenkezőleg az *anya* természetszerű feladata), hanem, hogy szilárdan kitartson a magasabb irányelvek mellett.

Végül nem mulaszthatom még el, hogy meg ne emlékezzem e helyen arról a szintén gyakran előforduló hibáról, amely ugyancsak házastársi elhidegülésre vezethet (és ami sokszor már előjele is az elhidegülésnek),

hogy a házastársak egymáshoz való viszonyának fontosságát a saját és gyermekeik közötti viszony mögé állítják. Azon házasság azonban, amely nem önmagában, hanem a belőle származó gyermekekben keresi célját és igazolását, már magában hordja a bomlás csiréit. És a legkülönösebb, hogy az ilyen házasságban még az sem sikerül, amire pedig főként törekszik: tudniillik, hogy a gyermekeket boldog emberekké nevelje.

A saját és házastársunk lényének az ismerete! Lehetséges-e egyáltalán, ezt az ismeretet megszerezni?

Már magában véve az is lehetetlenség, hogy a férfi és a nő egymást valaha is tökéletesen megértsék, — hacsak segítségül nem hívják a pszichoanalizist; de a megismerés ebben az esetben is csak bizonyos határokig terjedhet, — hiszen az egyiknek gondolat- és érzésvilága teljesen különbözik a másiktól. De ha ettől el is tekintünk, itt oly nehézségekkel állunk szemben, amelyek állandó circuius vitiosust alkotnak. Önismeret az első lépés az emberismerethez, vagy a „másik” ismeretéhez vezető úton. Azonban emberileg lehetetlen, hogy önmagunkat, mint pusztá objektumokat vizsgálgassuk, ami az *alapos* önismeretnek előfeltétele. *Goethe*, minden idők legjobb ön- és emberismerőinek egyike, maga is érezte ezt az erős akadályt. Bizonyítják ezt e mondásai is: „Az ember csak embertársában ismerheti meg önmagát”, vagy „mások jobban ismernek, mint jómagam”. Ő azonban megtalálta a zsákutcából kivezető utat is: „érettebb éveimben tehát nagy gondot fordítottam annak a megfigyelésére, hogy mennyire és milyenek ismernek mások, hogy ezáltal bennük és rajtuk, mint megannyi tükörben világosabban lássam saját éneket.” Ezen eljárás gondolatmenete mégegyszer röviden összefoglalva a következő: csak úgy tudok valakit pontosan megismerni, ha magamat jól ismerem, más azonban jobban meg tud engem ismerni, mint én önmagamat: ezért tehát, hogy önmagamat megismerhessem, látnom kell, hogyan látnak engem mások. Ezt a módszert az átlagember is

alkalmazhatja, feltéve, hogy alkalma van olyan „másokat” találni, akiknek elegendő emberismeretük van ahhoz, hogy *helyesen* láthassák őt.

De miután ilyen alkalom hétköznapi életünkben legtöbbször nem fordul elő, miért ne vennők éhez igénybe bizalmat keltő, hivatásos karakterológusok segítségét? Ez ellen nem is tudnék más érvet felhozni, mint azt, hogy mindentől eltekintve nem épen könnyű dolog ilyen-fajta segítséget találni. Azonban, ha az előjelek nem csálnak, az állapotok e téren is belátható időn belül javulni fognak. De már most sem mellőzhetek egy-két intő szót arra vonatkozólag, hogy óvakodjunk a felületeségtől, a dilettantizmustól, a megbízhatatlan elemektől és a még nem eléggé kipróbált módszerekben való vak hittől.

Létezik még egy eljárás, amely elvezethet bennünket az önismeréshez. Ez az eljárás igen alapos: önmagunknak rendszeres utón való analizáltatása, *Walter Cohn* egyik kitűnően megszerkesztett kis pszichoanalitikai dolgozatában, amelyet a „Nachrichtendienst für Charakterologie”-ban ⁸²⁾ tett közzé, utal arra, hogy a felemlített és általa idézett módszer, amelyet *Goethe* az önismeret megszerzésére ajánlott, nem más, mint a pszichoanalízis módszere. (A tükörrel való hasonlatot maga *Freud* is használja.) Mindazonáltal ez az eljárás nem alkalmas „mindennapi használatra”, oly okoknál fogva, amelyeket itt most nem sorolhatok fel, ⁸³⁾ habár egyes kivételes esetekben kitűnő eredményeket mutathat is fel.

Mindenki, aki az ön- és az emberismeretre komolyan törekszik, bármilyen utón kísérel is meg azt, biztosan számíthat azon ígéret beteljesedésére, amely a következő mondásban rejlik:

„Wer strebend sich bemüht, den können wir erlösen.”

⁸²⁾ Kiadó *M. v. Kreusch*, IV. évfolyam, 1. szám (1927).

⁸³⁾ Aki a pszichoanalízis mibenléte és jelentőségébe betekintést óhajt nyerni, az szerezze meg *Paul Fedem* és *Heinrich Meng* „Psychoanalytisches Volksbuch” című könyvét (Hippokrates-Verlag, Stuttgart, 1926).

És a házassági elhidegülés veszélyétől is minden bizonnyal meg tudja majd óvni magát.

Mert az a férfi és nő, aki nem riad vissza a fáradságtól, hogy megtanulják egymást a lehetőség határáig kiismerni és megérteni, bizonyára meg fogja szerezni azt a körültekintést, belátást, okosságot és tapintatot is, amely az egymással való igazán helyes érintkezéshez szükséges, továbbá azt az erőt, hogy élettársa sajátosságaihoz alkalmazkodni tudjon.

* *

Házastársunk lényének és vágyainak ismerete, továbbá az oly irányú erős jóakarát, hogy házasságunkat az elhidegülés fenyegető veszélye ellen megvédjük, végül, hogy az összekötőkapcsok mindig erősebbek legyenek, mint a távolító elemek, mindez önmagától is elvezet bennünket az *alkalmazkodási* képességhez. Mert alkalmazkodnunk kell az elkerülhetetlen ellentétekhez, amit a házasság, vagyis oly heterogén elemek, mint férfi és nő együttélése, már *önmagában is jelent*. Alkalmazkodnunk kell a másik gyöngéihez, a fennálló körülményekhez.

Ilyen alkalmazkodás általában véve inkább megfelel a nő, mint a férfi természetének. Ez az oka véleményem szerint annak is, hogy a házasság épületének a felső (detail) építményéért és karbantartásáért főleg az asszony a felelős. Ezt a véleményemet csak a felületesen gondolkozók tarthatják ellentétesnek ama második meggyőződésemmel, amelyet szintén nyomatékosan védelmezni kell, amely szerint a vezetés a házasságban a férfi feladata. Hogy megmaradjunk az épület-hasonlatnál, a férfi a tervekért, a vezetésért és a (gyakorlati-erotikus) alapépítmény részleteiért felelős, a nő viszont a felépítmény kiviteléért és karbantartásáért. Magától értetődő, hogy a felépítményért a férj is együttesen felelős és ezekben is tevékeny részt kell vennie.

Belátás, alkalmazkodás és jóakarát, hová is vezethetnének máshová, mi mások is volnának együttvéve, mint maga a szeretet, amelynek iránya mindég a másik, az a sze-

retet, amely többet, mérhetetlenül többet jelent, mint minden tudás; az a szeretet, amelyről *Paulus* szól, midőn az embereknek osztályrészül jutott isteni adományokról, mint intuícioról (Prophecia), tudásról és hitről beszél és a következőkkel zárja szavait:

„De az olyan ajándékokra igyekezzetek, melyek hasznosbak. És még drágalátosb utat mutatok néktek.”⁸⁴⁾

„A szeretet hosszantűrő, kegyes a szeretet, nem irigykedik a szeretet, nem cselekszik álnokul, nem fuvalkodik föl.”

„Nem cselekszik éktelenül, nem keresi csak az ő maga hasznát, nem gerjed hamar haragra, nem gondol gonoszt.”

„Nem örül a hamisságnak, örül pedig az igazságnak.”

„Mindeneket elfedez, mindeneket hiszen, mindeneket reményi, mindeneket eltűr.”⁸⁵⁾

⁸⁴⁾ Levél a Korinthusiakhoz I. XII. 31. Károli Gáspár bibliafordítása. Fordító.

⁸⁵⁾ Levél a Korinthusiakhoz I. XII. 4.-7.

XV. fejezet.

A praktikus erotika jelentősége a házasságban.

Aki *Paulus* megkapó szavait, amelyekkel az ember-társi szeretetet jellemzi, lélektanilag boncolgatja, mindenekelőtt azt a nagy bensőséges vágyat kell megilletődve észrevennie, mely arra irányul, hogy az embereknek egymástól eltaszító érzéseit neutralizálja.

„A szeretet hosszantűrő, kegyes a szeretet... mindeneket elfedez, mindeneket hiszen, mindeneket reményi, mindeneket eltűr.”

Jobban nem tudom körülírni azon lelkiállapotot sem, amelynek alapul kell szolgálnia a házassági elhidegülés elleni harcban, mely ugyancsak nem más, mint taszító erők neutralizálása.

De ha láthatunk is a felebaráti szereteten, belátáson és megismerésen, alkalmazkodáson és jóakaraton, továbbá az érdekek és sorsok közösségén alapuló oly házasságokat, amelyekben nem lépnek fel taszító erők, sőt amelyek harmonikusaknak is mondhatók, mégsem nevezhetjük azokat a szó teljes értelmében vett házasságnak. Éhez a *Szent Pál* értelmében vett szereteten kívül még a *nemi értelemben vett szeretet* is szükséges: mert erotika nélkül nincs házasság és a tökéletességet majdnem megközelítő praktikus erotika nélkül nincs tökéletes házasság.

Ezen trilógia első kötetében már kifejtettem, hogy a praktikus erotika, vagyis a szerelmi tevékenység technikája a legtöbb házasságban mennyire hiányos és hogy mily hamar tűnik tova a szerelem a kifejezési lehető-

ségek eme szegénysége folytán. Jelen könyvem is szerény kísérlet az irányban, hogy megmutassam az utat, amely a taszító erők hatástalanításához vezet és amelyek az összekapcsoló erők erősítésére szolgálnak. Azok a rendszabályok, ha idejekorán alkalmazzuk őket, sokkal könnyebben keresztülvihetők, mint ezek, melyek jelen könyvből alakulnak ki. Ennek oka egyrészt az, hogy azon tanácsok sokkal precízebben fogalmazhatók meg, másrészt pedig és főleg az, hogy azok megfogadása igen csekély áldozattal jár.

Midőn a „Tökéletes házasság” című könyvemet megírtam, tudatában voltam annak, hogy azzal a házassálet nyílt sebére tapintottam. Az a visszhang pedig, amelyre könyvem oly sok szívben talált, csak még jobban kimélyítette azon meggyőződésemet, hogy a házassági erotika terén elkövetett hibák az elhidegülés közvetlen okaivá válhatnak, sőt hogy a kielégülés hiánya épugy a férfinél, mint főként a nőnél számos olyan, már részletesen meg is tárgyalt jelenséget idéz elő, amelyek nagy mértékben elősegítik ezen elhidegülés fellépését, még az esetben is, ha e jelenségek nem kimondottan szexuális természetűek.

Jónéhány ideg orvos levele is megerősítette ezen véleményemet, bár magam is áttanulmányoztam számos írásos, vagy szóbeli história matrimonii-t („házassági történet” — nem minden célzatosság nélkül alkalmaztam ezt a kifejezést a „körtörténet” szó analógiájára, amit mi orvosok rendszerint „história morbi”-nak hívunk), ők természetesen époly jól tudják, mint mi ginekológusok, hogy a normális nemi élet, amelyben az ember a szükségyszerű kielégülést megtalálja, mily nagy fontossággal bír a pszichikai jólétre. De természetyszerűleg még nálunk is jobban ismerik a kielégítetlen házassági nemi életnek a szerelmi egyensúlyra és lelki egészségre való fatális következményeit. Érthető tehát, hogy szívesen fogadták könyvem, amely megmutatja a férfiaknak és a nőknek az utat, amelyen haladva az e tekintetben boldognak nevezhető házassághoz juthatnak el.

Az erotikus házassági érintkezés tökéletes, vagy a tökélyt lehetőség szerint megközelítő technikája tehát igen nagy jelentőséggel bír. Ez a jelentőség jóval túlnő azokon a határokon, amelyek között a nemi ösztön pusztán kielégítése fekszik, bár ez önmagában véve is elég fontos. Nagyobb jelentősége van azonban a technika bizonyos ideges természetű zavarainak megelőzése és így (mivel a zavarok a házastársak egymáshoz való viszonyát erősen befolyásolhatják) a házassági elhidegülés megakadályozása szempontjából.

Az ember időnkint szükségét érzi annak, hogy kiélje, kitombolja magát. Ez a szükségérzet rendszerint a szexuális szférában keletkezik. Kielégítése a házasságon kívül nem nagyon lehetséges, mert ez ellen úgy étikai, mint esztétikai érzékünk tiltakozik. Vagyis nemcsak a „külső erkölcsi törvények”, tehát azok, amelyeket a társadalom ír elő számunkra, hanem az a bizonyos „belső morál” is, amelyet, mint az emberi lélek megnyilvánulásainak egyikét, kezdettől fogva magunkban hordunk.

Azon lelki konfliktus, amely ebből előállhat, gyakran vezethet igen súlyos természetű neurotikus jelenségekhez. Az az alkalom, melyet a nászházasság a teljes szexuális kielégülésre, sőt az időnkint való kicsapongásra is nyújt, valóban megbecsülhetetlen ebben az irányban is, mert nem sérti meg a természetes morált⁸⁶⁾.

* *

A házastársi érintkezés erotikus lehetőségeinek különös fontosságuk van az asszony emocionalitása, különösen pedig ama komponensei szempontjából, amelyek az asszonyban az erős kedélymozgalmak utáni vágyat keltik fel.

Ha azon erotikus élvezetek által, melyek a nászházasságnak rendelkezésére állanak, az emóciók iránti vágy nem is csillapítható le teljesen, mert hiszen az asszonynak más természetű pszichikai izgalma is szüksége

⁸⁶⁾ Ellentétben az aszkézis elsajátított, természetellenes moráljával.

van, az izgalmak iránti szomjúság főrészből mégis a házasságban és a házasság által csillapul. Ennek következtében azon esetben, ahol a házastársi viszony a nászházasság jellegével bír, szó sem lehet a kielégítő kedélyhullámzások azon hiányáról, amely oly kellemetlen következményekkel járhat és amely hiány az erotikailag kielégítetlen asszonyt arra bírja, hogy egyre újabb „kellemes” izgalmakat keressen a házasságon kívül és kellemetleneket (de nem kevésbé izgalmasakat) a házasságon belül.

Emocionális szükségleteinek ezen kielégítése a normális asszonyt a házasságtörésre való hajlandóságtól is megóvjá.

(Ezt a kielégülést az okos férj még jobban kiépíti azáltal, hogy a változatosság utáni vágyat derekasan igyekszik kielégíteni, a hétköznaposságot szórakozássá változtatni.) Mert — hogy visszapillantsunk arra, amit az asszony legfontosabb tulajdonságairól elmondottunk — állapítsuk meg újból, hogy az asszony épen az érzékenységére és labilitására alapozott függőségi érzése, az alárendeltség utáni vágya (negatív uralkodnivágyás), az anyáskodási érzeme, a nemi aktus és annak következményeiről való intuitív fogalma következtében marad *hü a férjéhez* és csak az emocionalitása következtében hajlamos e hűség megszegésére. Ha tehát az emocionalitás következményeinek a megadott módon kielégítő mértékben eleget tettünk és ha elesik azon vágy is, hogy a nő a házasságban meg nem talált szexuális kielégülést a házasságon kívül keresse — hiszen a nászházasságban minden erotikus szükséglete kielégítést nyer —, akkor ezen tulajdonságok, az asszony morális és esztétikus érzéseivel egyetemben, továbbá azon férfihez való mély ragaszkodása következtében, aki őt a szerelmi életbe bevezette, elegendő erővel fognak rendelkezni arra nézve, hogy elnyomják a hűtlenségnek esetleg mégis felburjánzó gondolatát. Ha az ilyen asszony mégis másik férfi varázsa alá kerül, úgy a férjénél fog keresni és a nászházasságban minden nagyobb nehézség nélkül találni is menedéket.

Szerencsére! — Mert mint *Gina Lombroso* („La femme aux prises avec la vie”) helyesen jegyzi meg: „az asszony hűtlensége a férjével való végleges szakítást jelenti, akit nem tud többé szeretni és bármekkora is a háztársak jóindulata és elnézése, a házasság mégis visszavonhatatlanul zátonyra jut.”

*   *

A férfi házassági hűségének is a legjobb biztosítéka az erotikus örömök azon kitökéletesedése, amelyet a nászházasság nyújt, mert a feleség iránti szerelme és azon kötelékek, amelyek őt hozzáfűzik, az állandóan eleven erotikus kölcsönhatás következtében oly nagy mértékben megerősödnek, amint az egyáltalán elképzelhető és a hámból való kirúgás, amelyre szerelem és kötelességérzet ellenére is elcsábíthatná magát, semmi más nem nyújtana neki, csak csalódást. Ez a csalódás, amelyet egy ilyen extratúránál érez, nem minden esetben szükségképpen oly nagy, mint amelyet *Goethe* a „Das Tagebuch” című versében leír, de mindenesetre komoly csalódás. (Ezen költeményt különben „Emberi dokumentum a háztársi hűség megszilárdítására” címmel házasulandó férfiak között szét kellene osztogatni.) Ez nem is lehet más-ként, mivel a *teljes* erotikus élvezetet csak az oly férfi és az oly nő tudja érezni, akiket szerelem fűz egymáshoz (testet és pszichét, lelket és érzékeket átfogó szerelem) és akik szexuál-technikai értelemben megszokták egymást és egymásra vannak beidegezve — ami a futólagos nemi összeköttetésnél nem következhetik be.

Goethe ezen naplólapot 1810-ben Karlsbadban *Riemer*-nek diktálta. Ez utóbbi azt mondja e versről: „Mitteilung gen über Goethe” című könyvében (II. kötet 622. oldal), hogy ez a vers „kitűnő stanzákban oly szerelmi kalandot” tárgyal, „ahol az *érzékiséget* az egyetlen igaz szerető nőre való gondolat *paralizálja*”. A vers *Goethe* műveinek legtöbb kiadásában „tisztesség okából” háttérbe szorul, azonban *L. Fraenkel* (Breslau) „A tökéletes házasság”-ról irt dolgozatában az „Archiv für Frauenkunde und Konstitutionsforschung” XIII. kötet, 1. és 2. füzetében

(*Max Hirsch* kiadása 1927, Leipzig, Kurt Kabitzsch) figyelmeztetett reá. A költemény többek között 1880-ban Karlsbadban Hans Fellernél is megjelent (7. kiadásban) és a következő tényleg jellemző mottót viseli:

— aliam tenui, sed jam cum gandia adirem,
Admonuit dominae desernitque Venus⁸⁷).

Tibullus, I. 5. V. 39, 40.

és amelyet *Fraenkel* igen helyesen úgy jellemez, hogy az „a látszólag nagyfokú erkölcstelensége mellett, valóban a házastársi szerelem zsoltárának nevezhető, mivel klasszikus módon szemünk elé tárja az ily szerelem és a futólagos szerelmi élvezet közötti különbséget.

Miután tudomásomra jutott, hogy ez a naplótöredék, amely fétűas és női érzelmeket oly finom pszichológiával analizál és jellemez, nem szerezhető meg egykönnyen, elhatároztam, hogy az utolsó versszakokat itt közölni fogom. Előrebocsátom, hogy főrészenek a tartalma az, hogy a költőt, hosszú utazásának végén, utazókocsijának egy defektusa arra kényszeríti, hogy hazaérkezése előtti északaját egy falusi házban töltsse el. A leány, aki az estebédjét szolgálja fel, azon kifejezhetetlen delejes hatás alá kerül, amelyet bizonyos férfiak tekintete a nőkre gyakorol (vagy fordítva). Ez a delejes hatás kölcsönhatást vált ki — és az éjfél a még érintetlen leányt az idegen karjai közt találja. Reggel azonban a leány még mindég ép oly érintetlen, mint volt azelőtt — mert az igazán szeretett nőre, a hitvestársra való emlékezés, a férfi erejét először megbénította, majd pedig végleg megakadályozta őt abban, hogy erejével éljen.

Wer hat zur Kraft ihn wieder auf gestählet?
Als jenes Bild, das ihm auf ewig teuer,
Mit dem er sich in Jugendlust vermählet;
Dort leuchtet her ein frisch erquicklich Feuer,
Und wie er erst in Ohnmacht sich gequälet,

⁸⁷) Más asszonyt tartottam karjaimban, de míg az örömek élvezetére készülődtem, Vénus szívem igazi úrnőjére figyelmeztetett és cserbenhagyott.

So wird nun hier dem Starken nicht geheuer,
 Er schaudert weg, vorsichtig, leise, leise,
 Entzieht er sich dem holden Zauberkreise.

Sitzt, schreibt: „Ich nahte mich der heimischen Pforte,
 Entfernen wollten mich die letzten Stunden,
 Da hab ich nun am sonderbarsten Orte
 Mein treues Herz aufs neue dir verbunden.
 Zum Schlüsse findest du geheime Worte:
Die Krankheit erst bewahret den Gesunden.
 Dies Büchlein soll dir manches Gute zeigen,
 Das beste nur muss ich zuletzt verschweigen.“

Da kräht der Hahn, das Mädchen schnell entwindet
 Der Decke sich und wirft sich rasch ins Mieder.
 Und da sie sich so seltsam wiederfindet,
 So stutzt sie, blickt und schlägt die Augen nieder;
 Und da sie ihm zum letztenmal verschwindet,
 Im Auge bleiben ihm die schönen Glieder.
 Das Posthorn tönt, er wirft sich in den Wagen
 Und lässt getrost sich zu der Liebsten tragen.

Und weil zuletzt bei jeder Dichtungsweise
 Moralien uns ernstlich fördern sollen,
 So will auch ich in so beliebtem Gleise
 Euch gern bekennen, was die Verse wollen:
 Wir stolpern wohl auf unsrer Lebensreise,
 Und doch vermögen in der Welt, der tollern,
 Zwei Hebel viel aufs irdische Getriebe:
 Sehr viel die *Pflicht*, unendlich mehr die *Liebe*.

Igaz ugyan, hogy a kötelességérzet tényleg sok férfit tart vissza a házasságtöréstől, a tapasztalat azonban mégis csak igazolja, hogy ha nem áll háta mögött oly szerelem, melyre támaszkodhatik, úgy a másik nő varázssának, sajnos, nom tud eléggé ellentállni.

Ha azonban a tökéletes erotikára alapozott szerelem száalai fűzik a férfit a feleségéhez, úgy több, mint bizonyos, hogy e szerelmet az ilyesfajta kalandok inkább megerősítik, mint gyengítik. A feleség dolga azután, hogy a férfi bűnhődését megkönnyítse. „A szenvedélyes fenyegetőzéseknél, amelyek a férjet csak elkeserítik, anélkül, hogy javítának a helyzeten, okosabban cselekszik a nő,

ha igyekszik a férfi hibájára az anya elnézésével, nemeslelkűségével és nyugalomával tekinteni.⁸⁸⁾

Elismerem, belátás és elegendő anyáskodó érzés nélküli kedves olvasónóm, mindez felháborító, mert itt kétfajta mértéket kell alkalmaznom. Pillanatig sem tagadom. — De nem ön vagyok az, aki a férfit más mértékkel méri, mint a nőt, a természet az, aki a nemi aktus pszichikai és testi jelentőségét sokkal erősebben hangsúlyozta a nőnél, mint a férfinél.

Mindennek ellenére azonban a férfit is nyomatékosan figyelmeztetem, hogy kerüljön minden hiábavaló kirúgást. Ilyesmi mindég igen kockázatos dolog, mert az ember ennek következményeit sohasem tudhatja előre. Gondoljunk csak a nemi betegségekre; esetleges terhességre, a feleség lelki megsebzésének a lehetőségére és a boldogságunk veszélyeztetésére. Gondoljunk állandóan arra, hogy minden házasságot veszély fenyeget, amint abba bele kerül a „csalás” fogalma és ne feledjük soha, hogy az asszonyban van bizonyos érzék, amellyel ezt a csalást *megérzi*, még ha nem is *tud* semmit sem. Azt is meg kell gondolnunk, hogy néha oly nagy felelősséget veszünk magunkra a „bűntársunkkal” szemben, amely sok nehézséget okozhat és jelentékeny terheket róhat ránk.

Gondoljuk el továbbá azon belső és külső konfliktusokat, amelyeknek kitesszük magunkat és lássuk be, hogy lelki nyugalomunk és munkánk szempontjából mily nagy mértékben aggályosak az ilyen széthúzások. Fontoljuk meg, mily sokat veszthetünk házasságunkban ilyen hűtlenség következtében és másrészt mily keveset nyerhetünk általa. Ezen megfontolásunk eredménye percig sem lehet kétséges.

Mindezt azért mondom itt el, mert feltételezem, hogy legalább is fontolóra veszed, olvasóm, — hová akarlak itt *elvezetni, a saját érdekedben és értesz hozzá, hogy házasságotad „tökéletessé” tedd.* Mert ha nem így tor-

⁸⁸⁾ Gina Lombroso, I. fejezet, 168. oldal.

ténik, úgy megállapításaimnak *egy* része természetesen nem egészen találó. — Ebben igazad van! — De nekem is igazam van, amikor azt mondom neked: annál több okod van rá, hogy erotikus képességeidet — minden tekintetben — idejekorán a házasságod pszichikai és testi — technikai tökéletesítésére koncentrálj, hogy aztán nászházasságodban védelmet találj a saját hűtlenségre való hajlamosságod ellen — amely „bensődet” zavarja és szétrombolja.

Zárjuk le a tökéletes erotikának a házasság elhidegülése elleni küzdelemben való jelentőségéről szóló kis megbeszélésünket, azon megállapítással, amelyet a logika alapelvei szerint e fejtegetésünk elején kellett volna tennünk: minél jobban megközelíti az erotika technikája a tökélyt — és így maga a házasság a tökéletességet — annál kisebb lesz a valószínűsége annak, hogy a primer szexuális elhidegülés (genitalis ellenszenv) be fog következni és hogy a közeledési ösztön — ha csak átmenetileg is — erotikái elhidegülésbe fordul át.

*   *

Nem tudok megválni e tárgytól anélkül, hogy ne emlékeztessenek arra a számos jótanácsra, amelyet első kötetemben közreadtam. Nem tudom itt mindazt megismételni és lényegileg csak arra szorítkozhatom, hogy az olvasónak, aki immár mindkét kötetet áttanulmányozta, a szívére kössem, hogy ha mindennek házasságában igazán hasznát akarja venni, úgy minden egyes alkalommal újólag vegyen át egy-egy fejezetet, mindaddig, míg az egész tartalom úgyszólván hússá és vérré nem vált benne.

Egy-két pontot azonban mégegyszer ki szeretnék emelni e helyen is: óva intek minden férjet attól, hogy munkájára való túlzott koncentrációja következményeként erotikus érzéseit elnyomja, de intem attól is, hogy *szexuális jogokat* próbáljon érvényesíteni. Az asszonyt viszont újra emlékeztetem mindarra, amit a túlságosan messzire menő nem erotikus irányú (sőt antierotikus)

intimitásról elmondottam (testápolás!). Mindkettőjüket pedig óvni szeretném attól, hogy az olyasfajta teóriáktól, mint például *Stopé* asszonyéi, félrevezettség magukat (lásd I. kötet), mert ennek következménye azután oly veszélyes fajtájú hereizmusban nyilatkozhatik meg, amely az igazi férfit előbb vagy utóbb, egyrészt a szexuális kielégítetlensége folytán, másrészt pedig a szükségyszerű lázadási érzése következtében, valósággal belekergeti a másik nő karjaiba,

Mégegyszer figyelmeztetem mindkét házasefet, különösen pedig a férjet, hogy a coitus kívánt vagy nemkívánt következményeit illetőleg, feltétlenül egyetértést kell elérniök. Hozzám intézett leveleikben sokan ellenvetéssel éltek, hogy a „Tökéletes házasság”-ban leírt erotikus házastársi viszony sok házaspárnál, akik az ilyen viszony pozitív következményeit nem *tudják* korlátlanul magukra vállalni, mindaddig lehetetlen, amíg nem sikerül ezeket a következményeket kikapcsolni. Ezeknek azt felelem, hogy én ezt teljesen belátom. Azonban ennek a minden tekintetben rendkívül kényes tárgynak a megbeszélését kénytelen vagyok későbbi időpontban megjelenő harmadik kötetemre bízni, — ezt a témát ugyanis épen kényessége folytán csak kimerítőbb értekezés keretei közt tárgyalhatom le.

A házastársaknak most még oly erotikai tanáccsal óhajtok szolgálni, amely véleményem szerint hasznukra lehet. A csókot — a szájról-szájra adott szerelmi csókot — a legtöbb házasságban — még ott is, ahol kielégítő szexuális harmónia áll fenn — túlságosan elhanyagolják. Ez a csók, mint a szerelmi játék egyik motívuma, mint a coitus közvetlen bevezetése és kísérete, eléggé nagy szerepet játszik ugyan, — azonban mint önálló szerelmi megnyilvánulás az évek folyamán egyre többet veszít jelentőségéből. Helyébe lép a szokáscsók, amelynél meghatározott időpontokban: az elmenéskor, hazajövetelkor, felkeléskor, lefekvéskor a minden különösebb gondolat

nélkül odanyújtott arcra nyomjuk ajkunkat, ugyancsak minden különösebb gondolat nélkül. Azonban a mégis csak nemi szerelemre alapozott házasságban az ilyenfajta csókok bizonyos sértő jelleggel bírnak, mivel ezek az erotikus érdeklődés erős csökkenését jelzik.

Tanácsom tehát a következő: Kerüljétek a szokás-csókot, de annál sűrűbben éljétek a szerelmi csókkal, — sőt majdnem azt mondhatnám: tegyétek az utóbbit szokástokká.

De csak a következő feltétel mellett: ne menjetek el mindig a legvégsőig, különösen a pillanatnyi elhidegülés leküzdése céljából történő csókváltásnál. (Például a szóváltás utáni csókok.) Ugyanis érzékeny lelkek ezt is sértőnek találhatják. — Azonfelül pedig az ilyen kezdődő stádiumban abbanmaradt könnyű izgalom után, az a bizonyos erősebb erotikus feszültségű atmoszféra következik be mindig, amelyet a házastársi elhidegülés leküzdésére a leghatékonyabb eszköznek ismerünk.

Valóban, ha van valami, amit mindeme dolgoknál nem hangsúlyozhatunk eléggé, úgy ez az, hogy az erotikus technika tökéletesedéseinek, amely a nászházasságban jut kifejezésre, nem szabad soha együttjárnia minden szexuális kívánság teljesítésével, mert bizonyos fokú erotikus feszültségnek mindig vissza kell maradnia.

Továbbá még a legkifinomodottabb testi kapcsolatnak sem szabad „önmagában való élvezetté” alacsonyodnia, hanem mindig meg kell maradnia annak az eszköznek, amely két léleknek egyesülését fejezi ki.

Csakis e szempontból tekintve, csakis ily érzésvilágban állíthatjuk, hogy a nászházasság tökéletes erotikája a házassági szövetségnek eszköze — de akkor azután igazán szuverén eszköze!

XVI. fejezet.

Kezelés.

E könyv első részében láttuk, hogy a házastársak elhidegülése oly „betegség”, mely kisebb-nagyobb mértékben minden házasságot veszélyeztet. E „betegség” könnyebb formájában majdnem normális tünet, azonban súlyosabb formája elpusztíthatja magát a házassági organizmust is. Sőt végeredményképen beteggé teheti azt a két lényt is, kiből ez az organizmus áll.

Mindez akkor is bekövetkezhet, ha a két házastárs előzőleg semmiféle testi vagy lelki betegségben nem szenvedett. Azonban természetes, hogy az elhidegülés keletkezésének komolyabb formái és a betegség normális lefolyásának súlyosabb zavarai könnyebben léphetnek fel akkor, ha oly jelenségek és tünetek következnek be, melyek a természet szabályaival ellentétben állnak.

Azonkívül, mivel a normális és abnormális jelenségek között éles határvonalat húzni nem lehet és mert azok a szabályellenességek, melyek a házasságot megzavarják, éppoly különbözőek, mint amilyen gyakoriak, az előbbieken gyakran rá kellett terelnem minderre a figyelmet. Végül megkísértem, hogy kitartsak azon alapelvem mellett, mely szerint a valódi beteges zavarokkal lehetőleg ne foglalkozzam. A specialisztikusan nem iskolázott olvasónak úgyszintén elég nehézséget okoz, hogy a természetes talajból fakadó ellenszenv keletkezését megértse és a rendelkezésére álló szellemi képességét meg kell feszítenie, hogy a „normális” elhidegülést okozó tényezőket állandóan féken tudja tartani. Éppen ezért szó sem lehetett róla, hogy figyelmét a beteges zavarokra irányítsam, mert ezzel munkáját megnehezíteném. Ami pedig a

káros tényezők megfékezését illeti, e téren úgy a férfi, mint a nő különben is rá van utalva az orvosi segítségre, akár függetlenek e faktorok magától a házasságtól, akár pedig a házasság következtében keletkeztek. így tehát csak azt tanácsolhatom a házastársaknak, hogy személyes jólétük, valamint házasságuk épségbentartása szempontjából orvosi segélyhez forduljanak, mielőtt azt veszik észre, hogy házasságuk normális lefolyását testi vagy lelki zavarok nehezítik meg.

Persze, hangsúlyoznom sem kell, hogy azok, akik e nehézségeket észlelik, aligha tudnak feleletet adni arra a kérdésre, hogy e nehézségek *beteges* tünetekben gyökeresnek-e, avagy nem. Azonban ezek aligha gyakorlati nehézségek, márcsak azért sem, mert ha a házastársi elhidegülés bizonyos fokot már túllép (és ez a fok minden egyes személy számára különböző), úgy megfelelő támogatás- és segélyért különben is tanácsos orvoshoz fordulni.

Ebből a szempontból elsősorban oly orvos jön tekintetbe, aki helyesen ítéli meg azokat a testi tényezőket, melyek a házasságban minden téren mértékadók. Gyakran a nőgyógyász lesz az, akihez ily esetben fordulniuk kell, mert az egészséges házastársi viszonyt a specifikus női szervek megbetegedése zavarja meg. De az olyan orvosnak, aki valóban hasznos tanáccsal akar szolgálni, le kell tennie arról a téves előítéletről, mely hosszú időn keresztül fogva tartotta a nőorvosokat, tudniillik hogy kizárólag a nemi szerveket (és közvetlen környezetüket) vegye tekintetbe és azt a befolyást pedig, melyet a psziché e szervekre gyakorol, teljesen elhanyagolja. A helyes felfogáshoz vezető út, melyet mindenekelőtt *M. Walthald*, továbbá *P. Mathes*, *W. Liebmann*, *Mayer*, *M. Hirsch* és mások mutattak meg, e tudósok kutatásai alapján beigazolta, hogy számos helyi jellegű (a nemi szervekben megnyilatkozó) megbetegedésnek pszichikai oka van és ez a felismerés számos esetben helyes kezeléshez is vezetett: a pszichoterápiához. A nőgyógyásznak tehát diagnózisa felállításánál egyetlen pillanatra sem szabad megfeled-

keznie arról a befolyásról, melyet a psziché e téren kifejt⁸⁹⁾. Bár magától értetődő, hogy mindig tekintettel kell lennie ennek ellentétére, vagyis arra a befolyására, melyet a nemi szervek a pszichére fejtenek, mégis e helyen is újból rámutatok erre. Röviden: A mai nőgyógyásznak állandóan tekintetbe kell vennie azt a *kölcsönhatást*, melyet a psziché és a nemi szervek egymásra fejtenek, különösen akkor, ha a nehézségek házastársaknál keletkeznek.

A modern konstitúciós tant (különösen pedig a belső szekréciók területét) állandóan szem előtt kell tartania annak az orvosnak, aki idevonatkozó kérdésekben alapos tanáccsal akar szolgálni — még akkor is, ha csak ritkán válik lehetővé, hogy kizárólag orvosi, illetve sebészi eszközökkel előnyös Befolyást tud gyakorolni oly pszichikai vagy testi sajátosságokra, melyek a házastársak közötti viszonyt megzavarják.

De aki házastársaknak akar tanáccsal szolgálni, annak elsősorban pszichoterapeutikus szempontból kell iskolázottsággal rendelkeznie.

Mindenki, aki át tudja tekinteni a lelki élet azon zavarait, melyek a házastársak közötti elhidegülést előidézik vagy megerősítik, bizonyára megdöbbenve fog megállani ezeknek sokszerűsége és komolysága előtt. Ennek igazolására *Wilhelm Stekel* néhány könyveimé is elégséges, aki a „Störungen des Trieb- und Affektlebens”⁹⁰⁾ című,

⁸⁹⁾ V. ö. *W. Stekel* „Die Geschlechtskälte der Frau” című könyvének, *Fritz Wengraf* által feldolgozott „Psychoanalyse und Psychotherapie im Lichte der modernen gynäkologischen Literatur” című fejezetével. Hogy az itt jelzett és csak szűk területen érvényes megállapításokat az általános jelenségek tükrében is megláthassuk, el kell olvasnunk néhány angol pszichológusnak, különösen *W. Dougall*-nak munkáját. (*An Outline of psychology*, 1923, és *An Outline of abnormal psychology*, 1926. Methuen & Co., London.)

⁹⁰⁾ Die parathischen Erkrankungen; Nervöse Angstzustände und ihre Behandlung; Onanie und Homosexualität (die homosexuelle Neurose); Die Geschlechtskälte der Frau (eine Psychopathologie des weiblichen Liebeslebens); Die Impotenz des Mannes (die psychischen Störungen der männlichen Sexualfunktion);

tíz kötetből álló könyvsorozatában e zavarok nagy részét oly behatóan vizsgálta meg, hogy fejtegetései a modern orvos és lélekbúvár számára mértékadónak tekinthetők. Aki azonban még behatóbban akar e tárggyal foglalkozni, annak — feltéve természetesen, hogy *Freud* munkáit ismeri — csak itt-ott kell a pszichoanalitikai irodalmat megtekintenie és megdöbbenve fog róla meggyőződni, hogy a beteges természetű (vagy beteges eredetű) házastársi elhidegedés forrásai mennyire kimeríthetetlenek és egyben meg fogja érteni, hogy teljesen esztelen lett volna, ha ebben a könyvemben megkíséreltem volna mindazon forrásoknak feltárását, vagy megbeszélni mindazon beteges zavarok kezelését, melyek a házastársak közötti viszonyt érintik.

*   *

A házastársak közötti elhidegülés szakavatott kezelésére vonatkozólag a fentebb elmondottak után a következőkre szorítkozom: nem akarok elvi álláspontot elfoglalni azon vitás kérdésben, ahogy ezekben az esetekben a pszichoterápiát kizárólag orvosok üzzék-e. Azonban tekintettel arra a kölcsönös hatásra, melyet számos házassági nehézségnél a lelki és testi tényezők gyakorolnak egymásra, mégis fontosnak tartom, hogy a pszichikai kezelést orvos végezze, vagy legalább is orvossal való állandó kontaktusban történjék meg.

Más kérdés, hogy az orvos mily módszert alkalmazzon. Nem minden orvos alkalmas minden pszichikai kezelési mód lefolytatására. A páciens választásánál az orvos személyes tehetsége, tapasztalata, modora és a páciens lelki beállítottsága a mértékadó. Sem *Freud*, sem pedig *Alfred Adler* tanításait nem szabad túlbecsülni és álta-

Psychosexueller Infantilismus (die seelische Kinderkrankheit der Erwachsenen); Impulshandlungen, Sadismus und Masochismus, Zwang und Zweifel. I.—II. (Mind Urban és Schwarzenbergnél, Wien.) A stekeli iskola álláspontját magyar nyelven „A fejfájás, migrén és egyéb ideges fájdalmak” című könyvből ismerheti meg az olvasó. Írta *Stekel*, fordította Feldmann Sándor dr. (Az utóbbi két sor a fordítótól.)

lános érvényűnek tekinteni. Nem minden páciens élte meg a maga szexuális traumáját és nem mindegyik szenved az *Adler-féle* alacsonyabbrendűségi érzés következtében. Azonkívül itt eklektikusán is kell eljárni. Nem a módszer fejt ki a gyógyító hatást, hanem az orvos, aki alkalmazza azt. Itt is épűgy, mint a gyógyszer megválasztásánál, a helyes választásnak karöltve kell járnia a helyes szerrel, a helyes intenzitással és a megfelelő időponttal; a különböző módszerek kombinációja különösen előnyös hatással járhat⁹¹).

Világos tehát, hogy a beteg szempontjából mennyire fontos, hogy a valóban alkalmas orvost megtalálja, mert csak így juthat el a megfelelő tanácshoz. Ugyancsak világos az is, hogy az orvosnak e téren nemcsak nagy tudással, hanem megfelelő jellemmel is kell rendelkeznie⁹²).

A jó öreg háziorvos e téren is megfelelő tanácsadónak bizonyul. Kétségtelen, hogy számos házasságban erős támasznak tekinthető, mikor arról van szó, hogy a mindinkább fokozódó elhidegüléssel szemben győzedelmesen folytassuk ie a harcot. Emberismerete, erősen kifejlett intuiciója, élettapasztalata, hivatása közben mindinkább kifejlődő jósága, a hosszú évek folyamán felgyülemlett olyirányú tudása, mely a házastársak tulajdonságait és személyes viszonyait feltárta előtte, gyakran felérték azokkal a sokkal nagyobb tudományos ismeretekkel,

⁹¹) Szabadon *Romheld* után: „Psychotherapie innerer Krankheiten”, a Kongress der deutschen Gesellschaft für innere Medizin in Wiesbaden, 39. ciklusán tartott előadása nyomán.

⁹²) A freudizmus a traumatannal kezdődött, azaz, hogy a lelki bajokat erős hatású és elfojtott szexuális traumák okozzák. *Freud* ezt az álláspontját abszolút értelemben feladta. Ilyenek is okozzák. A lényeges a lelki konfliktus, mely a beteg egyéniségében keletkezett, az *Énfelettesnek* nevezett lelkiismeret és az elutasításra ítélt vágyak közt. E lelki súrlódás elintézése elől menekül a beteg a betegségbe. Az analitikai kezelés arra akarja megtanítani, hogy elfojtott vágyait észrevegye, azokat intézze el, vagy kielégítés, vagy elutasítás, vagy pedig szublimálás segítségével. A helyes erkölcsi álláspont elérése az analízis legfőbb törekvése. (A fordító.)

melyeket unokája, a mostani házasságspecialista orvos, megszerzett.

Házasságspecialista orvos — van már ilyen is? — talán egyes, hogy úgy mondjam, véletlenül kifejlődött mintapéldányok léteznek. Azonban mint fajta, csak a jövőben számíthatunk rájuk. Ha nem csalódom, talán leginkább azok az idősebb nőgyógyászok alkalmasak erre a szakmára, akik a konstitúció és átöröklés tanával, a karakterológiával, szexológiával és a, normális és patológikus pszichológiának idevonatkozó kérdéseivel foglalkoznak és ezenkívül a pszichoterapeutikus módszerek alkalmazásában kiképezték magukat, mely utóbbiakat épügy nem lehet könyvből megtanulni, mint például az operálást. Ugyancsak alkalmasnak találom e kérdés szempontjából a pszichoterápia szakorvosait, ha a fentebbi értelemben (különösen az általános nőgyógyászatban) tovább specializálódtak és ezenfelül a gyakorlati nőgyógyászat terén tapasztalatokkal rendelkeznek. A házasság orvos-specialistája és betege szempontjából végül még a következő két pontot is igen fontosnak tartom: először is, ha csak lehetséges, úgy a férfit, valamint a nőt is kezelnie kell és el kell látnia tanácsaival. Továbbá alkalmaznia kell *Walthard*⁹³⁾ felfogását, mely *Dubois* „rábeszélő” rendszeréhez kapcsolódik. Ha más rendszert, például a pszichoanalízist, tökéletesen ismeri és alkalmazza is, úgy gyakran a *Dubois-Walthard-féle* eljárást is sikerrel fogja közbeiktathatni, mely szerint nem kell először a konfliktus anyagát összegyűjteni, hanem egyesült erővel mindjárt neki kell fogni, hogy a beteget megismertessük azzal a harccal, mely kívánságai (ösztönei) és ellenállásai között keletkezett és a betegséget okozta.

„A felvilágosítás útján jut el a beteg ahoz a belátáshoz, hogy gondolkodásmódját meg kell változtatnia. El az egocentrizmustól és vissza a mindenkori életfelfogáshoz illő étikai szempontból magas piedesztálon álló *alkalmazkodáshoz*.”

⁹³⁾ M. *Walthard*, „Psychotherapie”, Halban & Seitz kézikönyvében, II. kötet, 697. oldal, 1924.

Ez az idézet nemcsak az individuális betegségek *Walt-hard* által megállapított pszichikai kezelésmódjának vezérgondolata — hanem ez kell, hogy legyen a terapeutikus alaptörvény, melynek alapján a házassági betegségeket le kell győzni, még pedig akkor is, mikor ez a legyőzés idegen segítség nélkül történik meg, ami különösen azokban a könnyebb esetekben lehetséges, melyekben az „önkezelést” még meg lehet kísérelni.

A házastársak közötti elhidegülés önkezelésénél állandóan szem előtt kell tartani még azt az alapelvet is, mely *Ovidius* sokat (és gyakran helytelenül) idézett „Principiis obsta” szavai fejeznek ki: azonnal védekezni kefi mert a gyógyital már későn készült el, mikor a baj begyökerez ödött. Igaz ugyan, hogy a költő e tanácsa a „Remedia amoris” (a szerelem *elleni* eszközökre) vonatkozik, azonban époly jól alkalmazható a szerelemnek az elhidegülés ellen való megvédése szempontjából is. Mert épen e téren kell nagy jelentőséget tulajdonítanunk a *megfordulásnak*. Mindenben, amiben élet van, erős hajlandóság nyilatkozik meg abban az irányban, hogy már a fennálló állapotot fenntartsa; csak az erős ingerhatásnak van meg az olyirányú tendenciája, hogy ezt az elvet áttörje és ilyképen új állapotot teremtsen. Ez az új állapot viszont akaratlanul arra törekszik, hogy megmaradjon.

A házassági viszonyra vonatkozólag ez azt jelenti, hogy a kettős egység mellett való kitartásra irányuló önkéntes tendenciát az olyan ingerhatások céltudatos elkerülése útján kell megszilárdítanunk, melyek a megfordulást előidézik, viszont a fejlődő elhidegülésnek tartós állapottá való átalakulását meg kell akadályozni. Abból a szempontból, hogy az elhidegülés valamely aktuális jelenségét — ilyen például a heves veszekedés — gyorsan, biztosan és kellemesen gyógyíthassuk, gyógyszerként bizonyos csendes humort vagy könnyű öniróniát ajánlok azok számára, akik erre hajlamosak, vagy az erre vonatkozó hajlamosságot gyakorlat segélyével meg tudjuk szerezni. Ez az eszköz — ha nem alkalmazzuk fordított értelemben! — megfelelő adagolás mellett és a kellő pilla-

natban csodálatos megnyugtató hatást fejt ki és megakadályozza a kellemes házastársi viszony szempontjából oly rosszhatású utózőngéket, mert az ily körülmények között keletkezett kritikus feszültséget feloldja.

A házastársak közötti önkezelésnél főleg a következő módszereket alkalmazhatjuk: a belátáson alapuló önrábeszélés, kapcsolatban a jóakarát fokozásával és önuralommal; szuggeszció és autoszuggeszció; a szavak nélküli szuggeszció; a „mintha” filozófiai rendszere.

A belátáson alapuló önrábeszéléssel, melyet a házasság erotikájának tökéletesítése mellett a házastársi elhidegülés megelőzésének és kezelésének leghatályosabb módszerének tartok, nem kell e helyen behatóbban foglalkoznunk; hiszen ez az egész könyv azt a célt szolgálja, hogy az ideirányuló belátást közvetítse és az önrábeszélést elősegítse.

A többi módszert pedig, melyek szoros kapcsolatban állanak egymással, csak röviden fogjuk tárgyalni. Ha mindaz, amit e kérdésről mások elmondottak, vizsgálat tárgyává kívánnók tenni, úgy ezt a könyvet nemcsak egy, hanem számos más kötetrel is ki kellene egészíteni. Gondoljunk csak a szuggeszcióra vagy autoszuggeszcióra! Azonban a szavak nélküli szuggeszcióval, melynek különösen a mi szempontunkból rendkívüli jelentőséget tulajdonítok, kissé behatóbban fogunk foglalkozni:

Ez a telepátia birodalmába tartozik, tehát „okkult tudomány”, azonban közvetlen bizonyítékokon alapszik. Aki e tudomány realitását kétségbevonja és az okkultizmus területén működő tudósok közleményei nem győztek meg, azt azok a kísérletek, melyeket *Heymans*, *Bruqmans* és *Weinberg* a groningeri pszichológiai intézetben lefolytatott, bizonyára hívóvé teszik.

Minthogy kétségtelenül be van bizonyítva, hogy az egyik személyről a másik személyre a gondolatátvitel nemcsak közvetlen kapcsolatok (szavak, jelek) útján történhetik meg, ennek következtében — bizonyos elővigyázatosság feltételezése mellett — ugyancsak súlyt

helyezhetünk az ilyirányú tapasztalatokra is, melyeket mindenki, aki erre figyel, a mindennapi életben megszerezhet.

Sőt a szavak és jelek kikapcsolásával létrejött gondolatátvitel lehetősége minden ideirányuló szándék nélkül, tehát tudatos koncentráció nélkül is oly nagymértékben lehetséges, hogy kapcsolatban azzal, ami már eddig is tudományos bizonyítást nyert, gondolatátvitelt is bizonyítottak tekinthetjük.

Mindennapi tapasztalat mutatja, hogy amikor két személy együtt van — különösen ha e két személy gondolatszférája kisebb-nagyobb mértékben egymásra van hangolva, vagy legalább is a szokás hatalma következtében kapcsolatban van egymással — az egyik gondolatai hirtelenül azon tárgy felé fordulnak, melyre a másik gondol. Bár azonnal elismerem, hogy itt valamely véletlenül kiejtett szó, hang vagy jel hozza létre gyakran a kapcsolatot, vagy pedig a közös gondolatot mindkettőjükénél oly asszociáció hozta létre, mely ugyanazon tudatos vagy tudattalan ingerhatás folytán keletkezett, mégis nem kevésbé bizonyos az is, hogy e jelenséget gyakran nem magyarázhatjuk meg ilyképen, mert ez „közvetlen” gondolatátvitelen alapszik⁹⁴).

Ilyképen tehát a szándékos vagy véletlen szuggeszció szavak alkalmazása nélkül is lehetségessé válik, sőt valószínű, hogy az ilyfajta szuggeszció jelentékenyebb szerepet játszik az emberi életben, semmint azt gondolnók. Kísérleti utón is minden nagyobb nehézség nélkül — bár talán nem is exakt tudományossággal — annyiszor bizonyíthatjuk be e tényt, ahányszor csak akarjuk és pedig nemcsak emberek között, hanem emberek és állatok között is. (A kutyára vonatkozólag jó magamnak is vannak tapasztalataim; a lóra vonatkozó megfigyelések pedig ezen az utón magyarázhatók meg a legjobban.)

⁹⁴) A pszichoanalitikai gyakorlatban ezt orvos és páciens közt gyakran tapasztaljuk és öntudatlan rapportnak, vagy tudattalan dialógusnak nevezzük. (A fordító.)

Itt tehát arról van szó, hogy valamely személy tudattartalma egy másik személy melléktudatába megy át és ezen utón továbbhaladva, elérkezik a tudatába. De épügy lehetséges az is. sőt valószínűleg gyakran elő is fordul, hogy valamely személy melléktudatának tartalma egy másik személy melléktudatába (illetőleg határ szférába) megy át. *Karl Gruber*, az ismert müncheni parapszichológus, röviddel ezelőtt érdekes közléseket tett erre vonatkozólag, amelyek különböző tudatalatti olvasmányok útján az anya pszichéjében keletkezett befolyásoknak gyermekei álmára való hatását mutatják. Ezen pontosan megrajzolt megfigyelésekből és számos más, kevésbé pontos, azonban nem kevésbé meggyőző tapasztalatokból mindenki, aki nem tökéletesen tamaskodó e téren, azt a következtetést vonhatja le, hogy a házastársak között fennálló szoros pszichikai kontaktus következtében a házastársi viszonyt nemcsak e „bűnös” gondolatok (értsd: a házastársi szerelemmel ellentétben álló gondolatok), hanem oly tudattalan lelki befolyások is megzavarhatják, amelyek a másik féllel szemben érzett indulatokból származnak.

Természetesen épügy lehetséges az is, hogy a házastárs tudattalanját a másik fél tudattalanja előnyösen befolyásolja. Számos év előtt oly példáját láttam ennek, mely számomra mindig meggyőző kísérletet alkot. Oly házaspárról van itt szó, mely a házasságkötés után néhány hónappal igen súlyos anyagi körülmények közé került. Munkanehezőségek, anyagi természetű balszerencse és önmarcongoló belső küzdelmek, pszichikai szempontból teljesen tönkretették a férjet. Mindez természetesen különböző ideges tünetekben nyilvánult meg, melyek között az álmatlanság és az ezzel kapcsolatos izgalom voltak a legkinzóbbak. Ebben az állapotában felesége volt az, aki segített rajta. Mikor a sötétben szóltalanul és mozdulatlanul feküdt mellette és a férj azt hitte, hogy alszik, akkor tudatának hosszantartó, folytonos, erős koncentrációja segítségével a következő mondatra összpontosította gondolatait: „Most nyugodj meg;

nem szabad semmire sem gondolnod; aludj; — *akarom, hogy most aludj.*” Ilyképen gyakran valóban megszabadulást, nyugalmat és álmot szerzett férjének és ez úgy tűnt fel előtte, mintha csoda történt volna vele. Ezt az eljárást az asszony kizárólag azon forró kívánságtól hajtva, hogy szeretett férjén segítsen, azonban anélkül, hogy eljárás módjának milyenségét és jelentőségét megértette volna, hét-nyolc héten keresztül folytatta és ezáltal a legnehezebb időket sikerült így megúsznia. Ezalatt az egész idő alatt az asszony sohase szólt férjének arról a „kezelésről”, melyben részesítette és a férfi csak utólag tudta meg, hogy mit köszönhet feleségének⁹⁵).

Ez az eltitkolás — melyet különben az elérendő eredmény lényeges kellékének tekintek, mert a „kísérleti személy”, ha tudja, hogy ilyirányú kísérletet folytatnak le vele, többé már nem lesz elfogulatlan, ami a hatást megzavarja — részben az asszony zárkózott jellemével magyarázható meg, azonban bizonyos mértékben azon az intuitív megérzésen is alapszik, hogy az oly hön óhajtott cél csak így érhető el.

Ezenkívül — mint ez a további beszélgetésekből megállapítást nyert — oly más szempontot is kell a magyarázatba belevonnom, mely annyira jellegzetes a tipikusan női gondolkozásra és érzésvilágra, hogy bár nem tartozik szigorúan a tárgyhoz, mégis fel kell említenem, márcsak azért is, mert valamely példából gyakran többet tanulhatunk, mint hosszú tudományos fejtegetésekből, *ebből* a példából pedig minden házaspár tanulságot meríthet.

A szóbanforgó asszony érzelmi világa, valamint gondolkodása alapján valóban tisztában volt azzal, hogy miképpen kell kialakulnia a férfi és a nő közötti természetes viszonynak (vagyis annak a viszonynak, amely úgy a férfit, mint a nőt jellemzi) és — anélkül, hogy ez tudatossá vált volna előtte — megkísérelte, hogy azt a tényt,

⁹⁵) Túlzottan optimista volna az, aki az ilyen szerencsés kimenetelű és kellőképpen ellen nem őrizhető szuggeszciót túlbecsülne. Némelykor sikerül. Igazi eredményes munkát csak a rendszeres átnevelés hozhat. (A fordító.)

mely szerint ebben az időben az asszony vezette a férfit, úgy önmaga, mint férje előtt letagadja. A koncentráció órájának kivételével még csak gondolni sem akart rá, annál kevésbé szólani róla.

Az igazi nő a szeretett férfiben ösztönszerűen nem akar gyengeséget látni. Az itt következő idézet, melyet az említett asszony feljegyzéseiből vettem, oly találóan mutatja meg e kedélyállapotot, hogy semmitsem változtatok rajtuk:

„A gyengeségnek azon pillanata, melyben a férfi az asszonyra kivan támaszkodni, annyira subtilis, majdnem azt mondanám: annyira szent a férfi szemében, hogy még házastársak között sem szabad róla beszélni. Ha a férfi teljesen elhagyja magát, úgy ez — gyengeség; s az asszonnyal szemben való gyengeség pedig lemondást jelent mindarról, amit a nő a férfiben ösztönszerűleg megkíván: támasz, erő, önuralom, biztonság. Ha a férfi elhagyja magát, úgy az asszony kezdetben büszke lesz e bizalomra, mely oly nagyfokú, hogy gyengéit sem titkolja el előtte; ezután a szájalom érzete keletkezik; végül önmagával szemben érzett szájalom, mert a férfi nem rendelkezik azzal a mindenuraló erővel, melyre a nő nyugodt lélekkel támaszkodhat.”

Nem volna helyénvaló, ha itt dicshimnusz zengenék a „hitvestárs csodájáról” vagy parafrázist mondanék „a nő csodatételéről”.

Így tehát csak annak közlésére szorítokozom, hogy e megfigyelés felkeltette figyelmemet és az évek folyamán különböző variációban számos hasonló természetű kísérletet többször folytattam le vagy idéztem elő és e kísérletek eredménye következtében hasonló befolyásolások lehetőségéről és hatályosságáról szilárdan meg vagyok győződve.

Sőt a házastársak közötti elhidegülés számos kezdeti esetében a szavak nélküli szuggeszciót a házastársak szisztematikus önkezelése lényeges alkatelemének jelöltem meg. Sokan eredménnyel is alkalmazták és másoknak is tanácsolhatom, hogy adott esetben alkal-

mázzák. Keresztülvitelének az egyénhez kell alkalmazkodnia. Az egyiknél elégséges lesz, ha gondolatait arra a célra koncentrálja, melyet el akar érni, a másik pedig, a francia *Coué*⁹⁶⁾ utasításait követve, bizonyos e célból szerkesztett versecske ismétlésével pszichikai szempontból mechanizálni fogja a gondolatkoncentrációt.

A szavak nélküli szuggeszciós önkezelés számára — melynek, ha az egyetlen helyes és jó, tehát altruisztikus szempontot tartja szem előtt, egyúttal erősen auto-szuggesztivnek is kell lenni — a legmegfelelőbb időpont az éjszakai pihenés ideje (vagy, ha ez az elalvást megnehezíti, úgy közvetlen a felébredés utáni idő); a legmegfelelőbb hely: a régimódi hálóágy, amely, — ha különbözőképen is ítéljük meg előnyeit és hátrányait és el is ismerjük inkonvenienciáját, — a testi közelség folytán elősegíti a gondolatátvitel e módját.

Az ily irányú, lehetőleg nem túlságosan hosszú ideig tartó „ülést” oly meditációnak kell lezárnia, mely a szóbanforgó tárgyra vonatkozik — és ezzel visszaérkeztünk az önrábeszéléshez.⁹⁷⁾

* *

„A *mintha* filozófiája, az emberiség teoretikus, praktikus és vallásos fikcióinak rendszere, az idealisztikus pozitívizmus alapján”,⁹⁸⁾ melyet *Hans Vaihinger* dol-

⁹⁶⁾ „Napról-napra, minden tekintetben jobban és jobban érzem magam.”

⁹⁷⁾ A magam részéről e módszer sikeréhez csak kivételes esetekben fűzhetek reményt. A konfliktusok többnyire oly erősek, hogy az ilyen hatásnak egyáltalában nem engedelmeskednek. (A fordító.)

⁹⁸⁾ E filozófiai rendszer irodalma eléggé terjedelmes és jórészt *Vaihinger* tanának, a tudomány különböző területein való alkalmazására vonatkozik. *Vaihinger* nagy művének egyes fejezetei (amint azt *Raymund Schmidt* a népies kiadás előszavában megjegyzi), bár szakemberek számára kellő fényvel világítja meg az alapötlet horderejét, azonban a laikus számára kevés vagy semmi jelentőséggel sem bírnak és az olvasásban és megértésben megakadályozzák őt, mert az alapgondolat nagy vonalait állandóan megszakítják. Épen ezért a laikus részére a Felix Meinernél Leipzigben megjelent megrövidített, népies kiadást ajánlom, azonkívül *Vaihinger* „Wie die Philosophie des Als-Ob entstand”, amely

gozott ki és hirdet, az úgynevezett „fikciókkal” foglalkozik, azaz gondolkodásunk ama reakciójával, melynek az a sajátossága, hogy hamis, — tudatosan, akaratunk alapján hamis, — azonban hasznos, sőt gyakorlati szempontból elengedhetetlenül szükséges. *Vaihinger* szerint a gondolkodást életszükségletnek kell felfogni, mely a szükségszerűségnek és okszerűségnek elemeit hordja magában. Nem tükre az énünkön kívül eső valóságnak, melyben az változatlanul visszatükröződik, tehát épen nem az, aminek általában tartják. *Vaihinger* szerint a gondolkodás biológiai funkció és arra vonatkozó eszköz, hogy a cselekvést lehetővé tegye és megkönnyébbítse számunkra, mert csak ilyenképpen tudunk a valóságba beletörödni és uralkodni felette.⁹⁹⁾ Gondolkodnunk kell, hogy életben maradhassunk.¹⁰⁰⁾ És a „fikciók” e gondolkodásunkban széles helyet foglalnak el, mert a szükségszerűség és okszerűség most említett követelményeinek nagymértékben megfelelnek.

Ezek szerint tehát a házasságban se mondhatunk le arról, amit *Vaihinger* a „mintha” szóval kifejez és jelentékeny teret kell szentelnünk a házastársak közötti elhidegülés therapiájában (különösen pedig az öngyógykezelésben) mindannak, ami az ily irányú gondolkodásból és cselekvésből fakad.¹⁰¹⁾ Az orvos, hogy feladatát

a „Philosophie der Gegenwart in Selbstdarstellungen”-ben *L. Schmidt* szerkesztésében ugyanazon kiadónál jelent meg. Ezenkívül *B. Fiiess* „Einführung in die Philosophie des Als-Ob” (Velhagen und Klasing, 1922). Végül az orvosok számára *Richard Koch* „Das Als-Ob im ärztlichen Denken” (Rösl & Co., München, 1924) és *F. Rietti* „I, Als-Ob in Medicina” in *Giornale di Psichiatria clinica e Recnica manicomiale*, Anno I. fasc. III—IV. 1923.

„) V. ö. A. *Tilgher* „Relativisti contemporanei” 4 a. ediz., Roma, Libreria di scienze e lettere, 1923.

¹⁰⁰⁾ *Fiiess* összefoglalólag mondja: Nem azért élünk, hogy gondolkodjunk, hanem azért gondolkodunk, hogy éljünk.

¹⁰¹⁾ Az egyszerűség és rövideg kedvéért lemondok róla, hogy „fikciókat”, „semifikciókat”, „mintha-viselkedést” és „fikción alapuló cselekedeteket” különböztessenek meg. E megkülönböztetéseket, melyeknek azonban céljaink szempontjából nincs nagy jelentőségük, *Koch* művében pontosan elhatárolva találjuk meg.

megfelelően elvégezhesse, gyakran úgy viselkedik, „mintha” az, ami föltételesen bekövetkezik, föltétlenül biztos volna,¹⁰²⁾ arra vonatkozólag pedig, ami bizonytalan, úgy tesz, „mintha” ez biztos volna. Ugyanezt a módszert kell választanunk a házasságban is és úgy kell tennünk, „mintha” lehetséges volna, hogy a férfi és nő tökéletesen megértse egymást, vagyis „mintha” a tökéletes harmónia lehetséges volna közöttük. Abból a „fikcióból” kell tehát ebben az esetben kiindulnunk, „mintha” a házastársak között *esetleg* fenforgó ily irányú szándék biztosan megvolna.

Mindezek a feltételezések oly „fikciók”, melyek *Vaihingerével* megegyeznek. Ezenkívül azonban a házastársak közötti elhidegülésnek öngyógykezelés által való legyőzésénél gyakran alkalmaznunk kell oly mintha-cselekvéseket, amelyek e filozófiai rendszer követelményeinek nem mindenben felelnek ugyan meg, azonban végeredményképen mégis csak a „*mintha*” tanán alapszanak; ez a tan jelentékenyen idősebb *Vaihinger* filozófiájánál, jelentékenyen idősebb elődjeinek (*Schiller, Kant, Schopenhauer, Nietzsche, Marchesini*) rendszereinél és gondolatainál és oly tan, mely minden időkben követőkre talál: *a tudatos beképzésekre* célok.¹⁰³⁾

Beképzés, autoszuggeszció, szuggeszció, a mintha-cselekvés, számos keserűségnek váltak már okozóivá, de egyben szuverén eszközei e keserűségek bővítése számára, melyek közé nem utolsó sorban a házastársak közötti elhidegülés is tartozik.

„*Fortis imaginatio generat casum, disent les clercs*”¹⁰⁴⁾ írta *Montaigne*, De la Force de l'imagination (a bekép-

¹⁰²⁾ Például: Úgy kell cselekedned, mintha minden appendicitis perforációt idézne elő és minden perforációból rosszindulatú has-
hártyagyulladás keletkeznék. (Koch I. M. idézett műve. 30. és 47. oldal.)

¹⁰³⁾ Sajnos — nem hiszek a „mintha-filozófia” *tényleges* segítőhatásában. Mint *illúzió* sokáig megállhatja a helyét. (A fordító.)

¹⁰⁹⁾ „Erős képzelőerő előidézi magát az eseményt, mondják a tudós férfiak.”

zélés ereje) című essayjének XX. fejezetében és idevonatkozólag számtalan példát hozott fel ősidőktől kezdődően.

Most pedig azt mondjuk: a fikció pótolhatja az igazságot — és ha igazsággá válik, feleslegessé teheti önmagát.¹⁰⁵⁾

¹⁰⁵⁾ A szuggeszciós és egyéb ilyen eljárásokhoz csak akkor folyamodjunk, ha az analitikai kezelés -- annak esetleges hosszabb tartama miatt — ellenkezésre talál. (A fordító.)

Zárszó.

A házastársak közötti elhidegülés minden házastársat fenyeget, mert a nemek viszonyában a kölcsönös taszítás legalább is akkora hatást fejt ki, mint a vonzódás és mert amikor két annyira ellentétes lény kénytelen egymással szoros kapcsolatban élni, mint amilyen a férfi és a nő, könnyen érthető, hogy a konfliktusokra mindig bőséges anyag és alkalom lesz. Ezzel azt szegezhetjük szembe, hogy különböző döntő fontosságú emberi ösztönöket *egyidejűleg* csupán a házasság intézménye elégíthet ki teljesen. Ennek folytán tehát szilárd meggyőződésem, hogy mindazon nehézségek ellenére is, amelyek ezzel az intézménnyel együtt járnak, mégis a házasság intézménye az egyedüli keret, melyben a férfi és a nő élete lepereghet. Elképzelhető ugyan, hogy életüket a házasságon kívül is leélhetik, az ilyen élet azonban nem tekinthető *tökéletes* életnek és az olyan házasságot, mely csak részben boldog, joggal részesítjük előnyben a társ nélküli léttel szemben. Azonkívül, ha a házasság nehézségeit legyőztük, úgy ez számos kilátást nyújthat arra, hogy életünk tartalmasságát minden irányban megnagyobbíthatjuk és ezért kétségtelen, hogy mindaz az odaadás és áldozatkészség, melyet mindkét házastárstól megkívánunk, bőséges kárpótlásban részesít.

Az odaadás és áldozatkészség elengedhetetlenül szükséges. Nélkülük a boldog házasság elképzelhetetlen. Az odaadás már maga is áldozatkészséget jelent. Oly odaadás, mely csak azon feltétel mellett következik be, hogy viszonzásra talál, nem tekinthető odaadásnak.

Aki nem képes a valódi odaadásra, az házasságában mindig csalódní fog.

De a buzgalomnak, az állandó, soha meg nem szűnő buzgalomnak sem szabad hiányoznia. Minden boldogságot előbb meg kell tanulni és mindenkinek közre kell működnie a saját boldogsága létrehozásában. Mert nem szabad a házasságot egyszerű ténynek elfogadnunk, hanem oly ideálnak kell tekinteni, melyet állandó közreműködés és buzgalom útján csak lassanként közelíthetünk meg. Ebből a szempontból a házastársak közötti elhidegülést is hasznos funkciónak tekinthetjük, ha bizonyos határok között marad meg. A házasság elkerülhetetlen — de mindig legyőzhető — diszonanciái számára állandóan jobb és jobb megoldást találhatunk.

Partout, veiras que nais
l'armounio d'un tuert¹⁰⁸).

A jó házasság állandóan *újból* kibékülésre vezet konfliktusait és az igazi házasság nem a konfliktus nélküli házasság, hanem az, mely konfliktusait *tartósan* kiegyenlíti.

„Az igazi házasság” es „a tökéletes házasság” együttesen vezetnek el

a házasság boldogságához.

¹⁰⁶) „Mindenütt láthatod, hogy miképen születik meg az összeteközésből a harmónia.” Provencei mondás (Henry de Montherlant után).

Utószó.

„A könyveknek is meg van a maguk története.” — Sőt a legtöbbnek előzménye is van, vagyis keletkezésének és fejlődésének története. Trilógiám második kötetével kapcsolatban erre vonatkozólag a következőket kell elmondanom:

Már sok évvel ezelőtt oly tudományos szellemben tartott, azonban nemcsak az orvos, hanem a műveit laikus számára is érthető könyv megírását vettem tervbe, melyben mindazon kérdéseket, melyek a házasság termékenységére vonatkoznak, főleg technikai szempontból akartam vizsgálat tárgyává tenni. Orvosi praksisom ugyanis napról-napra bebizonyította, hogy mily sokan vannak olyanok, akik e téren fölvilágosításra szorulnak és mennyi orvos szeretné, ha ily irányú könyv állana rendelkezésére.

Mikor végre időt szentelhettem e tervem keresztülvitelének, nemsokára azt tapasztaltam, hogy e fejtegetéseimet beható előszónak kell megelőznie, melynek a férfi és nő fiziológiájára vonatkozó ismereteket kell közvetítenie, azonkívül a házasság nemi viszonyainak fiziológiai és technikai szempontból való ábrázolását is tartalmaznia kell. Mert csak az, aki ily ismeretek felett rendelkezik, értheti meg mindazon faktorokat, melyek a házasság termékenységét befolyásolják.

Mínthogy oly könyv, mely az idevonatkozó ismereteket kellő mértékben közvetíti, nem létezik, így hát magamnak kellett azt megírnom. Megtettem, — annál is inkább, mert meg voltam róla győződve, hogy a nemi viszonyokra és gyakorlatukra vonatkozó alapos tájékoztatás számos házasembernek (és ugyancsak számos

orvosnak) nagy hasznot fog hajtani. Eképen keletkezett „A tökéletes házasság”. Abból az előnyös fogadtatásból, melyben ez a könyv részesült, — mint azt a megjelent kritikákból és számtalan levélből látom, — megállapíthatom, hogy elgondolásom helyes.

A fiziológiával foglalkozó első kötet írása közben — meggondolásaim alapján, továbbá számos szóbeli és írásbeli gondolatcsere folytán, melyet orvosokkal, pszichológusokkal és moralistákkal folytattam — mind világosabbá vált előttem, hogy e kötetet oly második kötetnek kell követnie, melyben a házastársak boldogságát és annak megtartását a pszichológiai oldaláról kell megvilágítanom.

Mindez abból a szükségszerűségből indul ki, hogy a főületes olvasót, egyrészt az egyik faktor túlbecsülésétől, másrészt a többi faktor alábecsülésének lehetőségétől megóvjam.

Azonkívül megakartam a szerzőt kímélni az egyoldalúság igazságtalan szemrehányásától, mely szemrehányást „A tökéletes házasság” olvasói joggal megkockáztatták volna.

Mindenek előtt azonban világos volt előttem azon — már az előszóban is kifejezésre juttatott — meggondolás, hogy a házassági kötelék megszilárdítását, nemcsak a vonzóerő megerősítésével, hanem a taszító hatások legyőzésével is meg kell kísérelni.

Ezek voltak azok a szempontok, melyeknek következtében a ma befejezett könyvet megírtam.

Ezen szempontjaim helyességéről az első könyvnek közben megjelent bírálati is újból meggyőztek. Ugyanis azon általános elismerés mellett, mely majdnem ürm nélküli boldogsággal ajándékozott meg, itt-ott mégis felcsendült az a vélemény, hogy „ez a könyv sürgősen megkívánja a meghirdetett ikertestvérét, mely a kérdés etikai és pszichológiai oldalát tárja fel”. (Max Nassauer a Münchner Med. Wochenschrift 1926. évi november 12.-i számában.)

Mint már módomban volt megjegyezni, különösen az idegorvosok fogadták könyvemet majdnem egyöntetű elismeréssel. Nem csoda, hiszen ők láthatják legközvetlenebbül azokat a szerencsétlen következményeket, melyeket a tudatlanság okozta gyarló és hibás technika idéz elő a házasság keretén belül lefolyó nemi életben. Természetes tehát, hogy ők voltak azok, akik a második kötet megjelenésének hírére a legszívesebben fogadták. — Másrészt pedig könnyen érthető, ha a specialista pszichoterapeutikusok köréből itt-ott oly hang válik hallhatóvá, mely az e területen nem specialista szerző merész kísérlete fölött rosszalásának ad kifejezést.

Miközben e második kötetet írtam, különböző pszichológiai és pszichoterapeutikus iskolák hívóitól azt a jóindulatú tanácsot kaptam, hogy fejtegetéseimet az egyik vagy másik iskola felfogására és tapasztalataira építsem fel. Elismerem ugyan, hogy azok az érdemek, melyeket ezek az iskolák úgy tudományos, mint gyakorlati téren szereztek, feltétlenül elsőrangúak, — azonban mégsem akartam magamat egyetlen ilyen tantételhez sem kötni; nem tettem ezt általánosságban sem, különösen pedig nem ezen könyvben. Alapelveim az volt, hogy mindazt, ami jó, onnét vegyem, ahol azt megtalálom és így az egyik és a másik iskolától is átvettem mindazt, ami munkám szempontjából hasznosnak látszott és ezt összefoglalva nyújtottam át olvasóimnak, hogy tanulságot merítsenek belőle.

Természetes, hogy ez az eljárásom nemcsak annak a veszélynek tesz ki, hogy a „másik” iskola pártolói részéről leszek támadásnak kitéve, hanem *mindegyik* iskola követői azt fogják az orrom alá dörzsölni, hogy mint outsidernek, az általános pszichológiáról és a házasság pszichológiájáról halvány fogalmam sincsen. Ezt már eleve is megtették, mint az Fritz *Wittels-nek* a „Neue Freie Presse” 1926. november 28,-i számában közölt és „A tökéletes házasság”-ra vonatkozó — különben igen jóindulatú és elismerő — bírálatából is kitűnik, melyett itt közlök: „Van de Velde a házasság technikájáról beszél.

Két további kötetet is hirdet, melyek a pszichológiáról és a gyermekekről („ez a kifejezés mód félreértésekre vezethet”) fognak szólni. Remélhetőleg nem fogja őket megírni. Ha a házasság pszichológiájáról eleget tudna, úgy bizonyára nem lett volna meg a bátorsága ahhoz, hogy a házasság technikájáról írjon. Mert ahol a pszichológiai előfeltételek megvannak, ott a nászházasság technikájával egyetemben, önmagából következik. Azonban a házasság pszichológiája annyira kuszált, hogy a tudósok hiába dolgoznak a felbogozásán.”

Igen. Ha az élet gyakorlata arra várna, míg a „gondolkodók” és „filozófusok” (*Wittels* bírálatának elején ezekre hivatkozott) a gondolkozással és a filozofálással elkészültek és míg „a tudósok” eredményeket érnek el a nászházasság pszichológiai előfeltételeinek kidolgozásában, úgy az ember számára époly kevésbé nyújthatnánk segítséget, (sajnos, e téren is csak egész csekély segítséget!) mint abban az esetben, ha mi orvosok rendelésünkben és beavatkozásainkban arra várnánk, míg a teoretikusok és kutatók íróasztaluk mellett és laboratóriumaikban a testi betegségek nem kevésbé komplikált kérdéseit megfejtették; — ez különben távolról sem akarja azt jelenteni, minthogyha a gondolkozó, a filozófus, a pszichológus, a teoretikus, a laboratóriumi kutató munkáját a gyakorlat szempontjából is nem tartaná igen fontosnak.

Mindenesetre: „Fais ce que dois, advienne que pourra!” Feladatomnak tartottam, hogy ezt a munkát megírjam és remélem, hogy egyes, sőt ha lehet, számos ember társamnak oly fokú betekintést nyújtottam úgy a saját, mint partnerjének lényébe — mindenek előtt azonban abba a kettős egységbe, mely házasságukat alkotja — hogy ennek alapján, az őket fenyegető házastársi elhidegüléssel szemben siker reményében vehetik fel a harcot.

Val Fontile, 1927.